

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

IRAK TÜRKMENLERİNDEKİ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK

Yüksek Lisans Tezi

Abdullah AKYÜREK

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

Ocak - 2025

Malatya

IRAK TÜRKMENLERİNDEKİ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK

Abdullah AKYÜREK

Alevilik Araştırmaları Enstitüsü
Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIşMANI

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

Ocak - 2025

Malatya

ETİK BEYANI

İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü **Tez Yazım Yönergesi Kurallarına** uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada:

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm.

Bu beyanlarımın aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 23 / 01 / 2025.

Abdullah AKYÜREK

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

AKYÜREK, Abdullah. **Irak Türkmenlerindeki Alevilik ve Bektaşilik** (Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 2025

Alevilik ve Bektaşilik, İslam'ın farklı yorumları olarak uzun bir tarihe sahip olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar Anadolu ve çevre coğrafyalarda toplumsal ve dinamiklerle şekillenmiştir. Alevilik, toplumsal adalet, eşitlik ve mistik öğeleri vurgulayan bir inanç yapısına sahipken, Bektaşilik ise daha çok tarikat yapısı ve kendine özgü kaynakları ile öne çıkmış bulunmaktadır. Bu iki inanç sistemi, Türkmen toplumu içerisinde kimlik, aidiyet ve ifade biçimi olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Irak Türkmenleri arasındaki Alevilik ve Bektaşilik inançlarının günümüzdeki etkileri ve tarihsel gelişimleri ise literatürde yeterince incelenmemiştir. Bu bağlamda, tez çalışması, Türkmen toplumunun kimlik ve toplumsal yapı inşasında Alevilik ve Bektaşiliğin rolünü ortaya koymayı amaçlamış bulunmaktadır. Çalışmada ayrıca, Alevilik ve Bektaşiliğin demokratik süreçlere katkıları, sürekliliği sağlamadaki işlevleri ve toplumsal dayanışmaya olan etkileri de ele alınmıştır. Bu çalışma, kaynak taramasına dayalı olarak mevcut yazılı kaynakların analizini içermekte olup, Alevilik ve Bektaşilik üzerine yazılmış klasik eserlerin yanı sıra Irak Türkmenleri ile ilgili yapılmış araştırmalara da odaklanmıştır. Bu kaynaklar sayesinde, Irak Türkmenleri bağlamında Alevilik ve Bektaşilik inançlarının toplumsal yapıya etkileri değerlendirilmiş bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan literatür, Alevilik ve Bektaşiliğin sosyo-politik dinamikleri ile Türkmen kimliğine katkılarını anlamak açısından önemli bilgiler sunmuş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Türkmen, Alevilik, Bektaşilik

ABSTRACT

AKYÜREK, Abdullah. **Alevism and Bektashism in Iraqi Turkmen** (Master's Thesis), Malatya, 2025.

Alevism and Bektashism, as distinct interpretations of Islam, have a long historical background and have evolved through social and cultural dynamics in Anatolia and surrounding regions from the Ottoman Empire to the present day. Alevism emphasizes social justice, equality, and mystical elements, while Bektashism stands out with its structured order and unique rituals. These two belief systems have held a significant place within the Turkmen community as expressions of identity, belonging, and cultural expression. However, the contemporary influence and historical development of Alevism and Bektashism among Iraqi Turkmens have not been thoroughly examined in the literature. Accordingly, this thesis aims to reveal the role of Alevism and Bektashism in the identity and social structure formation within the Turkmen community. Furthermore, the study explores the contributions of Alevism and Bektashism to democratic processes, their functions in ensuring cultural continuity, and their impact on social solidarity. This study, based on a literature review, analyzes available written sources, focusing on classic works on Alevism and Bektashism as well as research conducted on Iraqi Turkmens. Through these sources, the study assesses the social impact of Alevism and Bektashism among Iraqi Turkmens. The literature used in this study provides valuable insights into the socio-cultural dynamics of Alevism and Bektashism and their contributions to Turkmen identity.

Keywords: Iraq, Turkmens, Alevism, Bektashism

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
ÖNSÖZ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN METODU	1
1.2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	2
2. ALEVİLİK, KIZILBAŞLIK VE BEKTAŞİLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ..	5
2.1. ALEVİLİĞİN TANIMI.....	6
2.2. ALEVİLİĞİN İNANÇSAL YAPISI.....	8
2.2.1. Allah, Muhammed ve Ali İnancı.....	10
2.2.2. Ehl-i Beyt ve On İki İmam İnancı.....	12
2.2.3. Dört Kapı Kırk Makam Öğretisi	13
2.2.4. Alevilikte Cem İbadeti	14
2.2.4.1. Görgü Cemi.....	15
2.2.4.2. Birlik (Muhabbet) Cemi.....	16
2.2.4.3. Musahiplik Cemi	17
2.2.4.4. Abdal Musa Cemi	18
2.2.4.5. İkrar Verme Cemi	19
2.2.4.6. Düşkün Kaldırma Cemi	21
2.2.4.7. Dardan İndirme Cemi	22
2.2.5. Semah ve Müzik	22
2.2.6. İnsan-ı Kâmil (Olgun İnsan) Olma İdeali	23
2.2.7. Alevilikte Musahiplik.....	25
2.2.8. Mazlumların Yanında Olma ve Adalet Anlayışı	28
2.2.9. Özgür Düşünce ve Eleştirel Yaklaşım	29
2.2.10. Kadına Verilen Önem	30
2.3. KIZILBAŞLIĞIN TANIMI.....	33

2.4. KIZILBAŞLIĞIN İNANÇSAL YAPISI.....	35
2.5. BEKTAŞİLİĞİN TANIMI.....	39
2.6. BEKTAŞİLİĞİN İNANÇSAL İLKELERİ	40
2.6.1. Tevhid (Birlik) İnancı	41
2.6.2. Ehl-i Beyt Sevgisi.....	42
2.6.3. Dört Kapı Kırk Makam.....	43
2.6.3.1. Şeriat.....	45
2.6.3.2. Tarikat	46
2.6.3.3. Marifet	46
2.6.3.4. Hakikat	47
2.6.4. İnsan-ı Kâmil Anlayışı	48
2.6.5. Hoşgörü ve Mizah Anlayışı	48
2.6.6. Bektaşilikte Cem İbadeti	49
2.6.7. Eşitlik ve Toplumsal Adalet	50
2.6.8. Bektaşilikte Musahiplik	53
2.6.9. Semah ve Müzik	54
2.6.10. Doğaya Saygı.....	55
2.6.11. Bâtını Yorum ve Sırra Vukuf.....	56
3. ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ	60
3.1. ALEVİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ	61
3.2. BEKTAŞİLİĞİN TARİHSEL KÖKENLERİ.....	65
3.3. OSMANLI DÖNEMİNDE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK	68
3.3.1. Osmanlı İdaresi ile Alevilik ve Bektaşilik Arasındaki İlişkiler.....	69
3.3.2. Safevi Devleti'yle Siyasal Mücadele ve Alevilere Yönelik Baskılar.....	74
3.3.2.1. Aleviliğin Siyasi Tehdit Olarak Algılanması.....	76
3.3.2.2. Baskılar ve Dışlanma Süreci.....	77
3.3.3. Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Yeniçeri Ocağı'nın Lağvedilmesi	78
3.3.4. Osmanlı Dönemi'nde Alevilik ve Bektaşiliğin Toplumsal Etkileri.....	80
4. IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHSEL VE KÜLTÜREL YAPISI	84
4.1. IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ	87
4.1.1. Osmanlı Dönemi	89
4.1.2. Modern Dönem.....	92
4.1.3. Günümüzde Irak Türkmenleri	94

4.2. IRAK TÜRKMENLERİNİN KÜLTÜREL VE ETNİK YAPISI.....	97
4.2.1. Etnik Yapı.....	99
4.2.2. Dil ve Edebiyat.....	101
4.2.3. Gelenek ve Görenekler	102
4.2.4. Sosyal Yapı.....	104
4.3. IRAK TÜRKMENLERİNDE İNANÇLAR VE MEZHEPLER	106
4.3.1. İnançlar	106
4.3.2. Mezhepler.....	108
4.3.2.1. Sünni Türkmenler	109
4.3.2.2. Şii Türkmenler.....	111
4.3.3. Pratikler	112
4.4. IRAK TÜRKMENLERİNİN SİYASİ VE SOSYAL DURUMU	114
4.4.1. Mevcut Siyasal Durum.....	114
4.4.2. Sosyal Durum	116
4.4.3. Gelecek Perspektifi.....	117
5. IRAK TÜRKMENLERİNDEKİ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK	119
5.1. IRAK TÜRKMENLERİ ARASINDA ALEVİLİĞİN YAYILMASI	119
5.1.1. Sosyal ve Kültürel Etkiler	121
5.1.2. Siyasi Faktörler	122
5.2. BEKTAŞİLİĞİN TÜRKMENLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	123
5.2.1. Sosyal Etkiler	124
5.2.2. Kültürel Etkiler	125
5.2.3. Etkiler.....	126
5.3. IRAK TÜRKMENLERİNDE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK İNANÇ VE RİTÜELLERİ	127
5.3.1. Cem ve Semah.....	128
5.3.2. Zakirlik.....	129
5.3.3. Dua ve Zikir	129
5.3.4. Yasin ve Fatıha Okuma	129
5.3.5. Aşure Günü.....	130
5.3.6. Oruç.....	132
5.3.6.1. Muharrem Orucu	132
5.3.6.2. Hızır Orucu	133

6. SOSYO- KÜLTÜREL AÇIDAN IRAK TÜRKMENLERİNDE ALEVİLİK- BEKTAŞİLİK	135
6.1. ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN GELİŞİMİNDE ETKİLİ OLAN SOSYAL VE İNANÇSAL YAPI.....	135
6.1.1. İslam'ın Şii Yorumları ve Caferilik	135
6.1.2. Türk Tasavvufu ve Alevilik Üzerindeki Etkileri.....	136
6.1.3. İslam Öncesi Türk İnançları ve Şamanizm	137
6.1.4. Felsefi ve Halk İnançları.....	138
6.2. ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİKTE SOSYAL DAYANIŞMA.....	139
6.3. İNANÇ ÖNDERLERİNİN TOPLUMDAKİ YERİ.....	140
7. GÜNÜMÜZDE ALEVİLİĞİN VE BEKTAŞİLİĞİN TÜRKİYE, IRAK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	143
7.1. 20. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ	143
7.2. IRAK'TAKİ SİYASİ VE SOSYAL GELİŞMELERİN ETKİSİ	145
7.2.1. Siyasi Gelişmeler	145
7.2.2. Sosyal Gelişmeler.....	146
7.2.3. Kültürel Etkiler	147
7.3. IRAK TÜRKMENLERİ ARASINDAKİ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK İLE İLGİLİ GÜNCEL SORUNLAR.....	148
7.3.1. Etnik ve Mezhepsel Ayrımcılık	148
7.3.2. Siyasi Temsil Eksikliği	150
7.3.3. Kültürel ve İfade Özgürlüğü	151
7.3.4. Kimlik Krizi ve Gençlerin Duyarsızlığı.....	153
7.3.5. Güvenlik Sorunları.....	154
7.4. DİASPORA'DA ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK İLİŞKİLERİ	156
7.5 TÜRKİYE'DEKİ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK VE IRAK TÜRKMENLERİNDEKİ DURUMUN KARŞILAŞTIRILMASI	158
7.5.1. Türkiye'deki Alevilik ve Bektaşilik	159
7.5.2. Irak Türkmenlerindeki Alevilik ve Bektaşilik	161
7.5.2.1. Şebekler	163
7.5.2.2. Kakailer	165
7.5.2.3. Sarılar (Sarelular)	165
7.5.2.4. Menâkıb-ı Şeyh Safi Musul Buyruğu	165
7.5.3. Karşılaştırmalı Analiz.....	166

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	172
KAYNAKÇA.....	176

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Aleviliğin İnançsal Yapısının Temel Unsurları	32
Tablo 2. Bektaşiliğin İnançsal Yapısının Temel Unsurları.....	57
Tablo 3. Türkiye ve Irak'taki Alevilik ve Bektaşilik Benzer Yönleri ve Ritüelleri ...	169

KISALTMALAR LİSTESİ

- C.** : Cilt
Çev. : Çeviren
Haz. : Hazırlayan
Hız. : Hazreti
S. : Sayı
s. : Sayfa
ss. : Sayfalar (sayfa sayısı)
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
vd. : Ve Diğerleri
Yay. : Yayınları

ÖNSÖZ

Bu tez, Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik inanç sistemlerinin kökenlerini, gelişimini ve toplumsal etkilerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, Türk tasavvuf geleneğinde önemli bir yere sahip olan inanç ve kültürel yapıların başında yer almakta olup, bu inanç sistemlerinin Irak Türkmenleri arasında nasıl şekillendiği, kültürel ve toplumsal hayatta ne gibi etkiler yarattığı, bu çalışmanın temel araştırma sorularını oluşturmaktadır.

Irak Türkmenleri, Orta Doğu'nun zengin ve çok katmanlı etnik yapısında önemli bir rol oynamaktadır. Irak Türkmenleri, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisiyle şekillenen bir kültürün parçası olmanın yanı sıra, Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç sistemlerini de benimsemiş, bu inançların taşıdığı derin anlamları toplumsal hayatlarında aktif bir şekilde yaşatmıştır. Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşiliğin sadece bir inanç biçimi olmanın ötesinde, kültürel bir aidiyet, toplumsal bir dayanışma ve bir kimlik oluşturduğu gözler önüne serilmiştir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesi aşamasından araştırmalarımın yönlendirilmesine, tez sürecinin her aşamasında desteğini benden esirgemeyen, tecrübe ve bilgisiyle çalışmalarımı zenginleştirip bana her adımda ışık tutan değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin sahip olduğu engin bilgi birikimi ve yönlendirmeleri, çalışmamın sağlam temeller üzerine oturtulmasına ve akademik bir nitelik kazanmasına büyük katkı sağlamıştır. Akademik yolculuğumda bana rehberlik ederek her zaman güven duygusu vermiş ve karşılaştığım sorunları aşmamda yol gösterici olmuştur. Ayrıca, tezimin oluşturulması sürecinde bana maddi manevi destek sağlayan, her aşamada yanımda olup özveriyle katkıda bulunan değerli aileme de şükranlarımı sunarım. Tezimi okuyarak gerekli düzeltmelerin yapılmasına yardımcı olan ve sürekli destekleriyle moral veren ailem, bu sürecin zorluklarını aşmamda en büyük güç kaynağım olmuştur. Gösterdikleri sabır, anlayış ve sonsuz destekleri, çalışmamın ortaya çıkmasında vazgeçilmez bir rol oynamıştır.

Abdullah AKYÜREK

Ocak-2025

1. GİRİŞ

Irak Türkmenleri, tarih boyunca Mezopotamya coğrafyasında varlık gösteren ve Türk-İslam medeniyetinin önemli bir parçası olan bir topluluktur. Bu topluluğun yapısı, tarihsel süreç içinde Orta Asya Türk gelenekleri ile İslam'ın farklı yorumlarının bir araya gelmesi sonucu şekillenmiştir. Türkmenler, Osmanlı döneminde bu coğrafyada önemli bir nüfusa sahip olmuş ve kimliklerini koruyarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Alevilik ve Bektaşilik, Türkmenlerin kimliklerinde merkezi bir yer tutmaktadır. Alevilik, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi ekseninde şekillenen ve İslam'ın tasavvufi öğretilerini benimseyen bir inanç sistemidir. Bektaşilik ise, Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri doğrultusunda gelişmiş, özellikle Osmanlı Devleti döneminde Türkmenler arasında yaygınlık kazanmış bir tarikat olarak dikkat çekmektedir. Bu iki inanç sistemi, Türkmenlerin kimliğini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Irak Türkmenleri arasındaki Alevilik ve Bektaşilik, sadece bir inanç biçimi olarak değil, aynı zamanda sosyal dayanışma ve kimlik oluşturma süreçlerinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Türkmen topluluklarının dinsel yapısı, tarihsel süreçte yaşanan siyasi ve sosyal değişimlerden etkilenmiş, ancak buna rağmen özgünlüğünü büyük ölçüde koruyabilmiştir.

Bu tezde, Alevilik ve Bektaşilik inançlarının Irak Türkmenleri arasındaki tarihsel gelişimi, bu inançların yansımaları ve toplumsal yapıya etkileri ele alınmaktadır. Çalışma, bu kapsamda Irak Türkmenlerinin mirasına dair kapsamlı bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

1.1. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde tasarlanmış ve derinlemesine bir analiz süreci izlenerek Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik inançlarının sosyo-politik etkileri incelenmiştir. Literatür taraması aşamasında, konuya dair mevcut akademik ve tarihi yazılı kaynaklar titizlikle ele alınmış ve bu kaynaklar üzerinden kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırma sürecinde, Alevilik ve Bektaşilik üzerine yazılmış özgün eserler ve Irak Türkmenleri üzerinde gerçekleştirilen akademik çalışmalar temel kaynaklar olarak kullanılmıştır. Çalışmanın amacı, Irak Türkmenlerinin tarihsel yapılarındaki Alevilik ve Bektaşilik inançlarının etkilerini, bu inançların toplumun dokusu üzerindeki izlerini ve sosyal yapı üzerindeki yansımalarını derinlemesine analiz etmektir.

Bu bağlamda, her iki inanç sistemi ve toplumsal boyutları arasındaki ilişki ele alınarak, bu inançların Türkmen kimliğinin şekillenmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Tez, söz konusu inançların, Irak Türkmenleri arasında hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki etkilerini farklı açılardan tartışarak, bu inançların sosyal yapıyı nasıl dönüştürdüğünü ve toplumsal dayanışmayı nasıl pekiştirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Alevilik ve Bektaşilik, İslam'ın farklı yorum ve uygulamaları olarak tarihsel süreç boyunca önemli bir etki yaratmış ve toplumsal yapıların şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu öğretiler, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren, Anadolu coğrafyasındaki ve çevresindeki toplumsal ve kültürel dinamiklerle iç içe geçmiş, her biri kendine özgü bir kimlik ve manevi pratiği geliştirmiştir. Alevilik, mistik öğeleri, sosyal adalet anlayışı ve toplumsal eşitlik vurgusuyla, bireysel özgürlük ve hoşgörüye dayalı bir yaşam biçimi benimsemişken; Bektaşilik, tarikat yapısı, ibadetleri ve öğretileriyle daha yapılandırılmış bir deneyim sunmaktadır. Bektaşiliğin, özellikle Osmanlı'daki köklü kurumsal yapısı ve halk arasında yaygın etkisi, pratiği ve toplumsal ilişkileri belirgin bir şekilde etkilemiştir. Alevilik ise, daha çok bireysel içsel arayışa ve toplumsal eşitlikçi bir anlayışa yönelirken, tarihsel olarak dışlanmış ve bazen de siyasi baskılara uğramıştır (Shankland, 2003a: 12). Özellikle Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik, bu topluluğun kimliğinde önemli bir yer edinmiş ve toplumsal yapı üzerinde derin izler bırakmıştır. Ancak, bu inanç sistemlerinin tarihsel gelişimi ve günümüzdeki etkileri üzerine yapılan akademik çalışmalar henüz sınırlı kalmıştır. Bu durum, Alevilik ve Bektaşiliğin bu topluluklar üzerindeki uzun vadeli etkilerinin tam olarak anlaşılmasını engellemektedir.

Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük bir kısmı Türkiye merkezli olup, bu inançların Irak Türkmenleri bağlamında sosyo-politik etkilerini inceleyen araştırmalar sınırlı kalmaktadır (Massicard, 2013: 8; Shankland, 2003a: 14). Erdemir'in (2005: 939) gerçekleştirdiği araştırmalar, Aleviliğin modern Türkiye'deki yeri ve anlamı üzerine yoğunlaşmış ancak Alevilik ve Bektaşiliğin farklı coğrafyalardaki uygulamalarının derinlemesine incelenmesi gerekliliği hala güncelliğini korumaktadır. Bu bağlamda, özellikle Irak Türkmenleri perspektifinden Alevilik ve Bektaşiliğin toplumsal kimlik oluşturma süreçlerinin ele alınması, mevcut kaynaklardaki bu önemli boşluğu doldurmayı hedefleyen bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Irak Türkmenleri arasında bu

inançların toplumsal dinamiklere etkisi, kimliksel boyutlarıyla derinlemesine incelenmesi gereken bir konudur.

Bu çalışmanın amacı, Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik inançlarının tarihsel gelişimini ve bu inanç sistemlerinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini incelemektir. Alevilik ve Bektaşilik, Türkmen toplumunun kimliğini, toplumsal ilişkilerini ve içsel dinamiklerini derinlemesine etkileyen unsurlar olarak önemli bir rol oynamıştır (Erdemir, 2005: 938). Bu çalışma, Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik inançlarının tarihsel gelişimini ve toplumsal yapıya etkilerini inceleyerek, bu inanç sistemlerinin, toplumsal ilişkiler ve içsel dinamikler üzerindeki rolünü anlamayı amaçlamaktadır.

Alevilik ve Bektaşilik inançlarının, özellikle demokratik süreçlerde nasıl bir rol oynadığı, bu çalışmanın odak noktalarından biri olarak belirlenmiştir (Massicard, 2013: 9). Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel olarak eşitlik, hoşgörü ve adalet gibi değerlere vurgu yapan inanç sistemleri olarak, toplumda demokratik bir anlayışın gelişmesine katkı sağlayabilir.

Alevilik ve Bektaşiliğin, farklı toplumsal katmanlarda nasıl şekillendiği ve bu inançların günümüz sosyal yapısındaki etkileri, özellikle modern politik ve toplumsal süreçlerdeki rolleri, araştırmanın temel soru işaretlerini oluşturmaktadır. Bu çalışma, Alevilik ve Bektaşiliği yalnızca bir perspektiften değil, aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak da inceleyerek, Irak Türkmenlerinin kimlik oluşturma sürecine dair daha kapsamlı bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel olarak sadece bir inanç sistemi olmanın ötesinde, toplumsal yapıları biçimlendiren, kimlik oluşturma süreçlerini etkileyen ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren önemli dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden günümüze kadar, farklı etnik ve toplumsal gruplar içinde benzer dinamiklerle şekillenmiş, ancak her bir toplumun tarihsel ve coğrafi koşulları doğrultusunda farklı şekillerde evrilmiştir.

Irak Türkmenleri açısından bakıldığında ise, bu inanç sistemlerinin, kimlik oluşturma süreçlerinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu topluluk, hem inançları hem de toplumsal yapılarıyla, bölgedeki diğer etnik gruplardan ayrılan bir kimlik inşa etmiştir. Alevilik ve Bektaşiliğin, Türkmen kimliğinin inşasında nasıl bir rol oynadığı ve bu inançların toplumsal aidiyet ile ilişkisi, bu çalışmanın merkezinde yer almıştır.

Özellikle modern dönemde, Alevilik ve Bektaşiliğin toplumsal ve politik süreçlerdeki etkisi, bu inançların bireylerin toplumsal yaşamındaki yerini, aidiyet

duygularını ve toplumsal değişimlere nasıl adapte olduklarını anlamak için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, araştırma, Alevilik ve Bektaşiliğın hem bir inanç olarak hem de toplumsal bir kimlik oluşturma aracı olarak modern dünyadaki yerini derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir.

Bu tez, Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik inançlarının tarihsel gelişimini, bu inançların toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ve modern dönemdeki uygulamalarındaki değişimleri anlamaya yönelik temel sorulara odaklanmaktadır. Bu sorular, hem tarihsel bir perspektiften bu inanç sistemlerinin nasıl şekillendiğini hem de günümüz koşullarında toplum üzerindeki etkilerinin nasıl evrildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle Alevilik ve Bektaşiliğın, Irak Türkmenlerinin toplumsal ilişkilerini, kimliklerini ve inanç sistemlerini nasıl dönüştürdüğünü analiz ederek, bu inançların toplumsal yapıya katkıları ve modern dünyada nasıl bir rol üstlendikleri hakkında derinlemesine bir değerlendirme yapılmıştır.

2. ALEVİLİK, KIZILBAŞLIK VE BEKTAŞİLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik, Anadolu'nun tarihi yapısında önemli bir yer tutan, İslam'ın farklı yorumlarına dayanan inanç sistemleridir. Kızılbaşlık ve Alevilik arasındaki farkları anlamak için her iki kavramın tarihsel ve toplumsal zeminlerini doğru bir şekilde ele almak gerekmektedir. Kızılbaşlık kavramı özellikle 15. yüzyıldan itibaren, Safevi hareketinin yükselmeye başlamasıyla tanımlanan bir kavramdır. Bu terim, genellikle inançlarını gizli tutma veya devletle açık bir şekilde çatışma içinde olan toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu döneme Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen olduğu yılların bir kısmı da dâhildir. Ancak Kızılbaşlık kavramının daha çok Safevilerin İran'daki egemenlik kurduğu 16. yüzyılın başları ve öncesindeki döneme karşılık geldiği söylenebilir. Osmanlı'dan önceki dönemde, bu terim özellikle Safevilerin izlediği siyasi ideolojiyi benimseyen kişilerle ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede, "Osmanlı dönemi ve öncesi" ifadesi, daha spesifik olarak 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarına odaklanılmalıdır. Alevilik ise çok daha geniş bir inanç sistemini ifade eder; yalnızca bir inanç biçimi değil, aynı zamanda bir kültürel ve toplumsal kimliktir. Alevilik, İslam'ın temel öğretilerine dayansa da, farklı uygulamalar, ahlaki değerler ve toplumsal yapılarla kendisini ayırt eder (Yaman, 2006: 8).

TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki “Kızılbaşlık” maddesi, bu terimin kökenine, kullanımına ve tarihsel bağlamına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Kızılbaşlık, Safevi Devleti'nin kuruluşuyla bağlantılı olarak, o dönemdeki toplumsal yapıyı etkilemiştir. Bununla birlikte, Alevilik ve Kızılbaşlık arasındaki farklar, coğrafi ve toplumsal çeşitlilik gösteren farklı tarihsel süreçlere dayalı olarak gelişmiştir. Aleviliğin kökeni ve gelişimi çok daha eskiye dayanmaktadır ve Kızılbaşlık, yalnızca belirli bir dönemde ve yerel düzeyde bir kimlik olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Alevilik ve Kızılbaşlık arasındaki farkları netleştirmek, her iki terimin tarihsel ve toplumsal bağlamlarını dikkate almayı gerektirir. (Mélíoff, 2015: 54).

Bektaşilik ise Aleviliğe benzer öğretilere sahip olup, Osmanlı'da önemli bir tarikat hareketi oluşturmuştur. Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik toplumsal adalet ve eşitlik gibi evrensel değerleri savunmuş ve Anadolu'nun çok kültürlü yapısında kendilerini var etmiştir (Ahmet Refik Bey, 2017: 7).

2.1. ALEVİLİĞİN TANIMI

Alevilik, İslam'ın bir yorumu ve toplumsal bir kimlik oluşturma süreci olarak zengin bir tarihsel geçmişe sahip olup tarih boyunca birçok etkileşimle şekillenmiş dinamik bir inanç sistemidir. Alevilik, Anadolu'dan başlayarak geniş bir coğrafyada yayılmış ve bu yayılma süreci toplumsal boyutlarının sürekli bir inançsal değişim geçirmesine yol açmıştır. Aleviliğin temel değerleri arasında insan sevgisi, adalet, hoşgörü ve eşitlik gibi unsurlar yer almakta, bu değerler, hem bireysel hem de toplumsal yaşamları derinden etkilemektedir (Dönmez vd., 2018: 25). Alevilik, İslam'ın bir yorumu olarak köklü bir geçmişe sahip olup, toplumsal kimlik oluşturma sürecinde sürekli değişim ve dönüşüm geçiren bir inanç sistemidir. Anadolu'dan başlayarak farklı coğrafyalara yayılan Alevilik, bu süreçte farklı kültürlerle etkileşimde bulunarak, toplumsal yönlerinin inançsal bir değişim göstermesine yol açmıştır.

Alevilik, Kırkların Cemi inancına dayanan bir inanç ve ibadet sistemidir. Aleviler, inançlarını büyük ölçüde Ocak sistemi çerçevesinde şekillendirir ve bu sistem, toplumsal dayanışma, adalet ve erdem gibi değerler üzerine kuruludur. Bu bağlamda, Hz. Ali ve On İki İmamlar, Alevilikte önemli figürler olmakla birlikte, inancın manevi ve toplumsal yönleri de Ocaklar ve cemaatlerin oluşturduğu yapılar üzerinden şekillenmektedir (Akın, 2017: 240). Aleviliğin, Hz. Ali ve On İki İmamlara dayanan bir inanç sistemi olması, bu inançların bir boyutla sınırlı kalmadığını, toplumsal ve ahlaki değerlerle de güçlü bir bağ kurduğunu da göstermektedir. Aleviler, bu figürleri adalet, erdem ve insan sevgisinin sembolleri olarak kabul etmekte ve bu değerleri günlük yaşamlarıyla bütünleştirmektedirler.

Alevilikte önemli bir yere sahip olan “ocak” kurumu, toplumsal bir yapı oluşturmakta ve Alevilerin sosyal dayanışma, ibadet ve eğitim gibi işlevlerini bir araya getiren bir kurum olarak işlev görmektedir. Alevilikteki “ocak” kurumu, bir yapıdan çok, Alevi toplumunun sosyal yapısını şekillendiren, bireyler arasında aidiyet duygusunu pekiştiren ve toplumsal düzeni sağlayan önemli bir olgudur. Ocaklar, Alevilerin eğitim, öğretim, ibadet ve toplumsal dayanışma alanlarını birleştirerek, bu yönüyle mirası gelecek nesillere aktarmaktadır. Alevilikteki “Cem” ibadeti ise hem bireysel manevi gelişimi hem de toplumsal yapının güçlenmesini sağlayan önemli bir öğedir (Shankland, 2003a: 15).

Hz. Ali'ye bağlı olan, onun yolundan giden Aleviler için cem çok önemli olup, ibadet hayatlarının en önemli unsurudur. Ceme giderken abdest alınır, temiz kıyafetler giyilir. Cem meydanına girerken kapısına niyaz edilir, eşiğine basılmadan içeri girilir. Bir dedenin gözetiminde, önderliğinde gerçekleşen cem ibadetine dargınlıklar giderilmeden başlanmaz.

Dargın, küskün canlar varsa dedenin huzuruna gelir, barıştırılırlar. Çünkü cemde kimse kimseyle küs, dargın veya kavgalı kalamaz. Zakir'in çaldığı bağlama ve söylediği deyişler, duvaz imamlar, miraçlamalarla, mersiyelele cemde bulunan canlar dış dünyadan, arzu ve isteklerinden tamamen uzaklaşır, Allah'a yaklaşır. Okunan miraçlamada Peygamberin göğe yükselişi, Kırklar Meclisi'ne girişi, Kırklarla semaha katılması anlatılır ve bazı bölümler cemde bulunan canlar tarafından kısmen canlandırılır. Semah ise cem ibadetindeki on iki hizmetten biridir. Cem ibadetlerinin genellikle sonuna doğru dönülen semahlar Hakk için dönülür. Hem semah dönülürken hem de semah bitiminde dede, "Hakk için ola, seyir için olmaya" diyerek aslında semahın kutsal bir dönüş olduğunu, bir oyun olmadığını, ibadetin bir parçası olduğunu vurgular. Cem ibadeti esnasında dedenin "Semahlarımız Kırklar Semahı ola", "Cemimiz Kırklar Cemine yazıla." gibi sözleri de Aleviler için Kırklar Meclisi'nin önemini ve kutsallığını gösterir (Gamze, 2022: 187-203).

Alevilik, bir inanç biçimi olmasının yanı sıra tarihsel bir dönüşüm ve modernleşme süreci olarak da incelenmelidir. Bu dönüşüm, geleneksel Alevilikten modern Aleviliğe geçişi ifade eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldırım (2012: 136) tarafından da vurgulandığı üzere, bu geçiş, toplumsal değişimlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmakta olup, Alevilerin kimliklerini ve toplumsal rollerini yeniden tanımlama çabalarıyla şekillenmiştir.

Erdemir (2005: 940), bu durumu Alevilerin modern dünyadaki konumlarını belirleyen belirsiz kavramlar ve Türkiye'nin karmaşık toplumsal yapısı ile ilişkilendirmiştir. Bu tespit, Alevilerin modern dünyadaki yerini ve toplumsal kimliğini anlamada önemli bir perspektif sunmaktadır. Aleviliğin, hem bir inanç sistemi hem de toplumsal bir kimlik olarak sürekli evrilen ve zaman içinde şekillenen bir yapıya sahip olması, onu genellikle toplumun ana akımlarından ayıran belirgin bir özellik olarak öne çıkmaktadır.

Aleviliğin zengin ibadet geleneği, bireylerin sosyal yaşamlarına anlam katmakta ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmektedir. Bu ibadet pratiğin önemli bir boyutu, Alevilerin tarihsel süreçte karşılaştıkları zorluklar ve baskılara karşı geliştirdikleri direncin bir sembolü hâline gelmesidir (Massicard, 2013: 10; Shankland, 2003b: 17). Alevilik sadece bir ibadet anlayışını değil, sosyal bağları güçlendiren, kimliği pekiştiren ve toplumsal birliği sağlayan önemli bir inançtır. Bu ibadetler, bireyin manevi gelişimine katkı sağlamanın yanı sıra, Alevi toplumunun tarihsel olarak karşılaştığı sosyal ve politik baskılara karşı direnişinin de bir ifadesidir.

Alevilik, derin tarihi kökleri, zenginliği ve sosyal dinamikleri ile tanımlanabilen bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aleviliğin temel değerleri, toplumsal barış ve

hoşgörü kültürünü teşvik etmekte ve bireylerin hayatlarında anlamlı bir yer edinmektedir. Bu yönüyle Alevilik, yalnızca bir inanç sistemi olmanın ötesinde, insan ilişkileri ve toplumsal yapı üzerinde derin etkiler yaratan bir yaşam felsefesi olarak ortaya çıkmaktadır. Aleviliğin, toplumsal yapıyı dönüştüren, toplumsal dayanışmayı pekiştiren ve bireylerin manevi gelişimini destekleyen bir boyutu bulunmaktadır. Bu nedenle, toplumsal bir olgu olarak da incelenmesi gereken bir inanç sistemidir (Bender, 2003: 6). Alevilik, yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi ve toplumsal düzenin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan yapı olarak öne çıkmaktadır. Aleviliğin barış, hoşgörü ve insan sevgisi gibi temel değerleri, hem bireysel yaşamda hem de toplumsal ilişkilerde derin etkiler yaratmaktadır.

2.2. ALEVİLİĞİN İNANÇSAL YAPISI

Aleviliğin inançsal yapısı, temel olarak İslam'ın esas ilkeleri üzerine inşa edilmiş olsa da, özgün uygulamaları, felsefi yaklaşımları ve etik değerleriyle kendine has bir kimlik kazanmıştır. Alevilik, İslam'ın erken dönemlerinden itibaren özellikle Hz. Ali'ye, Ehl-i Beyt (Hz. Muhammed'in yakın ailesi) ve On İki İmamlara duyulan derin sevgi ve saygı temelinde şekillenmiş ve bu öğretiler, Alevilik pratiğinde önemli bir yer tutmuştur. Aynı zamanda Alevilik, Sufilik ve tasavvufi öğretilerle beslenmiş ve mistik bir dünya görüşü ile ahlaki değerler bütünü olarak kendisini var etmiştir (Çamuroğlu, 2008: 40). Aleviliğin temel öğretileri, bu figürlerin öğrettikleri adalet, erdem ve insan sevgisi gibi değerler etrafında şekillenmiştir.

Ehl-i Beyt kavramı, Alevilikte önemli bir yere sahiptir. Ehl-i Beyt, Hz. Ali ve On İki İmamların soyundan gelen, İslam'ın ilk dönemlerindeki inanç önderi figürleri ifade etmektedir. Alevilikte Ehl-i Beyt, sadece inanç önderleri olarak değil, aynı zamanda erdem, adalet, insanlık sevgisi ve insan hakları gibi değerlerin simgeleri olarak görülmektedir. Aleviler, bu figürlere olan bağlılıklarını, toplumsal adalet anlayışlarını ve mistik inançlarını pekiştiren önemli bir öğe olarak kabul etmektedirler (Bruinessen, 2001: 10).

Ehl-i Beyt, “Ev halkı” anlamına gelir. İslam geleneğinde, Ehl-i Beyt özellikle Hz. Muhammed'in ailesini ifade eder, ancak Alevilikte bu kavram daha da genişletilmiş bir anlam taşır. Alevilikte Ehl-i Beyt'in kimler olduğuna dair belirli bir tanım vardır (Özil, 2017: 33).

- Hz. Ali: Aleviliğin temelini oluşturan, iman ve erdemin simgesi olarak kabul edilen, İslam'ın dördüncü halifesi ve Hz. Muhammed'in kuzeni ile damadı olan kişidir.

- Fatıma (Hz. Ali'nin Eşi): Alevilikte önemli bir figürdür ve Hz. Ali ile birlikte, adaletin ve erdemin temsilcisi olarak kabul edilir.

- On İki İmamlar: Hz. Ali'nin soyundan gelen İmamlar, Aleviliğin inançsal yapısında merkezi bir rol oynar. Bu İmamlar, inancın her yönüne ışık tutan inanç önderleri olarak kabul edilir. Onlar, adalet, erdem ve insanlık sevgisinin temsilcileridir ve Aleviler, onları otoriteler olarak değil, ahlaki değerlerin öğreticileri olarak da görürler.

- İmam Ali (1. İmam)
- İmam Hasan (2. İmam)
- İmam Hüseyin (3. İmam)
- İmam Zeynel Abidin (4. İmam)
- İmam Muhammed Bakır (5. İmam)
- İmam Caferi Sadık (6. İmam)
- İmam Musa Kazım (7. İmam)
- İmam Ali Rıza (8. İmam)
- İmam Muhammed Taki (9. İmam)
- İmam Ali Naki (10. İmam)
- İmam Hasan Askeri (11. İmam)
- İmam Mehdi (12. İmam)

Alevilikte Ehl-i Beyt, mistik bir anlam taşır. Onlar, sadece İslam'ın erdemli ve adil inanç önderleri olarak kabul edilmez; aynı zamanda her bir İmam, Aleviliğin temel değerlerini somutlaştıran birer öğreti kaynağıdır. Özellikle Ehl-i Beyt'in öğretilerinin bir yansıması olarak Kırkların Cemi ve Ocak sisteminde toplumsal dayanışma, adalet ve eşitlik temel ilkeler olarak kabul edilir. Aleviler, Ehl-i Beyt'e duydukları derin saygı ve sevgiyi, günlük yaşamlarında ve uygulamalarında sürekli olarak yaşatırlar. Bu figürler, sadece otoriteler değil, aynı zamanda toplumsal yapıdaki adaletin, eşitliğin ve sevginin simgeleridir (Çamuroğlu, 2008: 41).

Aleviliğin inançsal yapısında tasavvufun büyük bir etkisi bulunmaktadır. Tasavvuf, derin manevi anlayışlar, aşkın birliği, içsel arınma ve insanın yaratıcı ile olan bağlantısını kuvvetlendirme gibi temalar etrafında şekillenen öğretileriyle Alevilik pratiğinde önemli bir yer edinmiştir. Aleviler, Allah'a ve evrenin düzenine dair anlayışlarını İslam'ın temel prensiplerine dayandırarak aynı zamanda tasavvufun derinlikli ve mistik öğretilerinden de faydalanarak oluşturmuşlardır. Aleviliğin inançsal yapısında etik ve ahlaki değerler, insanın kendisini ve çevresini dönüştürme sorumluluğu çerçevesinde şekillenmiştir (Akın, 2017: 239). Aleviliğin yapısında tasavvufun güçlü bir etkisi olduğu söylenebilir. Tasavvufun derin

manevi anlayışı ve mistik öğretileri, Aleviliğin temel değerleriyle bütünleşerek inanç sisteminin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Alevilikte tasavvufun sevgi birliği, içsel arınma ve yaradanla bağın güçlendirilmesi gibi temalar, hem bireysel hem de toplumsal yaşamın temel taşları haline gelmiştir.

Bu bağlamda, Alevilik, sadece bir inanç sistemi olmanın ötesinde, bir yaşam tarzı, bir dünya görüşü ve bir içsel yolculuk olarak da anlaşılmalıdır. Alevilerin, manevi öğretinin bir parçası olarak geliştirdikleri ahlaki değerler; toplumsal dayanışma, hoşgörü, adalet ve eşitlik gibi prensiplere dayanmaktadır. Bu değerler, Alevilikteki toplumsal ilişkilerin temel dinamiklerini belirlemekte ve bireylerin hem içsel hem de toplumsal anlamda ahlaki olgunlaşmalarını teşvik etmektedir (Aktaş, 2013, 67). Bu durum, Aleviliğin sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi, dünya görüşü ve içsel yolculuk olduğunu vurgulamaktadır. Aleviliğin temelinde yer alan ahlaki değerler, bireylerin yalnızca inançlarını değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerini, etik anlayışlarını ve dünyaya bakışlarını da şekillendirmektedir.

Massicard'ın (2013: 11) belirttiği gibi, Aleviliğin inanç yapısında tasavvufun etkisi büyüktür ve bu, Aleviliğin düşünce ve uygulamalarının şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu nedenle, Alevilik sadece İslam'ın bir yorumu değil, aynı zamanda kendi özgün felsefi ve etik öğretileriyle kendisini ortaya koymuş bir inanç sistemidir. Tasavvufun etkisiyle, Alevilik hem bireysel manevi gelişimi hem de toplumsal dayanışmayı teşvik eden öğretiler ortaya koymuş ve böylece kendi kimliğini derinleştirerek farklı bir inanç pratiği oluşturmuştur. Bu, Aleviliği, İslam'ın temel öğretilerine dayanan ancak onlardan bağımsız bir şekilde şekillenen zengin ve özgün bir yapı olarak tanımlamaktadır.

Aleviliğin inançsal yapısının temel unsurları şu şekilde sıralanabilir:

2.2.1. Allah, Muhammed ve Ali İnancı

Alevilikte Allah, Muhammed ve Ali inancı, İslam inancının temel öğeleriyle paralel olarak, ancak kendi özgün yorumu ve uygulamalarıyla önemli bir yer tutmaktadır. Allah, mutlak varlık ve her şeyin yaratıcısı olarak kabul edilmekte, Hz. Muhammed ise Allah'ın son elçisi ve peygamberi olarak Alevi inancının merkezinde yer almaktadır. Ali, sadece Muhammed'in kuzeni ve damadı olmakla kalmayıp, aynı zamanda Allah'ın iradesinin yeryüzündeki en mükemmel yansıması olarak kabul edilmektedir. Allah, Muhammed ve Ali, Aleviliğin tevhid anlayışını inşa eden temel taşlar olup, birbirlerini tamamlayarak bir bütün oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Alevilikte tevhid, yalnızca Allah'a inanmakla sınırlı

kalmayıp, O'nun varlıkta ve her şeydeki tecellilerini görmeyi de içeren daha geniş bir anlayışa sahiptir (Bulut ve Yıldız, 2021: 12). Alevilikte Allah, Muhammed ve Ali inancının, İslam'ın temel öğeleriyle paralellik taşıması ancak özgün bir yorumu ve uygulamasıyla farklı bir inanç sistemi ortaya koyması, Aleviliğin derin ve özgün doğasını yansıtmaktadır. Allah, Muhammed ve Ali, Alevilikte yalnızca öğeler olarak değil, aynı zamanda bir bütünün tamamlayıcı parçaları olarak kabul edilmektedir. Allah, mutlak varlık ve yaratıcı olarak Alevi inancının merkezine yerleştirilmekte iken, Muhammed ve Ali'nin yeri çok daha özel ve derin bir anlam taşımaktadır.

Alevilikte tevhid anlayışının bir başka önemli yönü, Allah'ın varlığının her şeyde ve her varlıkta kendisini göstermesi düşüncesidir. Bu, yalnızca Allah'a olan inancı değil, aynı zamanda O'nun yaratılıştaki izlerinin ve yansımalarının farkına varmayı da içermektedir. Bu anlayışın en belirgin tezahürlerinden biri, Cem törenlerinde gözlemlenmektedir. Cemlerde, Allah'a, Muhammed'e ve Ali'ye duyulan sevgi ve bağlılık açıkça dile getirilirken, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve birliktelik de vurgulanmaktadır. Cemlerin, toplumsal bir işlevi bulunduğu gibi, bireylerin inançlarını kolektif bir biçimde yaşayarak pekiştirmeleri de söz konusu olmaktadır. Bu yönüyle Cem törenleri, hem bireysel hem de toplumsal bağlamda anlam taşımaktadır (Arslan, 2004: 37). Bu anlatım, Alevilikteki tevhid anlayışını ve Cem törenlerinin toplumsal ve manevi işlevlerini incelemektedir. Tevhid kavramı, Aleviliğin temel inançlarından biri olarak, Allah'ın her şeydeki tecellisini vurgulamaktadır ve bu, Alevi inancının evrensel ve kapsayıcı bakış açısının bir yansımasıdır. Burada yalnızca Allah'a inanılmakla kalınmaz, O'nun yaratılıştaki izleri ve varlıkta nasıl tecelli ettiğine dair derin bir farkındalık geliştirilmekte ve bu farkındalık, inanç pratiğinin özünü oluşturmaktadır. Cem töreni ise bu inançların somut bir biçimde pratiğe döküldüğü, hem bireysel hem de toplumsal bağları güçlendiren bir faaliyet olarak öne çıkmaktadır.

Ali'nin rolü, Alevilikte sadece bir inanç önderi olarak değil, aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanmasında kritik bir figür olarak da öne çıkmaktadır. Alevi inancında Ali, hem manevi bir önder hem de toplumsal değerlere sahip çıkma ve adaleti sağlama konusunda sembolik bir otorite olarak kabul edilmektedir. Ali'nin bu yeri, Alevilikte onun yalnızca bir şahsiyet olarak değil, aynı zamanda toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesinde bir model olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, Alevi kültüründe ve pratiğinde Ali'nin öğretilerinin derin bir etkisi bulunmaktadır. Ali'nin toplumsal değerler ve adaletle ilgili anlayışı, Alevi toplumu için bir referans noktası oluşturmaktadır ve bu anlayış, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkisi olan bir öğreti halini almaktadır (Özil, 2017: 32). Bu bağlamda, Ali'nin Alevilikteki rolü, yalnızca bir inanç önderi olmanın ötesine

geçmekte, aynı zamanda toplumsal adaletin simgesi ve toplumun etik değerlerinin koruyucusu olarak derin bir etki yaratmaktadır. Alevi inancında Ali, manevi bir önderin ötesinde, toplumsal sorumlulukları yerine getiren ve adaleti savunan bir figür olarak saygı görmekte, bu şekilde önemli bir yer tutmaktadır.

Alevilikte Allah, Muhammed ve Ali (Tevhid Anlayışı) inancının öğretileri, toplumsal açıdan önemli bir yer tutmakta olup, bu öğretiler Cem törenlerinde ve günlük yaşamda, inanç ve pratiğin birbirini tamamlayan yönleriyle yaşanmaktadır. Ali'nin bu üçlünün merkezindeki yeri, onun sadece bir şahsiyet olmasının ötesinde, Aleviliğin toplumsal sorumluluk ve adalet anlayışındaki kritik rolünü de gözler önüne sermektedir (Aşlamacı, 2024: 7). Buna göre, Alevilikte Tevhid Anlayışı öğretileri, toplumsal sorumlulukları şekillendirmektedir. Ali'nin merkezi rolü, Aleviliğin toplumsal adalet ve eşitlik anlayışındaki kritik yerini vurgulamaktadır. Cem törenlerinde ve günlük yaşamda, inanç ile toplumsal değerler birbirine iç içe geçmektedir; Ali'nin öğretileri, toplumsal sorumluluk ve etik davranışların temelini oluşturmaktadır.

2.2.2. Ehl-i Beyt ve On İki İmam İnancı

Alevilik inancında, Ehl-i Beyt ve On İki İmam inancı, temel inanç unsurları arasında yer almakta ve bu inanç, Alevi toplumunun manevi yapısında merkezi bir konuma sahip olmaktadır. Aleviler, Ehl-i Beyt'e, yani Hz. Muhammed'in ailesine ve özellikle On İki İmamlara derin bir bağlılık ve saygı besleyerek, onların öğretilerini ve yaşam pratiklerini örnek almaktadır. Bu bağlılık, Alevilik inanç sisteminde adalet, eşitlik ve insan hakları gibi evrensel değerleri merkezine alan bir yaşam felsefesinin temelini oluşturmakta ve bu felsefe, Alevi toplumunun bireysel ve toplumsal ilişkilerinde şekillenmektedir (Özil, 2017: 33). Bu bağlamda, Alevilikte, Ehl-i Beyt inancı ve On İki İmamlara duyulan bağlılık, yalnızca inançları değil, aynı zamanda toplumsal ve ahlaki değerlerin şekillenmesinde de önemli bir yer tutmaktadır.

Alevi inancında On İki İmamların yaşam öyküleri ve verdikleri mücadeleler, toplumsal ve bireysel ahlaki değerlerin korunmasında etkili olmuştur. Bu inanç, Alevi ritüellerinde önemli bir yer edinmiştir. On İki İmamların yaşadığı zorluklar ve uğradıkları zulümler, Alevilikte moral ve ahlaki bir rehberlik olarak kabul edilmekte, onların yaşamlarından çıkarılan dersler, toplumsal bilincin şekillenmesinde rol oynamaktadır. Özellikle Kerbela olayı, Alevilik inancında oldukça güçlü bir simgesel anlam taşımaktadır. Kerbela'da İmam Hüseyin'in zulme karşı direnişi ve şehit edilmesi, Alevi toplumu için

toplumsal adalet arayışının bir sembolü haline gelmiştir. Kerbela, zulme boyun eğmeme, adalet ve doğruluk gibi ahlaki değerlerin somut bir göstergesi olarak kabul edilmekte; Muharrem ayında düzenlenen yas törenleri ile İmam Hüseyin'in anısı yaşatılmaktadır (Alp, 2020: 57). Buna göre, Alevilikte On İki İmamların yaşam öyküleri ve mücadelesi, toplumsal ve bireysel ahlaki değerlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. On İki İmamların karşılaştıkları zulümler ve Kerbela'daki İmam Hüseyin'in direnişi, Aleviler için adalet, doğruluk ve zulme karşı duruşun simgesi olmuştur. Kerbela olayı, Alevi inancında toplumsal adalet arayışını temsil ederken, İmam Hüseyin'in anısı, Muharrem ayındaki yas törenleriyle yaşatılmaktadır. Bu tarihi olay, Alevilikte ahlaki değerlerin korunması ve toplumsal bilincin güçlenmesi açısından derin manevi ve sembolik anlamlar taşımaktadır.

Alevilikteki ritüeller, bireysel kimlik oluşturma ve toplumsal dayanışmayı pekiştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Yas törenleri yalnızca bir ibadet olmanın ötesinde, Alevi toplumu içinde birlik duygusunun güçlendiği bir mecra işlevi görmektedir. Ehl-i Beyt ve On İki İmam inancı, Alevilikte bir öğreti olmanın yanı sıra, toplumsal ve ahlaki değerleri temsil etmekte ve toplumsal kimliğin şekillenmesinde belirleyici unsurlar olarak kabul edilmektedir (Bruinessen, 2001: 10). Buna göre Alevilikteki uygulamalar, Alevi toplumunda birlik ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir.

2.2.3. Dört Kapı Kırk Makam Öğretisi

“Dört Kapı Kırk Makam” öğretisi, Alevi-Bektaşî inancının derin manevi ve ahlaki yapısını açıklayan, bireyin içsel yolculuğunu düzenleyen bir tasavvufî öğretilerdir. Bu öğreti, bireyin manevi gelişimini dört temel evreye ayırarak (Dört Kapı) ve kırk manevi aşama (Kırk Makam) belirleyerek manevi yolculukta rehberlik etmektedir.

“Dört Kapı” ifadesi, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat başlıkları altında bireyin ahlaki ve manevi gelişim süreçlerini simgelerken, “Kırk Makam” bu süreçlerin her bir aşamasını detaylandırmaktadır. Bu aşamalar, bireyin kendisini tanıması, içsel olarak olgunlaşması ve ilahi hakikate ulaşması için bir rehber niteliği taşımaktadır (Yıldırım, 2018: 11). Bu çerçevede, “Dört Kapı Kırk Makam” öğretisi, Alevi-Bektaşî inancında bireyin manevi yolculuğunu dört aşama (Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat) ve kırk evre ile açıklamaktadır; içsel olgunlaşma ve ilahi hakikate ulaşmayı amaçlamaktadır.

Bulut ve Yıldız (2021: 13)'a göre, “Şeriat” kapısı, bireyin kuralları ve ibadetleri içselleştirmesi gereken ilk aşamadır. Bu aşamada birey, ibadetler yoluyla kendisini disipline etmekte ve toplumsal yaşamın gereklerini yerine getirmektedir. “Tarikat” kapısı,

gerekliklerin ötesine geçerek bireyin tasavvufi bir arayış içerisine girmesini ifade etmektedir. Bu süreçte birey, belirli bir tasavvuf yolunu takip etmekte ve manevi rehber eşliğinde içsel yolculuğunu derinleştirmektedir. “Marifet”, bilgiye ulaşma süreci olarak tanımlanmakta ve insanın daha derin bir anlayışa sahip olabilmesi için içsel bir yolculuğa çıkması gerektiğini vurgulamaktadır. Son olarak “Hakikat” kapısı, en yüce mertebe olarak Tanrı’yla birleşme duygusunu sembolize etmekte ve bu aşama, bireyin tüm dünyevi bağlarından sıyrılarak en yüksek manevi bilince ulaşmasını simgelemektedir.

Buna ek olarak, “Dört Kapı Kırk Makam” öğretisi, sadece bireyin manevi gelişimini değil, aynı zamanda toplumsal yapının ahlaki temeller üzerinde şekillenmesini de hedeflemektedir. Şariat, bireyin toplumsal kuralları öğrenerek bir düzen içinde yaşamını sürdürmesine imkân tanımaktadır. Tarikat, bu düzeni derinleştirerek içsel disiplin ve toplumsal sorumluluk bilinci oluşturmaktadır. Marifet, bilgelik ve bilgiye ulaşma sürecinde insanın kendisini anlamasını ve topluma rehberlik etmesini teşvik etmektedir. Hakikat ise insanın Tanrı ile bütünleşerek hem bireysel hem de evrensel bir anlam kazanmasını temsil etmektedir (Ocak, 2020: 17).

2.2.4. Alevilikte Cem İbadeti

Cengiz (2000: 12)'e göre, Cem törenleri, Alevilikte toplumsal açıdan derin anlamlar taşıyan önemli bir ibadet biçimidir. Alevi toplumu için Cem, yalnızca bireysel bir ibadet olarak değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve birlikteliği pekiştiren bir etkinlik olarak büyük önem taşımaktadır. Bu törenler, topluluğun bir arada ibadet etmesi, inançlarını paylaşması ve yaşatması açısından hayati bir fonksiyon üstlenmektedir.

Alevilikte, Perşembe akşamları yapılan cemler, inanç pratiğinin temel taşlarından biridir. Cemler, topluluk içindeki manevi birlikteliği güçlendirirken, aynı zamanda bireylerin sorumluluklarını yerine getirmeleri için bir fırsat sunar. Ancak Muharrem ayında, doğrudan bir değişiklik gerçekleşir; dört hafta boyunca cem yapılmaz ve bunun yerine matem tutulur, bu dönem Kerbela olayı ve Hz. Hüseyin’in şehadeti gibi derin manevi anlamlar taşır. Alevilikte Muharrem orucunun, Hızır orucunun hak olduğu ve verilen ikrardan can verilse de asla dönülemeyeceği inancı genel kabul gören bir anlayıştır (Dönmez ve Çelik, 2018: 7). Ayrıca, can verme meselesi, Aleviliğin özünde yer alan bir sadakat ve fedakârlık anlayışını yansıtır; yapılan ikrardan dönülmemesi gerektiği vurgulanır, bu da Aleviliğin güçlü inanç temellerine ve sözün doğruluğuna verdiği önemi gösterir.

Cem törenleri sırasında gerçekleştirilen ritüeller arasında semah, dua ve diğer çeşitli uygulamalar öne çıkmaktadır. Bunlar, Alevi toplumunun manevi yönünü derinleştirirken bireylerin içsel huzura erişmesine de katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda Cem törenleri, toplumsal dayanışmayı teşvik ederek Alevi kimliğinin korunmasına ve devamlılığın sağlanmasına hizmet etmektedir. Baharlı (2021: 22) tarafından da vurgulanan, Cem törenlerinde semahın özel bir yere sahip olduğu ve katılımcılara yalnızca manevi bir deneyim sunmakla kalmayıp toplumsal birliği güçlendirmeye de katkı sağladığı ifade edilmektedir.

Yıldırım (2018: 12)'a göre, Cem törenlerinin toplumsal boyutu, bu ibadet biçiminin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Cemler, Alevi toplumunun bir araya gelmesini, toplumsal dayanışmayı ve sosyal ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan önemli bir unsurdur. Cemler, yalnızca bir tören olmanın ötesinde, Alevilerin toplumsal yapısının, kimliğinin şekillenmesinde, korunmasında ve kuşaklar arası aktarımında temel bir işlev üstlenmektedir.

Dedekargınoğlu (2018: 328)'na göre, Cem törenleri, Alevi toplumunun kolektif bir bilinçle hareket etmesine olanak tanırken, bireylerin toplumsal aidiyet duygusunu da güçlendiren bir yapıyı temsil etmektedir. Bu törenler, Alevi inancının temel taşlarını oluşturmakta ve aynı zamanda bu inancın sürdürülebilirliği açısından hayati bir öneme sahiptir.

Cem törenleri, Alevi inancında manevi birliğin pekiştirilmesi, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve bireylerin ahlaki değerlerle bütünleşmesi için büyük bir öneme sahiptir. Cem törenleri çeşitli türlere ayrılmaktadır ve farklı bölgelerde çeşitli zamanlarda yapılan cemleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz

2.2.4.1. Görgü Cemi

Alevi inancında bireylerin manevi gelişimi önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, Cem ibadetlerinde katılımcıların kişisel sorumluluklarını geliştirmeleri, ahlaki değerleri içselleştirmeleri ve topluluk içinde uyumlu bir yaşam sürmeleri amaçlanmaktadır (Korkmaz, 2000: 224). Cem, bireylerin sadece ibadet ettikleri bir ortam değil, aynı zamanda kişisel ve toplumsal olgunlaşma süreçlerini deneyimledikleri, dayanışma ve paylaşım duygularını pekiştirdikleri kutsal bir zemindir.

Alevilikte en büyük ve en önemli ibadet Cem'dir (Çınar, 2004: 115). Ancak Cem'e herkes katılamamaktadır. Bu ibadete yalnızca belirli şartları yerine getirenler kabul edilmektedir. Eröz, (1990: 109) göre musahip olanlar, yani bir ikrar ilişkisi içinde birbirine

bağlı olanlar; ikrar verip nasip almış bireyler; daha önce “görölmüş” yani Cem topluluğu tarafından kabul edilmiş olanlar ve ilk defa nasip alacak kişiler Cem’e katılabilmektedir.

Cem ibadeti, toplumsal huzuru ve ahlaki düzeni koruyan belirli kurallar çerçevesinde yürütölmektedir. Bu nedenle, topluluk tarafından “düşkün” olarak kabul edilen kişiler Cem’e alınmamaktadır. Alevi öğretisine göre düşkünlük, sadece bireyin yükümlölüklerini yerine getirmemesi anlamına gelmemekte, aynı zamanda toplumsal ve ahlaki kurallara aykırı davranışlarda bulunmasıyla da ilişkilendirilmektedir (Yaman, 2004: 106). Düşkünler arasında, haksız yere ve keyfi olarak eşini boşayanlar, aile içindeki sorumluluklarını yerine getirmeyenler, anne-babasına evlatlık görevini yapmayanlar, haram kazanç elde edenler, yetim hakkı yiyenler, işçi hakkını gözetmeyenler, yalancı şahitlik yapanlar, hileli işlemlerle insanları kandıranlar, hırsızlık yapanlar, adam öldürenler, çevresine zarar verenler, vergi kaçırınlar, askerlik borcunu ödemeyenler ve komşularını incitenler bulunmaktadır.

Bu kişiler, toplumun huzurunu ve güvenliğini tehdit ettikleri için Cem’e kabul edilmemekte, topluluk tarafından belirli yaptırımlara tabi tutulmaktadır. Düşkünlük durumuna düşen bireylerin affedilmesi için pişmanlık göstermeleri, topluma karşı işledikleri haksızlıkları telafi etmeleri ve dede veya pir huzurunda bağışlanmaları gerekmektedir. Bu bağışlanma süreci, Alevi inancında önemli bir yere sahip olan “görgü” ve “sorgu” kavramları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2.2.4.2. Birlik (Muhabbet) Cemi

Anadolu Aleviliğinde, gençlerin gelecekteki yollarına hazırlanmalarına yönelik düzenlenen küçük törenler 'Birlik Cemi' olarak adlandırılmaktadır (Birdoğan, 1995: 258). Birlik Cemi, toplumun birliğini sağlamayı, birlikte ibadet etmeyi, genç nesle yolun adap ve erkânını öğretmeyi ve onları Cem’e alıştırmayı amaçlamaktadır (Yavuz, 2014: 32). Bu sürecin mutlaka bir dede tarafından yürütölmesi gerekmemektedir. Dedenin köye tayin ettiğı rehberlerden biri, Cem’de post sahibi olmuş kişilerden yolu ve erkânı iyi bilen herhangi biri, uygun zaman ve ortam oluştuğunda köy gençlerini bu hayata küçük provalarla hazırlamaktadır.

Bu süreçte yola girme veya musahip tutma durumu söz konusu olmamakta; ancak anlatım ve uygulamalarla bir hazırlık süreci yürütölmektedir. Yolda kullanılan bazı terimler, deyimler ve beyitler açıklanarak öğretilmekte; “On İki İmam, Kerbela, dedelik, mürşitlik, pirlık, dem, semah” gibi kavramlar anlatılmaktadır. Ayrıca çocukların sorularına yanıt verilmekte ve bu süreçte kız ile erkek arasında herhangi bir ayırım yapılmamaktadır; herkes birlikte katılım sağlayabilmektedir. Bu tür törenlere “Muhabbet” adı verilmektedir (Yavuz,

2014: 32). Bu süreçte, görgü ve sorgu kavramları, asıl ibadet özelliği taşıyan unsurlar olarak öne çıkmakta; ancak kurban yerine geçmemektedir. Her birey, kendi imkânları doğrultusunda lokma getirmekte ve bu lokmalar dualandıktan sonra Cem erenlerine dağıtılmaktadır. Bu uygulama 'Birlik Lokması' olarak adlandırılmaktadır.

2.2.4.3. Musahiplik Cemi

Musahiplik cemi, Alevi-Bektaşî topluluklarında bireyler arasındaki kardeşlik hukukunu tesis eden, manevi ve toplumsal sorumlulukları içeren özel bir erkândır. Geleneksel cemlerden farklı olarak, musahiplik cemi bireysel ibadetin ötesinde, topluluğun sosyo-ekonomik düzeninin sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır (Uğurlu, 1991: 12). Musahiplik, iki ailenin birbirine yol kardeşi olması anlamına gelmekte ve bu bağ ömür boyu süren bir dayanışma ilişkisini ifade etmektedir. Bu cem sırasında musahip olan bireyler, can yoldaşı olarak kabul edilmekte ve topluluk karşısında birbirlerine maddi ve manevi destek sağlayacaklarına dair taahhütte bulunmaktadır. Böylece, musahiplik kurumu, yalnızca bireysel inanç pratiğini değil, aynı zamanda toplumsal organizasyonu da şekillendiren bir yapı olarak işlev görmektedir.

Musahiplik cemi, Alevi-Bektaşî inanç sisteminde topluluğun maddi ve manevi düzenini denetleyen önemli bir ibadet ve toplumsal dayanışma mekanizmasıdır. Bu cem, bireylerin yalnızca ruhani anlamda değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal bakımdan da birbirleriyle güçlü bağlar kurmasını sağlamaktadır. Musahipler, cemiyet içinde yardımlaşmayı teşvik eden ve topluluğun ihtiyaçlarını düzenleyen bir konumda yer almaktadır. Bu kapsamda, zekât, sadaka ve diğer yardımların düzenli bir şekilde toplanması ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması musahipler aracılığıyla sağlanmaktadır (Dönmez vd., 2019: 256). Ayrıca, musahipler, topluluk içinde güven ve adaletin tesis edilmesine katkıda bulunarak bireyler arasındaki bağları güçlendirmektedir.

Musahiplik, bireyler arasında bir tür kardeşlik hukuku oluşturarak, sadece ekonomik dayanışmayı değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Musahip olan kişiler, birbirlerine karşı ömür boyu sürecek bir destek taahhüdünde bulunarak toplumsal yapıyı sağlamlaştırmaktadır. Bu bağlamda, musahiplik cemi yalnızca bir ibadet töreni değil, aynı zamanda topluluğun sosyal düzenini koruyan bir yapı olarak da işlev görmektedir. Musahiplerin, topluluğun huzur ve refahını sağlamak adına ahlaki bir denetim mekanizması oluşturduğu, böylece bireylerin etik yükümlülüklerini yerine getirmeye teşvik edildiği görülmektedir (Yıldız, 2005: 130). Bu yönüyle musahiplik,

Alevi-Bektaşî geleneğinde hem finansal hem de manevi bir kontrol mekanizması olarak önemli bir yer tutmaktadır.

Musahiplik cemi, sadece maddi hesapları düzenleyen bir yapı olmanın ötesinde, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma kültürünü güçlendiren önemli bir kurumdur. Cem sırasında, topluluk üyeleri arasında güven duygusunun pekiştirilmesi, bireyler arasında kardeşlik bağlarının kuvvetlendirilmesi ve ortak sorumluluk bilincinin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Musahip, cemiyetin düzenini sağlarken, yapılan yardımların ve katkıların adil bir şekilde paylaşılmasını gözetmekte ve böylece topluluğun ekonomik dengesini korumaktadır (Bars, 2021: 5). Bu düzen, yalnızca maddi paylaşımı değil, bireyler arasındaki dayanışmayı ve sosyal uyumu da desteklemektedir.

Bu cemde, cem katılımcılarına yönelik maddi desteklerin sağlanmasının yanı sıra Alevi-Bektaşî inanç sistemine ait manevi öğretilerin aktarılması da önemli bir yer tutmaktadır. Cem, topluluğun ortak değerlerinin hatırlatıldığı, ahlaki ve etik kuralların vurgulandığı bir eğitim ve ibadet mekânı işlevi görmektedir. Bu süreçte, musahipler ile birlikte cem iştirak edenler, geçmişten gelen gelenekleri yaşatarak manevi değerleri güçlendirmekte, topluluk içinde birlik ve beraberliği pekiştirmektedir (Kaplan, 2012: 207). Böylece musahiplik cemi, bireyler arasında adalet ve eşitliği sağlayan, manevi bilinci kuvvetlendiren bütüncül bir yapı olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda, musahiplik cemi, topluluk içindeki bireylerin sosyal sorumluluklarını pekiştirirken, ahlaki değerlerin korunmasına da hizmet etmektedir. Cemde düzenin sağlanmasında musahiplerin rolü büyük olup, aynı zamanda toplumun etik yapısını muhafaza etmek adına önemli bir denetim mekanizması oluşturmaktadır (Onarlı, 2003: 10-12). Musahip olan bireyler, yalnızca kendi aralarındaki ilişkileri değil, topluluk içindeki uyumu da güçlendirmektedir. Cem erkânında, musahipliğin yalnızca bir akit olmadığı, Alevi-Bektaşî öğretisinin yaşatılmasını sağlayan bir sistem olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, musahiplik cemi, topluluğun manevi bütünlüğünü sağlamanın yanı sıra, bireyler arasında güçlü sosyal bağlar kurarak toplumsal dayanışmanın sürekliliğini teminat altına alan önemli bir gelenektir.

2.2.4.4. Abdal Musa Cemi

Abdal Musa Cemi, Alevi-Bektaşî inancında önemli bir yere sahip olan ve Abdal Musa adına düzenlenen bir ibadettir. Bu Cem, özellikle toplumsal birlik ve dayanışmayı pekiştirmek, inanç değerlerini aktarmak ve bireyler arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Alevi-Bektaşî inancının önderlerinden biri olarak kabul

edilen Abdal Musa adına yapılan bu ibadetin en belirgin özelliği, düşkünler de dâhil olmak üzere toplumun tüm bireylerine açık olmasıdır (Çınar, 2004: 115).

Yılda bir kez ve genellikle kış aylarında icra edilen Abdal Musa Cemi'nin ardından, ilkbaharda Abdal Musa için kurban kesilmektedir. Cem'in amacı, topluluğu bir araya getirmek ve mevcut sorunların çözümüne katkı sağlamaktır. Bazı yörelerde Abdal Musa Cemi'nde On İki Hizmetlerin tam anlamıyla yerine getirilmediği, bunun yerine "Duaz-ı İmam", "Deyiş" ve "Semah"ların ön planda olduğu görülmektedir. Bu unsurlar, Alevi inancının sözlü kültür yoluyla yeni kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamakta ve topluluk içinde manevi bir bütünleşme yaratmaktadır (Güngör, 2011: 75).

Cem sırasında, Abdal Musa'nın Alevi-Bektaşî inancındaki yeri, öğretileri ve inanç sistemine katkıları anlatılmaktadır. Katılımcılar, bireysel olarak manevi arınma sürecinden geçerken, aynı zamanda toplumsal barışı sağlama sorumluluğunu da üstlenmektedir. Bu bağlamda, Cem içerisinde lokmalar paylaşmakta ve dualarla kutsanmaktadır. Lokma paylaşımı, topluluk içindeki dayanışmayı güçlendiren ve bireylerin birlik ruhunu pekiştiren önemli bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Yavuz, 2014: 32).

Abdal Musa Cemi, yalnızca bir ibadet olmanın ötesinde, Alevi toplulukları için ortak kimlik bilincini pekiştiren, inanç öğretilerini yaşatan ve toplumsal yapıyı koruyan bir ritüel niteliği taşımaktadır. Günümüzde de bu Cem, birçok Alevi topluluğu tarafından düzenlenmeye devam etmekte ve inanç geleneğinin sürekliliğini sağlamaktadır.

2.2.4.5. İkrar Verme Cemi

İkrar Cemi, Alevilik yoluna girmek isteyen bireyler için düzenlenen en önemli törenlerden biridir. "İkrar" kelimesi, burada söz verme ve bir bağlılık akdi olarak kabul edilmekte olup, bu tören bireyin Alevilik inancını benimseyerek, topluluk içinde bir can olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. İkrar veren kişi, bu törenle yalnızca bireysel bir inanç yolculuğuna çıkmakla kalmamakta, aynı zamanda Alevi öğretilerine göre yaşamayı taahhüt etmektedir. Bu sürecin temelinde, kişinin nefisini terbiye etmesi, toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesi ve ahlaki bir olgunluk içinde hayatını sürdürmesi bulunmaktadır. İkrar Cemi, bireyin manevi gelişiminin başlangıç noktası olup, topluluk içindeki yeri ve sorumlulukları açısından büyük önem taşımaktadır (Yavuz, 2014: 33).

Bu Cem'de verilen söz, kutsal bir taahhüt olarak değerlendirilmekte ve ikrar veren bireyin, Alevi yoluna uygun şekilde yaşayacağına dair topluluk huzurunda beyanı olarak kabul edilmektedir. İkrar almak isteyen kişi, tören öncesinde rehberler tarafından eğitilmekte ve yolun adap ve erkânına dair temel bilgileri öğrenmektedir. Tören sırasında, birey, inancın

gerekliliklerine uyacağına, doğruluk ve dürüstlükten ayrılmayacağına ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getireceğine dair söz vermektedir. Bu süreçte, bireyin geçmişteki hataları göz önüne alınmakta ve eğer bağışlanması gereken bir durum varsa, Cem erenleri ve toplumun büyükleri tarafından değerlendirilerek bir karara bağlanmaktadır. Bu bağlamda, İkrar Cemi yalnızca bireysel bir inanç beyanı değil, aynı zamanda toplumsal kabul ve ortak yaşam kültürünün bir göstergesi olarak da işlev görmektedir (Çınar, 2004: 116).

İkrar Cemi'nin en önemli sorumluluklarından biri, ikrar veren kişinin her yıl Görgü Cemi'ne katılarak verdiği sözü tazelemesi ve Alevi yoluna uygun yaşadığını topluluk huzurunda kanıtlamasıdır. Bu uygulama, bireyin yol içerisindeki ilerleyişinin takip edilmesini sağlarken, aynı zamanda kişinin kendisini sürekli gözden geçirmesine ve hatalarını düzeltmesine de olanak tanımaktadır. İkrar veren kişi, topluluk içinde dürüst, adil ve yardımsever bir birey olarak yaşamaya özen göstermekle yükümlüdür. Bu bağlamda, İkrar Cemi, Alevilik inancında yalnızca bir giriş töreni değil, bireyin ömür boyu taşıyacağı bir sorumluluk ve manevi bağlılık sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Güngör, 2011: 76).

“İkrar” kelimesi, burada söz verme ve bir bağlılık akdi olarak kabul edilmekte olup, bu tören bireyin Alevilik inancını benimseyerek, topluluk içinde bir can olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. İkrar veren kişi, bu törenle yalnızca bireysel bir inanç yolculuğuna çıkmakla kalmamakta, aynı zamanda Alevi öğretisine göre yaşamayı taahhüt etmektedir. Bu sürecin temelinde, kişinin nefisini terbiye etmesi, toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesi ve ahlaki bir olgunluk içinde hayatını sürdürmesi bulunmaktadır. İkrar Cemi, bireyin manevi gelişiminin başlangıç noktası olup, topluluk içindeki yeri ve sorumlulukları açısından büyük önem taşımaktadır (Çınar, 2004: 120).

Bu Cem'de verilen söz, kutsal bir taahhüt olarak değerlendirilmekte ve ikrar veren bireyin, Alevi yoluna uygun şekilde yaşayacağına dair topluluk huzurunda beyanı olarak kabul edilmektedir. İkrar almak isteyen kişi, tören öncesinde rehberler tarafından eğitilmekte ve yolun adap ve erkânına dair temel bilgileri öğrenmektedir. Tören sırasında, birey, inancın gerekliklerine uyacağına, doğruluk ve dürüstlükten ayrılmayacağına ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getireceğine dair söz vermektedir. Bu süreçte, bireyin geçmişteki hataları göz önüne alınmakta ve eğer bağışlanması gereken bir durum varsa, Cem erenleri ve toplumun büyükleri tarafından değerlendirilerek bir karara bağlanmaktadır. Bu bağlamda, İkrar Cemi yalnızca bireysel bir inanç beyanı değil, aynı zamanda toplumsal kabul ve ortak yaşam kültürünün bir göstergesi olarak da işlev görmektedir (Yaman, 2004: 108).

İkrar Cemi'nin en önemli sorumluluklarından biri, ikrar veren kişinin her yıl Görgü Cemi'ne katılarak verdiği sözü tazelemesi ve Alevi yoluna uygun yaşadığını topluluk huzurunda kanıtlamasıdır. Bu uygulama, bireyin yol içerisindeki ilerleyişinin takip edilmesini sağlarken, aynı zamanda kişinin kendisini sürekli gözden geçirmesine ve hatalarını düzeltmesine de olanak tanımaktadır. İkrar veren kişi, topluluk içinde dürüst, adil ve yardımsever bir birey olarak yaşamaya özen göstermekle yükümlüdür. Bu bağlamda, İkrar Cemi, Alevilik inancında yalnızca bir giriş töreni değil, bireyin ömür boyu taşıyacağı bir sorumluluk ve manevi bağlılık sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Birdoğan, 1995: 263; Eröz, 1990: 112).

2.2.4.6. Düşkün Kaldırma Cemi

Hakk Muhammed Ali dedim

On iki imam aşkına

Yeşil elden kevser içtim

On iki imam aşkına (Şah İsmail Hatayî) (Aslanoğlu, 1992: 503)

Düşkünlük, Alevi inanç sisteminde, bireylerin yolun yasakladığı suçları işlemesi durumunda uygulanan bir cezadır. Suçlu bulunan birey, toplumdan dışlanır ve ceme katılamaz. Düşkünlük, Alevi topluluğunda en ağır ceza olarak kabul edilir. Bu cezalandırma, bireyin sosyal ve manevi olarak dışlanmasını sağlar, özellikle kapalı toplumlarda son derece ağır bir sonuç doğurur. Düşkünlük, iki farklı türde sınıflandırılabilir: Pir gözünde düşkünlük ve yol düşkünlüğü. Pir gözünde düşkünlük pirin dediklerine uymayan kişilere uygulanırken, yol düşkünlüğü ise daha ciddi suçlar işleyen bireylere verilir. Örneğin cinayet işleyen, evli birini boşayan ya da başkasının nişanlısını kaçıran kişiler yol düşkünü sayılır (Bitirmiş, 2022: 25).

Düşkün sayılan kişi, toplumsal hayattan ve ibadetlerden uzak tutulur, ancak bu dışlanma süreci kişiye öğreti ve arınma fırsatı tanır. Düşkünlük, sadece bir dışlanma değil, aynı zamanda manevi bir arınma sürecinin başlangıcıdır. Bu süreç, bireyin hatalarından ders alması ve inancını yeniden içselleştirmesi amacıyla yapılmaktadır (Yaman, 2004: 246).

Düşkünlükten kurtulma süreci, sıralı ve belirli bir uygulama çerçevesinde gerçekleşir. Düşkün kişi, Cem törenlerinde “Düşkünlük Meydanı” adı verilen özel bir alanda, Cem erenlerinin huzurunda yargılanır. Bu alanda yapılan yargılama, kişinin hatalarını anlaması ve tövbe etmesi için bir fırsattır. Düşkünlükten kurtulma süreci, sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur. Birey, toplumun değerlerine ve inançlarına yeniden bağlanmak için bir arınma süreci geçirir. Bu süreçte, kişinin yaptığı

hataların telafi edilmesi için belirli ceza ve tövbe ritüelleri uygulanır. Bu, düşkünün toplumsal hayatına yeniden katılabilmesi için bir nevi manevi temizlik ve kefaret sürecidir (Yavuz, 2014: 33).

Son olarak, düşkünlükten kurtulma süreci, toplumsal barış ve huzurun sağlanmasına katkıda bulunur. Alevi inancında toplumsal uyum, karşılıklı saygı, hoşgörü ve razı olma duygularına dayanır. Bu süreç, sadece bireyin arınmasına yönelik değil, topluluk içindeki birliğin güçlendirilmesine de katkı sağlar. Düşkünlükten kurtulan birey, toplum tarafından yeniden kabul edilerek, sosyal yapının ve inanç birliğinin devamlılığını sağlar. Bu, Alevi toplumunda toplumsal barışın ve bireysel arınmanın teminatı olarak işlev görür (Korkmaz, 2000: 227).

2.2.4.7. Dardan İndirme Cemi

Ölen kişinin ardından gerçekleştirilen bu Cem, hem toplumsal bağları güçlendiren hem de bireyler arasındaki hak-hukuk ilişkilerini düzenleyen önemli bir tören olmaktadır. Bu tören, “Hakk’a Yürüyen Cemi” olarak da adlandırılabilir ve bir kişinin vefatının ardından, o kişinin ailesi ve yakınları tarafından, ölen kişinin haklarını yerine getirme ve toplumdan rızalık alma amacıyla düzenlenmektedir. Bu tören, ölen kişinin yaşamı boyunca borçlu olduğu, alacaklı olduğu veya yerine getirmediği bazı sorumlulukları bulunması durumunda, bu sorunların çözülmesi için bir fırsat sunmaktadır. Toplum üyeleri, bu törene katılarak ölen kişinin borçları ve alacakları hakkında bilgilendirilmekte ve ölen kişinin ruhunun huzura ermesi için dua edilmektedir. Aynı zamanda toplumsal bağları ve dayanışmayı güçlendirmek amacıyla, bireyler birbirlerinden helallik istemekte ve toplumsal bir rızalık sağlanmaktadır. Bu rızalık, yalnızca maddi anlamda bir borç ve alacak ilişkisinin çözülmesini değil, aynı zamanda manevi bir temizlik ve toplumsal barışın sağlanmasını amaçlamaktadır. Böylece, hem ölen kişinin hem de yaşayanların manevi huzurunun sağlanması hedeflenmektedir ve cemaat, toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Bu tören, topluluğun bir arada, birbirlerinin haklarına saygı göstererek, barış içinde yaşamalarını sağlayan önemli bir sosyal mekanizma olarak işlev görmektedir (Çınar, 2004: 115).

2.2.5. Semah ve Müzik

Semah, Alevi inanç ve kültürünün derin anlam taşıyan uygulamalarından biri olup, müziğin ve hareketlerin bir araya geldiği özel bir ibadet biçimi olarak tanımlanmaktadır. Semah, yalnızca somut hareketler dizisi olarak değil, aynı zamanda içsel bir anlam taşıyan ve katılımcıları manevi bir boyuta taşıyan bir deneyimdir. Ayrıca, Dönmez vd. (2019: 223)

Alevi topluluklarında semah yoluyla inançlarını ifade eden bireylerin, aynı zamanda birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirdiğini belirtmektedir. Semah, topluluğun manevi yaşamında temel bir rol oluşturduğu ve Tanrı'ya yakınlaşmayı ile manevi bir aydınlanma sürecini simgelediği ifade edilmektedir.

Alevi kültüründe müzik, semahın ritmini ve ruhunu şekillendiren, katılımcıları manevi bir yolculuğa çıkaran unsurlardan biri olarak önemli bir yer tutmaktadır. Semah sırasında kullanılan müzik, katılımcılar üzerinde derin bir etki bırakarak onların manevi deneyimlerini yoğunlaştırmaktadır. Semah ve müziğin bu iç içe geçmiş ilişkisi, bireylerin kendilerini bulma ve toplulukla bütünleşme deneyimlerinin temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Dahası, Döğüş (2023: 73), müziğin semahın ritmik yapısını desteklerken aynı zamanda katılımcıların manevi olarak yükselmelerine aracılık ettiğini belirtmektedir. Böylece semah, yalnızca bir ritüel değil, bireylerin manevi kimliklerini güçlendiren bir vesile olarak da işlev görmektedir.

Semah, Alevi topluluklarında ibadetin sosyal boyutunu öne çıkaran bir uygulamadır. Bu tören, Cem törenlerinde topluluk üyeleri arasında derin bir dayanışma ve bağlılık hissi uyandırmaktadır. Alevi inanç sisteminin toplumsal dayanışmayı destekleyen yapısı, semahda belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra, Bulut ve Yıldız (2021: 14) müzikal ritimlerin ve semah hareketlerinin, Alevi kültürünün tarihsel birikimini ve toplumsal dinamiklerini yansıttığını, aynı zamanda bireylerin kendilerini özgürce ifade edebilmelerine olanak sağladığını belirtmektedir.

Bu bağlamda, Dönmez vd. (2018: 24), semah ve müzik arasındaki etkileşimin, Alevi topluluklarının manevi yaşamında merkezi bir konumda yer aldığını ifade etmektedir. Hem bireysel hem de toplumsal açıdan bir ibadet, bir ifade ve bir aidiyet duygusu oluşturan semah, Alevi kültüründe derinlemesine kök salmış sosyal ve manevi değerlerin bir yansımasıdır.

2.2.6. İnsan-ı Kâmil (Olgun İnsan) Olma İdeali

İnsan-ı Kâmil kavramı, Alevilik ve diğer birçok İslami düşünce sisteminde “olgun insan” idealini simgelemektedir. Bu ideal, bireyin manevi, ahlaki ve toplumsal gelişim sürecini tamamlayarak, kendisini ve çevresini daha derin bir anlayışla kavramasını, empati yeteneğini geliştirerek topluma faydalı bir birey olmasını hedeflemektedir. İnsan-ı Kâmil olma yolunda bireyin özünü keşfetmesi ve derin bir manevi dönüşüm yaşaması, bu sürecin önemli bir yapı taşı olmaktadır. Kaya (2017: 116), bu süreçte bireyin yalnızca kişisel

olgunluğa erişmesinin değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını da yerine getirmesinin esas olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle Alevi inancında, bireyin bu olgunlaşma sürecine Cem ibadetine ve diğer törenlere aktif katılım göstermesi, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma esaslarına dayanan bir toplumsal yapının oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Ergun (2011: 281)'a göre, Alevilik inancında İnsan-ı Kâmil olma ideali, bireyin kendisiyle barışık bir şekilde var olmasını, toplumsal yapıyı anlamasını ve bu yapıda barışçıl bir rol üstlenmesini gerektirmektedir. Bu olgunluk ideali, hem bireyin kendine duyduğu hem de başkalarına karşı sergilediği saygıyı içeren bir anlayış çerçevesinde şekillenmektedir. Olgun insan, başkalarının inançlarına, değerlerine ve farklılıklarına saygı duyan, hoşgörülü ve yapıcı bir yaklaşım sergileyen bir kişilik geliştirmiştir.

Alevilik, insanın manevi ve toplumsal olgunluğa ulaşmasını hedefleyen bir inanç biçimidir ve bu ideali gerçekleştirmek için bireyi içsel denge ve huzur arayışına yönlendirmektedir (Erdemir, 2005: 941). Benzer şekilde, Alevilikle paralellik gösteren inanç sistemleri de bulunmakta olup, söz konusu inanç sistemleri, bireyin manevi olgunlaşmasını, etik gelişimini ve topluma faydalı bir birey haline gelmesini amaçlayan öğretilere sahiptir. Bu bağlamda özellikle Tasavvufî İslam akımları (Knysh, 2017: 20), Zerdüştlük (Boyce, 2001: 10), Mazdekçilik (Crone, 2012: 8), İsmaililik (Daftary, 2007: 12), Bâtınlık (Nasr, 2006: 16) ve Dürzilik inancı (Abu-Izzeddin, 1984: 6). Bektaşilik ile çeşitli benzerlikler gözlemlenmektedir. Tasavvufî gelenekte yer alan Vahdet-i Vücut anlayışı, Alevilikteki kâmil insan öğretisiyle örtüşmektedir (Ocak, 2004: 268). Zerdüştlükteki iyi düşünce, iyi söz, iyi eylem ilkesi, Aleviliğin eline, beline, diline sahip ol anlayışıyla benzerlik taşımaktadır (Mélakoff 1994: 30). Mazdekî gelenekteki toplumsal eşitlik vurgusu, Aleviliğin paylaşımcı yapısıyla örtüşürken (Gnoli, 2003: 18), İsmaililik ve Bâtınlıkteki batını yorumlar, sembolik anlatım ve manevi rehberlik anlayışı, Alevi öğretisiyle ortak bir zeminde buluşmaktadır (Knysh, 2017: 21). Benzer şekilde, Dürzilik inancında görülen gizli öğreti ve reenkarnasyon inancı, Alevi-Bektaşilikteki devir öğretisiyle paralellik göstermektedir (Nasr, 2002: 11). Soyzer (2009: 117)'e göre Alevi-Bektaşilikte Devir ya da devriye öğretisi, maddi olarak görünen âleme düşen canlının önce cemad/cansız, sonra bitki, sonra hayvan ve en sonunda insan şeklinde görünüşüdür. Tasavvufun en önemli öğelerinden biri ezel bezminde edilen yeminle, bu âlemde bu yeminin tekrarlanması ve insan-ı kâmil oluşla sonuçlanan süreçtir.

Bu benzerlikler, tarihsel süreçte yaşanan kültürel ve inançsal etkileşimlerle açıklanabilir. Alevilik, Anadolu'daki çeşitli tasavvufî ve batını geleneklerden etkilenmiş olup, özellikle Bektaşilik ile doğrudan bir bağa sahiptir. Bektaşilik, Aleviliğin dergâh sistemi

ve tasavvufî öğelerle şekillenmiş bir yorumu olarak değerlendirilebilir. Her iki sistem de Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretilerine dayanmakta, ahlaki olgunlaşmayı ve toplumsal dayanışmayı ön planda tutmaktadır. Aleviliğin kendine özgü yapısı korunmakla birlikte, bu inanç sistemleriyle ortak noktaları, mistik öğretiler, toplumsal etik, manevi rehberlik ve batını yorumlar çerçevesinde şekillenmektedir.

Alevilik bireyin olgunlaşmasını ve topluma faydalı bir varlık haline gelmesini amaçlamaktadır. Bu süreç, sadece bireyin içsel dünyasında bir denge oluşturmakla kalmamaktadır, aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını yerine getirerek kolektif bir huzur ve dayanışma sağlama yönünde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlayış, bireylerin hem manevi gelişimlerini hem de toplumsal katkılarını ön planda tutarak, dengeli ve sorumlu bir yaşam biçimi sunmaktadır.

2.2.7. Alevilikte Musahiplik

Musahiplik, Alevilik inancının en temel kurumlarından biri olarak kabul edilmektedir. Alevi toplumunda, her Alevi ailenin mutlaka bir musahip edinmesi gerektiği görüşü benimsenmektedir. Musahiplik, Aleviler arasında bir toplumsal dayanışma ve yardımlaşma biçimi olarak görülmekte olup, genellikle “yol kardeşliği” şeklinde tanımlanmaktadır (Bars, 2021: 5). Ancak, bu ilişki yalnızca bir dostluk bağı olmayıp, aynı zamanda ciddi sorumluluklar gerektiren zorlu bir süreçtir. Musahiplik, “Alevi inancını benimseyen, aralarında kan bağı bulunmayan, ancak ikrar vererek birbirlerine bağlılık sözü veren evli çiftlerin, eşleriyle birlikte ömür boyu kardeşlik bağı kurmayı taahhüt etmeleri ve bu bağı bir erkân sırasında Dede huzurunda onaylamalarıyla oluşan manevi bir akrabalık ilişkisi” olarak tanımlanabilmektedir (Dönmez vd., 2019: 256). Bu bağ, yalnızca bireyler arasında değil, aynı zamanda aileler arasında da bir dayanışma ve sorumluluk anlayışı oluşturmaktadır.

Musahiplik, Alevilik ve Bektaşilik inanç sistemlerinde önemli bir yer tutan, toplumsal dayanışmanın ve bireysel sorumluluğun temelini oluşturan bir akididir. Bu akit, kan bağına dayanmadan, manevi bir bağ kurarak, bireyler arasında karşılıklı sevgi ve saygıyı pekiştirir. Musahiplik, toplumsal bağların güçlendirilmesinde önemli bir rol oynar; çünkü bu anlayış, kişinin sorumluluğunu sadece kendi ailesiyle sınırlamayıp, toplumsal düzeydeki diğer insanlarla da sorumluluklar paylaşmasını öngörür. Musahip kelimesinin etimolojik anlamı, Arapçadaki “s-h-b” kökünden türetilmiş olup, dostluk ve arkadaşlık anlamına gelir. Bu anlam, musahipliğin toplumsal yapıda yalnızca manevi değil, aynı zamanda güçlü bir

arkadaşlık ve dayanışma ilişkisini simgelediğini de ortaya koymaktadır (Kaplan, 2012: 207). Bu bağlamda musahiplik, Alevilik ve Bektaşiliğin sosyal yapısında sadece bir inanç pratiği değil, aynı zamanda insanların birlikte hareket etme ve birbirine destek olma sorumluluğunu üstlendiği bir sistemdir.

Türk Dil Kurumu'nun sözlüklerinde “musahip” kelimesi için şu tanımlara yer verilmektedir: 1. Musahip (a.s.), Arapça kökenli bir sıfattır ve muhasebe eden, konuşarak fikir alışverişinde bulunan arkadaş anlamına gelmektedir. 2. Önemli bir kişinin yanında bulunup, sohbetiyle ona eşlik eden kimse anlamında kullanılmaktadır. 3. Padişahların özel hizmetlerinde görev alan kişilerden biri olarak tanımlanmaktadır.

Ancak, Türk Dil Kurumu'nun musahiplikle ilgili bu açıklamaları, İslam inancında yer alan musahipliğin anlamını tam olarak yansıtmamaktadır. Arapça kökenli musahip kelimesi, “sahip” kökünden türetilmiş olup, koruyup kollamak, destek olmak anlamlarını taşımaktadır. Kelimenin başına “Mu” öneki eklenerek oluşturulan “Muâhâd” ifadesi, Safevi dönemine kadar bu haliyle kullanılmakta iken, bu dönemden sonra “musahip” şeklinde yaygınlaşmıştır (Kaya, 1989: 9-10).

Musahiplik, Anadolu Aleviliğinde toplumsal bir anlam taşıyan önemli bir inanç uygulamasıdır. Bu gelenek, ikrar vermiş, evli iki kişinin birbirlerine ve eşlerine olan bağlılıklarını, ahirete kadar sürecek şekilde taahhüt etmeleriyle şekillenir (Uğurlu, 1991: 13). Musahiplik, sadece bir toplumsal akrabalık ilişkisi değil, aynı zamanda yol kardeşliği ve manevi dayanışma anlamına gelir. Hz. Muhammed döneminden itibaren süregelen bu gelenek, Alevilik inancının temel kurallarından biri olarak kabul edilir (Kaygusuz, 1991: 7). Ancak, tüm Alevi toplulukları bu kurala aynı derecede riayet etmemektedir; bazı bölgelerde musahiplik, ceme katılma için bir ön koşulken, diğer yerlerde bu durum daha esnektir (Bozkurt, 2005: 381). Yine de genel olarak musahiplik, yolun önemli bir parçası olarak uygulanmaktadır. Bu farklılıklar, Aleviliğin coğrafi ve kültürel çeşitliliğini yansıtan önemli bir özelliktir.

Musahiplik, Alevi-Bektaşî inancında önemli bir kavram olarak, derin bir manevi bağ ve karşılıklı sorumluluk anlayışını ifade etmektedir. Burada, evli çiftlerin pir huzurunda ikrar vererek birbirlerini yol arkadaşı olarak seçmeleri, sadece sosyal bir ilişkiden öte manevi bir dayanışmayı simgeler. Musahiplik, karşılıklı güven ve saygıya dayalı, ortak bir yolculuk anlamına gelir ve her iki tarafın da birbirlerinin dertlerine, sevinçlerine ve manevi gelişimlerine katkı sağlamalarını içerir (Tur, 2012: 639). Bu anlamda, musahiplik yalnızca bir arkadaşlık ilişkisi değil, aynı zamanda derin bir manevi sorumluluk yükleyen bir bağıdır.

Musahiplik, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. İslam'ın temel figürleri olan Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye dayandırılan bu kavram, hem bireysel hem de toplumsal bağlamda güçlü bir sorumluluk taşır. Musahip, Alevi toplumu içinde sadece manevi bir bağ kurmakla kalmaz, bireyin toplumla bütünleşmesi ve toplumsal hiyerarşiye uyumunu da sağlar. Bu uygulama, yazılı olmayan ama yaptırım gücü olan bir kural olarak toplumsal yapıyı şekillendirir ve bu kuralların yerine getirilmesi, Alevi inancının özünü oluşturan bir gerekliliktir. Musahipliğin, bireyin yaşamının her aşamasında, özellikle de ölüm anı gibi kritik anlarda aktif bir rol üstlenmesi, onun toplumsal sorumluluğunu pekiştirir. Bu yapı, Alevi toplumu içinde derin bir bağlılık ve sorumluluk bilinci oluşturan bir kurum olarak karşımıza çıkar (Mélíkoff 1994: 48). Bu ifade, Alevilik inanç sisteminin halk ozanları aracılığıyla halk arasında nasıl derinlemesine işlediğini ve özdeyişlerle aktarılmaya çalışıldığını vurgulamaktadır.

Deyişlerin, Alevilikteki manevi anlayışların ve uygulamaların bir nevi öğretici araç olarak işlev gördüğünü belirtmek, halk ozanlarının toplumsal yönleriyle önemli bir rol üstlendiklerini gösterir. Musahiplik örneğiyle de, bu geleneksel öğretilerin sözlü kültürle nasıl aktarıldığına ve toplumsal bağların güçlendirilmesinde nasıl bir etken olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu anlamda deyişler, sadece halk ezgileri değil, Alevilikteki öğreti ve uygulamaların pratiğe döküldüğü önemli araçlardır.

Musahip müride demese bêli,
Ona şefaat etmez Muhammed Ali,
Dünyada, ahrette eğridir yolu,
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali (Özmen, 1998: 251).

Bu ifade, Alevilikte musahipliğin önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır. Musahiplik, inanç sisteminin sosyal yapısının bir parçası olarak, bir tür toplumsal bağ kurma işlevi görmektedir. Bununla birlikte, musahiplik uygulamasının, toplum içindeki hiyerarşiyi belirleyici bir rolü olduğu, aynı zamanda vecibeleri yerine getirme sorumluluğu ve belirli yaptırımlar taşıdığı ifade edilmektedir (Yüksel, 2016: 68). Ayrıca, bu uygulamanın Eski Türk inanışlarındaki kardeşlik törenleriyle benzerlik gösterdiği belirtilmesi, Aleviliğin tarihi kökenlerine ve diğer inanç sistemleriyle olan etkileşimine dikkat çeker. Bu bağlamda, musahipliğin kültürel bir pratiği temsil ettiği söylenebilir.

Şiirlerinde musahiplik konusunu işleyen ozanlardan birisi de Hatayi'dir (Ergun, 1956: 143).

Benim içinde imandır musahip
Gönül tahtında sultandır musahip

Koruk değil ana (ona) çubu denilmez

Tarik evinde tersandır (korkan) musahip

Yolumuz incedir varabilene

Sefil gönlünde mihmandır musahip

Yola eğri giden menzile varmaz

Süluk (yola girme) içinde erkândır musahip

Musahip yol varandır ey Hatayi

Muhibb-i hanedanımdır musahip (Şah İsmail Hatayî) (Dedekargınoğlu, 2016: 102).

Musahiplik canların birbirine emaneti, lokmaların bir araya gelmesi ve yolun birliğidir. Bu bağ, Hakk'a giden yolda rehberlik eder ve birbirine musahip olan canlar kıyamette dahi ayrılmaz (Kaygusuz, 2004: 1).

Musahiplik, bireylerin birbirlerini her anlamda gözetip desteklemesi, birbirine yardım eli uzatarak maddi ve manevi olarak dayanışma içinde bulunmasıdır. Bu kavram, İslamiyet'te "Muâhâd" olarak anılan ve yeminle kardeşlik ilişkisi kurmayı ifade eden bir anlayışla benzerlik taşısa da, Anadolu Türkleri arasında bu terim yerine "Musahip" sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. Anadolu'da musahiplik; yardımlaşma, sahiplenme ve paylaşım ekseninde şekillenmiş, toplumun dayanışma kültürünün temel taşlarından biri olmuştur (Yüksel, 2016: 68).

2.2.8. Mazlumların Yanında Olma ve Adalet Anlayışı

Mazlumların yanında olma ve adalet arayışı, tarih boyunca pek çok toplumsal ve inançsal gelenekte olduğu gibi Alevilikte de merkezi bir öneme sahiptir. Alevi inancı, toplumsal adaletin sağlanması ve zulme karşı direnç gösterilmesi ilkeleri etrafında şekillenmiş olup, bu öğretiler Alevi toplumunun kimlik yapısında köklü bir yer edinmiştir. Özellikle Hz. Ali ve On İki İmamların yaşamları ve mücadeleleri, adaletin ve mazlumun yanında olmanın sembolleri olarak kabul edilmekte ve Alevi toplumunun değerler sisteminde derin izler bırakmaktadır. Alevilikte adalet arayışının bireysel bir sorumluluğun ötesine geçerek toplumsal bir gereklilik olarak görüldüğü ve bu adalet anlayışının Alevi kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmaktadır (Kaya, 2017: 117).

Alevi inancında önemli bir yer tutan "ocak" sistemi ve cem evleri, toplumsal dayanışma ve adaletin pekiştirildiği mekânlar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, cem evlerinin yalnızca ibadet yapılan yerler olmaktan ziyade, toplumsal dayanışma ve adalet

ilkelerinin nesiller arası aktarıldığı merkezler olduğu ifade edilmektedir. Ocak sistemi ise, Alevi toplumunda adalet ve toplumsal sorumluluk bilincinin gelişiminde etkin bir rol oynamakta ve bireylerin toplumsal rollerini ile sorumluluklarını kavramalarına olanak tanımaktadır. Bu unsurlar, Alevi inancında adaletin yalnızca bireylerin içsel dünyalarında değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerde de sağlanması gerektiğine işaret etmektedir (Fırlıklı, 2006: 21).

Alevi toplumunun adalet anlayışı, yalnızca kendi inanç topluluğuyla sınırlı kalmamakta, tüm mazlumların haklarını koruma ve adaleti sağlama amacı taşımaktadır. Bu evrensel adalet anlayışı, Alevi sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinde de açıkça gözlemlenmektedir. Alevilerin tarih boyunca yaşadıkları ayrımcılıklara rağmen toplumsal adalet arayışlarından taviz vermedikleri ve bu mücadeleyi günümüzde de sürdürdükleri ifade edilmektedir (Hamurcu, 2017: 6). Özellikle Alevi sivil toplum örgütleri, toplumsal haklar ve eşitlik temelli politikalar geliştirerek, toplumun farklı kesimlerinin haklarını koruma amacıyla hareket etmektedirler.

Bu çerçevede, Alevilikte adalet arayışı, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güçlü bir motivasyon kaynağı olmakta, toplumun farklı kesimlerinin haklarına sahip çıkmak ve adaleti tesis etmek için birleşme amacı gütmektedir. Alevi toplumunun adalet arayışı, toplumsal hareketler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla güçlendirilerek, günümüz dünyasında daha geniş bir kapsayıcılıkla sürdürülmektedir. Alevilikte adalet, sadece bir kimliksel unsur değil, toplumsal barışın sağlanmasında önemli bir öge olarak da varlığını sürdürmektedir (Gül, 2016: 171).

2.2.9. Özgür Düşünce ve Eleştirel Yaklaşım

Özgür düşünce ve eleştirel yaklaşım, bireylerin düşünsel bağımsızlıklarını kazanmaları ve olaylara eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşabilmeleri açısından önemli bir düşünsel temeldir. Bu kavramlar, bireylerin yalnızca bilgi edinme sürecinde değil, aynı zamanda öğrendiklerini analiz etme, sorgulama ve bu bilgileri kendi düşünsel yapılarıyla bütünleşme becerilerini de geliştirmektedir. Bireylerin inanç ve değer sistemlerini özgürce sorgulayabilmeleri, düşünsel gelişim süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Ennis (2011)'e göre eleştirel düşünce, bireylerin karşılaştıkları bilgi ve inançları sistematik bir şekilde sorgulamalarını, bu bilgilere alternatif açılardan bakabilmelerini ve mevcut toplumsal yapıları derinlemesine anlamalarına olanak tanımaktadır. Bu tür bir düşünsel bağımsızlık,

bireylerin toplumsal yapılarla daha sağlıklı bir diyalog kurabilmelerini destekleyerek, adil ve dengeli bir toplumsal yapının inşasına katkı sunmaktadır.

Özgür düşünce ve eleştirel bakış açısının, özellikle çok katmanlı bir inanç ve kültür yapısına sahip olan Alevilik gibi sistemler içinde geliştirilmesi, oldukça değerli bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Alevilik, tarihsel olarak farklı inanç unsurlarını bünyesinde barındıran bir yapıya sahiptir. Bu çeşitliliğin eleştirel bir perspektifle değerlendirilmesi, Alevi bireylerin kendi kimliklerini ve inançlarını derinlemesine anlamalarına olanak tanımaktadır. Metin (2021)'in ifade ettiği gibi, Aleviliğin temel ilkeleri üzerine yapılan çalışmalar, Alevi bireylerin kendi inanç ve değer sistemlerini sorgulama, yorumlama ve yeniden yapılandırma süreçlerinde önemli bir zenginlik katmaktadır. Eleştirel yaklaşım, bireylere inançlarını yalnızca geleneksel kalıplarla değil, özgün bir düşünsel çerçevede değerlendirme fırsatı sunarak, Alevi bireylerin kimlik ve inanç arayışlarını desteklemekte ve bu arayışın derinleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Kimlik ve inanç arayışı, bireyin kendisini ait hissettiği toplumsal, kültürel ve bireysel kimliği keşfetme süreciyle birlikte, varoluşuna dair anlam arayışını da kapsayan geniş bir kavramdır. Kimlik arayışı, bireyin ait olduğu etnik, kültürel veya toplumsal gruplarla ilişkisini sorgulamasını ifade ederken; inanç arayışı ise, yaşamın anlamı, manevi değerler ve etik ilkeler doğrultusunda bir yönelim belirleme sürecidir. Ancak kimlik, toplumsal bağlamda belirgin sınırlarla tanımlanabilirken, inanç daha soyut ve kişisel bir deneyim alanına işaret etmektedir. Kimi bireyler için inanç, doğuştan itibaren benimsedikleri bir değerler bütünü olarak sabit kalırken, kimileri için zamanla değişen ve sorgulamaya açık bir yapı arz etmektedir (Bruneau, 2015: 71). Bu nedenle inanç arayışının yalnızca manevi boyutla sınırlı olmadığı, bireyin dünya görüşü, ahlaki ilkeleri ve manevi yönelimlerini de içeren çok boyutlu bir süreç olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2.10. Kadına Verilen Önem

Alevilikte kadının toplumsal yapılar içindeki yeri, inancın temel dinamikleriyle doğrudan ilişkilidir. Kadın, Alevi inancında erkekle eşit görülmekte ve Cem ibadetine katılımı, inançsal ve sosyal hayatta aktif rol almasını sağlamaktadır. Bu durum, yalnızca kadının bireysel yaşamını değil, aynı zamanda Alevi toplumlarının sosyal uyumunu, dayanışma kültürünü ve inancın sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Kadınların Alevi topluluklarındaki yerinin güçlendirilmesi, toplumsal yapıda eşitliği destekleyerek daha adil bir toplumsal düzenin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Menencioğlu, 2011: 132).

Buna göre, Alevilikte kadınların etkin bir şekilde yer alması, toplumsal yapıyı daha adil hale getirmekte ve inancın sürekliliğini sağlayan değerlerin korunmasına yardımcı olmaktadır.

Kadının toplumsal statüsü, yalnızca aile içindeki ya da cem törenlerindeki rollerine dayalı bir anlayışla sınırlı değildir. Kadınların eğitim, sağlık, ekonomi, hukuk ve inanç alanlarında eşit haklara ve fırsatlara sahip olmaları, Alevi toplumunun bütüncül yapısını ve adalet anlayışını güçlendirmektedir (Yayla, 2024: 174). Bu bağlamda, kadının güçlendirilmesi yalnızca bireysel haklarının iyileştirilmesiyle ilgili olmakla kalmayıp, aynı zamanda Aleviliğin tarihsel olarak benimsediği eşitlikçi ve dayanışmacı yapının korunması açısından da önemli bir etkiye sahiptir.

Alevilikte kadınların sağlık ve refahına yönelik yapılan iyileştirmeler, sadece bireysel yaşam standartlarını yükseltmekle kalmayıp, toplumsal refahın ve sürdürülebilir kalkınmanın temel taşlarını da oluşturmaktadır. Kadınların sağlık hizmetlerine erişiminin güçlendirilmesi, Alevi toplumunda da var olabilecek toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Alevi kadınlarının iş gücünde daha fazla yer alması, hem toplumsal eşitliği hem de ekonomik kalkınmayı destekleyen önemli bir faktör olmaktadır. Aleviliğin, tarihsel olarak kadın ve erkek arasındaki toplumsal rollerin daha dengeli biçimde şekillendiği bir inanç yapısına sahip olmasından hareketle kadınların ekonomik hayata katılımı, yalnızca ekonomik büyümeyi ve ailelerin gelir düzeyini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda Alevi toplumunda kadının etkin rolünü pekiştirmektedir. Ekonomik bağımsızlık, Alevi kadınlarının toplumsal hayatta daha fazla söz sahibi olmalarına olanak tanırken, inanç temelinde şekillenen adalet ve eşitlik anlayışıyla da örtüşmektedir (Menencioğlu, 2011: 133). Bu durum, ekonomik kalkınma açısının yanı sıra toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi ve Alevi toplumunun dayanışma geleneğinin güçlenmesi açısından da belirleyici bir rol oynamaktadır.

Kadınların Alevi inancındaki konumu, sadece Alevi toplumu için değil, genel olarak toplumların refahı ve toplumsal uyumunun artması için kritik bir örnek oluşturur. Kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olması, Aleviliğin temel öğelerinden biri olarak, daha geniş toplumsal yapıların güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Zelyut, 2014: 7). Kadınların ekonomik ve sosyal alanlarda daha fazla yer alması, Alevi inancının da öğretileri doğrultusunda, toplumların genel refahını artırmak amacıyla atılması gereken kritik bir adımdır.

Aşağıda, Aleviliğin inançsal yapısının temel unsurlarını özetleyen bir tablo bulunmaktadır. Bu tablo, Alevi inancının temel kavramlarını, ibadet ve ahlaki ilkelerini içermektedir.

Tablo 1. Aleviliğin İnançsal Yapısının Temel Unsurları

Temel Unsur	Açıklama
Allah - Muhammed - Ali	Allah'a, Muhammed'e ve Ali'ye duyulan sevgi ve bağlılık, Alevi inancının merkezindedir; ilahi aşk ve ilahi adaletin temsilini simgeler.
Dört Kapı Kırk Makam	Bireyin manevi olgunluğa erişim yolunda geçtiği dört ana kapı (Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat) ve bu kapılara bağlı kırk manevi makam öğretisi
On İki İmam İnancı	Ali ve soyundan gelen on iki imam, Alevilikte kutsal kabul edilir; bu imamlar Alevi inanç sisteminin rehberleri olarak kabul edilir.
Hızır ve Hızır Ehl-i Beyt	Ali'ye ve Peygamber'in ailesine (Ehl-i Beyt) özel bir sevgi ve bağlılık; bu bağlılık, adalet ve doğruluğun sembolü olarak görülür.
Musahiplik	İki can dostunun birbirine kardeş gibi bağlanması, toplumsal dayanışmayı ve karşılıklı yardımlaşmayı güçlendiren manevi bir kardeşlik bağı olarak, yalnızca bireyler arasında değil, aynı zamanda iki aile arasında da kurulabilen güçlü bir bağıdır.
Cem Töreni	Alevi toplumunun bir araya geldiği ibadet töreni; dualar, semah, lokma paylaşımı ve toplumsal dayanışmanın simgesi olarak kabul edilir.
Semah	Cem törenlerinde icra edilen semah; ilahi aşkı ve Tanrı'ya yaklaşma yolculuğunu temsil eder.
Hızır ve Hızır Orucu	Hızır Peygamber'e duyulan inanç, zor durumlarda yardım eden koruyucu figür olarak kabul edilir; Hızır orucu ise bu inancın ifadesi olarak tutulur.
On İki Hizmet	Cem töreninde yerine getirilen ve topluluğun birliğini sağlayan on iki temel görev; örneğin, dede, rehber, zakir gibi çeşitli roller içerir.
Gülbank ve Dualar	İbadetlerde okunan kutsal dualar ve nefesler; manevi temizlenme ve Tanrı ile bağ kurmayı amaçlar.
Ahlaki İlkeler	Sevgi, hoşgörü, adalet, doğruluk, yardımlaşma gibi ahlaki değerler, Aleviliğin temel ilkelerindendir; bireyin içsel arınmasını ve toplumsal uyumu teşvik eder.

Tablo 1'de yer alan temel unsurlar, Alevi inanç sisteminin hem bireysel ibadetler hem de toplumsal ilişkiler açısından yapısını ve felsefesini derinlemesine yansıtmaktadır. Alevilik, bireyin içsel arayışını ve toplumsal sorumluluğunu birbirini tamamlayan bir bütünlük içinde ele alan bir inanç sistemidir. Bu sistemde, bireyin manevi gelişimi ile toplumsal sorumlulukları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Alevi inancında, bireyin içsel huzura ve bilgelik arayışına verdiği önem, toplumsal sorumluluk ve adalet anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. İnanç, yalnızca bireysel bir olgu olmanın ötesine geçerek, toplumsal barış, eşitlik ve dayanışma ilkelerini merkezine almaktadır. Bu bağlamda, Aleviliğin felsefi yapısı, insanın hem kendi manevi gelişimini hem de toplumsal sorumluluklarını aynı ölçüde ön plana çıkaran bir yaklaşımı temsil etmektedir.

2.3. KIZILBAŞLIĞIN TANIMI

TDV İslam Ansiklopedisinde Kızılbaş adı, X. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'i kabul etmeye başlayan ve bu yeni birtakım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran konar-göçer Türkmen oymakları için değişik coğrafya ve dönemlerde kullanılan çok sayıdaki isimlerden birisi olarak geçmektedir (TDV, 1988-2013).

Bu adın eski Türklerde bir baş giysisi olan kızıl börkle ilgili olduğu, siyah başlık giyen bir Türk zümresinin Karapapak veya Karakalpak, Kıpçaklar'dan bir bölümün Karabörklü, Buhara mektebine mensup bir sûfi geleneğin Yeşilbaş adıyla anıldığı bilinmektedir. Önceleri bütün Türkmen oymakları kızıl börk giydiği halde yaygın İslami anlayışa mensup kesimlerin zamanla kızıl börkü terk etmesi üzerine sonraları Alevi adıyla anılacak zümrelere kızılbaş denilmeye başlandığı ifade edilmektedir (Ersal, 2016: 21).

Kırgızların İçkilik oymaklarından birinin adı da Kızılbaş olup, ayrıca Afganistan'da Şii halkın bir bölümü Kızılbaş adıyla anılmaktadır. Altaylı Şamanların ayin esnasında başlarına taktıkları, üzerinde dağ tavuğu tüyü bulunan kırmızı külah Alevi dedelerinin ve Bektaşî babalarının giydiği kıyafetle benzerlik arz etmektedir. Bunlar dikkate alındığında kızılbaş isminin kökünün eski Türk adetlerine kadar uzandığı ve bunun başa giyilen kırmızı börkle ilgili olduğu anlaşılmaktadır (Türkdoğan, 2013: 14).

Kızılbaş terimi başlangıçta sadece Şeyh Haydar'ın taraftarlarını içine alırken daha sonra onun ve oğlu Şah İsmail'in yoğun faaliyetleriyle zaman içinde taraftar kitlesinin çoğalmasına paralel olarak bütün Safevi taraftarlarını kapsayan çok geniş bir sosyal tabanı nitelemek üzere kullanılmıştır. Bu sosyal taban kızılbaş ismini iftiharla benimserken muhalifleri hareketin taşıdığı siyâsî karakter dolayısıyla buna kötüleyici anlamlar yüklemişlerdir (Üzüm, 2007; 43-49).

Kızılbaş isminin belirli bir inançsal ve sosyal grubu nitelemek üzere ilk defa ne zaman kullanıldığına dair kesin bir kayıt bulunmasa da ağırlık kazanan görüşe göre bu kullanım XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkmıştır. Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın, büyük bölümünü Azerbaycan ve Doğu Anadolu Türkmen boylarının oluşturduğu taraftar kitlesine, kendilerini diğerlerinden ayırmak için her biri bir imamı temsil eden on iki dilimli kırmızı börk giydirmiş ve bu kitleler zaman içinde kızılbaş diye anılmıştır (Subaşı, 2010: 64).

Kızılbaşlık terimi, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Anadolu'da bir kimlik olarak önemli bir yer tutmuştur. Başlangıçta özellikle Safevi Devleti ile ilişkilendirilen bir kavram olarak öne çıkan Kızılbaşlık, zaman içinde Alevilikle özdeşleşmiş ve geniş bir toplumsal

katmanı etkilemiştir (Yaman, 2006: 8). Bu literatür, Kızılbaşlık teriminin bir kimlik olarak tarihsel gelişimini vurgulamaktadır.

Safevi Devleti ile ilişkisi, Kızılbaşlığın başlangıçta belirli bir siyasi kimlik taşıdığını göstermektedir. Ancak zamanla bu terimin Alevilikle özdeşleşmesi, hem toplumsal yapıyı hem de inançları etkileyen bir dönüşümün yaşandığını ortaya koymaktadır. Kızılbaşlık, yalnızca bir Safevi bağlılığının ötesine geçerek, Anadolu'daki Alevi topluluklarının kimliğinin bir parçası haline gelmiştir (Arpacı, 2019: 42).

Kızılbaşlık teriminin kökeni, Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'e dayanmaktadır. Şah İsmail, 16. yüzyılın başlarında Safevi Devleti'ni kurmuş ve bu devleti Şii inançları temelinde şekillendirmiştir. Safeviler, kimliklerini ve toplumsal bağlılıklarını simgeleyen kırmızı başlık (kızılbaşlık) giymişlerdir. Kızılbaşlık, yalnızca bir giysi değil, aynı zamanda bir kimlik sembolü olarak önemli bir anlam taşımaktadır; bu başlık, Safevilerin bağlılıklarının ve inanç önderlerine olan sadakatlerinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Ocak, 2009: 16). Bu açıklama, Kızılbaşlık teriminin kökenine dair oldukça kapsamlı bir bilgi sunmaktadır. Şah İsmail'in Safevi Devleti'ni kurması ve bu devletin Şii inançları temelinde şekillenmesi, Kızılbaşlık kimliğinin doğuşunu belirleyen önemli bir etken olmuştur. Kırmızı başlık (kızılbaşlık), yalnızca bir giysi değil, aynı zamanda ideolojik bir simge olarak işlev görmüştür.

Safevi Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki siyasi çekişmeler, Kızılbaşları Osmanlı'da ayrı bir topluluk olarak tanımlamaya neden olmuştur. Osmanlı yönetimi, Safevi Devleti'nin Şii inançlarına ve ideolojilerine karşı Sünni İslam'ı savunduğundan, Kızılbaşlık, Osmanlı yönetimi ve halkı tarafından genellikle olumsuz bir şekilde tanımlanmış ve zaman zaman ayrımcılığa, hatta baskılara yol açmıştır. Bu dönemde Kızılbaşlar, inançları nedeniyle dışlanmış ve bazen 'Dinden sapmış (heretik)' olarak görülmüştür (Bruinessen, 2001: 10-11). Buna göre, Osmanlı yönetiminin Safevi Devleti'ne karşı duyduğu derin siyasi düşmanlık, Kızılbaşları Osmanlı'da bir 'öteki' olarak tanımlamış ve onlara karşı sistematik bir ayrımcılığın gelişmesine yol açmıştır.

Kızılbaşlar, özellikle inançları nedeniyle Osmanlı yönetimi tarafından 'Dinden sapmış' olarak nitelendirilmiş ve bu etiket, onlara karşı değil, aynı zamanda damgalama işlevi görmüştür. Osmanlı İmparatorluğu, inanç birliğini sağlama amacıyla geleneksel görüşlerin dışında (heterodoks görüşleri) olanları ve sapmaları toplumdan dışlama yoluna gitmiştir. Kızılbaşların kimliği, yalnızca inançlarındaki farklılıklar nedeniyle değil, aynı zamanda Safevi Devleti ile ilişkileri ve bu devletin Osmanlı'ya karşı siyasi rakipliği nedeniyle de sorunlu hale gelmiştir (Aktaş, 2013: 66). Osmanlı yönetimi, inanç birliğini

sağlamaya yönelik politikalar izlerken, heterodoks görüşlere sahip toplulukları dışlamış ve bu grupların varlığını tehdit olarak görmüştür. Kızılbaşlar, Safevi Devleti ile olan yakın ilişkileri nedeniyle değil, siyasi açıdan da tehdit olarak algılanmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki din dışılık ithamları, genellikle toplumsal ve politik bağlamlarda farklı boyutlarda ele alınmıştır. Bu ithamlar, bazen belirli grupların inançlarının, bazen de toplumsal davranışlarının devlete, otoritelere ve toplumun genel yapısına uygunluğunun sorgulanmasıyla ilgilidir (Ceyhan, 2018: 671). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitlilik içinde, Alevilik ve Kızılbaşlık gibi inanç biçimleri, sıklıkla din dışı olarak itham edilmiştir. Bu gruplar, özellikle Osmanlı İmparatorluğunun resmi mezhebi olarak benimsediği Sünni mezhebinden farklı bir inanç yapısına sahip olduklarından, zaman zaman toplumun ve devletin resmi anlayışıyla çatışma yaşamışlardır. İslami otoriteler, bu grupları, İslam'ın temellerine aykırı olarak kabul ederek dışlamışlardır (Ocak, 1998: 118).

Bu dönemde din dışılık ithamlarının farklı boyutları, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal, kültürel ve politik yapısının din ile iç içe geçmiş olmasından kaynaklanmıştır. Siyasi bakış açıları, toplumsal ve kültürel ayrışmaların önünü açmış, bu da bazen grupların dışlanmasına ve suçlanmasına yol açmıştır.

Bruinessen (2001: 11), Kızılbaşların Osmanlı'daki statüsünü, çatışmaların ve politik çekişmelerin şekillendirdiği bir durum olarak değerlendirmektedir. Bu dışlanma, yalnızca Kızılbaşların güvenliğini değil, aynı zamanda toplumsal yapıdaki yerlerini de ciddi şekilde etkilemiştir. Kızılbaşlar, toplumsal dışlanmanın yanı sıra, bu kimlikleri üzerinden zaman zaman şiddetli baskılara ve inançlarını gizleme zorunluluğuna da tabi tutulmuşlardır.

2.4. KIZILBAŞLIĞIN İNANÇSAL YAPISI

Aktaş (2013: 66)'a göre, Kızılbaşlar, çoğunlukla Anadolu'nun kırsal bölgelerinde, özellikle Türkmen köylerinde yoğunlaşan ve Alevi inançlarına sahip olan bir topluluktur. Aleviliğin temelinde, İmam Ali'ye duyulan derin sevgi ve saygı ile İmam Ali'nin soyundan gelenlere duyulan bağlılık yer almakta olup, bu durum, Kızılbaşların kimliğini şekillendirmektedir. Kızılbaşlık, bir kimlik olarak da tanımlanabilmektedir.

Bruinessen (2001: 11)'e göre, zamanla Kızılbaşlık terimi yalnızca Safevi Devleti ve Şii inançlarıyla sınırlı kalmamış, özellikle Anadolu'da Alevi inançlarıyla özdeşleşmiştir. Alevilik, İmam Ali'yi merkeze alan, halk edebiyatıyla zenginleşmiş ve mistik bir öğretiyi benimsemiş bir inanç sistemidir. Bu inanç sistemi, Kızılbaşlar tarafından sürdürülmüş ve

yaygınlaştırılmıştır. Alevilikteki temel değerler, eşitlik, adalet, hoşgörü ve insan sevgisi gibi evrensel prensiplere dayanmaktadır.

Ocak (2009: 16)'a göre, Alevi toplumu tarih boyunca Osmanlı'dan günümüze kadar çeşitli baskılara maruz kalmış, ancak bu inanç sistemi, özellikle Kızılbaşlar aracılığıyla Anadolu'da önemli bir kimlik olarak varlığını sürdürmüştür. Kızılbaşlık ve Alevilik arasındaki bu bağ, her iki kimliğin de benzer ritüelleri, değerleri ve gelenekleri paylaştığını göstermektedir.

Yaman (2006: 8) ise Kızılbaşlığın yalnızca bir aidiyetin ötesinde, aynı zamanda toplumsal bir kimlik olduğunu vurgulamaktadır. Kızılbaşlar, Anadolu'nun bazı bölgelerinde ve özellikle Osmanlı'nın kırsal köylerinde sosyal yapıyı etkilemişlerdir. Alevilik, genellikle bir cemiyet düzenine ve inanç pratiklerine dayalı olarak şekillenmiş ve Kızılbaşlar arasında dayanışma, paylaşma ve kolektif değerler ön plana çıkmıştır.

Bu değerler, toplumsal yaşamda birbirine destek olma, hoşgörü, adalet, eşitlik ve karşılıklı yardımlaşma gibi ilkelerle somutlaşır. Cem evlerinde yapılan toplu yemekler, hastaların ziyaret edilmesi ve önemli günlerde topluluk desteği, dayanışma anlayışının örneklerindendir. Ayrıca, Alevi-Bektaşî geleneğinde bireylerin mal ve servetlerini eşit bir şekilde paylaşmaları, cemlerdeki "lokma" paylaşımları gibi pratiklerle ortaya çıkar. Alevi toplumunda adalet duygusu da güçlüdür; her bireyin haklarına saygı gösterilmesi, hoşgörü ve eşitlik ilkeleriyle bir yaşam tarzı benimsenir. Farklı inançlardan ve kültürlerden gelen insanlara saygı göstermek de bu toplumsal dayanışmanın temel unsurlarındandır. Bu kolektif değerler, Kızılbaş topluluğunun hem inançsal hem de toplumsal yapısının temel taşlarını oluşturur (Yavuz, 2014: 32).

Ayrıca, Alevilikteki cem evleri, dua törenleri ve deyişler yalnızca toplumsal etkinlikler değil, aynı zamanda derin inançsal ve manevi boyutları da taşıyan unsurlardır. Cem evleri, Aleviliğin inançsal merkezlerinden biri olarak topluluk üyelerinin bir araya geldiği ve manevi bir bağ kurdukları mekânlardır. Burada yapılan dua, Alevilikteki birlik, barış, sevgi ve insan hakları gibi temel inançları pekiştiren, bireysel ve toplumsal arınma sürecini destekleyen inanç pratiğini yansıtır (Fırlı, 2006: 21).

Kızılbaşlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde ciddi baskılara maruz kalmışlardır. Safevilerle olan düşmanlık, Kızılbaşları hedef almış ve Osmanlı yönetimi bu topluluğa karşı sert politikalar uygulamıştır. Bununla birlikte Kızılbaşlar, Osmanlı'nın farklı bölgelerinde varlıklarını sürdürmüş, ancak çoğu zaman gizli

kalmışlardır. İsyanlar, ayrımcılıklar ve diğer toplumsal baskılar, Kızılbaşları derinden etkilemiştir (Ocak, 2009: 16). Literatürde, Kızılbaşların Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşadıkları zorluklar ve baskılar yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim dönemindeki sert politikaların, Kızılbaşları hedef alan Osmanlı yönetimi ile Safeviler arasındaki düşmanlık bağlamında şekillendiği vurgulanmaktadır. Bu dönemde Kızılbaşlar, ayrımcılık görmüş ve toplumsal baskılarla karşı karşıya kalmış, çoğu zaman gizlenerek varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Bugün Kızılbaşlık, tarihsel olarak hem Alevilik hem de Osmanlı dönemiyle ilişkilendirilen bir kimlik olarak varlığını sürdürmektedir. Alevilik, modern Türkiye'de hâlâ önemli bir kimlik olarak tanınmakta iken, Kızılbaşlık terimi daha çok tarihsel bir kavram olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Kızılbaş kimliği, çoğunlukla Anadolu'daki Alevi köylerinde yaşayan halk tarafından sahiplenilmektedir (Bruinessen, 2001: 11). Bu açıklama, Kızılbaşlık ve Alevilik arasındaki farkları vurgulamaktadır. Kızılbaşlık, tarihsel olarak Osmanlı dönemine dayanan bir kimlik olup, günümüzde daha çok tarihsel bir kavram olarak kullanılmaktadır. Alevilik ise modern Türkiye'de hâlâ önemli bir kimlik olarak varlığını sürdürmektedir.

Yaman (2006: 8), Kızılbaşlığın hem bir aidiyet hem de bir kimlik olarak tarihsel bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu kimlik, Safevi Devleti'nin etkisiyle şekillenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal zorluklarla karşılaşmış, ancak zaman içinde Alevilikle özdeşleşerek Anadolu'da önemli bir yer edinmiştir. Kızılbaşlık, yalnızca geçmişin izlerini değil, aynı zamanda günümüzde de varlığını sürdüren bir mirası temsil etmektedir.

Kızılbaşlık terimi, Osmanlı döneminde Alevi topluluklarına yönelik olarak kullanılan bir adlandırmadır ve zaman içinde bu kavram, toplumsal bağlamda belirli bir kimlik kazanmıştır. Alevilikle özdeşleşen bu terim, aslında sadece bir etnik ya da mezhebi kimliği ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda bu toplulukların sahip olduğu inanç pratikleri ve manevi öğretileri de kapsayan bir kimlik biçimini yansıtmaktadır.

Alevilikle özdeşleşen Kızılbaşlık ifadesi, Kızılbaşlığın yalnızca bir etnik veya mezhebi bir kimlik olmadığını, bunun yanı sıra inanç pratikleri, uygulamaları ve manevi öğretileri kapsayan bir kimlik biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu ifadenin Aleviliği doğrudan etnik veya mezhepsel bir kimlik olarak değerlendirdiğini söylemek tam olarak doğru olmayabilir. Bunun yerine, Kızılbaşlık teriminin dar anlamıyla etnik ya da

mezhebi bir kimliğe indirgenemeyeceği, daha geniş ve kapsamlı bir kimlik yapısı içerdiği belirtilmektedir.

Aleviliğin sadece bir mezhep ya da etnik grup olarak ele alınamayacağını savunan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Mélikoff (1993), Aleviliğin tarihsel olarak Sünni İslam'dan farklılaştığını ancak aynı zamanda çeşitli etnik unsurları (Türk, Kürt, Zaza vb.) ve gelenekleri de içinde barındırdığını belirtmektedir. Bu, Aleviliğin tek bir etnik veya mezhepsel kimlikle sınırlanamayacağını göstermektedir.

Kızılbaşlık, Osmanlı döneminde Safevi propagandasıyla şekillenen ve genellikle Osmanlı-Safevi çatışmaları bağlamında ele alınan bir kimliktir. Osmanlı kaynaklarında “rafizi” veya “zındık” olarak damgalanan bu topluluklar, kendilerini Şii-İslam'ın bir yorumu içinde tanımlamışlardır (Ocak, 2000). Ancak, Alevilik zamanla Kızılbaşlık mirasını sürdüren ancak ondan farklılaşan bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, Kızılbaşlığın bir mezhep ya da etnik kimlikten öte, bir kültürel yapı olduğunu destekler.

Kızılbaşlık, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda ve daha sonra Cumhuriyet döneminde, dışlayıcı bir söylemle kullanılsa da, tarihsel olarak Alevi inancının bir parçası olarak kabul edilmiştir (Yaman, 2006: 8). Kızılbaşlık, başlangıçta belirli bir mezhebi ya da grup olmanın ötesinde, Alevi inancına mensup bireylerin toplum içindeki yerlerini, aidiyetlerini ve bu aidiyetle şekillenen toplumsal ilişkilerini tanımlayan bir terim olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla, Alevilik ve Kızılbaşlık arasındaki ilişkiyi anlamak, sadece tarihsel bir adlandırma meselesi değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir kimlik inşası olarak da değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Kızılbaşlık ve Alevilik arasındaki örtüşen ve farklılaşan unsurların derinlemesine incelenmesi, bu toplulukların tarihsel gelişimlerinin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır (Ocak, 2009: 16).

Aleviliğin mezhebi bir kimlik olup olmadığı konusunda farklı akademik yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin, Solgun (2010) Aleviliğin bir mezhep olarak tanımlanmasını eleştirirken, Ocak (2020) ise Aleviliğin tarihsel olarak İslam içindeki bir hareket olarak başladığını ancak zamanla özgün bir inanç sistemi geliştirdiğini belirtmektedir. Bu görüşler, Aleviliğin mezhepsel bir çerçevede ele alınmasının eksik olabileceğini göstermektedir. Aleviliğin doğrudan bir etnik ya da mezhepsel kimlik olduğu ifade edilmemiş, aksine Kızılbaşlık teriminin bunlarla sınırlandırılmayacağı vurgulanmıştır. Dolayısıyla, Aleviliğin sadece mezhepsel veya etnik bir kimlik olarak değerlendirilmesi, hem tarihsel süreç içinde hem de inanç sistemleri bağlamında yetersiz kalacaktır.

2.5. BEKTAŞİLİĞİN TANIMI

Bektaşilik, 13. yüzyılda Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretilerine dayanan ve Anadolu'daki toplumsal koşullarla şekillenen bir tarikat olarak tanımlanmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretileri, İslam'ın tasavvufi bir yorumunu benimseyen ve bireylerin manevi olgunlaşmasını toplumsal adalet ve ahlaki sorumluluklarla birleştiren bir düşünce sistemini ifade etmektedir. Bektaşiliğin temel ilkeleri arasında insan sevgisi, hoşgörü, eşitlik ve barış gibi evrensel değerler yer almakta, bu değerler toplumsal birliği, kardeşliği ve dayanışmayı teşvik etmektedir. Bu öğretiler, Anadolu'da Türk kültürüyle birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kabul ettiği bir inanç ve pratikler bütünü oluşturmuştur (Ahmet Refik Bey, 2017: 7). Bu bağlamda, Bektaşilik bir öğreti olmanın ötesinde, toplumsal değerleri şekillendiren ve insan hakları, eşitlik gibi evrensel prensipleri savunan bir hareket olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı'da özellikle Yeniçeri Ocağı üzerinden etkisini gösteren Bektaşiliğin, Anadolu'daki yapıyı etkilemesi, din ile toplum arasındaki ilişkiyi anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Bektaşilik, Alevilik ile benzer inanç ve pratiklere sahip olmakla birlikte, özgün bir kurumsal tarikat yapısı bulunması nedeniyle de zamanla kendine has özellikler kazanmıştır. Alevilikten farklı olarak, Bektaşilik daha sistematik bir örgütlenmeye gitmiş ve kurumsal yapısını geliştirerek belirli ibadet formlarını benimsemiştir. Bu bağlamda Bektaşilik, bireylerin manevi gelişimlerinin yanı sıra toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerine de büyük önem vermektedir (Ahmet Rıfat Efendi, 2007: 50). Buna göre Bektaşilik, Alevilik ile benzer bazı öğretilere sahip olsa da, kurumsal yapısı ve inançsal uygulamalarıyla kendine özgü bir kimlik geliştirmiştir. Alevilikten farklı olarak, Bektaşilik daha belirgin bir örgütlenmeye gitmiş ve inançsal uygulamalarda sistematik bir yaklaşım benimsemiştir.

Bektaşiliğin inanç sistemi, Allah, Muhammed ve Ali inancı etrafında şekillenmiş olmakla birlikte, daha geniş bir hoşgörü anlayışıyla insana, doğaya ve evrensel saygıyı temel almıştır. Bu öğreti, aynı zamanda eşitlik ve hakkaniyet ilkeleriyle şekillenen bir yaşam biçimini savunmaktadır. Bektaşiliğin etkisi, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yapısında belirgin bir şekilde gözlemlenmiş olup; Yeniçeri Ocağı'nda Bektaşî tarikatının etkisi, sadece inançsal değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda da önemli bir yer tutmuştur. Bektaşilik, bu anlamda, Anadolu'daki sosyal yapının şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve İslam'ın halk arasında daha ulaşılabilir bir biçimde kabul edilmesine zemin hazırlamıştır (Akbulut, 2010: 269). Dolayısıyla, Bektaşiliğin inanç sistemi toplumsal düzeyde geniş bir

etki alanına sahip olmuştur. İslam'ın temel öğretilerini merkez alarak hoşgörü ve evrensel değerler ışığında sosyal yapıyı dönüştürmeye yönelik bir yaşam biçimi sunmuştur.

Bektaşilik, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde derin etkiler bırakan bir öğreti olarak, Osmanlı İmparatorluğu ve sonrasındaki Türk toplumlarında önemli bir yer edinmiştir. Hem tasavvufi bir yönelim olarak hem de sosyal adalet ve eşitlik vurgusuyla Bektaşilik, İslam'ın insani yönünü öne çıkaran ve halkla bütünleşen bir inanç sistemidir. Bu öğreti, tarihsel olarak hem bireysel manevi gelişimi hem de toplumsal barışı amaçlayan bir anlayışa dayanmaktadır (Baha Said Bey, 2000: 206). Öte yandan, Bektaşiliğin etkisi sadece alanda değil, toplumsal yapılar üzerinde de önemli bir iz bırakmıştır. Sosyal adalet ve eşitlik gibi değerleri ön planda tutarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle halk arasında kabul gören bir inanç sistemi haline gelmiştir.

Bektaşilik, Osmanlı coğrafyasında yayılmış bir tasavvufi tarikat olup, tarihsel süreçte Babagan ve Dedegan olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır.

Babagan Kolu: Bu kol, genellikle bekâr dervişlerden oluşmakta olup, daha çok şehir merkezlerinde ve tekkelerde faaliyet göstermektedir. Babagan kolu, Bektaşî tarikatının entelektüel ve kurumsal yapısını temsil etmektedir (Çakmak ve Gürtaş, 2016: 103).

Dedegan Kolu: Alevi-Bektaşî inançlarının kırsal kesimdeki temsilcileri olan Dedeganlar, ocak sistemine dayalı bir yapıya sahiptir ve toplum içinde dedelik makamı ile hizmet etmektedir. Dedegan kolu, geleneksel Bektaşî ritüellerinin kırsal topluluklara uyarlanmış şeklidir (Korkmaz, 1994: 89).

Bu ayrım, Bektaşî tarikatının farklı toplumsal ve coğrafi alanlarda nasıl örgütlendiğini ve işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bektaşiliğin tarihsel gelişimi incelenirken, bu iki kolun ilişkileri ve birbirinden farklılaşan yönleri üzerinde durulması önem taşımaktadır.

2.6. BEKTAŞİLİĞİN İNANÇSAL İLKELERİ

Bektaşiliğin inançsal ilkeleri, tasavvufi bir öğretinin izlediği temel yönler ve değerler ışığında, İslam'ın temel kavramlarıyla şekillenmiş, Hacı Bektaş-ı Veli'nin felsefi düşünceleriyle harmanlanmış ve Anadolu'nun kendine özgü dinamikleriyle yoğrulmuş önemli prensiplerden oluşmaktadır. Bu inançsal ilkeler, bireyin manevi yolculuğunun bir parçası olarak içsel bir olgunlaşma sürecini aynı zamanda ahlaki ve toplumsal düzeyde olgunlaşmayı hedeflemektedir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin düşünceleri, toplumun farklı kesimleri arasında birlik ve beraberliği sağlama amacını güderken, insanın manevi

bütünlüğünü de gözetmektedir (Eyüboğlu, 2010: 26). Bu bağlamda, Bektaşiliğin inançsal ilkeleri, hem bireylerin kişisel gelişimlerini hem de toplumsal dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan derin bir tasavvufi perspektife dayanmaktadır.

2.6.1. Tevhid (Birlik) İnancı

Bektaşilikte Allah'ın birliği (tevhid) inancı, İslam'ın temel ilkelerinden biri olarak derinlemesine ele alınmakta ve sadece teorik bir öğreti değil, yaşama yön veren bir rehber olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışta, evrendeki tüm varlıklar, Allah'ın birliğini ve kudretini yansıtan birer tecelli olarak görülür. Bektaşi öğretisine göre, Allah her şeyin yaratıcısı ve mutlak hakikatidir. Varlık âlemi, Tanrı'nın bir yansıması olarak değerlendirilmekte ve bu yansıma, yaratılmış olan her zerrede Allah'ın birliğinin ve büyüklüğünün görülebileceğini ifade etmektedir. Bu anlayış, insanın kendisini ve çevresini daha derin bir anlam çerçevesinde algılamasına zemin hazırlar. Bektaşilikte tevhid, insanı yaratıcı ile bütünleştiren bir bilinç düzeyi olarak ele alınmaktadır (Bal, 2004: 68).

Bektaşilik, görünür âlem ile manevi âlem arasında bir bütünlük bulunduğunu savunmakta ve Allah'ın varlığının evrendeki her şeyde tecelli ettiğini benimsemektedir. Allah, zaman ve mekân ile sınırlı olmayan, mutlak bir varlık olarak her an ve her yerde hazırdır. Bu nedenle, Bektaşi inancında Allah'a ulaşmak için herhangi bir aracıya gerek bulunmamaktadır; kişi, kendi içsel yolculuğunda Tanrı'nın varlığını ve birliğini hissedebilmektedir. Tevhid inancının bu yorumu, evrendeki çeşitliliğin bir yanılsama olduğu ve tüm varlıkların özünde aynı hakikate dayandığı fikrini desteklemektedir. Dolayısıyla, Bektaşilikte tevhid, sadece Allah'ın birliği inancını ifade etmekle kalmayıp, insanın evrendeki yerine ve sorumluluğuna dair derin bir farkındalık da oluşturmaktadır. Bu farkındalık, bireyi yalnızca manevi anlamda değil, ahlaki ve sosyal boyutlarda da olgunlaştırmayı hedeflemektedir (Aytaş, 2010: 18).

Bektaşiliğin tevhid anlayışı, İbn-i Arabi'nin tasavvuf düşüncesinde geliştirdiği ve önemli bir öğreti olarak kabul edilen vahdet-i vücud (varlık birliği) kavramıyla derin bir uyum içindedir. Vahdet-i vücud, tüm varlıkların özünde bir olduğu, yani yaratılmış her şeyin Allah'ın bir yansıması olarak görüldüğü bir anlayışı ifade etmektedir. Bu düşünceye göre, evren ve içindeki tüm varlıklar, Allah'ın tecellisinden ibaret olup O'ndan bağımsız değildir. Bektaşi inancında, görünür âlem, Tanrı'nın mutlak varlığının bir aynası olarak kabul edilmektedir. Bu aynada görünen her şey, Allah'ın yüceliğini ve kudretini yansıtan bir

tezahürdür. Dolayısıyla, Bektaşilikte varlık âlemi, bir bütün olarak Tanrı'nın varlığıyla bağlantılıdır (Yakar, 2011: 10).

Bu anlayış, insanın hem kendisini hem de çevresindeki tüm varlıkları kutsal bir emanet olarak görmesine yol açmaktadır. Bektaşiliğin tevhid öğretisi, varlıklar arasındaki ayrımları ortadan kaldırarak her şeyin özünde ilahi birliğin bulunduğunu vurgulamaktadır. Böylece insan, kendisini Allah'ın bir parçası olarak hissetmekte ve evrendeki yerini daha bilinçli bir şekilde anlamlandırmaktadır. Bu durum, insanın Tanrı'ya yaklaşması için bir yol olmasının yanı sıra evrenle barışık ve uyum içinde bir yaşam sürmesini sağlayan bir farkındalık düzeyi de oluşturmaktadır. Bektaşilikte bu farkındalık, bireyin kendi varlığını ve çevresini anlamlandırma biçimini manevi ve ahlaki bir boyuta taşımaktadır (Ünlüsoy, 2015: 168).

Tevhid inancı, Bektaşi öğretilinde metafizik bir kavram olarak kalmamakta olup, insanın yaşamını ve evrenle olan ilişkisini şekillendiren ahlaki ve manevi bir yaşam biçimi de sunmaktadır. Allah'ın her şeyde mevcut olduğunu ve evrendeki çeşitliliğin aslında birliğin bir yansıması olduğunu kabul etmek, insanı daha adil, merhametli ve sorumlu bir birey olmaya yönlendirmektedir. Bektaşi düşüncesi, bu bağlamda vahdet-i vücud kavramını, bireyin kendisini ve çevresini bir bütün olarak algılaması için bir rehber olarak kullanmaktadır. Bu rehberlik, insanı evrenin bir parçası olarak ilahi plana uygun şekilde yaşamaya ve manevi olgunluğa ulaşmaya teşvik etmektedir (Aşlamacı, 2024: 8).

2.6.2. Ehl-i Beyt Sevgisi

Bektaşilikte Ehl-i Beyt sevgisi, inancın temel taşlarından biri olarak görülmektedir. Ehl-i Beyt; Hz. Muhammed'in ailesi olan Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i ifade etmekte olup, Bektaşi öğretisinin manevi ve ahlaki temelini oluşturmaktadır. Bektaşilikte Ehl-i Beyt'e duyulan sevgi, sadece bir duygusal bağlılık değil, aynı zamanda İslam ahlakına ve adalet anlayışına yön veren bir rehberlik olarak kabul edilmektedir. Bu sevgi, Hz. Muhammed'in peygamberlik mesajını tamamlayan, Hz. Ali'nin bilgeliği ve adaletiyle birleşen, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ise fedakârlık ve mazlumiyetle özdeşleşen özellikleri etrafında şekillenmektedir (Eröz, 1990: 358).

Bektaşi törenlerinde ve dualarında Ehl-i Beyt sevgisi sürekli olarak dile getirilmektedir. Cem törenleri gibi toplu ibadetlerde, Ehl-i Beyt'in isimleri sıkça anılmakta ve onların İslam'ın hakikatini temsil ettiklerine vurgu yapılmaktadır. Özellikle Hz. Ali, Bektaşilikte “Velâyet Kapısı” olarak adlandırılmakta ve onun bilgeliği, adaleti ve cesareti

yüceltilmektedir. Aynı şekilde, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ise İslam'ın temel ahlaki değerlerini simgeleyen kişiler olarak saygıyla anılmaktadır. Bu isimler, sadece birer tarihî figür değil, aynı zamanda manevi birer rehber olarak görülmektedir (Kılıç vd., 2016: 42).

Bektaşilikte Ehl-i Beyt sevgisi, bir inanç boyutunun ötesine geçerek yaşamın her alanında bir rehberlik işlevi görmektedir. Bu sevgi, mazlumun yanında yer almak, adaleti savunmak ve insanlık onuruna saygı göstermek gibi değerleri merkeze alan bir yaşam biçimini teşvik etmektedir. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbela'da verdiği mücadele, Bektaşiler için haksızlık karşısında direnmenin ve adalet arayışının sembolü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Ehl-i Beyt sevgisi, Bektaşiliğin ahlaki ve sosyal sorumluluk anlayışını derinleştiren bir kavramdır (Gündoğdu, 2020: 133).

Ehl-i Beyt'e duyulan sevgi, Bektaşiliğin barış, hoşgörü ve insan sevgisini temel alan tasavvuf anlayışının da bir parçasıdır. Bu sevgi, bireylerin kendi manevi yolculuklarında rehberlik aracı olarak görülmekte ve Allah'a ulaşmanın bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Bektaşilikte, Ehl-i Beyt'e bağlılık, bir ibadet biçimi olduğu kadar toplumsal dayanışmanın, adaletin ve insanî değerlerin korunmasının da bir aracı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, Ehl-i Beyt sevgisi, Bektaşî inancında hem bireysel hem de toplumsal anlamda bir kutsallık taşımaktadır (Yılmaz, 2001: 43).

2.6.3. Dört Kapı Kırk Makam

Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretilerinde önemli bir yer tutan Dört Kapı kavramı, kişinin manevi olgunluğa erişme sürecini temsil etmektedir. Bu kavram, bir yolculuk olarak tasvir edilmekte olup, insanın hem ahlaki hem de manevi açıdan kendisini geliştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Her bir kapı, insanın kendini ve evreni daha iyi anlayabilmesi için aşılması gereken birer basamak olarak kabul edilmektedir. Bu kapılar sırasıyla şariat, tarikat, marifet ve hakikat olarak tanımlanmakta olup, her biri farklı bir bilinç düzeyini temsil etmektedir (Güray, 2010: 120).

Hacı Bektaş-ı Veli kendisine atfedilen Makâlât adlı eserde “ibadet imandandır, iman ibadettir” diyerek amelin imanın bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Yine aynı eserde abdest almak, namaz kılmak, içkiden uzak durmak gibi ibadetlerin İslam'ın gereği olduğunu belirtmiştir (Yılmaz vd., 2007: 68-70).

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât adlı eserinde, insanları manevi olgunluk düzeylerine göre Abidler, Zahidler, Arifler ve Muhibler olarak ayırmıştır (Zararsız, 2024: 147).

Bu dört insan grubu, Dört Kapı Kırk Makam öğretisiyle de bağlantılı olup, kişinin ibadetle başlayarak dünya sevgisinden arınması, hakikate ulaşması ve en nihayetinde ilahi aşk ile kemale ermesini ifade etmektedir. Bu bağlamda, Makâlât'ın ilk bölümünde yer alan bu tasnifin, tasavvufi düşüncenin temel kavramlarından biri olan Dört Kapı Kırk Makam anlayışının daha iyi kavranmasına katkı sağladığı söylenebilir (Yılmaz vd., 2007: 68-70).

Bu çerçevede;

- Abidler (İbadet Ehli); İbadeti esas alan ve emirleri zahiri yönüyle yerine getiren kimselerdir. Onlar için n temel unsuru, ibadetleri eksiksiz bir şekilde uygulamak ve farzları yerine getirmektir. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetleri titizlikle ifa eden abidler, manevi yolculuklarının başlangıç aşamasında bulunmakta olup, genellikle hükümlere bağlı kalarak kulluk bilincini geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak onların ibadeti daha çok şekilsel ve kurallara dayalıdır; dolayısıyla henüz derin bir tasavvufi bilince ulaşmış sayılmazlar. “Dört Kapı Kırk Makam” anlayışı içinde abidler, genellikle şeriat kapısında yer almakta ve ibadet yoluyla manevi olgunlaşmanın ilk aşamalarını deneyimlemektedir (Korkmaz, 2016: 18).

- Zahidler; Dünya nimetlerine ve maddi arzulara karşı mesafeli duran, zühd hayatını benimseyen kimselerdir. Onlar, dünyevi zevklerden ve geçici menfaatlerden uzaklaşarak ruhlarını arındırmayı ve nefsin etkisinden kurtulmayı amaçlamaktadır. Zahidler için önemli olan dünya malına ve şöhrete değer vermemek, hayatlarını sade ve ölçülü bir şekilde sürdürmektir. Bu anlayış doğrultusunda, sahip oldukları her şeyi geçici kabul ederek ahiret hayatına yönelirler. “Dört Kapı Kırk Makam” öğretisinde zahidler, genellikle tarikat kapısında yer almakta olup ibadetin ötesinde nefsin terbiyesi ve manevi olgunlaşma sürecine odaklanmaktadır. Ancak sadece zahid olmak, tasavvufun nihai amacı olan hakikate ulaşmak için yeterli değildir. Zira, zahidlik bir geçiş aşaması olup, marifet ve hakikat yolculuğuna hazırlık niteliği taşımaktadır (Ceyhan, 2012: 530).

- Arifler; Zahiri bilginin ötesine geçerek hakikati batını yönüyle kavramaya çalışan ve irfan yoluyla manevi derinliğe ulaşan kimselerdir. Onlar, bilginin sadece akıl yoluyla elde edilen bir olgu olmadığını, kalp gözüyle de idrak edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Arifler için asıl önemli olan, ilim ve hikmet aracılığıyla nefsin engellerini aşmak ve varlığın özüne nüfuz etmektir. Bu bağlamda, marifet kapısında yer alan arifler, bilgiye ulaşmanın yalnızca zahiri okumalar ve ibadetlerle mümkün olmadığını, gerçek bilginin ancak gönül yoluyla kavranabileceğini vurgulamaktadır. Tasavvufi anlayışta arif, “bilen” kişi olarak kabul edilmekte ancak bu bilme, sadece dış dünyaya dair bir idrak değil, aynı zamanda Hakk’ı bilme ve O’na yaklaşma süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, ariflik makamı,

zahidlikten bir adım öteye geçerek, insanın içsel yolculuğunda derinleşmesini ve ilahi hakikati idrak etmesini sağlayan önemli bir aşamayı temsil etmektedir (Cebecioğlu, 2004: 23).

- Muhibler; İlahi aşk ile yanıp tutuşan, manevi yolculuklarında Hakk'a yakınlık arayışında olan kimselerdir. Onlar için en yüce değer, Allah'a duyulan aşktır ve bu aşk, kişinin varlığını O'nda eritmesiyle anlam kazanmaktadır. Muhibler, tasavvufta fenafillah (Allah'ta yok oluş) makamına ulaşmayı hedefleyerek, dünyevi benliklerinden sıyrılmakta ve yalnızca ilahi hakikate yönelmektedir. Bu aşamada ibadet ve zühd hayatı, sadece birer araç olup asıl önemli olan, aşk ve teslimiyet yoluyla Hakk'a vuslatı sağlamaktır. Dört Kapı Kırk Makam öğretisinde muhibler, hakikat kapısında yer almakta ve en yüksek manevi mertebeye ulaşmayı amaçlamaktadır. Onlar için zahiri kurallarının ötesinde, aşkın derinliklerine erişmek ve Hakk'ın varlığında yok olmak esastır. Muhiblik, yalnızca bir sevgi ve bağlılık hali değil, aynı zamanda kişinin tüm benliğiyle Hakk'a yönelmesi ve O'nun iradesine teslim olmasıdır. Bu nedenle muhibler, ilahi aşkı yaşayarak tasavvufun en üst mertebesine erişen ve varoluşun hakikatine vakıf olan kimseler olarak kabul edilmektedir (Uludağ, 2020: 34).

2.6.3.1. Şeriat

Bu yolculuğun ilk aşaması, kurallara uyma anlamına gelmektedir. Bu aşamada birey, İslam'ın temel ibadet ve ahlaki prensiplerini yerine getirerek disiplinli bir yaşam sürmeye başlamaktadır. Şeriat, kişinin kendi nefsinin terbiye etmeye başlaması ve toplumsal düzenin bir parçası olarak sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini öğretmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin anlayışında ise şeriat, yalnızca dışsal bir bağlılık değil, aynı zamanda bireyin öz disiplinini geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Ocak, 2020: 17).

Makâlât'ta, Şeriatta bulunan on makam:

- İman getirmek
- İlim öğrenmek
- Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetince hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmamak ve cenabetten temizlenmek
- Helâl kazanmak ve ribâyı (Haksız kazancı) haram bilmek
- Nikâh kıymak
- Hayız (Kadınların özel günlerine) ve lohusalık hallerine riayet etmek
- Cemaat sünnetine riayet etmek
- Şefkatli olmak
- Temiz yemek ve temiz giyinmek

- İyiliği emredip kötülüğü menetmek.

olarak belirtilmiştir (Yılmaz vd., 2007: 68-70).

2.6.3.2. Tarikat

Manevi yola girme ve bir mürşide bağlanma, belirli bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. Bu kapıda birey, yalnızca dışsal davranışlarını düzene koymakla kalmamış, aynı zamanda içsel bir arınma sürecine de girmektedir. Tarikat, müridin bir mürşidin rehberliğinde manevi yolculuğunu derinleştirerek nefsini terbiye etmesi sürecini kapsamaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinde bu aşama, topluluk içinde dayanışma ve sevgiyle hareket etmeyi, aynı zamanda içsel yolculukta sabır ve sadakati gerektirmektedir (Aytaş, 2020: 88).

Makâlât'ta, Tarikatta bulunan on makam:

- Tövbe etmek
- Mürit olmak
- Saç kesmek
- Nefsi olgunlaştırmak için mücâhede etmek (güç ve gayret sarf etmek)
- Hizmet etmek
- Korkmak
- Ümit var olmak
- Hırka, zenbil, makas, seccade ve subha (yüz taneli tespih) gibi emanetlere sahip olmak, onlardan ibret almak ve hidayete ermek
- Nasihat ve muhabbet sâhibi olmak
- Aşk, şevk ve Allah'ın zenginliği karşısında insanın kendisini fakir hissetmesi, Can makamı.

şeklinde açıklanmıştır (Yılmaz vd., 2007: 68-70).

2.6.3.3. Marifet

Marifet, irfan ve hakikati anlama sürecini oluşturmaktadır. Bu aşamada, birey evrenin sırlarını, Tanrı'nın varlığını ve yaratılışın hikmetini anlamaya gayret etmektedir. Marifet, yalnızca bilgiyi edinmekle sınırlı kalmayıp, bu bilgiyi içselleştirerek manevi bir farkındalık kazanmaya odaklanmaktadır. Hacı Bektaş Veli'ye göre, marifet, bireyin kendi içindeki ilahi özü keşfetmesi ve varoluşun anlamını derinlemesine kavraması anlamına gelmektedir. Bu aşama, bireyin hakikat kapısına yaklaşmasının en önemli adımlarından biri olarak kabul edilmektedir (Rençber, 2018: 33).

Makâlât'ta, Marifette bulunan makamlar:

- Edep
- Korku
- Perhizkârluk
- Sabır
- Utanmak
- Cömertlik
- Bilgi sahibi olmak
- Miskinlik, benlikten geçip kişinin kendisini Allah'a vermesi
- Ma'rifet sahibi olmak, Allah'ı bilmek
- Kişinin kendisini bilmesi

olarak ifade edilmiştir (Yılmaz, 2007: 68-70).

2.6.3.4. Hakikat

Dört Kapı'nın son aşaması, Tanrı'ya yakınlık ve hakiki bilgiye ulaşmayı ifade etmektedir. Bu aşamada birey, Tanrı'nın birliğini ve evrendeki her şeyle olan bağlantısını idrak etmektedir. Hakikat aşaması, insanın hem nefsinin hem de dış dünyayı aşarak Allah'a yönelmesini ve O'nun varlığında bir bütünleşme yaşamasını mümkün kılmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin öğretisinde hakikat, varlığın en üst düzeyde anlam bulduğu ve insanın tüm dünyevi bağlılıklardan arındığı saf bir bilinç durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu aşama, maneviyat yolculuğunun zirvesi olarak kabul edilmektedir (Özcan, 2007: 62).

Makâlât'ta, Hakikatte bulunan makamlar;

- Toprak gibi mütevazı ve verimli olmak
- Bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak
- Elinden gelen her iyiliği yapmak ve yerine getirmek
- Dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması
- Mülkün mutlak sahibi Allah'a karşı itaatkâr olmak, O'na olan muhabbetini göstermek
- Sohbet etmek ve hakikat sırlarını söylemek
- Seyr-ü sülûka (Tasavvufi yolculuğa) girmek
- Sır saklayabilmek
- Allah'a yalvarıp yakarmak
- Allah'ın varlığını müşahede etmek ve O'na ulaşmak.

olarak açıklanmıştır (Yılmaz vd., 2007: 68-70).

2.6.4. İnsan-ı Kâmil Anlayışı

İnsan-ı Kâmil Olma İdeali, İslam tasavvufunda bireyin manevi gelişimini tamamlayarak yüksek bir ahlaki ve manevi olgunluğa ulaşmasını ifade eden önemli bir kavramdır. Bu ideal, kişinin nefsini terbiye etmesi, dünyevi arzularından arınması ve Allah'a daha yakın bir hale gelme yolunda sürekli bir çaba göstermesi sürecini kapsamaktadır. İnsanı kâmil olarak nitelendirilen bireyler, içsel bir yolculuğa çıkarak sabır, merhamet ve adalet gibi erdemleri hayatlarına içselleştirirler. Bu süreç yalnızca bireysel bir olgunlaşma çabası değil, aynı zamanda toplumsal ahlaki değerlerin yükseltilmesine yönelik bir hedefi de barındırmaktadır. Nihai amaç, bireyin yalnızca manevi olgunluğa erişmesinin yanı sıra çevresine örnek bir insan olabilmesi, iyilik ve doğruluk yolunda rehberlik yapabilmesidir (Üçer, 2018: 60). Buna ek olarak, İnsan-ı Kâmil olma ideali tasavvuf öğretisinde bireyin hem Tanrı ile hem de çevresiyle olan ilişkisini yeniden tanımlamasını mümkün kılmaktadır. Bu ideal, insanı evrendeki diğer varlıklarla uyum içinde yaşamaya, sorumluluk bilinciyle hareket etmeye ve toplumsal bağları güçlendirmeye teşvik etmektedir.

Toplumsal açıdan bakıldığında, İnsan-ı Kâmil idealine ulaşmış bireylerin varlığı, toplumda huzur ve uyumun sağlanmasında önemli bir etki yaratmaktadır. İnsan-ı Kâmil, başkalarına sevgi ve hoşgörüyle yaklaşarak, ilişkilerinde destekleyici ve yapıcı bir tutum sergiler. Bu bireyler, toplumsal yaşamda barış, adalet ve güven gibi temel insani değerlerin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İnsan-ı Kâmil olma ideali yalnızca bireysel gelişimle sınırlı kalmaz, toplumsal düzeyde de bir ahlaki dönüşüm hedeflemektedir. Bu değerlerin toplumsal mekânlarda, örneğin cem evleri gibi manevi öğrenme ve paylaşım alanlarında aktarılması, ideali pekiştirir ve toplumda dayanışma duygusunu artırır. Böylece, İnsan-ı Kâmil olma ideali bireylerin manevi olgunlaşmasıyla birlikte toplumsal ahlaki yapının güçlenmesini de amaçlayan kapsamlı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır (Zelyut, 2014: 8). Öte yandan, İnsan-ı Kâmil olma ideali, toplumsal huzurun sağlanması ve bireyler arasındaki farklılıkların hoşgörü temelinde ele alınması açısından da önemli bir işlev üstlenmektedir.

2.6.5. Hoşgörü ve Mizah Anlayışı

Bektaşilikte, insan ve doğa arasındaki ilişkiler büyük bir değer taşımaktadır; hoşgörü, sevgi ve saygı gibi ahlaki ilkeler, bireysel sorumluluklar olarak kabul edilmekte ve bu ilkeler yalnızca bireyin kendisini değil, aynı zamanda toplumun genelini de olumlu yönde etkilemeyi amaçlamaktadır. Bektaşilik, insanın içsel gelişimini teşvik etmekle birlikte,

toplumsal adalet ve eşitlik anlayışını da derinlemesine işlemektedir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretileri, bireylerin ahlaki değerlerle donatılmasını sağlamanın yanı sıra, tüm canlılara yönelik saygıyı ön plana çıkarmaktadır (Özcan, 2002: 580). Bu saygı, insanın diğer insanlar ile birlikte doğadaki tüm canlılara ve çevresine karşı duyduğu sorumluluğu da kapsamaktadır.

Bektaşilikte hoşgörü ve mizah, inanç sisteminin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bektaşiler, insanlara karşı yargılayıcı bir tutum sergilemek yerine, hoşgörülü ve anlayışlı bir yaklaşım benimsemektedirler. Mizah ve nüktedanlık, Bektaşilerin eleştirel düşüncelerini ve toplumsal olaylara dair bakış açılarını ifade etme biçimi olarak öne çıkmaktadır. Bektaşî fıkraları ve mizah anlayışı, en katı kurallarını yumuşatarak daha içsel ve sevgi dolu bir inanç atmosferi oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu mizahi dil, aynı zamanda insanları daha derin bir manevi anlayışa yönlendiren, sosyal normları ve günlük yaşamı daha yumuşak bir dille ele alan bir öğretiler (Yazıcı, 2013: 282). Buna karşılık, Bektaşî mizahı bireylerin sadece manevi gelişimini desteklemekle kalmamakta, toplumsal eleştiriyi daha etkili bir biçimde dile getirme aracı olarak da işlev görmektedir. Bektaşî fıkraları, toplumsal normları sorgulayan ve bazen de eleştiren bir bakış açısı sunarak, bireylerin mevcut düzeni sorgulamaları için bir zemin hazırlamaktadır.

Bu ilkeler doğrultusunda, Bektaşilik, Anadolu toplumunda sosyal bağları güçlendiren, hoşgörü ve barışı destekleyen bir öğreti olarak öne çıkmaktadır. Bektaşiliğin inançsal öğretileri, bireyin içsel gelişimini, toplumsal adaleti, hoşgörüyü, doğa sevgisini ve insana değer vermeyi esas alan ahlaki ve manevi prensiplere dayanmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin felsefesiyle şekillenen bu öğretiler, toplumsal yaşamda sevgi, barış ve dayanışmayı teşvik etmekte önemli bir rol oynamaktadır. Bektaşilik, hem bireysel manevi gelişimi hem de toplumsal birlikteliği önemseyen bir inanç sistemi olarak, Anadolu kültüründe derin izler bırakmıştır (Kanat, 2017: 18). Bu bağlamda, Bektaşiliğin toplum üzerindeki etkileri, bir öğretinin ötesine geçerek, sosyal yapıyı geliştiren ve güçlendiren bir unsura dönüşmektedir.

2.6.6. Bektaşilikte Cem İbadeti

Cem, Bektaşî inancında hem ibadet hem de toplumsal birliği pekiştiren önemli bir tören olarak kabul edilmektedir. Topluluk üyeleri bir araya gelerek dua etmekte, semah dönmekte ve birlikte ibadet etmektedir. Cem'in temel amacı, katılımcıların manevi olarak birleşmesini sağlamak ve toplumsal değerleri ortak bir zeminde paylaşmaktır. Cem'de inanç önderleri olan pir ya da dedeler, topluluğa manevi rehberlik yapmakta ve bireylerin ahlaki

gelişiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Hem bilgilerin aktarılmasına hem de toplumsal değerlerin korunmasına öncülük eden bu inanç önderleri, bireylerin birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Bu yönüyle Cem, sadece bir ibadet pratiği olmanın ötesine geçerek toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir işlev de görmektedir (Riyat, 2003: 111). Aynı zamanda Cem, Bektaşî topluluğunda bir arada yaşama kültürünü pekiştiren ve bireyler arasındaki bağlılığı derinleştiren bir ortam da sunmaktadır.

Cem, Bektaşî inancının temel unsurlarından biri olarak, öğretilerin aktarılmasının yanı sıra toplumsal yaşamın bir yansımasını da içermektedir. Bu uygulamalar, topluluk üyeleri arasında dayanışmayı pekiştirirken, bireylere aidiyet hissi kazandıran manevi bir atmosfer sunmaktadır. Katılımcılar, Cem'e iştirak ederek inançlarını güçlendirmenin yanı sıra toplumsal sorumluluklarını da idrak etmektedir. Bu süreç, ortak bir kimlik inşasını destekleyerek toplumsal bütünlüğe katkı sağlamaktadır. Bireysel manevi gelişimi teşvik eden Cem, toplumun refahına yönelik sorumlulukların yerine getirilmesinin önemini de vurgulamaktadır (Cengil, 2003: 139). Böylece, bireyler hem manevi derinlik kazanmakta hem de toplumsal yapının güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Bektaşî inancının sosyal açıdan son derece önemli bir tören olan Cem ibadetinde; bireyler bir araya gelerek manevi değerleri paylaşmakta ve katılımcılar arasında güçlü bir bağ oluşturularak toplumsal bütünlük pekiştirilmektedir. Cem, bir ibadet olmanın ötesinde, topluluk içinde sosyal dayanışmayı güçlendiren, bireylere sorumluluk bilinci kazandıran ve manevi gelişimlerine katkı sağlayan bir işlev üstlenmektedir. Bu bağlamda, Cem hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir rol oynarken, katılımcıların eşitlik, hoşgörü ve paylaşma gibi temel insani değerleri daha derinlemesine kavrayarak içselleştirmelerine de katkıda bulunmaktadır (Sabır, 2008: 20).

2.6.7. Eşitlik ve Toplumsal Adalet

Bektaşîlik, toplumsal eşitlik ve adalet ilkeleri üzerine derinlemesine temellendirilmiş bir inanç sistemidir. Bu inanç, insanın eşitliği fikrini kapsamlı bir biçimde benimsemekte olup, her bireyin eşit derecede değerli olduğu ve herkesin eşit haklara sahip olması gerektiği anlayışını savunmaktadır. Bektaşî öğretileri, toplumsal adaletin sağlanması adına ayrımcılığa karşı açıkça durmayı ve adaletin evrensel ilkeler doğrultusunda geçerliliğini savunmaktadır. Bektaşîliğin kurucusu olan Hacı Bektaş-ı Veli, insan sevgisi ve kardeşlik temalarını ön plana çıkararak, toplumsal adaletin sağlanabilmesi için bireylerin birbirlerine karşı sorumluluk taşıması gerektiğini öğretmiştir. Bu öğretiler, Bektaşîlerin sosyal yaşamda

aktif bir şekilde rol almalarını ve adaletsizliklere karşı direnç göstermelerini teşvik etmektedir (Çibik ve Umaroğulları, 2017: 459). Bu bağlamda, Bektaşilik bireylerin manevi gelişimini, toplumsal yapıların adil ve eşit bir temele oturtulmasını hedefleyen bir öğretilerdir.

Bektaşilikte toplumsal adalet anlayışı, sadece bireyler arasındaki eşitlikle sınırlı kalmayarak toplumsal yapıların adil bir şekilde şekillendirilmesi için aktif bir mücadele edilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Bektaşi toplulukları, tarihsel olarak sosyal adaletin sağlanmasında öncülük etmiş ve çeşitli toplumsal sorunlara karşı derin bir duyarlılık geliştirmiştir. Bu bağlamda, Bektaşilik, toplumsal yapıların adil ve eşitlikçi olmasını temin etmek için kapsamlı çalışmalar yapmayı ve bu yönde toplumsal bilinç oluşturarak toplumu dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, Bektaşilik, sosyal adaletin bir hedef değil bir yaşam biçimi olarak kabul edilmesini savunmaktadır (Bakırcı ve Türkan, 2013: 146). Dolayısıyla, Bektaşi inanç sisteminin temelinde yatan sosyal adalet anlayışı, toplumsal barış ve dayanışmanın güçlendirilmesine doğrudan katkı sağlamakta ve toplumun yapısal adaletsizliklere karşı duyarlı bir hâle gelmesine olanak tanımaktadır.

Bektaşi öğretilerinin temelinde, toplumsal yapıları dönüştürmeye yönelik bir yaklaşım yer almaktadır. Sosyal adaletin sağlanabilmesi için bireysel eşitlik ile birlikte toplumsal yapının da adil bir biçimde yapılandırılmasının gerektiği kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Bektaşilik, her bireyin eşit haklara sahip olduğu bir toplum için sadece bireysel değil, toplumsal bir sorumluluk taşıma bilincinin de geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bektaşi öğretileri, insanın kendisini ve çevresini derinlemesine tanımının, adaletli bir toplumu inşa etmenin temeli olduğuna inanmaktadır. Bu anlayış, bireylerin kendilerine değil, tüm topluma karşı sorumluluk taşıdığı ve dolayısıyla kolektif bir bilinç ve yaşam biçimi geliştirdiği bir perspektifi teşvik etmektedir (Akkaya, 2014: 50). Öte yandan, Bektaşi öğretisi, adaletin hukuki bir norm olmanın yanı sıra ahlaki ve manevi bir değer olarak da anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin toplumsal yapıları daha adil ve eşitlikçi bir şekilde şekillendirebilmesi için manevi olgunlaşmalarının kritik önem taşıdığını belirtmektedir.

Bektaşilik, bireylerin ve toplulukların ortak sorumluluk bilinciyle hareket ederek toplumsal dayanışmayı ve adil bir yaşam düzenini teşvik eden bir inanç biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu anlayış, sosyal sorunlara duyarlı olmanın ötesinde, bu sorunların çözülmesine yönelik aktif bir mücadelenin gerekliliğini de vurgulamaktadır. Bektaşi inancı, toplumsal adaleti bir ideal olarak değil, toplumların her düzeyde hayata geçirmesi gereken bir yaşam biçimi olarak kabul etmektedir. Bu öğretiler, adaletin sağlanabilmesi için herkesin eşit haklar ve fırsatlar taşıması gerektiği vurgusunu yaparak, her bireye eşit değer verilmesi

gerektiğini savunmaktadır (Demir, 2020: 34). Ayrıca, Bektaşî öğretileri, toplumsal adaletin bireyler arasındaki eşitlikle sınırlı kalmadığını, toplumsal yapıların da adil ve eşitlikçi bir şekilde şekillendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Bektaşilik öğretisi, kadın ve erkek arasındaki eşitlik anlayışını benimseyen bir yaklaşımı desteklemektedir. Bu öğretinin temel ilkelerinden biri, Cem törenleri ve sosyal etkinliklerde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarıdır. Kadınların, erkeklerle aynı düzeyde yer alabilmesi, yan yana oturabilmesi ve bu etkinliklerde söz alabilmesi, Bektaşî toplumu içerisinde cinsiyet ayrımcılığına karşı güçlü bir duruş sergileyen anlayışı işaret etmektedir. Bu anlayış, sembolik bir değer taşımamakta olup, kadınların sosyal hayatta aktif bir şekilde yer almalarını destekleyen derin bir felsefî temele de dayanmaktadır (Okan, 2014: 28). Bunun yanı sıra, Bektaşilik öğretisi, kadınların toplumsal hayattaki rollerini güçlendirmeyi sadece Cem törenleriyle sınırlı tutmamaktadır. Bektaşilikte kadın, ev içindeki rolüyle sınırlı kalmamakta, toplumsal hayatta da merkezi bir yer tutmaktadır. Kadınların inanç önderliği pozisyonlarında yer alabilmesi, söz hakkına sahip olmaları ve toplumsal karar alma süreçlerinde aktif bir rol oynamaları, Bektaşî öğretisinin kadınların toplumsal hayattaki eşit katılımını teşvik eden önemli yönlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış, toplumsal yapının daha kapsayıcı ve adil olmasına katkı sağlayan örnekler arasında yer almaktadır.

Bektaşilik, kadınların ibadetlere katılımını teşvik etmekte ve toplumsal yaşamda aktif rol almalarını savunmaktadır. Kadınların varlıkları, hem uygulamalarda hem de toplumsal yaşamda değerli kabul edilmekte ve bu değerli kabul etme yaklaşımı, kadınların sosyal rollerini yeniden tanımlama açısından önemli bir adım atılmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, Bektaşî öğretisi, kadın ve erkek arasındaki eşitlik ilkesini, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güçlendiren ve destekleyen bir model sunmaktadır (Menencioğlu, 2011: 133). Bu bağlamda, Bektaşilik, kadınların toplumdaki eşit haklarla varlık göstermelerini sağlayan bir yaklaşım geliştirmekte ve bununla birlikte toplumsal yapıdaki eşitlikçi dönüşümü teşvik etmektedir.

Bektaşilik öğretisinin kadın-erkek eşitliği ilkeleri, özellikle Türkiye'deki modern hedeflerle uyumlu olduğu görülmektedir. Türkiye'deki kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda eşit temsili yönündeki hedefler ile Bektaşî öğretisinin sunduğu değerler arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır. Bektaşî öğretisinin bu yönü, kadınların toplumsal yaşamda daha güçlü bir şekilde yer almasına olanak tanıyan, olumlu ve sürdürülebilir bir toplumsal model sunmaktadır (Bulmuş, 2024: 12). Bununla birlikte, Bektaşilik öğretisi, kadın-erkek eşitliğini törenlerle sınırlı tutmamakta ve kadınların

toplumsal yaşamdaki rollerini de güçlendirmektedir. Bektaşilikte kadın, sadece evin içinde değil, toplumsal hayatta da önemli ve belirleyici bir yer bulmaktadır. Kadınların manevi rehberlik pozisyonlarında yer alabilmeleri, söz haklarına sahip olmaları ve toplumsal karar alma süreçlerinde aktif bir rol oynamaları, Bektaşi öğretisinin kadınların toplumdaki eşit haklara sahip olmalarına ve toplumsal yapılar içinde daha adil bir yer edinmelerine olan katkısını pekiştiren diğer önemli örneklerdir.

Bektaşilik, kadınların eşit haklarla toplumsal hayatta yer almasını savunarak, toplumsal rollerin yeniden şekillenmesine katkı sağlamakta ve kadınların toplumdaki yerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu inanç biçimi, kadınların hem manevi hem de sosyal düzeyde değer görmesini teşvik etmekte ve tarihsel olarak kadınların yaşamda daha etkin bir şekilde yer almalarını desteklemektedir. Bektaşilikte, kadınların eşit haklara sahip olması, öğretilerin yanı sıra kadınların sorumluluklar üstlenmesi ve karar mekanizmalarına katılmalarıyla da şekillenmektedir. Bu anlayış, Bektaşi öğretisinin kadınlara yönelik adil bir yaklaşım sergileyerek toplumsal yapılar içinde eşitlikçi bir düzenin kurulmasına yönelik önemli bir referans noktası oluşturmaya olanak tanımaktadır. Bu öğretinin tarihsel bağlamda sunduğu eşitlikçi yaklaşım, kadınların toplumsal hayata uyum sağlamasını olumlu yönde etkilemekte ve bu süreçte belirgin bir dönüşüm yaratmaktadır (Şafak, 2003: 804).

2.6.8. Bektaşilikte Musahiplik

Bektaşilikte musahiplik, toplumsal dayanışma, kardeşlik ve ahlaki sorumlulukları merkeze alan önemli bir ritüel ve kurumsal yapıyı ifade etmektedir. Buyruk metinlerinde musahiplik; manevi kardeşlik bağının kutsallığını vurgulamakta ve bu bağın Alevi-Bektaşi topluluklarının inanç sisteminde ne kadar temel bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Musahiplik, kişinin kendi canını musahibine feda etmesi, onunla sevap ve günahı paylaşması demektir. Musahip, bir kişinin hem dünya hem de ahiret kardeşidir. Bu bağ, Allah huzurunda verilen bir söz ile mühürlenir ve bozulmaz (Kaygusuz, 2004: 1).

Bektaşilikte “musahiplik” ya da “yoldaşlık” kavramı, bireyler arasında kurulan derin ve manevi bir bağ olarak tanımlanmaktadır. Bu ilişki, iki kişi arasındaki dostlukla birlikte toplumsal dayanışma ve topluluk bilincini de simgelemektedir. Musahip olan kişiler, yaşamları boyunca birbirlerine karşılıklı güven, sevgi ve yardımlaşma ilkeleri doğrultusunda destek vermektedir. Bu bağ, her iki bireyin hem manevi hem de maddi anlamda birbirlerine karşı sorumluluk taşımasını gerektirmektedir. Bu durum, bireysel ilişkilerin ötesinde, toplumsal yapıyı güçlendiren bir öge haline gelmektedir. Dolayısıyla, musahiplik, Bektaşi

topluluğunun manevi ve sosyal dokusunun güçlenmesine katkıda bulunan önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Dönmez vd., 2019: 221). Bu bağlamda, Bektaşilikte “musahiplik” kavramı, bireysel dostluklar ile toplumsal sorumluluk bilincini de derinlemesine içermektedir. Bu manevi bağ, Bektaşi inancının özünde yer alan hoşgörü, paylaşım ve dayanışma gibi temel değerleri güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Musahip olan kişiler, birbirlerinin hem manevi hem de maddi ihtiyaçlarına karşı son derece duyarlı olup, birbirlerine yardımlaşma ve destek verme noktasında sürekli bir sorumluluk bilinci taşımaktadırlar.

Musahiplik, topluluk içindeki diğer bireylerle kurulan etkileşimleri de olumlu bir biçimde şekillendirmektedir. Musahiplik, bu yönüyle Bektaşilikte toplumsal dayanışmanın temel unsurlarından biri olarak ortaya çıkmakta ve bireylerin karşılaştıkları zorlukları birlikte aşmalarını önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır (Yazıcı, 2014: 739). Özellikle kriz dönemlerinde musahiplik ilişkisi, bireylerin sadece manevi değil, maddi anlamda da birbirlerine destek olabilmelerine olanak tanımaktadır. Bu tür bir dayanışma, topluluk içinde derin bir güven ve bağlılık oluşturarak, toplumsal bütünlüğü güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bektaşi topluluğundaki musahiplik anlayışı, toplumsal yapının direncini artırarak bireylerin manevi açıdan derinleşmesine olanak tanımaktadır. Bu anlayış, topluluk üyeleri arasında kurulan güçlü manevi bağlar sayesinde dayanışma kültürünü derinleştirerek, toplumsal birlik ve beraberliği pekiştirmektedir. Bu bağlamda, Bektaşilikteki musahiplik ilişkisi sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal bütünlüğün güçlenmesine de hizmet etmektedir. Yıldırım (2011a: 72) ve Oktay (2009: 10) gibi araştırmacılar, bu ilişkinin Bektaşi topluluğunun manevi yapısındaki kritik rolüne dikkat çekmişlerdir. Musahiplik anlayışı, topluluk içindeki bireyler arasında derin bir güven ve sevgi oluşturarak, Bektaşiliğin felsefi ve pratik boyutlarının güçlenmesine katkı yapmaktadır.

2.6.9. Semah ve Müzik

Bektaşilikte semah, zahiri bir tören olmanın ötesinde, derin bir tasavvufi anlam ve manevi hakikat taşımakta olup, inancın temel ibadetlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Semah, bireylerin Allah’a yaklaşma arzusunu ve manevi olgunlaşmayı simgelemekte, evrenle uyum içinde olma dileğini güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Bektaşilikte semah, toplumsal birliği pekiştiren ve bireyleri manevi bir yolculuğa çıkaran bir uygulama olarak merkezi bir öneme sahiptir. Semah sırasında, katılımcılar bedensel bir hareketi yerine

getirmekle kalmayıp, derin bir manevi deneyim yaşamakta ve bu deneyim, toplulukla olan bağlarını daha da güçlendirmektedir. Semahın, sadece bedensel bir eylemin yanı sıra derin manevi anlam taşıyan bir ibadet olarak da görülmesi, Bektaşiliğin mistik yönünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda, semah, bireyin hem Allah'a hem de toplumsal birlikteliğe yönelik derin bir bağlılık ve teslimiyetini simgelemektedir. Bektaşi inancında semah, toplumsal birliğin ve manevi beraberliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Güray, 2010: 20). Ayrıca, semahın bir ibadet olarak kabul edilmesi, bireysel bir manevi deneyimi ve toplulukla olan kolektif bağları pekiştiren bir süreci de ifade etmektedir. Semah, bireylerin manevi deneyimlerini ifade ettikleri bir uygulama olmanın ötesinde, toplumsal sorumluluklarını ve aidiyet duygularını da derinlemesine pekiştirmektedir.

Bektaşi ibadetlerinde müzik, deyişler ve nefesler önemli bir yer tutmaktadır. Bektaşi ozanlarının kaleme aldığı şiirler ve nefesler, tarikatın manevi ve ahlaki mesajlarını ileten başlıca öğeler olarak kabul edilmektedir. Bu şiirler ve nefesler, bireylerin inançlarını derinleştirmeyi, topluluk içinde paylaşım ve dayanışma ruhunu pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Bektaşi müzik geleneği, inancın aktarılmasına katkı sağlarken, toplumsal hafızayı canlı tutmaktadır. Bektaşi deyişlerinin ve nefeslerinin dinlenmesi, bireylerin içsel bir arınma yaşamasına olanak tanırken, topluluk içinde birliktelik duygusu yaratmaktadır. Müzik ve şiir, Bektaşi topluluğunun manevi hayatında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Bektaşi inancında müzik ve edebiyat, toplumsal dayanışma ve bireysel manevi gelişimin bir aracı olarak da işlev görmektedir (Ersoy, 2019: 33). Bir diğer önemli nokta ise, Bektaşi müzik ve edebiyatının, topluluğun bireyleri arasında derin bir bağ kurmasının yanı sıra, manevi bir uyanışa vesile olmasıdır. Bektaşi deyişleri ve nefesleri, katılımcılara içsel bir yolculuk yapma fırsatı sunarken, toplumsal hafızanın korunmasına ve aktarılmasına da önemli bir katkı oluşturmaktadır.

2.6.10. Doğaya Saygı

Bektaşilik, doğayı Tanrı'nın varlığının bir yansıması olarak kabul eden derin bir öğretilerdir. Bu anlayışa göre, doğadaki her bir unsur, Tanrı'nın kudretini ve varlığını temsil eden birer işarettir. Dağlardan akarsulara, bitkilerden hayvanlara kadar doğadaki tüm varlıklar kutsal kabul edilmekte olup, her biri Tanrı'nın yaratıcı gücünün bir tezahürü olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, doğaya zarar vermeyi Tanrı'nın yarattığı bu kutsal düzeni ihlâl ve ona karşı bir saygısızlık olarak değerlendirmekte, dolayısıyla doğanın korunması gerektiğine dair güçlü bir ahlaki sorumluluk bilinci yaratmaktadır. Bektaşilik öğretisinde,

doğa ile uyum içinde yaşamak, insanın varoluşunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. İnsanlar, doğanın dengesini bozmadan, onunla uyum içinde bir yaşam sürmeli, bu yaşam tarzı ise hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir sorumluluk olarak görülmelidir (Gül ve Karaca, 2016: 2). Ayrıca, Bektaşî öğretisi doğa ile uyum içinde yaşamının sadece bireysel bir sorumluluk değil, toplumsal bir bilinç geliştirmeyi amaçlayan bir yaklaşım olduğunu da açıkça ifade etmektedir.

Bu öğretî, doğayı bir kaynak olarak görmekle sınırlı kalmayıp, insan ile doğa arasında bir bütünlük ve uyum ilişkisi kurmayı teşvik etmektedir. Bektaşî inancında doğa sevgisi, bireysel bir değer olmanın yanı sıra manevi bir bağlılık olarak da derin bir biçimde yaşatılmaktadır. Doğanın korunması gerektiği fikri, çevresel bir gereklilik olmanın ötesine geçerek, Tanrı'nın yaratıklarına duyulan derin bir saygının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bektaşîlik, bireylerin doğa karşısındaki tutumlarında sorumlu ve dikkatli olmalarını öğütlemektedir. Bu bağlamda, doğaya zarar vermekten kaçınmak bireysel bir sorumluluk ve topluluk üyelerinin uyması gereken evrensel bir etik değer olarak kabul edilmektedir. Bektaşî topluluğu, çevreyi koruma konusunda son derece duyarlı bir yaklaşımı teşvik ederek, doğa sevgisini sosyal yaşamlarının temel taşlarından biri haline getirmiştir. Bu anlayış, toplumsal dayanışma ve sorumluluk bilincinin ayrılmaz bir parçası olarak, doğa ile uyumlu bir yaşamın sürdürülmesi gerektiğini savunmaktadır (Ocak, 2002: 16). Bu çerçevede, Bektaşîlik, doğa ile uyum içinde yaşamının bireysel bir yükümlülüğün yanı sıra toplumsal bir sorumluluk olduğunu da vurgulamaktadır. Topluluk üyeleri, doğaya saygıyı sadece bir emir olarak değil, sosyal bir gereklilik olarak da kabul etmektedir.

Bektaşîlikte doğa ile ilişki, bir yaşam felsefesi olarak kabul edilmekte olup, doğaya gösterilen saygı çevresel bir sorumluluğun yanı sıra derin bir manevi görev olarak da benimsenmektedir. Bu anlayış, insan ile doğa arasındaki bağı kuvvetlendirerek, toplumsal ve bireysel düzeyde çevreye karşı duyarlı, sorumlu bir tutum geliştirilmesini teşvik etmektedir (Ergun, 2011: 282). Benzer şekilde, Bektaşîlikte doğa ile uyum içinde yaşama anlayışı, bireylerin hem manevi hem de toplumsal gelişimlerini derinlemesine destekleyen bir öğretî olarak öne çıkmaktadır.

2.6.11. Bâtîni Yorum ve Sırra Vukuf

Bektaşîlikte metinler ve olaylar, zahiri (görünür) anlamlarının ötesinde, bâtinî (içsel) anlamlarına göre de yorumlanmaktadır. Bu anlayış, Bektaşî düşüncesinin derinlikli ve çok katmanlı bir yorumlama geleneğini benimsemesine yol açmaktadır. Bektaşîlikte metinlerin

zahiri anlamı, genel kuralları ve görünür mesajları ifade etmekte iken, batını anlam, bu metinlerin arkasında yatan derin hakikatleri ve manevi mesajları açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Bu yorumlama biçimi, Bektaşiliğin insanın özüne, nefesine ve manevi derinliğine hitap eden bir inanç sistemi geliştirmesine olanak tanımaktadır (Ocak, 2002: 16).

Bektaşi öğretilerinde, batını yorumlama sadece düşünsel bir faaliyet değil, manevi bir arayış olarak da kabul edilmektedir. Bu anlayış, bireyin uygulamaları yerine getirmekle yetinmemesini ve bunların içsel anlamlarını kavramasını hedeflemektedir. Örneğin, Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetler veya peygamberlerin yaşamlarından aktarılan olaylar, Bektaşi düşüncesinde bireyin kendi içsel yolculuğunu anlamlandırması için birer sembol olarak ele alınmaktadır. Böylece, metinler ve olaylar, bireyin manevi olgunluğunu artırmaya yönelik birer rehber haline gelmektedir (Ersanlı, 2009: 258).

Bu yorumlama biçimi, Bektaşiliği diğer tasavvufi akımlardan ayıran en belirgin özelliklerden biri olarak öne çıkmaktadır. Zahiri anlamlara sıkışıp kalmayan Bektaşilik, öğretileri daha evrensel ve insani bir perspektiften değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, metinlerin her bireyin kendi yaşamına ve manevi yolculuğuna uygun bir şekilde yeniden anlamlandırılabilirliğini savunmaktadır. Bu nedenle, Bektaşilikte öğretiler, bireysel deneyim ve manevi olgunluk çerçevesinde dinamik bir biçimde yeniden yorumlanmaktadır (Faroqhi, 2013: 196).

Bâtını yoruma verilen bu önem, Bektaşi inancının hoşgörü, özgür düşünce ve derin bir manevi farkındalık gibi değerlerini de beslemektedir. Bu anlayış, bireyin kendi hakikatini bulmasına ve evrendeki yerini anlamasına yönelik bir rehberlik sunar. Bektaşilikte metinlerin ve olayların içsel anlamlarına yoğunlaşmak, Bektaşi yolunda yürüyenlerin hem kendileriyle hem de çevrelerindeki varlıklarla daha anlamlı ve bütünleşmiş bir ilişki kurmalarına yardımcı olmaktadır (Haslok, 2000: 4).

Aşağıda, Bektaşiliğin inançsal yapısının temel unsurlarını özetleyen bir tablo bulunmaktadır. Bu tablo, Bektaşi inancının temel kavramlarını, ibadet ve ahlaki ilkelerini içermektedir.

Tablo 2. Bektaşiliğin İnançsal Yapısının Temel Unsurları

Temel Unsur	Açıklama
Allah Muhammed Ali	- Bektaşilikte inancın merkezinde Allah, Muhammed ve onun kuzeni ile damadı olan Ali'ye bağlılık vardır.
Dört Kapı Kırk Makam	İnancın manevi yolculuğunu ve kişinin olgunlaşma sürecini ifade eden dört kapı (Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat) ve 40 makam vardır.

On İki İmam İnancı	İmam Ali ve soyundan gelen On İki İmamlar kutsal kabul edilir, Alevi-Bektaşî geleneğinde önemli bir yere sahiptir.
Ehl-i Beyt'e Bağlılık	Peygamberin ailesine (Ehl-i Beyt) derin sevgi ve saygı, Hz. Ali ve evlatlarına bağlılık Bektaşîliğin temel inanç unsurlarındandır.
Musahiplik (Can Kardeşliği)	Bektaşî geleneğinde iki kişinin ruhani kardeşlik bağı kurması ve bu bağ üzerinden toplumsal dayanışma ve sorumluluk üstlenmesidir.
Tasavvuf ve İrfan	Mistik bir öğreti olarak tasavvufî öğretiler ve irfan yolu; derin bilgiye, sezgiye ve maneviyata dayalı bir yaşam anlayışını benimser.
Bektaşilikte Cem Törenleri	Bektaşilikte Cemler, topluluğun bir araya gelerek dua ettiği, semah döndüğü ve diğer ibadetlerde bulunduğu bir uygulama olarak, hem manevi arınma hem de toplumsal birliği sağlamayı amaçlamaktadır.
Gülbank ve Dualar	Özel dualar ve gülbanklarla manevi bağlılık ifade edilir; dualar topluluğun ruhani atmosferini güçlendirir.
Semah	İlahi aşkla yapılan semah, cemlerde icra edilir ve maneviyata yönelmeyi simgeler.
Hoşgörü ve Birliktelik	Bektaşilikte insanlar arasında hoşgörü, eşitlik ve kardeşlik ön plandadır; bu anlayış sosyal yapıya da yansır.
Zülfikar Sembolü	Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikar, cesaretin, adaletin ve İmam Ali'ye duyulan sevginin sembolü olarak kabul edilir.
Hızır İnancı	Hızır Orucu ve Hızır kültü, zor zamanlarda yardım eden bir koruyucuya duyulan inancı simgeler.
İkrar ve İtaat	Bektaşilik yoluna girenler için bir inanç sözü olan ikrar, yola bağlılık ve itaatin bir ifadesidir.
Toplumsal Adalet	Adalet, eşitlik ve insan haklarına vurgu, toplumsal yapı içinde önemli bir değerdir.

Tablo 2’de, Bektaşîliğin inanç sistemine dair temel unsurlar özetlenmiş olup, bu unsurlar aynı zamanda Bektaşîliğin manevi, sosyal ve etik temellerini oluşturmakta ve birbirini tamamlayan bir yapı sergilemektedir. Bektaşilik, bireysel maneviyatın yanı sıra toplumsal değerleri kapsayan bir inanç sistemine sahiptir. Bu iki boyut, birbirini karşılıklı olarak besleyen ve derin bir iç içe geçmişlik gösteren bir bütünlük oluşturmuştur. Bektaşilik, bireysel düzeyde insanın manevi olgunlaşmasını, içsel huzurunu ve Tanrı ile olan ilişkisini derinleştirerek hedeflerken, toplumsal düzeyde de adalet, eşitlik, hoşgörü, sevgi ve yardımlaşma gibi evrensel etik değerleri ön plana çıkarmaktadır. Böylece, Bektaşîliğin inanç sistemi, bireyin manevi gelişimini toplumsal sorumluluklarla dengede tutmayı amaçlayan bütünsel bir yapı olarak şekillenmiştir

Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik, tarihsel süreç içerisinde hem birbirlerinden etkilenmiş hem de özgün yapılarıyla farklı bağlamlarda şekillenmiş inanç ve kültür sistemleri olarak değerlendirilmektedir. Her bir kavram, toplumsal ve tarihsel koşulların etkisiyle belirli bir anlam ve kimlik kazanmış, aynı zamanda birbirleriyle etkileşim halinde varlıklarını sürdürmüştür. Sonuç olarak, bu üç yapının ortak kökenlerini ve farklılaşan

yönlerini anlamak, Anadolu coğrafyasındaki toplumsal çeşitliliği daha derinlemesine kavrayabilmek açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, tarihsel, sosyolojik ve inançsal boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi gerekmektedir.

3. ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Alevilik ve Bektaşilik, kökenleri İslam'ın ilk dönemlerine dayanan ve özellikle Anadolu coğrafyasında kendine özgü bir inanç ve kültür yapısı olarak şekillenen topluluklar arasında yer almaktadır. Bu yapılar, İslam dünyasında farklı yorumların ortaya çıkışıyla gelişmiş ve zamanla özgün inanç esasları, törenler ve toplumsal pratiklerle belirgin bir kimlik kazanmıştır. Alevilik ve Bektaşiliğin tarihsel sürecinde, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan toplumsal ve kültürel etkileşimler belirleyici olmuştur. Bu dinamikler, inanç sistemlerinin yanı sıra kimlik oluşumuna da yön vermiştir (Akın, 2017: 239). Dolayısıyla, bu toplulukların gelişimini sadece öğretiler çerçevesinde ele almak yetersiz kalacaktır. Süreç, geniş çaplı bir toplumsal dönüşüm ve kültürel etkileşim süreci olarak da değerlendirilmelidir. Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan miras, bireysel manevi deneyimlerden toplumsal yapıların şekillenmesine kadar geniş bir etki alanına sahip olmuş ve bu coğrafyadaki kimlik inşasını derinden etkilemiştir. Bu çerçevede, Alevilik ve Bektaşiliğin oluşumu, inançsal bir değişimin yanı sıra kültürel ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak da ele alınmalıdır.

Alevilik ve Bektaşilik, farklı coğrafi ve toplumsal bağlamlarda şekillenmiş, ancak benzer temel inanç ilkelerine dayanan öğretilere sahip topluluklar olarak, Anadolu'nun toplumsal yapısında derin izler bırakmıştır. Bu öğretiler, tasavvufi ve felsefi öğelerin birleşiminden doğan zengin bir mirası oluşturmuş ve toplumsal yaşamda belirleyici bir etken olmuştur. Aleviliğin ve Bektaşiliğin mirası, bireysel ve toplumsal değerler, ahlaki anlayışlar ile sosyal adalet ve eşitlik gibi kavramlarla toplumsal yapıyı şekillendiren ahlaki ilkeler geliştirmiştir. Her iki inanç sistemi de bireylerin manevi gelişiminin ötesinde, toplumsal ilişkilerin biçimlenmesinde etkili olmuş ve toplumsal düzende denge ile uyum sağlamayı hedeflemiştir. Alevilik ve Bektaşilik, sosyal dayanışma anlayışıyla bir toplumsal düzen kurmayı amaçlar ve çok kültürlü bir toplum yapısının bir ürünü olarak toplumsal yapıyı dönüştüren önemli bir rol oynamaktadır (Arslan, 2017: 11). Bu toplumsal dönüşüm, Anadolu'nun kültürel çeşitliliği içerisinde Alevilik ve Bektaşiliğin önemini pekiştirirken, toplumun kolektif kimliğini ve değerlerini yeniden şekillendirmektedir.

Alevilik ve Bektaşiliğin tarihsel yolculuğu, hem İslam coğrafyasındaki çeşitliliği hem de Anadolu'nun çok kültürlü yapısını şekillendiren önemli bir dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. Bu süreç, inanç sistemlerinin geniş bir coğrafyada etkileşimler aracılığıyla dönüşmesini ve derinleşmesini sağlamıştır. Alevilik ve Bektaşilik, bir kimlik olmasının yanı

sıra toplumsal yapı ve bireysel inançların kesişim noktasında da kritik bir rol üstlenmektedir (Aytaş, 2010: 19). Bu inanç sistemlerinin tarihsel yolculuğu, Anadolu'nun toplumsal yapısını dönüştürürken, özgün karakterlerini oluşturan etkileşim süreçlerini de gün yüzüne çıkarmaktadır.

Alevilik ve Bektaşilik, İslam'ın erken dönemlerinde şekillenen, ancak toplumsal dinamiklerle derinlemesine dönüştürülen inanç yapılarıdır. Bu dönüşüm bir yenilik olmanın ötesinde, toplumsal ve felsefi bir değişim sürecini de içermektedir. Anadolu'nun sosyal yapısına ve kültürüne derinlemesine nüfuz eden bu inançlar, bu toprakların çok yönlü ve katmanlı mirasını biçimlendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır (Döğüş, 2023: 74). Alevilik ve Bektaşilik, Anadolu'daki toplumsal çeşitliliği yansıtan ve besleyen önemli inanç sistemleri olarak, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde belirleyici dönüşümlere yol açmıştır.

3.1. ALEVİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Aleviliğin tarihsel gelişimini anlamak, bu inanç biçiminin köklerini ve tarihsel dönüşümlerini incelemeyi gerektirmektedir. Alevilik, İslam'ın doğuşuyla birlikte şekillenen farklı inanç yorumlarından biri olarak dikkat çekmektedir. İslam'ın ilk dönemlerinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e duyulan sevgi ve bağlılık Aleviliğin temel dayanak noktalarını oluşturmuştur. Hz. Ali'nin İslam toplumundaki manevi otoritesi, adalet, eşitlik ve ahlak gibi değerlere yönelik bir bağlılık doğurmuş, bu da Ehl-i Beyt'e olan sadakati artırmıştır (Fığlalı, 2006). Ancak, Emevi yönetiminin iktidara gelmesiyle birlikte, Hz. Ali ve ailesine yönelik baskılar, Aleviliğin toplumsal kimliğinde derin izler bırakmıştır. Bu baskılar, Hz. Ali'ye bağlı topluluklarda aidiyet ve dayanışma duygularını pekiştirmiş, bu birliğin Aleviliğin tarihsel kimliğinde önemli bir yer edinmesini sağlamıştır.

Emevi yönetiminin baskıcı politikaları, Alevi topluluklarının yalnızca manevi değil, toplumsal adalet ve eşitlik talepleri doğrultusunda bir harekete dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönemdeki siyasi ve sosyal baskılar, Aleviliğin erken dönem öğretilerinde adalet, özgürlük ve eşitlik gibi değerlerin daha belirgin bir şekilde vurgulanmasına sebep olmuştur. Alevi toplulukları, bu değerlere dayalı bir direniş sürecine girmiş ve bu süreçte inanç sistemleri ile toplumsal yapıları daha net bir biçimde şekillenmiştir (Taşkaya, 2007: 16). Özellikle ezilen halk kitlelerinin adalet arayışı, Aleviliğin sadece bir inanç biçimi olmaktan çıkıp, sosyal bir hareket olarak kendisini göstermesini sağlamıştır. Böylece Alevilik, manevi bir bağlılık

olmanın ötesinde, halkın toplumsal eşitlik talebi ve direniş gücünü simgeleyen bir yapı haline gelmiştir.

Abbasi dönemine geçilmesiyle birlikte, Alevi topluluklarının farklı coğrafyalara yayıldığı ve kimliklerini koruma amacıyla özgün inanç pratikleri geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu yayılma, Abbasi yönetiminin politik ve sosyal yapısındaki dönüşümlerle doğrudan ilişkilidir. Abbasiler, Emeviler dönemine kıyasla Şii unsurlara daha hoşgörülü bir yaklaşım sergilemiş olsa da, zamanla Zeydiler ve İsmaililer gibi farklı Şii gruplarla karşı karşıya kalmış ve bu durum, Şii hareketlere yönelik baskıların artmasına yol açmıştır. Böyle bir siyasi atmosferde, Alevi toplulukları, bulundukları yerel bağlamlardan etkilenerek kendi inanç sistemlerini şekillendirmişlerdir (Ocak, 2009: 11). Özellikle Orta Asya ve İran gibi bölgelerde, yerel kültürlerle yoğun bir etkileşim içine giren bu topluluklar, bu etkileşimlerin izlerini inanç ve uygulamalarında taşımaktadır.

Orta Asya ve İran kültürleriyle girilen etkileşim, Aleviliğin geleneksel görüşlerin dışındaki unsurları bünyesine katmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle tasavvuf, Alevi topluluklarının inanç yapısını şekillendiren önemli bir öge haline gelmiştir. Bu süreçte, İslam'ın ana akımlarından farklılaşarak daha mistik ve sembolik bir anlayış benimsenmiş ve bu da Aleviliğin inanç yapısının temelini oluşturmuştur. Aynı zamanda, geleneksel görüşlerin dışındaki unsurların benimsenmesi, Alevi ritüel ve doktrinlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu değişim, inanç pratiklerinin yerel geleneklerle harmanlanarak yeni bir sentez oluşturmaya olanak sağlamıştır (Taşkaya, 2007: 16). Örneğin, semah gibi ritüeller, bu kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak Alevi inancının temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu gelişim, Aleviliğin sadece bir inanç biçimi olmanın ötesine geçerek, coğrafyalarının sosyal ve kültürel dokusunu yansıtan özgün bir yapıya bürünmesine de olanak tanımıştır.

Anadolu'ya yerleşim süreciyle birlikte Alevilik, toplumsal yaşamda belirgin bir yer edinerek köklü bir yapıya dönüşmektedir. 13. yüzyılda Anadolu'da yaşanan toplumsal değişimler, Aleviliğin bu coğrafyada önemli bir sosyal yapı haline gelmesinde etkili olmuş ve sürecin pekişmesini sağlamıştır. Moğol istilalarının etkisiyle Orta Asya'dan Anadolu'ya yönelen Türkmen göçleri, bu gelişmede belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu göçmen topluluklar, Alevi-Bektaşî inançlarını yeni yurtlarında yeniden üretmiş ve Anadolu'nun kültürel çeşitliliği içinde bu inanç yapısının daha da farklılaşmasına imkân tanımıştır (Yaman, 2012: 9). Böylece Alevilik, yalnızca bir inanç değil, toplumsal dayanışmayı teşvik eden bir yapı olarak da şekillenmiştir.

Bu dönemde Aleviliğin sosyal yapısını güçlendiren en önemli unsurlardan biri, Ahilik ve Bektaşilik gibi inanç ve dayanışma temelli örgütlerle kurulan yakın ilişkiler olmuştur. Bu tür örgütlenmeler, Aleviliğin bireysel bir inanç sistemi olmanın ötesine geçerek toplumsal bir hareket haline dönüşmesine olanak tanımaktadır. Ahilik, esnaf dayanışmasını merkeze alarak Alevi topluluklarına ekonomik ve sosyal destek sağlarken, Bektaşilik ise manevi ve kültürel açıdan önemli bir etki yaratmaktadır. Bu karşılıklı etkileşimler, Aleviliğin Anadolu'daki köklerini derinleştirip, toplumsal dayanışmayı ve ortak değerleri güçlendirmektedir (Taşkaya, 2007: 16). Böylece, Aleviliğin toplumsal bir hareket olarak zenginleşmesi ve 13. yüzyılda Anadolu'nun sosyal yapısında sağlam bir yer edinmesi mümkün olmuştur.

Osmanlı dönemi, Aleviliğin tarihsel gelişiminde önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte resmi mezhep olarak Sünniliğin benimsenmesi, Alevi toplulukları için çeşitli zorlukları beraberinde getirmiştir. Devletin Sünni mezhebini teşvik eden politikaları ve bu doğrultuda geliştirilen hukuki düzenlemeler, Alevi inanç ve pratiklerinin baskı altına alınmasına yol açmıştır. Bu durum, Alevi topluluklarının inançlarını açıkça yaşamasını zorlaştırmış ve toplumsal yaşamdan izole olmalarına neden olmuştur. Alevi inancının gizlilik esasına dayalı olarak sürdürülmesi, toplulukların sosyal pratiklerinde daha kapalı bir yapının oluşmasına yol açmıştır (Uyanık, 2012: 125). Özellikle cem evleri, Alevi topluluklarının inançlarını yaşadıkları ve toplumsal dayanışmayı güçlendirdikleri merkezler haline gelmiştir

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Alevi toplulukları, merkezi otoriteye karşı çeşitli isyan hareketlerine katılarak, bu topluluklar üzerindeki siyasi ve sosyal baskıların daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur. Alevi isyanları, genellikle merkezi yönetimin otoritesine karşı bir direnç olarak görülmüş ve Aleviler, siyasi sebeplerle hedef alınmıştır. Bu süreç, Alevi kimliğinin dayanışma, kapalı yapılar ve direnç odaklı bir formata dönüşmesini sağlamıştır. Ayrıca, Alevi toplulukları inançlarını koruyabilmek ve kimliklerini muhafaza edebilmek için gizlilik ve içe kapanma stratejileri geliştirmiştir (Arabacı, 2000: 10). Bu bağlamda, cem evleri yalnızca bir mekân olmanın ötesinde, toplumsal dayanışmanın ve kimlik korumanın güçlü bir sembolü haline gelmiştir. Osmanlı döneminde Alevilik, direniş ruhu ve toplumsal alternatif kimliğiyle öne çıkmış, bu özellikleriyle toplumun sosyal yapısında kendine özgü bir yer edinmiştir.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte Alevi kimliği, daha özgür bir ortamda varlık göstermeye başlamıştır. Cumhuriyet'in temelini oluşturan laiklik ilkesi, Alevi topluluklarına inançlarını daha açık bir şekilde ifade etme imkânı tanımaktadır. Bu dönemde, Osmanlı'daki

gizlilik ve içe kapanma stratejilerinin yerini daha görünür bir kimlik mücadelesine bırakan bir geçiş süreci yaşanmıştır. Ancak, devletin Sünni İslam odaklı politikalarını tamamen terk etmemiş olması, Alevilerin kamusal alandaki görünürlüğünün önündeki engelleri ortadan kaldırmamıştır. Toplumsal düzeyde süregelen ayrımcılık ve ötekileştirme sorunları, Alevi topluluklarının bu dönemde de karşılaştığı temel meseleler arasında yer almıştır (Uyanık, 2012: 125). Modernleşme ve ulus devlet inşası sürecinde Alevilik, geleneksel yapısını korurken, aynı zamanda modern dünya ile uyum sağlama çabası içinde kimliksel bir dönüşüm geçirmektedir.

Bugün, Alevilik, Türkiye'nin çok kültürlü yapısının önemli bir parçası olarak varlık göstermektedir. Alevi toplulukları, geleneksel inanç pratiklerini sürdürürken, toplumsal ve siyasal alanda eşit hak taleplerini dile getirmektedir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte kazanılan görünürlük, Alevi kimliğinin devlet ve toplum tarafından daha fazla fark edilmesine yol açmıştır. Ancak bu görünürlük, beraberinde sosyal ve politik baskıları da getirmektedir. Bu baskılar, Alevi kimliğinin zaman zaman değişim geçirmesine veya dönüşüm yaşamasına neden olabilmektedir. Laiklik ve çok kültürlülük gibi kavramlar çerçevesinde varlıklarını sürdüren Alevi toplumu, toplumsal eşitlik mücadelesini de kararlı bir şekilde devam ettirmektedir (Arabacı, 2000: 10). Bu mücadele, Alevilerin sadece bir inanç topluluğu olarak değil, sosyal adalet ve eşitlik talepleriyle bir hak arayışını temsil eden bir grup olarak daha güçlü bir şekilde kendisini göstermesine zemin hazırlamaktadır.

Aleviliğin tarihsel gelişimi, siyasal ve toplumsal koşulların etkisiyle farklı coğrafyalarda çeşitlenmiş ve zenginleşmiş bir inanç yapısını ortaya koymaktadır. Bu çeşitlilik, Aleviliğin bir inanç sistemi olmasının yanı sıra toplumsal kimlik olarak da incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Alevi toplulukları, tarihsel süreç boyunca karşılaştıkları zorluklara rağmen inanç pratiklerini sürdürerek kimliklerini güçlendirmişlerdir. Coğrafi farklılıklar ve yerel toplulukların kültürel etkileri, Aleviliğin dokusuna yeni unsurlar eklemiş ve inanç yapısında bir zenginleşme sağlamıştır (Fığlalı, 2006: 23). Özellikle toplumsal dayanışma, paylaşım ve eşitlik gibi değerlerin ön plana çıkması, Aleviliğin bir inançtan daha fazlası olarak, bir yaşam biçimi haline gelmesine olanak tanımıştır.

Aleviliğin tarihsel bağlamda geçirdiği dönüşüm, içsel dinamikler ve dışsal baskılardan kaynaklanan etkileşimlerin bir yansımasıdır. İktidarların Aleviliğe yönelik baskı ve politikaları, toplulukların kimliklerini koruma ve yeniden yapılandırma süreçlerini şekillendirmiştir. Bu süreç, Aleviliğin toplumsal yapısının ve inanç pratiklerinin farklı dönemlerde yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, Alevi topluluklarının karşılaştıkları dışsal baskılara karşı geliştirdikleri direniş stratejileri,

kimliklerinin toplum içinde daha belirgin hale gelmesinde önemli bir rol oynamıştır (Karlı, 2014: 100). Bu çerçevede, Aleviliğin tarihsel gelişimi, toplum içinde kabul görme mücadelesi ile içsel dayanışma ve inançsal sürekliliği sağlama çabalarının birleşimi olarak değerlendirilmelidir.

3.2. BEKTAŞİLİĞİN TARİHSEL KÖKENLERİ

Bektaşiliğin tarihsel kökenleri incelendiğinde, bu tarikatın Anadolu ve Balkanlar'daki toplumsal yapıya önemli katkılar sunduğu gözlemlenmektedir. Bektaşilik, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde, farklı etnik ve kültürel geçmişlere sahip bireyleri bir araya getirerek toplumsal uyumun sağlanmasında büyük bir rol oynamıştır. Hoşgörü ve karşılıklı anlayış temelleri üzerinde şekillenen bu öğreti, aynı zamanda çok çeşitli toplum kesimlerinin birlikte varlık gösterdiği coğrafyalarda, toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunmuş, yerel halkın kimlik ve inanç arayışını desteklemiştir. Bektaşilik, bu bağlamda, etnik köken farklılıklarını bir kenara bırakarak, insanlar arasında birleştirici bir işlev görmüş ve bölgesel çatışmaların önlenmesine yardımcı olmuştur (Ahmet Refik Bey, 2017: 8). Ayrıca, Bektaşî düşüncesinin, Anadolu'daki İslam'ın özgün yorumlarından birini temsil etmesi, bu öğretiyi sadece bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda bölgesel kültürün önemli bir parçası olarak da öne çıkarmaktadır.

Bektaşiliğin tarihsel gelişimi, sadece bir öğretiden ibaret olmayıp, bir kimlik inşa süreci olarak da ele alınmalıdır. Bektaşî öğretisi, toplumsal barışın sağlanmasında önemli bir rol oynamış, aynı zamanda farklı inanç ve kültürlerle sahip bireyler arasında hoşgörü ve anlayış duygularını güçlendirmiştir. Bu yönüyle, Bektaşilik, sosyal yapıyı şekillendiren bir faktör olarak, halk arasında güçlü bir aidiyet duygusunun gelişmesine zemin hazırlamıştır (Erdoğan, 2018: 196). Aynı zamanda, bireyler arasında bölgesel farklılıkları aşarak ortak bir değerler sistemi oluşturulmasına katkıda bulunmuş, bunun sonucunda da toplumsal yapının daha dayanıklı ve uyumlu hale gelmesine olanak sağlamıştır. Bektaşiliğin bu özelliği, onu yalnızca bir öğreti olmaktan öteye taşıyarak, kültürel bir yapı olarak da toplumda derin izler bırakmıştır.

Bektaşiliğin tarihsel kökenleri, 13. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan derin bir tasavvufi gelenek olarak şekillenmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretilerine dayanan bu öğreti, Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısının yanı sıra İslam'ın farklı yorumlarına da etki eden bir süreçten geçmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin temel öğretileri, özellikle dönemin halkının yaşadığı zorluklar, sosyal adaletsizlikler ve manevi arayışları doğrultusunda

şekillenmiştir. Bektaşilik, bu bağlamda insan hakları, eşitlik ve hoşgörü gibi evrensel değerlere vurgu yaparak toplumsal huzuru ve dayanışmayı teşvik etmiştir (Cengiz, 2000: 13). Bektaşi öğretileri, halkın manevi dünyasında önemli bir yer tutarak bir öğreti olmanın ötesine geçmiş ve toplumsal yapıyı şekillendiren bir güç halini almıştır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Bektaşilik, geniş halk kitlelerine hitap etmiş ve toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir. Bektaşi dergâhları, sosyal dayanışmanın merkezleri haline gelmiş, bu sayede halk arasında hoşgörü ve yardımlaşma anlayışlarını güçlendirmiştir. Bu öğretiler, bireysel manevi gelişiminin yanı sıra toplumsal barışı ve birliği de teşvik etmiştir. Bektaşiliğin toplumsal etkisi, sadece inanç dünyasında değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal alanlarda da kendisini göstermiştir. Bektaşilik, toplumun her kesiminden insanı kucaklayan bir anlayışla, halk arasında güçlü bir dayanışma ve hoşgörü kültürü oluşturmuştur (Alkan, 2011: 213-223). Bu anlayış, özellikle Anadolu'nun çeşitli etnik gruplarının bir arada yaşamını kolaylaştırmış ve toplumda birlikteliği pekiştirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bektaşilik, özellikle Yeniçeri Ocağı ile kurduğu yakın ilişki sayesinde bir akım olmanın ötesinde, toplumsal ve siyasi düzeyde de güçlü bir etki alanı da oluşturmuştur. Yeniçeri Ocağı, Osmanlı ordusunun en önemli askeri gücünü oluştururken, Bektaşi tarikatı, Yeniçeri Ocağı mensupları arasında yoğun bir şekilde benimsenmiş ve tarikatın uygulamaları, Yeniçeriler tarafından günlük yaşamın bir parçası haline getirilmiştir. Bu bağ, Bektaşiliği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal yapının önemli bir unsuru haline getirmiştir. Bektaşi tarikatının öğretileri, tasavvufi değerlerle birleşerek, özellikle askeri ve idari kadrolarda geniş bir etki yaratmış; tarikatın mensupları, devletin çeşitli kademelerinde nüfuz sahibi olmuşlardır (Savaş, 2024: 161). Bektaşiliğin bu etkisi, bir akım olmanın ötesinde, Osmanlı toplumunun sosyal ve politik yapısında derin izler bırakmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın Bektaşi tarikatı ile olan bu yakın ilişkisi, tarikatın güç kazanmasına ve toplumsal yaşamda önemli bir rol oynamasına olanak sağlamıştır.

Ancak 1826 yılında II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak, Bektaşi tarikatına karşı sert bir tutum sergilemesi, Bektaşiliğin Osmanlı toplumundaki etkisini ciddi şekilde sınırlamıştır. II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırarak, Bektaşi tarikatının resmi olarak faaliyet göstermesini yasaklamış ve böylece Osmanlı'daki askeri yapıyı dönüştürmeye yönelik önemli bir adım atmıştır. Bektaşiliğin yasaklanması, askeri bir güç olan Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla sınırlı kalmamış, tarikatın tarihsel izlerini silme çabaları olarak da yorumlanmıştır. Fakat Bektaşiliğin resmi olarak yasaklanmış olmasına rağmen, tarikatın öğretileri ve kültürel mirası yeraltında yaşamaya devam etmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, Bektaşilik yeniden bir canlanma sürecine girmiş ve hem bir

topluluk olarak hem de kültürel bir direniş biçimi olarak varlığını sürdürmüştür (Cengiz, 2000: 14). Bu sürecin, Bektaşiliğin bir inanç biçiminin yanı sıra Osmanlı'nın resmi yapısına karşı bir direniş ve halkın kültürel mirasını koruma mücadelesi olarak da değerlendirilmesi mümkündür.

Bektaşiliğin tarihsel gelişiminde Abdal Musa ve Balım Sultan gibi önemli şahsiyetlerin katkıları büyük bir öneme sahiptir. Abdal Musa, Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretilerini Anadolu'nun farklı bölgelerinde yayarak Bektaşiliği daha geniş kitlelere tanıtmıştır. Bu süreçte, Abdal Musa'nın halk arasında Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretilerini ve felsefesini daha anlaşılır bir şekilde sunması, Bektaşiliğin Anadolu'da halk tarafından benimsenmesine zemin hazırlamıştır (Köprülü, 2013: 284). Bu çerçevede Abdal Musa, Hacı Bektaş-ı Veli'nin irfanını ve öğretilerini halkın günlük yaşamıyla bütünleşmesini sağlamıştır. Abdal Musa, aynı zamanda Bektaşiliği bir manevi akım olmanın ötesinde, sosyal yapıyı etkileyen bir güç haline getirmiştir.

Balım Sultan ise Bektaşiliği daha sistematik bir yapıya kavuşturarak tarikatın kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır. 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında, Balım Sultan'ın tarikatın uygulamalarını, öğretilerini ve öğretiyeye dair kurallarını netleştirmesi, Bektaşî tarikatının hem içyapısını hem de dış ilişkilerini güçlendirmiştir. Balım Sultan'ın etkisiyle Bektaşî tarikatı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal yapıyla bütünleşmiş ve toplumsal dayanışma, kültürel birlik ve hoşgörü ilkelerini güçlendiren bir öğreti haline gelmiştir (Fırlı, 2006: 162). Bu inanç önderlerinin her biri, Bektaşiliği bir inanç biçimi, toplumsal bir yapı ve kültürel değerlerin temeli olarak da şekillendirmiştir.

Modern dönemde Bektaşilik, köklü geleneklerini koruma çabasıyla birlikte toplumsal değişimlere uyum sağlama amacını güden bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu bağlamda, Hacı Bektaş-ı Veli soyundan gelen, sadece Türkiye'de değil bütün dünyada sevgi ve saygı gören ve Bektaşî camianın kanaat önderlerinden kabul edilen Ulusoy ailesi, Bektaşî öğretisinin modern dünyada nasıl yaşatılabileceğinin ve nesilden nesile aktarılabileceğinin bir örneğini teşkil etmektedir. Ulusoy ailesi, hem geleneksel öğretileri sürdürme hem de bu öğretileri günümüz koşullarında anlamlı kılma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Aile üyeleri, Bektaşî felsefesini yaşatmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmakta ve bu değerlerin modern toplumsal yapıyla nasıl bütünleşeceğini araştırmaktadırlar (Ulusoy, 1986: 211). Bu bağlamda, Ulusoy ailesinin çabaları, Bektaşiliğin sadece geçmişteki bir inanç biçimi olmadığını, aynı zamanda günümüzün değişen toplumsal dinamikleriyle uyumlu hale gelebilen canlı bir öğreti olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde, Bektaşilik, geleneksel değerlerini koruma çabası içinde olsa da, toplumsal ve kültürel değişimlere uyum sağlamak adına çeşitli dönüşümler geçirmektedir. Bu dönüşüm süreci, Bektaşiliğin hem tarihsel bağlamda hem de toplumsal yapıda güçlü bir dayanıklılığa sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Modernleşen dünyada, özellikle genç nesillerin ilgisini çekmek amacıyla, Bektaşî öğretisi, geleneksel uygulamaların yanı sıra modern eğitim yöntemleri ve platformlarıyla da harmanlanarak yaşatılmaktadır. (Yıkılmış, 2014: 77). Böylece, Bektaşilik, geçmişin öğretilerine sadık kalırken, toplumun gelişen ihtiyaçlarına ve değişen kültürel bağlamlara uyum sağlama yeteneğini sürdürmektedir. Bu durum, Bektaşiliğin sürekliliğini ve dönüşüm yeteneğini güçlendirmekte, onun toplumsal bir dayanışma ve kültürel birleşme aracı olarak varlığını sürdürmesine olanak tanımaktadır.

3.3. OSMANLI DÖNEMİNDE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK

Osmanlı Dönemi'nde Alevilik ve Bektaşilik, Osmanlı devlet yapısı ve toplumsal düzeni içinde kendilerine özgü bir gelişim süreci geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, İslam'ın Sünni yorumunu resmi ideoloji olarak benimsemiş ve bu doğrultuda Sünni-Hanefi mezhebini hukuki alanda teşvik etmiştir. Bu durum, Osmanlı toplumunun temel yapı taşlarından biri haline gelmiş, devletin din politikaları ve toplumsal düzeni, Sünni-Hanefi inancını merkez alarak şekillenmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin resmi ideolojisi, sadece Sünni-Hanefi mezhebini kapsarken, bu merkezin dışında kalan farklı inanç grupları ve mezhepler de varlık göstermiştir. Bu gruplardan en belirgin olanları ise Alevilik ve Bektaşiliktir (Ahmet Rıfat Efendi, 2007: 51). Özellikle şunu vurgulamak gerekir ki, Osmanlı Devleti'nin resmi ideolojisi Sünni-Hanefi mezhebi etrafında şekillense de Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç grupları, bu merkezi yapının dışına çıkarak kendi özgün kimliklerini koruma mücadelesi vermiştir. Bu topluluklar, Osmanlı dönemindeki siyasi ve toplumsal koşulların etkisiyle zaman zaman baskılara maruz kalmış, ancak buna rağmen, manevi açıdan kendilerini yeniden üretme süreçlerini sürdürmüştür.

Aleviler ve Bektaşiler, Osmanlı toplumunda, devlete olan bağlılıklarını ve kimliklerini koruyarak, resmi Sünni-Hanefi ideolojisinden farklılaşan ve kendilerine özgü bir kimlik inşa etmişlerdir. Bu süreç, Alevilik ve Bektaşiliğin, Osmanlı toplumunun hem sosyal yapısında hem de devletin örgütlenmesinde kendilerine belirgin bir yer edinmelerine olanak tanımıştır. Bununla birlikte Osmanlı yönetimi, Aleviliği ve Bektaşiliği zaman zaman hoşgörüyü karşılamakla birlikte onları, toplumsal yapıyı tehdit edebilecek unsurlar olarak

algılayarak baskı altına da almıştır. Alevilik ve Bektaşilik, özellikle uygulamaları, tasavvufi öğretileri ve toplumsal dayanışma ağları aracılığıyla, hem Osmanlı toplumunun çeşitliliğini hem de toplumsal direncini şekillendiren önemli hareketler olarak öne çıkmıştır (Arabacı, 2000: 11). Aynı şekilde, Osmanlı toplumunda Alevilik ve Bektaşilik, ritüeller ve tasavvufi öğretiler yoluyla sadece birer inanç sistemi olarak değil, toplumsal dayanışmayı pekiştiren ve çeşitliliği derinleştiren dinamik unsurlar olarak da kendisini gösterir.

Osmanlı Dönemi'nde Alevilik ve Bektaşilik, bir inanç hareketi olmanın ötesine geçerek toplumsal yapıyla derinlemesine bütünleşmiş ve devletle olan ilişkilerinde ise hem uyumlu hem de gerilimli bir dengeyi sürdürmüştür (Yaman, 2012: 10). Bu süreçte, özellikle Safeviler gibi dış tehditlerle bağlantılı olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli dönemlerinde Alevi ve Bektaşî topluluklarının devletle olan ilişkileri belirgin bir şekilde değişkenlik göstermiştir. 16. yüzyılda Safevilerin Anadolu'daki etkisini zayıflatmaya yönelik Osmanlı politikaları, Alevi topluluklarının ciddi baskılara maruz kalmasına neden olmuştur. Bu durum, toplumsal bağlamda, Alevi ve Bektaşî inançlarının Osmanlı yönetimi tarafından şekillendirilen stratejilerle nasıl etkileşimde bulunduğunu göstermektedir.

3.3.1. Osmanlı İdaresi ile Alevilik ve Bektaşilik Arasındaki İlişkiler

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemi, Alevilik ve Bektaşilik açısından son derece kritik bir aşama teşkil eder (Karaköse ve Emad Ulden, 2022: 164) Bu dönemde, özellikle Alevi ve Bektaşî topluluklarının Osmanlı yönetimine sağladığı destek, devletin sosyal yapısında önemli bir rol üstlenmiştir. Erken Osmanlı döneminde, Anadolu'daki Türkmen aşiretleri arasında Alevilik ve Bektaşiliğin güçlü bir taban bulması, bu inanç sistemlerinin bir etki yaratmasının yanı sıra toplumsal yapıyı da derinden şekillendirmiştir. Buna karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesini güçlendirmeye başladığı 16. yüzyılda, özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Alevilik ve Bektaşilik üzerindeki devlet politikaları daha denetleyici bir hal almış, bu toplulukların toplum içindeki yerleri ve rolleri daha sıkı kontrole tabi tutulmuştur. Bu dönemde, Safeviler ile artan siyasi gerilimler, Alevi topluluklarının sadakatini sorgulayan bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Özellikle Celali İsyanları gibi toplumsal ve siyasi hareketlerin yükseldiği dönemlerde, Alevi-Türkmen gruplarının muhalif bir unsur olarak algılanması, bu toplulukların devletle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla, imparatorluğun erken dönemindeki olumlu ilişkiler, Osmanlı yönetiminin artan merkeziyetçi politikaları ve dış tehditler

bağlamında zamanla çatışmalı bir karakter kazanmış ve bu durum, Alevi ve Bektaşî topluluklarının Osmanlı İmparatorluğu içindeki sosyal dinamiklerini derinden etkilemiştir.

Osmanlı yönetimi, kuruluş yıllarında Alevi ve Bektaşî topluluklarını Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel ve toplumsal yapısına uyumlu bir biçimde bütünleşmeyi başarmıştır. Bu topluluklar, sadece Osmanlı yönetiminin dayandığı güç ve meşruiyetin bir parçası haline gelmekle kalmamış, bu yapıyı pekiştiren temel unsurlardan biri olarak önemli bir rol da oynamıştır. Osmanlı'nın, özellikle Türkmen aşiretlerine verdiği önemin, Alevilik ve Bektaşiliği teşvik eden bir politika doğrultusunda şekillenmiştir. Türkmenler, Osmanlı'nın fetih sürecinde yalnızca askeri ve sosyal destek sağlamakla kalmamış, Osmanlı toplumunun çeşitliliğine de katkıda bulunmuştur. Bu durum, Alevi ve Bektaşî inançlarının Osmanlı toplumunda daha geniş bir kabul görmesini ve zamanla meşruiyet kazanmasını sağlamıştır (Döğüş, 2023: 75). Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarındaki esnek ve kapsayıcı politikaları, Alevi ve Bektaşî topluluklarının devletin inşasına ve meşruiyetine sundukları katkıları pekiştirmiştir.

Alevilik ve Bektaşiliğin bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu için önemi, alanın yanı sıra devletin sosyal yapısına ve istikrarına da önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle Bektaşî tarikatı, Osmanlı'da hem askeri hem de sosyal açıdan kritik bir işlev üstlenmiş, Yeniçeri Ocağı gibi devletin en hayati kurumlarıyla iç içe geçmiş, bu bağlamda toplumsal yapıyı şekillendiren bir güç olmuştur. Bektaşilik, askeri birliklerdeki kardeşlik ve dayanışmayı pekiştirirken, Alevilik ise Anadolu'daki kırsal toplulukların kimliklerini muhafaza ederek, Osmanlı yönetiminin meşruiyetine dolaylı yoldan katkı sağlamıştır (Cengiz, 2000: 14). Bu çerçevede, Alevilik ve Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun kimlik çeşitliliğini zenginleştirmekle birlikte devletin sosyal yapısının sürekliliğini ve güçlendirilmesini sağlayan unsurlar olarak da ön plana çıkmıştır. Bektaşî tarikatının Yeniçeri Ocağı ile olan organik bağı, Osmanlı askeri sisteminde manevi bir destek sunarken, aynı zamanda toplumsal düzeyde aidiyet duygusunun pekişmesine ve toplumun bir arada var olma gücünün arttırılmasına olanak tanımıştır.

Bektaşilik, Osmanlı ordusunun özel bir birimi olan Yeniçeri Ocağı'nın temelini oluşturmuş ve bu durum, Osmanlı yönetimi ile Bektaşî topluluğu arasında güçlü bir bağ oluşturmuştur. Bektaşiliğin, Yeniçeri Ocağı üzerindeki etkisi, bu inanç sisteminin Osmanlı devlet yapısında meşruiyet kazanmasına zemin hazırlamış ve Bektaşî tarikatının Osmanlı toplumsal yapısına içsel bir uyum sürecini başlatmıştır. Yeniçerilerin Bektaşî tarikatıyla olan sıkı ilişkisi, hem askeri hem de sosyal bir dayanışma yaratmış, bu ise Bektaşiliği bir öğreti olarak değil, Osmanlı devletinin sosyal ve askeri yapısının ayrılmaz bir unsuru olarak da

kabul edilmesini pekiştirmiştir (Savaş, 2024: 160). Bu bağlamda, Bektaşiliğin Yeniçeri Ocağı ile kurduğu derin ilişki, tarikatların Osmanlı devletinde bir topluluk olmanın ötesinde, toplumsal ve askerî sistemin temel bir parçası olarak da değerlendirilmelerinin temelini atmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarında Alevilik ve Bektaşilik, bir inanç sistemi olmanın yanı sıra devletin toplumsal düzenini koruyan ve meşruiyetini pekiştiren önemli unsurlar olarak kendilerine belirgin bir yer edinmiştir. Alevilik ve Bektaşilik, Osmanlı'daki kimlik çeşitliliğinin ve çok kültürlülüğünün bir yansıması olarak, dönemin toplumsal yapısında istikrar sağlayan kritik bir rol oynamıştır. Her iki topluluk, farklı toplumsal gruplar arasında ortak değerler ve anlayışlar inşa ederek, sosyal uyumu ve toplumsal düzeni desteklemiş, aynı zamanda dinamik bir kültürel etkileşime zemin hazırlamıştır. Alevi ve Bektaşi toplulukları, özellikle Osmanlı'nın erken dönemlerinde, fethettikleri topraklarda yönetim biçimlerini güçlendirerek, devletin yapısal istikrarına önemli katkılarda bulunmuşlardır (Karaköse ve Emad Ulden, 2022: 164). Bununla birlikte, Osmanlı'nın merkezi otoritesinin giderek güçlenmesi ve özellikle Safeviler ile yaşanan siyasi rekabetin etkisiyle, Alevi topluluklarıyla ilişkiler zamanla gerilimli bir hal almıştır. 16. yüzyıldan itibaren, Alevilik, devletin gözünde daha fazla şüpheyle karşılanmaya başlanmış ve bu durum, zaman zaman baskıcı ve ayrımcı politikalara yol açmıştır. Bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kimlik çeşitliliğinin ve toplumsal yapının dinamiklerinin, iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak şekillendiğini gösterir.

Zamanla, Osmanlı yönetimi ile Bektaşi topluluğu arasındaki ilişkiler giderek daha karmaşık bir hale gelmiştir. Özellikle 16. yüzyıldan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sünni ideolojisinin güç kazanmasıyla birlikte, Bektaşi toplulukları üzerinde uygulanan baskılar belirgin bir şekilde artmıştır. Bu durum, Bektaşiliğin devletle olan yakın ilişkisini gerileterek, Bektaşi tarikatının yoğun bir şekilde sosyal ve politik baskılara maruz kalmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, Bektaşiliğin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeri yeniden şekillenmiş ve bu dönüşüm, Osmanlı yönetiminin Sünni odaklı politikalarıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bektaşiliğin, Osmanlı'nın Sünni egemen ideolojik anlayışıyla uyumlu hale gelmeye çalışması veya bu ideolojiye karşı durması, imparatorluğun toplumsal yapısındaki değişimlerin önemli bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Cengiz, 2000: 14). Ayrıca, Bektaşiliğin, Osmanlı yönetiminin Sünni ideolojisiyle uyum sağlama çabası, tarikatın içinde de köklü dönüşümlere neden olmuştur.

16. yüzyıldan itibaren Bektaşi topluluklarında bazı uygulamalarda inanç değişiklikleri gözlemlenmiştir. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda egemen olan Sünni

İslam anlayışı ve özellikle Osmanlı Devleti'nin politikaları, Bektaşiliğin pratiğinde bazı uyum süreçlerini zorunlu kılmıştır. Bektaşiliğin ilk dönemlerinde, özellikle Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretilerinde, batını öğretiler ve özgürlükçü anlayış ön planda iken, 16. yüzyıldan sonra Bektaşî tarikatı daha sistematik bir yapıya bürünmüştür. Bu dönemde, tarikatın merkezi otoriteleri ve din adamlarının etkisi artmış, dolayısıyla bireysel özgürlüklerin ve tasavvufi arayışın bir miktar kısıtlandığı görülmüştür (Karaköse ve Emad Ulden, 2022: 165). Ayrıca, Bektaşiliğin başlangıcındaki özgün uygulamalar ve ibadetler, Osmanlı Devleti'nin resmi uygulamalarıyla uyum sağlamak amacıyla bir ölçüde sadeleştirilmiş ya da değiştirilmiştir. Örneğin, bazı Bektaşî tekkelerinde, daha önce serbest olan uygulamalar, şeyhlerin kontrolünde daha düzenli ve disiplinli bir hale gelmesi gibi değişiklikler olmuştur. Bunun yanı sıra, Bektaşî inançları arasında, İmam Ali'nin ilahi yönüne ve evrensel adalet anlayışına dair öğretilerin daha fazla vurgulanmaya başlandığı, halk arasında da Bektaşî şeyhlerinin inanç önderlikleri güçlendiği bir döneme girilmiştir. Bektaşiliğin başlangıcındaki mistik ve halkçı yapısı, 16. yüzyıldan sonra daha kurumsal bir hal almış ve Osmanlı yönetiminin toplumsal yapısına uyum sağlama çabası içinde şekillenmiştir. Bu değişiklikler, zamanla Bektaşî tarikatını hem halk hem de devlet nezdinde daha kabul edilir kılmıştır.

Bektaşiliğin Osmanlı'daki kurumsallaşması ve değişimi konusunda farklı tarihsel çalışmalara dayalı bilgiler bulunmaktadır. Bu dönemin başlangıcı olarak 16. yüzyıl kabul edilebilir, çünkü Osmanlı Devleti'nin yönetiminde Sünni İslam'ın hâkim olduğu ve Bektaşî tarikatının buna uyum sağlama çabası göstermeye başladığı dönemdir (Köprülü, 1976: 45). Osmanlı yönetimi, tarikatların toplumsal yapıyı güçlendirme işlevini fark ederek, Bektaşî tarikatına belirli ayrıcalıklar tanımıştır. Bu süreçte, Bektaşî tarikatının uygulamalarında bazı sadeleştirmeler yapılmış, aynı zamanda halkla ilişkilerinin güçlenmesi sağlanmıştır (Maden, 2015: 180).

“Şeyh” kavramının Bektaşî tarikatında sıkça kullanılmaması, Bektaşî inanç sisteminin özgün yapısıyla ilgilidir. Bektaşî tarikatındaki inanç önderlerine genellikle “Bektaşî Babası” denilmektedir. Bununla birlikte, bu terimin Sünni İslam etkisiyle zaman içinde daha yaygın hale gelmiş olması mümkündür (Yıldırım, 2010: 30). Irak özelinde, Bektaşî tarikatı ile ilgili uygulamalarda farklılıklar olmakla birlikte bu tür bir terimin burada da kullanılması olasılık dâhilindedir. Ayrıca, Bektaşiliğin Osmanlı'daki kurumsallaşmasının, özellikle Yeniçeri Ocağı'yla olan ilişkilerinin güçlenmesiyle önemli bir dönüm noktasına ulaştığı vurgulanmaktadır (Faroghi, 1975: 210).

On altıncı yüzyılda Bektaşî tarikatının Osmanlı Devleti'yle olan ilişkisi, daha fazla kurumsallaşma ve düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Bektaşî Babalarının, özellikle İmam Ali'nin öğretilerini halk arasında yayma konusunda etkin bir rol oynadıkları görülmektedir (Berkes, 2006: 122). Bektaşî tarikatının Osmanlı'daki gücü, dönemin toplumsal yapısının ve devletin ihtiyacının bir yansıması olarak şekillenmiştir. Tarikatlar, devlete bağlılıklarını ve toplumsal düzeni sağlamada işlevsel oldukları için Osmanlı tarafından desteklenmiştir (Kaya, 2020: 228).

On yedinci yüzyılın başlarında Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi (Pirevi)'ne Osmanlı Devleti'ndeki Bektaşî tekkelerine atanacak şeyh adaylarını merkeze arz etme yetkisi verilmiştir. Osmanlı Devleti, Bektaşîleri temsiliyet noktasında kendisine muhatap olarak Bektaşî tarikatının merkezi olan Pirevi'ni almıştır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin evladından yani Çelebilere mensup olan postnişine, Osmanlı Devleti'ndeki tüm Bektaşî tekkelerine atanacak olan şeyh adaylarını merkeze arzda bulunma yetkisi verilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu konudaki ilk vesika 1610 yılına aittir. Ancak belge içeriğinden Pirevi'nin geçmiş yıllarda da bu imtiyaz hakkına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Pirevi'ne tanınan bu imtiyaz zaman zaman vali, kadı, naip ve mütevellî gibi kişilerce ihlal edilmiş, ihlal neticesinde gerçekleşen atamalarda ehil olmayan kişiler Bektaşî tekkelerinin yönetimini ele geçirerek tekkelerin gelirlerine el koymuşlar ve tarikat erbabına kötü muamelede bulunarak tekkelerin harap olmasına yol açmışlardır (Altı, 2022: 1). Hacıbektaş şeyhlerinin tüm tarikat için aday gösterme hakkını belgeleyen ilk dokümanın 17. yüzyıl başlarında Sultan I. Ahmet (1603-1617) dönemine ait olduğu belirtilmektedir (Faroghi, 2000, 111).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemi, yalnızca Alevilik ve Bektaşîlik açısından bir zemin oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir dönüşüm sürecinin de temelini atmıştır. Alevilik ve Bektaşîliğin Osmanlı'nın erken dönemindeki rolü, devletin yapısal gelişimine ve Osmanlı toplumunun çeşitliliğine önemli katkılar sağlamış, toplumsal yapının şekillenmesinde belirleyici bir etken olmuştur. Bu inançlar, Osmanlı'da sosyal yapının ve hoşgörünün inşa edilmesinde etkili olmuş, hem devletin yönetim biçimine hem de halk arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine katkı sunmuştur. Ancak, Osmanlı'nın Sünnî İslam'a yönelmesiyle birlikte, bu inanç toplulukları üzerinde yaşanan dönüşüm ve baskılar, dönemin politik mücadelesinin derin izlerini taşımaktadır (Döğüş, 2023: 75). Özellikle 16. yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nin Sünnî ideolojisiyle uyumlu bir yönetim politikası izlemeye başlaması, Alevi ve Bektaşî topluluklarını daha dışlayıcı bir konuma sürüklemiş, bu toplulukların toplumsal kimliklerini yeniden şekillendirmiştir. Bu

dönüşüm, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısının hem de devletin egemenlik anlayışının derinlemesine bir yansıması olarak karşımıza çıkar.

3.3.2. Safevi Devleti'yle Siyasal Mücadele ve Alevilere Yönelik Baskılar

16. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki artan siyasal rekabet, özellikle Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç sistemlerine yönelik baskıların yoğunlaşmasına yol açmıştır (Aktaş, 2013: 67). Safevi Devleti'nin Şii inancı benimsemesi ve Anadolu'daki Alevi topluluklarına yakınlık göstermesi, Osmanlı yönetimi tarafından ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve bu durum, Osmanlı-Safevi ilişkilerinin daha da gerginleşmesine neden olmuştur. Çaldıran Savaşı (1514) sonrasında, Safevilerin Osmanlı'ya karşıki tutumu ve Anadolu'daki Alevi topluluklarıyla olan güçlü bağları, Osmanlı'nın bu topluluklara yönelik politikalarını sertleştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin, Safevilerle olan politik mücadelesi, Alevi toplulukları üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Safevi Devleti, özellikle Şii inançlarını ve Alevilikle bağlantılı öğretileri benimsemesi nedeniyle Osmanlı yönetimi tarafından düşman bir güç olarak görülmüş ve Alevi toplulukları, Safevilerle ilişkilendirilerek şüpheyle izlenmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı yönetimi, Alevi topluluklarını kontrol altına almak amacıyla çeşitli baskıcı politikalara başvurmuştur (Allouche, 2001: 63).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alevi topluluklarına yönelik sürgün ve asimilasyon politikalarının en belirgin örneklerinden biri, 16. yüzyılda Alevi Türkmenlerinin yer değiştirilmesi olmuştur. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Safevilerle olan mücadelelerin etkisiyle, Safevi yanlısı oldukları düşünülen Alevi toplulukları Anadolu'nun farklı bölgelerine sürgün edilmiştir. Bu uygulamanın en bilinen örneklerinden biri, 1550'lerdeki Dersim (Tunceli) bölgesine yapılan sürgün olmuştur. Bu süreçte, Safevi taraftarlığı şüphesiyle Alevi halkı cezalandırılmış ve zorla yer değiştirmeye tabi tutulmuştur (Barkan, 1992: 22).

Bunun yanı sıra, Alevi topluluklarına yönelik asimilasyon politikaları da önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı yönetimi, Alevi halkının kültürel kimliğini ve inançlarını zayıflatmak amacıyla, onlara yönelik yoğun bir baskı uygulamış ve bu süreçte Alevilik inancının halk arasında görünürlüğü azaltılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde, Alevi topluluklarının Sünni İslam ile bütünleşmesine yönelik devletin baskıları artmış, bazı köylerde Alevi inancına sahip bireyler zorla Sünnileştirilmiştir (Yıldırım, 2008: 36).

Ayrıca, Alevilerin sosyal yapılarının zayıflatılması amacıyla, Cumhuriyetin ilk döneminde tekkelerin kapatılması gibi uygulamalara da başvurulmuştur. Tekkelerin kapatılması, özellikle 1925'te çıkarılan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti'nin laikleşme çabaları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu kanun, Osmanlı dönemindeki tarikatları hedef almış, pek çok tarikat ve dergâh kapatılmıştır. Alevi ve Bektaşî tekkeleri de bu süreçten etkilenmiştir. Öne çıkan bazı tekkeler ve bunların kapanışıyla ilgili bilgiler şunlardır (Dokuyan, 2021: 223);

- Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı: Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı, Bektaşiliğin merkezi konumunda olup Osmanlı döneminde sosyal açıdan önemli bir rol üstlenmiştir. Dergâh, Bektaşî geleneğinin kurumsallaşmasında ve Anadolu'daki Alevi-Bektaşî topluluklarının örgütlenmesinde etkili olmuştur. 1925'te Tekke ve Zaviyeler Kanunu kapsamında kapatılmış, ancak günümüzde müze olarak ziyaret edilebilmektedir (Çimen, 2004: 44).

- Kızılbaş ve Alevi tekkeleri: Alevi topluluklarının geleneksel ibadet yerleri, özellikle 1920'ler ve 1930'larda, dönemin hükümetinin laiklik politikaları doğrultusunda kapatılmıştır (Dokuyan, 2021: 224).

- Karaağaç Tekkesi: Karaağaç Tekkesi, İstanbul'da faaliyet gösteren önemli Bektaşî tekkelerinden biridir. Tekke, özellikle Osmanlı döneminde Bektaşî dervişlerinin toplanma ve ibadet yeri olarak işlev görmüştür. 1925'te Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte diğer tarikat mekânları gibi burası da kapatılmıştır (Çetin, 1981: 589).

- Erikli Baba, Mehmed Efendi ve Perişan Baba Tekkesi: Perişan Baba Tekkesi, Yedikule Kapısı dışında, Kazlıçeşme bölgesinde, bugünkü Zeytinburnu'nda Zakirbaşı Sokağı'nda, mahalleye adını veren çeşmenin yakınında bulunmaktadır. Arşiv belgelerinde tekke üç kişiyle ilişkilendirilmiştir: Mehmet Baba, Perişan Baba ve Eryek (veya Erikli) Baba. Tekkede yapılan sözlü tarih çalışmalarında, kabri burada bulunan Eryek Baba'nın İstanbul'un fethine katılmış Ahi, Kalenderi veya Abdalan gruplarından biri olduğu ve kış günü erik bulmasıyla anıldığı ifade edilmektedir. Eryek Baba'nın mezarında iki devşirme sütun bulunmaktadır (Tanman, 1994: 242). Tekkenin kurucusu olmaktan çok, daha sonradan Bektaşî tekkesinin hatırasını yaşatan bir kişi olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan, bahsi geçen Mehmet Baba, tekkede kabri bulunan Seyyid Mehmed Baba'dır (ö. 1214/1799-1800). Ondan önce tekkenin şeyhi olduğu anlaşılan Ahmed Baba'nın (ö. 1787) da burada hizmet verdiği belirtilmiştir (Vatin ve Zarcone, 1997: 79).

Bu tekkeler, toplumda kültürel olarak önemli roller üstlenmişken, kapatılmalarıyla birlikte hem somut hem de sosyal olarak Alevi ve Bektaşî kültürleri üzerinde belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır.

3.3.2.1. Aleviliğin Siyasi Tehdit Olarak Algılanması

Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Safevi Devleti'nin Şii kimliği ve ideolojik yaklaşımı ile doğrudan bağlantılı olması nedeniyle farklılıkları inanç bağlamında olmasının yanı sıra siyasi bir tehdit unsuru olarak da değerlendirmiştir (Aydoğmuşoğlu, 2017: 12). Safevilerin Şii inancını benimsemesi, Osmanlı için bir mezhep çatışmasından çok daha fazlası olmuş ve derinlemesine bir ideolojik mücadeleye dönüşmüştür. Safevilerin bu ideolojik çizgisi, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve onun Sünni kimliğini mezhebi bir farklılık ve siyasi bütünlüğünü tehdit eden bir unsur olarak algılatmıştır. Bu tehdit algısı doğrultusunda, Osmanlı yönetimi, Safevilerin etkisi altındaki toplulukları dikkatle izlemeye başlamış ve bu topluluklar üzerindeki kontrolünü pekiştirmeye çalışmıştır.

Safevilerle olan yakınlıkları nedeniyle, Anadolu'daki Alevi toplulukları, Osmanlı yönetimi tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanmıştır. Aleviler, Osmanlı Devleti açısından farklılıklar taşıyan bir topluluk olmakla kalmamış, Safevi Devleti'nin ideolojik etkisi altında bulunan ve bu nedenle Osmanlı'nın egemenlik ve ideolojik birliğine karşı çıkabilecek, dolayısıyla politik bir tehdit unsuru oluşturabilecek bir grup olarak da görülmüştür. Bu tehdit algısı, özellikle Safevilerle olan tarihsel bağlarının, Osmanlı'ya karşı bir karşıtlık unsuru oluşturacağına dair derinlemesine bir kaygının etkisiyle pekiştirilmiştir.

Bu bağlamda, Alevi topluluklarına yönelik uygulanan baskılar, sadece bir zorbalık olarak değil, politik bir strateji olarak da şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Safevilerin etkisini zayıflatmak amacıyla Alevi topluluklarını kontrol altına almak için kapsamlı ve çok yönlü politikalar geliştirmiştir. Bu stratejik yaklaşım, ideolojik ayrılıkların derinleşmesiyle Alevi topluluklarının Osmanlı yönetimiyle olan ilişkilerini daha da karmaşıkleştirmiş ve aynı zamanda Alevi topluluklarının, Osmanlı'nın egemenlik anlayışına karşı bir tür politik tehdit oluşturduğuna dair algıyı pekiştirmiştir. Bu süreç, toplumsal düzeydeki ayrışmaların Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik stratejilerine nasıl etki ettiğini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, Alevi topluluklarını, bu grupların güvenliği tehdit edebileceği ve ülke içindeki istikrarsızlık potansiyelini artırabileceği kaygısıyla sürekli denetim altında tutmayı amaçlamıştır. Bu denetim süreci, zaman zaman doğrudan askeri baskılar, sosyal dışlanma ve benzeri yöntemlerle gerçekleştirilmiş, bazen ise zorla göç ettirme gibi uygulamalarla bu toplulukların coğrafi olarak dağıtılması hedeflenmiştir. Bu şekilde Osmanlı, Alevi toplulukları üzerinde ideolojik bir denetim uygulamayı ve Safevilerin etki alanına girmelerini engellemeyi de amaçlamıştır. Bu strateji, politik düzeyde

Alevi topluluklarına yönelik uzun süreli ve sistematik bir baskı ve izleme sürecinin başlatılmasına neden olmuştur.

3.3.2.2. Baskılar ve Dışlanma Süreci

Osmanlı Devleti, Alevi topluluklarını kontrol altına almak amacıyla cezalandırma politikalarını, yerel yönetimler ve askeri güçler aracılığıyla sistematik ve sert bir biçimde uygulamıştır (Kazvinî, 2011: 8). Osmanlı'nın bu baskı politikaları, Aleviliği inançsal farklılıktan ziyade siyasi bir tehdit olarak görmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Safevilerle olan yakın bağlar, Alevi topluluklarının Osmanlı'ya olan sadakatini sorgulamalarına neden olmuş ve bu topluluklar, Osmanlı yönetimi tarafından tehditkâr, güvenilmez ve potansiyel bir tehlike olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Osmanlı yönetimi, Alevileri sadece inançları nedeniyle dışlamakla kalmamış, ideolojik ayrılıkları ve olası politik isyan potansiyelleri nedeniyle de onları birer politik tehdit olarak da algılamıştır.

Alevilerin, toplumsal düzenin istikrarını tehlikeye atabilecek bir unsur olarak görülmesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nda Alevi topluluklarına yönelik baskılar ve cezalandırmalar artmış; Safevi Devleti ile süregelen düşmanlık ve bu devletin Şii kimliği ise Alevi topluluklarının inançlarının Osmanlı'nın egemenlik yapısına aykırı olduğu yönündeki endişeleri derinleştirmiştir (Savaş, 2002: 86). Bu bağlamda, Alevi topluluklarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi bütünlüğüne yönelik potansiyel bir tehdit oluşturduğu düşüncesi, hükümetin bu topluluklara yönelik uyguladığı sert ve disiplinler tedbirlerin meşruiyetini pekiştirmiştir. Bu süreç, sadece sosyal bir çatışma değil, siyasal ve toplumsal bir mücadelenin ifadesi olarak da değerlendirilmiştir.

Alevi topluluklarına yönelik baskılar, bazen toplu idamlar gibi ağır cezalarla pekiştirilmiş, bazen ise Alevilerin yaşadıkları bölgelere yönelik sürgün gibi zorlayıcı uygulamalarla daha da derinleşmiştir. Alevi topluluklarının, özellikle Safevilerle olan bağlantıları nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu'na olan sadakatleri sorgulanmış ve dolayısıyla bu topluluklar toplumsal hayattan dışlanmıştır. Osmanlı yönetimi, Aleviliği bir inançsal farklılık olmaktan ziyade ideolojik ve politik bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Alevilerin, Safevilerle taşıdıkları ideolojik bağlar ve bu bağlar üzerinden Osmanlı yönetimine karşı geliştirdikleri karşıtlık, devletin Aleviliği bir güvenlik meselesi olarak ele almasına yol açmıştır (Özmen ve Koçak, 2008: 74). Bu bağlamda, Aleviliğin, Osmanlı yönetimi açısından sadece bir inanç sistemi olmanın ötesinde, devletin ideolojik bütünlüğüne ve güvenliğine karşı bir potansiyel tehdit olarak algılandığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin toplum yapısındaki homojenleşme arzusu, bu durumu daha da karmaşıklaştıran önemli bir faktördür. Bu arzu doğrultusunda Osmanlı yönetimi, Sünni kimliği etrafında şekillenen bir toplum inşa etmeyi hedeflemiş ve bu hedef çerçevesinde heterodoks inançlara karşı dışlayıcı bir tutum sergilemiştir. Alevilik gibi mezhep dışı inançlar, toplumsal düzeni tehdit edebilecek unsurlar olarak görülmüş ve bu topluluklara yönelik baskılar giderek artmıştır. Osmanlı'nın baskıcı stratejisi, yalnızca Alevilere yönelik değil, aynı zamanda inançsal çeşitliliğin de tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu yaklaşım, melez kimliklerin toplumsal ve siyasal düzeyde dışlanmasına neden olmuş, Alevi inançları ise hem toplumsal hem de politik bir tehdit olarak görülen gerilimleri derinleştirmiştir (Aydoğmuşoğlu, 2017: 14). Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin Alevi topluluklarına yönelik siyasi baskıları, bu inançların sosyal yapıyla bütünleşmesini engellemiş ve toplumsal huzursuzlukları körüklemiştir.

Osmanlı toplumunda, özellikle Sünni İslam'ın egemenliği altında, heterodoks inançlar ya da mezhepler, “meşru” veya “doğru” kabul edilen normlardan sapmalar olarak görülmüş ve bu nedenle Alevilik gibi inançlar “mezhep dışı” olarak kabul edilmiştir. Buradaki “Mezhep dışı” ifadesi, genellikle bir inanç sisteminin veya mezhebin, bir toplumda egemen olan ana akım inanç ya da mezhep sisteminin dışında kalan bir yapıyı tanımlaması amacıyla kullanılmaktadır. Osmanlı yönetimi, Sünni İslam'ın egemenliğini sürdürme hedefi doğrultusunda, Alevilik gibi inançları yer yer tehdit olarak algılamış ve bu inançların toplumsal yapıdaki homojenleşme çabalarıyla uyumsuz olduğunu düşünmüştür. Aleviliğin Osmanlı'da “melez” bir inanç yapısı olarak görülmesinin bir nedeni, hem Şii'likten hem de halk inançlarından etkilenen özgün öğretileri ve ritüelleridir. Bu durum, Aleviliği daha da marjinal hale getirmiş ve Sünni kimliğe karşıt bir tehdit olarak görülmüştür (Aydınlı, 2017: 55). Bu bakış açısıyla, “mezhep dışı” kavramı, Aleviliğin Osmanlı'daki Sünni egemen yapısından sapmasını ve heterodoks bir inanç sistemi olarak toplumdan dışlanmasını anlatan bir terim olarak kullanılmaktadır.

3.3.3. Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Yeniçeri Ocağı'nın Lağvedilmesi

18. yüzyılda Osmanlı Devleti, modernleşme ve merkezîyetçi politikalar doğrultusunda önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Osmanlı yönetimi, devletin etkinliğini artırmak ve merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla kapsamlı reformlar hayata geçirmeyi hedeflemiştir. Bu reformlardan biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yapısında gerçekleştirilmiştir. Özellikle Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Devleti'nin en kritik

askeri güçlerinden biri olmasına rağmen, zamanla askeri ve sosyal yapıda meydana gelen köklü değişikliklerle uyumsuz hale gelmiştir. Bu durumu fark eden II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı lağvetmeye karar vermiştir. Bu karar, Yeniçeri Ocağı'nın disiplin ve verimlilikten uzaklaşmasının yanı sıra, askeri gücün devletin merkezi yönetimine karşı bir tehdit oluşturması ve devletin modernleşme hedeflerine aykırı düşmesi gerekçelerine dayanmaktadır. II. Mahmud'un 1826 yılında gerçekleştirdiği bu radikal değişiklik, "Vaka-i Hayriye" olarak tarihe geçmiştir (Erdügan, 2018: 196). Ayrıca, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı lağvetme kararı, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde atılmış önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, askeri bir yenilik olmanın yanı sıra toplumsal yapıda köklü değişikliklerin de habercisi olmuştur. Bu reform, Osmanlı'nın askeri gücünü modernize etme ve Batılı tarzda bir ordu kurma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, Yeniçeri Ocağı'nın Bektaşî tarikatıyla olan geleneksel bağlarının kopması, Bektaşîliğin Osmanlı devlet yapısındaki etkisinin zayıflamasına yol açmıştır.

Vaka-i Hayriye, yalnızca Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu ocakla sıkı bir bağ içerisinde bulunan Bektaşî tekkelerinin de kapatılmasına yol açmıştır. Osmanlı toplumunda Bektaşîlik, özellikle Yeniçeri Ocağı ile özdeşleşmiş bir yapı olmuştur. Yeniçerilerin manevi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, sosyal açıdan da Yeniçeri Ocağı'nın önemli bir parçası olarak kabul edilen Bektaşî tarikatı, bu bağlamda büyük bir toplumsal rol üstlenmiştir. Ancak II. Mahmud'un Vaka-i Hayriye ile başlattığı reform süreci, Bektaşî topluluklarını doğrudan etkileyerek, bu toplulukların varlıklarını sürdürmelerini önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Bektaşî tekkeleri kapatılmış, Bektaşî dedeleri ve babaları sürgün edilmiş, Bektaşî tarikatına ait mal ve mülklere el konularak Osmanlı hazinesine devredilmiştir. Bu gelişmeler, Bektaşî tarikatının Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısında dışlanmasına ve nihayetinde yasaklanmasına yol açmıştır (Esad Efendi, 2005: 221). Sonuç olarak, Vaka-i Hayriye ile başlatılan bu reform süreci, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal yapının dönüşümünü hızlandırmış ve geleneksel kurumların, özellikle Bektaşîlik gibi tarikatların, devletin modernleşme çabalarıyla uyumsuz hale gelmesine neden olmuştur.

Bektaşîlik, Osmanlı toplum yapısındaki dışlanma sürecine rağmen varlığını tamamen kaybetmemiştir. Aksine, Bektaşî inançları ve uygulamaları, baskılara ve yasaklamalara rağmen gizli bir şekilde devam ettirilmiştir. Osmanlı'daki bu yasaklar ve toplumsal baskılar karşısında, Bektaşî tarikatı toplumsal yapının dinamikleri içinde varlığını bir şekilde sürdürmüş, ancak bu varlık büyük ölçüde gizlilik içinde şekillenmiştir. Bektaşî toplulukları,

Osmanlı'nın merkezi yönetimi tarafından dışlanmalarına rağmen, kendilerini gizleyerek inançlarını ve pratiklerini devam ettirmiştir. Bu bağlamda, Bektaşî topluluklarının, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki merkezi otoritenin baskılarına karşı gösterdiği direnç, yalnızca Bektaşîliğin pratikleriyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal anlamda da önemli bir dönüm noktası olmuştur (Alkan, 2011: 213-223). Nitekim Bektaşî inançlarının gizli bir şekilde varlıklarını sürdürebilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitliliğin ve toplumsal yapının ne denli esnek ve dirençli olduğunu açıkça göstermektedir. Bu süreç, Bektaşî topluluklarının, baskılara ve dışlanmalara rağmen inançlarını ve pratiklerini gizli bir şekilde korumalarını sağlamış ve aynı zamanda Osmanlı'daki sosyal yapının çoğulcülüğünü ve farklı grupların toplumsal direncini derinlemesine yansıtmıştır.

Yaşanan gelişmeler çerçevesinde Bektaşîlik, Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi reform politikaları sonucunda dışlanmış ve yasaklanmıştır (Erdoğan, 2018: 194). Ancak, bu yasaklamalara rağmen, Bektaşîlik, toplumsal bir hareket olarak gizli bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısındaki çeşitliliği ve bu çeşitliliğin zamanla nasıl bir dönüşüm geçirdiğinin anlaşılmasına önemli bir katkı oluşturmaktadır. Özellikle, Bektaşîliğin gizli bir şekilde varlığını sürdürmesi, Osmanlı toplumunun yapısının daha karmaşık, çok katmanlı ve dinamik olduğunu göstermektedir. Osmanlı'da Bektaşîliğin yasaklanmasına rağmen, tarikatın toplumsal yapıda gizli bir şekilde varlık göstermesi, inanç pratiğinin yanı sıra sosyal bağlamda güçlü bir direncin ve karşı duruşun ifadesi olmaktadır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi ideolojisinin ve yönetim anlayışının, toplumun tüm kesimlerini denetlemede ne denli sınırlı olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır. Bektaşî toplulukları, zamanla bu gizlilik stratejisini, hem inançlarını muhafaza etme hem de toplumsal kimliklerini sürdürebilme aracı olarak kullanmaktadır.

3.3.4. Osmanlı Dönemi'nde Alevilik ve Bektaşîliğin Toplumsal Etkileri

Alevilik ve Bektaşîlik, Osmanlı toplumunun toplumsal yapısında derin ve kalıcı izler bırakmıştır. Bu iki yapı, kimlikler ve toplumsal dayanışmanın güçlü bir aracı olarak tarihsel bir öneme sahiptir. Özellikle kırsal bölgelerde örgütlenmiş olan Alevi toplulukları, köy cemaatleri şeklinde bir araya gelerek inançlarını Cem ve semah gibi törenler yoluyla yaşatmışlar. Bu törenler, sadece bir pratiği ifade etmekle kalmamış, toplumsal dayanışmayı pekiştiren ve inançların nesiller arası aktarımını sağlayan birer mekanizma işlevi de görmüştür. Alevilik, bu bağlamda, inanç sistemi olmanın ötesinde, kırsal toplulukların

sosyal dayanışma ağlarını inşa eden ve koruyan bir yapı olarak da öne çıkmaktadır. Alevi cemaatleri, bireyler arasında güçlü bağlar kurarak sosyal birlikteliği eş zamanlı olarak güçlendirmiştir. Cem ve semah gibi törenler, topluluk içindeki aidiyet duygusunu derinleştirmiş, inançların sürekliliğini sağlamış ve toplumsal dayanışmanın kökleşmesine hizmet etmiştir (Savaş, 2024: 161). Benzer şekilde, Bektaşilik de Osmanlı toplumsal yapısında ve toplumsal dinamikleri şekillendiren önemli bir role sahip olmuştur. Bektaşi tekkeleri, ibadet mekânları olmalarının yanı sıra eğitim ve toplumsal dayanışmanın merkezleri olarak da işlev görmüştür. Bektaşilik, bireyler arasında eşitlik, kardeşlik ve dayanışma gibi temel ilkeleri teşvik etmiş, bu öğretiler, toplumsal yapıda sosyal adalet anlayışını ve yardımlaşma kültürünü güçlendirmiştir. Bektaşi öğretileri, bireyler arası ilişkilerde eşitlikçi bir zemini desteklerken, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı bir norm haline getirmiş ve bu yönüyle Osmanlı toplumunun sürekliliğine ve sosyal bütünlüğüne katkıda bulunmuştur.

Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle kent merkezli sosyal yapılarında, başta tekke ve dergâhlar olmak üzere çeşitli kurumlarda güçlü bir şekilde varlık göstermiştir. Bu bağlamda, Bektaşilik, bir inanç sistemi olmakla birlikte Osmanlı toplumu içerisinde edebiyat, musiki ve sanat gibi alanlarda derin etkiler bırakan entelektüel hareket niteliği taşımıştır. Bektaşi tekkelerinde yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri, edebiyat, müzik ve görsel sanatların gelişimine ivme kazandırmış, böylelikle Osmanlı kültürünün çeşitli alanlarında kalıcı izler bırakılmasını mümkün kılmıştır. Bektaşiliğin halk müziği, tasavvufi şiir ve edebiyat üzerindeki etkisi belirgin olup mistik düşünce biçimlerini yaygınlaştırarak toplumsal hayatın farklı katmanlarında geniş bir etki alanı oluşturmuştur. (Yılmaz, 2001: 9). Bu bağlamda, Bektaşilik, Osmanlı kültürüne sağladığı katkılarla bir hareket olmanın ötesine geçmiş, toplumsal yapının estetik değerler ekseninde şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bektaşi tekkeleri, halkın inanç pratiklerini sürdürebilmesinin yanı sıra, Osmanlı toplumsal hayatında estetik anlayışların gelişimine ve mirasın zenginleşmesine de katkı sunan birer entelektüel merkez olarak işlev görmüştür.

Alevilik ve Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğu'nda devletle ilişkiler, siyasal gelişmeler ve toplumsal yapı ile sıkı bir şekilde iç içe geçmiş ve bu unsurlarla şekillenmiştir. Osmanlı'nın erken dönemlerinde, özellikle padişahların dervişler ve tekke şeyhleri ile kurduğu yakın ilişkiler bağlamında, Bektaşilik önemli bir toplumsal ve manevi rol üstlenmiştir. Ancak Osmanlı yönetiminin zamanla Sünni-Hanefi eksenli bir politik çizgi benimsemesi, Bektaşilik ile devlet arasındaki ilişkilerde gerginliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, özellikle Safevi tehdidinin artışıyla daha da derinleşmiş ve Osmanlı

devleti, Bektaşiliği kontrol altına alma çabalarını yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda pek çok Bektaşî tekke ve dergâhı kapatılmış, tarikat siyasi açıdan baskı altına alınmıştır. Bu süreç, Bektaşiliğin toplumsal işlevlerinde ciddi kesintilere yol açsa da tarikatın düşünce yapısı ve pratikleri halk arasında varlığını sürdürmeyi başarmıştır (Karaköse ve Emad Ulden, 2022: 164-165). Bektaşiliğin bu baskılara rağmen halk arasında yaşamaya devam etmesi, Osmanlı toplumunun derin kültürel çeşitliliğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Tarikat, kırsal bölgelerde ve halk katmanlarında gizli bir şekilde varlık göstererek, merkezi yönetimin denetiminden bağımsız bir biçimde sosyal bir güç oluşturmaya devam etmiştir.

Alevi toplulukları, Osmanlı İmparatorluğu'nda mezhepsel olarak Sünni-Hanefî çizgisiyle uyumsuz bir inanç yapısına sahip olmaları nedeniyle, dönem dönem sistematik baskılara ve ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bu durum, Osmanlı devletinin politik ideolojisi ile Aleviliğin inanç yapısının çelişmesinden kaynaklanmış ve Alevi topluluklarının toplumsal dışlanmasına neden olmuştur. Aleviler, bu süreçte baskılarla birlikte sosyal dışlanma ve şiddet olaylarıyla da karşı karşıya kalmışlardır. Ancak, Alevi topluluklarının inançlarını ve değerlerini koruma yönündeki direnişleri sadece bir nitelik taşımamış, toplumsal adalet, eşitlik ve hoşgörü gibi evrensel değerlerin savunulmasında da önemli bir rol oynamıştır. Alevilik, halk kültürüyle derin bir etkileşim içinde gelişerek, topluluk üyeleri arasındaki dayanışmayı güçlendiren önemli bir yapı oluşturmuştur. Alevilerin inançlarını kimi zaman gizli bir şekilde yaşatmaları, toplumsal dayanışmalarını pekiştiren bir mekanizma işlevi görmüş ve bu direnç, Osmanlı toplumunun değişken sosyal dinamikleri içinde belirgin bir yer tutmuştur. Böylece, Alevilik bir inanç sistemi olmanın ötesine geçerek, sosyal adalet ve eşitlik mücadelesinin güçlü bir sembolü haline gelmiştir.

Osmanlı döneminde Alevilik ve Bektaşilik, karşılaştıkları zorlu süreçler ve baskılara rağmen, toplumsal bağlamda derin ve kalıcı izler bırakmayı sürdüren önemli inanç sistemleri olmuştur. Bu sistemler, sadece inanç biçimleri olarak değil, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, destekleyen ve sanatsal üretimi teşvik eden yapılar olarak da Osmanlı toplumu içerisinde kritik işlevler üstlenmiştir. Alevilik ve Bektaşilik, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel süreçleri, toplumsal yapısı ve dinamikleri üzerinde derin etkiler yaratmış, bu etkiler, Osmanlı sonrası dönemlerde de sürekliliğini korumuştur (Özcan, 2011: 581). Ayrıca, Alevilik ve Bektaşiliğin Osmanlı İmparatorluğu'nun çok katmanlı toplumsal çeşitliliğinin bir yansıması olarak, dönemin sosyal yapılarının şekillenmesinde belirleyici rol oynadığı ifade edilebilir. Alevilik ve Bektaşilik, ritüeller ve ibadetlerle sınırlı kalmamış, sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi ve toplumsal yapıların dayanıklılığının artırılmasında da önemli birer etken olarak ortaya çıkmıştır. Bu inançlar, bireyler arasında dayanışmayı

pekiştirerek toplumsal bağların kuvvetlenmesine yardımcı olmuş ve ahlaki değerler ile toplumsal adalet anlayışları doğrultusunda bir yaşam biçimi oluşturmuştur.

Sonuçta Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel süreç boyunca çeşitli toplumsal ve siyasal dinamiklerin etkisiyle şekillenmiş, bu bağlamda inanç ve ibadet pratikleri farklı dönemlerin koşullarına göre değişim göstermiştir. Anadolu coğrafyasında kök salan bu iki yapı, hem yerel hem de evrensel değerleri bünyesinde barındırarak kimliklerini korumayı başarmıştır. Özellikle Osmanlı dönemi gibi tarihsel kesitlerde, Alevilik daha çok kırsal kesimde sosyal dayanışmayı güçlendirmiş, Bektaşilik ise kent merkezlerinde ve askerî yapılar içinde etkili bir rol üstlenmiştir. Günümüzde Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel mirasıyla toplumsal bir zenginlik sunmakta ve çeşitliliğin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Bu gelişim çizgisi, inanç sistemlerinin toplumsal dinamiklerle bütünleştiğini de ortaya koymaktadır.

4. IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHSEL VE KÜLTÜREL YAPISI

Irak Türkmenleri, Irak'ın kuzeyinde özellikle Kerkük, Telafer ve Musul gibi stratejik şehirlerde yoğun olarak yaşayan, Türk kökenli bir etnik grup olup, tarihsel ve toplumsal açıdan bölgesel dinamiklerin şekillenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu dönemi, özellikle 16 ve 17. yüzyıllarda, Türkmenlerin bu coğrafyada merkezi yönetimin egemenliğini güçlendirme noktasında etkin bir rol oynadığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Türkmenler, Osmanlı'nın askeri ve idari yapısının asli unsurları arasında yer almış, aynı zamanda sosyal, ekonomik yapıların inşasında da belirleyici bir aktör olarak öne çıkmıştır (Acar ve Duman, 2024: 1682). Bu bağlamda, Osmanlı yönetimi altındaki Türkmen nüfus, yalnızca askeri ve idari hizmetler sunmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda yerel idarelerde etkin görevler üstlenmiş ve bölgenin sosyal yapısının gelişiminde temel bir rol üstlenmiştir. Özellikle Osmanlı'nın siyasi ve askeri gücünün bölgede kalıcı etkiler oluşturmasında Türkmenlerin katkısı, tarihsel bir süreklilik arz etmiş, yerel toplulukların kimlik inşası ve etkileşim süreçlerinde de belirgin bir iz bırakmıştır.

20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte, Irak Türkmenleri derin bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreçte, İngilizler tarafından Bağdat yönetiminin devralınması, ardından 1958 yılında monarşinin sona erdirilip Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle Irak'taki etnik ve sosyo-politik dengeler köklü bir şekilde yeniden şekillenmiştir. Irak Türkmenleri, bu tarihsel değişim dalgası içerisinde siyasi varlıklarını sürdürme mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Özellikle Saddam Hüseyin'in otoriter politikaları ve Baas rejiminin uyguladığı sistematik baskılar, Türkmenlerin kimliklerini ve varlıklarını koruma çabalarını giderek daha güç bir hale getirmiştir (Bayatlı, 2018: 62). Bu çerçevede, Türkmen toplumu, maruz kaldığı siyasi ayrımcılık ve asimilasyon politikalarına karşı direnç göstermiş, kimliklerini, dil varlıklarını ve inançlarını muhafaza etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda, bölgedeki jeopolitik gelişmelere karşı kendi haklarını savunarak varlıklarını sürdürebilmek adına yoğun bir mücadele ortaya koymuşlardır.

Türkmenlerin mirası; dil, gelenekler, giyim-kuşam, gastronomi, müzik ve çeşitli toplumsal pratikler gibi çok yönlü alanlarda belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu etnik grup, kendine özgü bir Türkçe lehçesi konuşmakta ve Irak'ın çok kültürlü toplumsal yapısına kayda değer katkılarda bulunmaktadır. Türkmenler, Türkçe, Arapça ve Kürtçeyi etkin bir şekilde kullanarak çok dilli bir toplumsal yapı oluşturmuşlardır. Geleneksel el sanatları, özellikle halı dokuma ve deri işçiliği gibi zanaat dallarında, Türkmen kimliğinin derin

izlerini taşımaktadır (Bulut, 2013: 103). Ayrıca, Osmanlı kültür mirası ile şekillenmiş güçlü bağlara sahip olan Türkmenlerin bir kısmı Şii mezhebini benimsemesiyle bölgedeki diğer topluluklardan ayrılan bir özelliğe sahiptir. Bu zenginlik, gündelik yaşam pratiklerinde, toplumsal yapılarında ve sosyal ilişkilerinde de açıkça görülmektedir. Geleneksel aile yapısı, misafirperverlik ve toplumsal dayanışma anlayışı, Türkmen toplumunun ayırt edici nitelikleri arasında yer almakta ve bu özellikler, onların bütünlüklerini korumalarına olanak tanımaktadır.

Irak Türkmenlerinin kimliği, aynı zamanda müzik ve halk edebiyatı gibi sanatsal alanlarda da kendisini ifade etmektedir. Türkmenlerin ezgileri, şiirleri ve ritüelleri, tarihsel olarak Osmanlıdan etkilenen bir yapı taşımaktadır. Bu zenginlik, Türkmen toplumu arasında güçlü bir aidiyet duygusunu pekiştirmiş, özellikle zor zamanlarda varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır (Acar ve Duman, 2024: 1682). Bu bağlamda, Türkmenlerin toplumsal yaşamlarında geleneksel sanatların yaşatılması, hem kimliklerini korumalarına hem de daha geniş toplumsal bağlamda bir aidiyet duygusu geliştirmelerine olanak tanımıştır.

Irak Türkmenleri, tarihsel olarak yaşadıkları coğrafyada Araplar, Kürtler ve Hristiyanlar gibi farklı etnik gruplarla bir arada varlık göstermiştir. Ancak, özellikle son yıllarda bölgede artan etnik çatışmalar ve siyasi gerilimler, Türkmenlerin yaşadığı alanlarda derin bir kimlik krizine yol açmıştır. Çelik (2019) tarafından da vurgulandığı üzere, Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinin sonrasında Kerkük gibi stratejik öneme sahip şehirlerde Türkmenlerin toprakları ve hakları üzerinde Kürtler ve Araplar arasında keskin bir rekabet ortaya çıkmıştır. Türkmenler için tarihsel açıdan büyük bir değer taşıyan Kerkük, bu bağlamda sadece bir yerleşim merkezi olmanın ötesinde, aynı zamanda onların kimlik mücadelesinin ve etnik gerilimlerin odak noktası haline gelmiştir. Kerkük'ün bu çok katmanlı önemi, Türkmenlerin bölgedeki varlığını sürdürebilme ve kimliklerini koruyabilme çabalarını daha da karmaşıklştırmaktadır. Özellikle Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonrasında Kerkük'te, Türkmen, Kürt ve Arap nüfusları arasındaki gerilimlerin yoğunlaşması, Türkmenlerin bu dinamikler içerisinde hem siyasi hem de toplumsal anlamda etkin bir şekilde konumlanmalarını zorlaştırmış ve onların kolektif kimliklerinin belirginleşmesini engellemiştir.

2003'teki Irak Savaşı sonrasında, Kerkük ve çevresindeki Türkmen yerleşim yerlerinde güvenlik durumu hızla kötüleşmiş, bu durum, Türkmenlerin, bölgedeki diğer etnik grupların egemenlik kurma çabalarına karşı savunma stratejileri geliştirmelerini zorunlu kılmıştır. Türkmenler, bu bağlamda, güvenlik ve siyasi temsil açısından ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. Merkezi ve yerel yönetimlerdeki temsil eksiklikleri,

Türkmenlerin siyasi süreçlere katılımını giderek daha da zorlaştırmış, bu durum, Türkmenlerin siyasi haklarını savunmaları ile birlikte kimliklerini korumaları da engellemiştir (Doğan, 2018: 13). Türkmenlerin bu süreçteki mücadelesi, siyasi hakların korunmasıyla sınırlı kalmamış, kendi kimliklerinin savunulması noktasında da yoğunlaşmıştır. Irak'ın siyasi yapısındaki adaletsiz temsil edilme ve etnik gruplar arasındaki artan rekabet, Türkmenlerin hem değerlerini hem de haklarını savunmalarını büyük ölçüde zorlaştırmış, bu durum, Türkmenlerin bölgedeki varlıklarını sürdürebilmek adına geliştirdikleri stratejilerin önemli bir bileşeni haline gelmiştir.

Irak Türkmenlerinin günümüzdeki durumu, çok katmanlı bir sorunun yansıması olarak değerlendirilebilecek bir nitelik taşımaktadır. Siyasi açıdan, özellikle Kerkük'teki durum, Türkmenler için hem kendi halklarının kimliklerini koruma hem de uluslararası düzeyde haklarını savunma bağlamında hayati bir mesele arz etmektedir. Bu bağlamda, Türkmenlerin mirasının korunması ve geliştirilmesi, özellikle dil ve geleneklerin yaşatılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Türkmenlerin, yerel ve ulusal düzeyde kimliklerini savunma çabaları, bölgedeki etnik gerilimlerin yanı sıra, küresel düzeyde benzer kimlik koruma mücadelesi veren topluluklarla paralellik gösteren bir dinamizm içermektedir (Duman, 2012: 109). Bu nedenle, Irak Türkmenlerinin kimliklerini savunma çabaları yalnızca yerel düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası alanda da büyük bir öneme sahip olmaktadır. Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerindeki etnik gerilimler, Türkmenlerin miraslarını, özellikle dil ve geleneklerini koruma noktasındaki mücadelelerini daha da derinleştirmiş ve bu süreç, kimliklerini sürdürme çabalarını daha da kritik hale getirmiştir.

Irak Türkmenlerinin tarihsel kökleri ve mirası bölgesel olmanın yanı sıra küresel ölçekte de dikkate değer bir konudur. Türkmenlerin, Irak'ın yapısına sağladıkları katkılar ve kimliklerini koruma çabaları, günümüzde hâlâ devam eden zorluklarla şekillenmektedir (Yılmaz, 2006: 128). Bu bağlamda, Türkmenlerin gelecekteki bu çabalarına yerel halklar ve uluslararası toplum tarafından daha güçlü bir destek sağlanması, bölgedeki etnik barışın temin edilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Türkmenlerin kimliklerini koruma ve yaşatma çabalarının sadece ulusal ölçekte değil, küresel düzeyde de güçlü bir şekilde desteklenmesi gerekmektedir. Bölgede yaşanan etnik çatışmaların önlenmesi, Türkmenlerin haklarının güvence altına alınması ve miraslarının korunması, bölgesel barışın yanı sıra uluslararası toplumun insan hakları ve çeşitliliği savunma sorumluluğu açısından da hayati bir önem taşımaktadır.

4.1. IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ

Irak Türkmenleri, tarihsel olarak Irak'ın kuzeyinde yaşayan ve Türk kökenli olan etnik bir grup olarak tanımlanabilir. Bu grup, kökeni açısından son derece derin ve köklü bir tarihe sahip olup, bölgedeki siyasi, sosyal gelişmelere önemli ölçüde etki etmiştir. Irak Türkmenlerinin tarihi, farklı etnik gruplarla etkileşim içinde şekillenmiş, çeşitli siyasi ve sosyal koşullar doğrultusunda evrilmiştir. Bu etnik grubun kökeni, 11. yüzyılda Türkmenlerin Orta Asya'dan göç ederek Anadolu ve çevresine yerleşmeleriyle başlamıştır. Bu dönemdeki göçler, bölgedeki toplumsal yapıları ve dinamikleri derinden etkilemiş, Türkmenlerin yerleşik hayata geçmelerine ve bu topraklarda kalıcı olmalarına olanak sağlamıştır (Kavak, 2019: 262). Dolayısıyla, Irak Türkmenleri, kökenlerinden itibaren bölgedeki çeşitliliğin önemli bir parçası haline gelmiş ve Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya kadar uzanan derin bir mirası günümüze taşımaktadır.

Irak Türkmenleri, 7. yüzyıldan Osmanlı idaresinin sonuna kadar (1919) Mezopotamya'ya yapılan çeşitli Türk göç dalgalarının torunlarıdır. İlk göç dalgası 7. yüzyıla dayanmakta olup, ardından Selçuklu İmparatorluğu (1037–1194) dönemi, Cengiz Han'ın Harzemşahlar Hanedanı'nı yıkmasının ardından Oğuzların bölgeye göçü ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde (1535–1919) en büyük göç dalgası olmak üzere gerçekleşmiştir. 1534'te Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak'ı fethetmesi ve ardından IV. Murad'ın 1638'de Bağdat'ı almasıyla, çoğunlukla Anadolu'dan büyük bir Türk göçü Irak'a yerleşmiştir (Kavak, 2019: 263). Böylece, günümüz Irak Türkmenlerinin çoğu, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Irak'a getirilen Osmanlı askerleri, tüccarları ve devlet memurlarının torunlarıdır. 11. yüzyılda başlayan bu göçler, Türkmenlerin Anadolu'daki yerleşik hayata geçiş sürecini önemli ölçüde hızlandırmış ve tarım ile hayvancılık gibi temel ekonomik faaliyetlere yönelmelerini sağlamıştır. Bu dönemde, Türkmenler yerleşik ve göçebe yaşam biçimlerini paralel bir şekilde sürdürerek, her iki yaşam tarzının birleşiminden doğan bir yaşam biçimi geliştirmişlerdir. Bu süreç, Türkmen kültürünün evrilmesine ve bu kültürün, yerleşik toplum yapılarıyla etkileşime girerek daha dinamik bir hal almasına olanak tanımıştır. Tarım ve hayvancılık ile uğraşan Türkmenler, yerleşik hayata adapte olurken, geleneksel kültürlerini, dilini ve toplumsal yapısını koruyarak bunları geliştirme imkânı bulmuşlardır. Bu süreçte, Türkmenlerin yaşadığı coğrafyadaki etkileşimler, dilin zenginleşmesine, folklorun çeşitlenmesine ve toplumsal yapının daha da güçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır (Hürmüzlü, 2003: 14). Ayrıca, 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yerleşen

Türkmenler, sadece ekonomik faaliyetlerde değil, toplumsal yapılarında da derin dönüşümler geçirmiştir.

Yerleşik hayata geçişle birlikte Irak Türkmenlerinin tarihi çok katmanlı bir etnik yapının şekillenmesine de tanıklık etmiştir. Irak'ın kuzeyine yerleşen Türkmenler, tarihsel olarak hem Araplarla hem de Kürtlerle etkileşimde bulunmuş, bu etkileşimler farklı dönemlerde ve sosyal anlamda derin izler bırakmıştır. Türkmenler, tarih boyunca yaşadığı topraklarda, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde, askeri ve idari açıdan oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Osmanlı yönetimi altındaki Türkmenler, sınır güvenliğini sağlamakla kalmamış, bölgedeki nüfus yapısını denetlemek ve düzeni korumak gibi kritik görevlerde de bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli reformlar ve toplumsal değişimler, Türkmenlerin sosyal yapısının biçimlenmesinde belirleyici bir etki yaratmıştır (Mazin, 2003: 50). Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Türkmenler, siyasi açıdan oldukça güçlü bir konumda yer almışlardır. Osmanlı'nın merkezi yönetimi, özellikle Kerkük gibi stratejik öneme sahip bölgelerde, Türkmenleri yerel yönetimlerde ve askeri güçler olarak kullanmış, bu durum Türkmenlerin bölgedeki etnik çeşitliliğin bir parçası olarak önemli bir rol oynamalarına zemin hazırlamıştır.

Türkmenlerin gelişimi, yalnızca dilin bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek, Türkmen kimliğinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Özellikle Türkmen şivelerinin bu coğrafyada yayılması, bölgedeki mirasa önemli katkılar sağlamıştır. Dil, Türkmenler için bir iletişim aracı olmanın yanı sıra, kimliklerini tanımlayan temel bir unsur olarak da işlev görmüştür. Halen, Irak Türkmenleri arasında farklı bölgelerde farklı şive ve ağızların kullanılması, Türkmenlerin çeşitliliğini ve sosyal farklılıklarını vurgulayan önemli bir göstergedir. Türkmen dilinin gelişimi yalnızca günlük yaşamla sınırlı kalmamış, aynı zamanda edebi geleneklerinin güçlenmesine de zemin hazırlamıştır. Türkmen halk edebiyatı, şiir, anlatı ve halk hikâyeleri gibi edebi formlar aracılığıyla, halkın tarihsel deneyimlerini, değerlerini ve toplumsal mücadelelerini yansıtmaktadır (Özarslan, 2017: 151). Bunun yanı sıra, Türkmen kültürünün gelişimi, sanat ve zanaat alanlarında da kalıcı izler bırakmıştır. Türkmenlerin geleneksel el sanatları, özellikle halı dokumacılığı ve deri işçiliği gibi alanlarda kendisini güçlü bir şekilde göstermiştir. Bu el sanatları, Türkmenlerin estetik anlayışını ve değerlerini dışa vurdukları öğeler olmanın ötesinde, kimliklerinin korunmasında hayati bir rol oynamıştır.

Irak Türkmenleri, kökenleri itibarıyla Türk boylarından gelen ve zengin bir tarihi mirasa sahip olan bir halktır. 11. yüzyıldan itibaren gerçekleşen göçler ve ardından yerleşik

hayata geçiş, Türkmenlerin bölgedeki toplumsal gelişimlerinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu tarihsel süreç, Türkmenlerin coğrafi etkileşim alanları oluşturmasına, aynı zamanda dil ve kültürlerini koruyup yaşatmalarına olanak sağlamıştır (Hrmzli, 2003: 15). Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Türkmenlerin askeri ve idari rolleri, bölgedeki toplumsal yapının şekillenmesinde hayati bir etkiye sahip olmuştur. Osmanlı yönetimi altında Türkmenler, hem bölgesel güvenliği sağlama hem de idari işlerde önemli görevler üstlenmiş, bu süreçte devletin yapısal gelişimine ve düzenine katkıda bulunmuşlardır. Bu katkılar, Türkmenlerin askeri strateji ve bölgedeki yönetimde yer almalarının yanı sıra sürekliliği sağlama yönündeki işlevlerinin de altını çizmektedir.

4.1.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Irak Türkmenleri, geniş bir coğrafyaya yayılmaları ve bölgesel farklılıklar sergilemeleriyle dikkat çeken, önemli bir etnik grup olarak imparatorluğun siyasi ve ekonomik yapısına derinlemesine katkılarda bulunmuşlardır. Türkmenlerin bu dönemdeki toplumsal yapısı, Osmanlı yönetimi altındaki çeşitli stratejik planlamalar ve uygulamalardan doğrudan etkilenmiş, bu etkileşimler, hem Türkmenlerin sosyal statülerini hem de ekonomik rollerini belirgin şekilde şekillendirmiştir (Yaman, 2012: 9). Türkmenlerin sosyal ve ekonomik yapılarına dair yaşanan dönüşüm, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki egemenlik stratejileri ile sıkı bir ilişki içinde yer almasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Irak Türkmenleri askeri ve idari organizasyonlarda etkin bir şekilde yer almanın yanı sıra bölgenin ekonomik yapısına da önemli destek vermiştir. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Irak Türkmenleri, bölgedeki siyasi ve sosyal dinamiklerin şekillenmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir.

Bu dinamikler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki yönetim stratejileri, askeri güç kullanımı, ekonomik kaynakların yönetimi ve toplumsal yapının şekillendirilmesi gibi faktörlerden oluşmaktadır. Özellikle Irak Türkmenleri, Osmanlı'nın askeri gücünü destekleyerek bölgedeki siyasi denetimi sağlamada önemli bir rol oynamışlardır. Ayrıca, Türkmenler, yerel yönetimlerdeki etkileri sayesinde, bölgedeki tarım, ticaret ve diğer ekonomik faaliyetlerde de etkin olmuşlardır (İnalcık, 1994: 10). Türkmenlerin bu etkinliği, Osmanlı'nın bölgedeki egemenliğini pekiştirmesinin yanı sıra, bölgedeki etnik çeşitliliği dengelemek, yerel isyanları bastırmak ve merkezi hkmete bağlılık sağlamak için de kritik bir strateji olmuştur (Shaw, 1976: 8). Bu bağlamda, Türkmenlerin toplumsal yapıları, hem

askeri hem de ekonomik açıdan bölgedeki güç ilişkilerini şekillendiren önemli bir dinamik oluşturmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, özellikle sınır bölgelerine Türkmenleri yerleştirerek, bölgedeki nüfus dengesini sağlamayı ve Osmanlı yönetimine olan bağlılıklarını pekiştirmeyi hedeflemiştir. Türkmenler, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yapısından ve yönetim mekanizmalarından önemli derecede faydalanmış, Osmanlı yönetimi ise Türkmenlere geniş topraklar vererek, onları tarımsal üretim ve ekonomik faaliyetlerde aktif hale getirmiştir. Tarım, Osmanlı döneminde Irak Türkmenlerinin temel geçim kaynağı olup, bu faaliyetler, Türkmenlerin yerleşik hayata geçiş sürecinde ve ekonomik kalkınmalarında belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle sulama sistemleri ve tarım tekniklerinin gelişimi, Türkmenlerin tarımsal verimliliklerini artırarak, bölgedeki genel ekonomik kalkınmaya önemli bir katkı sağlamıştır (Fırlı, 2006: 24). Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu, Türkmenleri yerleştirerek sadece bölgesel denetimini güçlendirmeyi değil, askeri gücünü de pekiştirmeyi amaçlamıştır. Türkmenlerin yerleşik hayata geçişi ve tarımsal üretimdeki aktif rolleri, ekonomik kalkınmanın yanı sıra Osmanlı yönetiminin bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırmasına da önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Türkmenler, tarımda ve Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yapısında da stratejik bir rol üstlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri stratejileri, Türkmenleri ordunun önemli bir unsuru olarak kabul etmiş, böylece sınır savunmasında ve fetihlerde kritik bir görev üstlenmelerini sağlamıştır. Türkmenlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yapısındaki önemi, sınır güvenliğini sağlamayla sınırlı kalmamış, imparatorluğun fetih politikalarında da belirleyici olmuştur. İmparatorluğun ilk dönemlerinde, özellikle Osmanlı ordusunun gücünü oluşturan “Yeniçeri” ve “Sipahi” gibi askeri sınıflarda yer alan Türkmenler, imparatorluğun genişlemesine katkı sunmuştur (Arabacı, 2000: 11). Ayrıca, Osmanlı yönetimi, Türkmenlere geleneksel kültür ve kimliklerini koruma imkânı tanıyarak, onların Osmanlı kültürüyle bütünleşmesini kolaylaştırmıştır. Bu durum, Türkmenlerin hem askeri alandaki katkılarını sürdürebilmelerini hem de Osmanlı toplumunun sosyal yapısında önemli bir yer edinmelerini sağlamıştır. Türkmenler, askeri başarılarını ve kimliklerini koruyarak, Osmanlı toplumunun çok kültürlü yapısının önemli bir parçası haline gelmiştir.

Türkmenlerin yerleşim alanları, bu dönemde önemli bir sosyal gelişim ve dönüşüm alanı olmuştur. Türkmen yerleşim yerleri, köyler ve kasabalar, tarımsal üretim merkezleri olmanın yanı sıra etkileşimlerin yoğunlaştığı, toplumsal yapıları şekillendiren merkezler olarak da işlev görmüştür. Bu yerleşim alanları, Osmanlı hükümetinin merkezi ile olan bağlantılarını sürdüren Türkmenler için stratejik öneme sahip olmuş, Türkmen toplumunun

sosyal yapılarının ve miraslarının sürekliliğini temin etmiştir (Taşkaya, 2007: 17). Türkmen yerleşim yerleri, sosyal dayanışmanın güçlendirildiği, mirasın yaşatıldığı ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı mekânlar olarak, toplumsal düzenin ve geleneksel yaşam biçimlerinin sürdürüldüğü önemli merkezler olarak varlıklarını sürdürmüştür. Her köy ve kasaba, bu süreçte Türkmenlerin geleneksel yaşam tarzlarını muhafaza ettiği, aynı zamanda toplumsal düzenin ve uygulamaların somutlaştığı, kimliğin inşa edildiği dinamik alanlar olarak belirginleşmiştir.

Sosyal yapının zenginleşmesi, Türkmenlerin sadece tarımsal üretimle değil, geleneksel sanatlar, el sanatları ve ticaretle de meşgul olmalarıyla sağlanmıştır. Türkmenler, bölgedeki diğer etnik gruplarla kurdukları ticari ilişkiler sayesinde, hem ekonomik hem de sosyal etkileşimler oluşturmuş ve bu etkileşimler, toplumsal yapının çeşitlenmesine ve derinleşmesine olanak tanımıştır. Ayrıca, Türkmenler arasında oluşturulan güçlü dayanışma ve yardımlaşma ağları, toplumsal yapıdaki birliği pekiştirerek güçlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Osmanlı yönetimi tarafından sağlanan ekonomik ve sosyal destek, Türkmenlerin sosyal açıdan daha sağlam ve sürdürülebilir bir toplumsal yapı inşa etmelerini mümkün kılmıştır (Cengiz, 2000: 14). Bu çerçevede, Türkmenler, maddi konumlarıyla birlikte sosyal yapılarını da güçlendirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal çeşitliliğin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Türkmenlerin geleneksel el sanatları, özellikle halı dokuma ve deri işçiliğinden kaynaklı üretimi, yerel ve bölgesel pazarlarda önemli bir ekonomik değer yaratmış ve bu durum, onların toplumsal konumlarını pekiştirerek güçlendirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Irak Türkmenlerine yönelik uyguladığı politikalar, bir etnik grup olarak Türkmenlerin gelişimini desteklemekle kalmamış, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik stratejilerinin vazgeçilmez bir parçası olarak da Türkmenleri ön plana çıkarmıştır. Türkmenlerin bu dönemdeki önemi sosyal ve ekonomik alanın yanı sıra imparatorluğun bölgesel denetiminde de derin bir etki yaratmıştır (Karaköse ve Emad Ulden, 2022: 165). Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkmenlere yönelik politikaları, zaman zaman iç ve dış faktörlerin etkileşimiyle şekillenen bir dizi zorlukla karşılaşmıştır. Türkmenler, özellikle stratejik sınır bölgelerinde yerleştirilmiş ve askeri harekâtlar için etkin bir şekilde kullanılmış olmalarına rağmen, yönetimin merkeziyetçi yapısı, yerel güç dinamikleriyle sıklıkla çatışmış ve bu durum, Türkmenlerin siyasi haklarının daraltılmasına yol açmıştır.

Türkmenlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki rolü, imparatorluk merkezinin stratejik politikalarıyla paralel olarak şekillenmiş ve bu etkileşim, sadece Türkmenlerin değil,

Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun vadeli gelişim sürecine de derin bir katkı sağlamıştır. Söz konusu sürecin irdelenmesi, hem Türkmenlerin hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal, ekonomik gelişimlerini daha iyi ve derinlemesine anlamamıza yardımcı olacaktır (Yaman, 2012: 10). Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türkmenlerin rolünün anlaşılması, dönemin siyasi ve askeri stratejilerinin yanı sıra etnik çeşitliliğin yönetimi, yerel halkların bütünleşmesi ve toplumsal uyum gibi daha geniş sosyal dinamikleri de anlamamıza önemli bir katkı sunmaktadır.

4.1.2. Modern Dönem

20. yüzyılın başlarında, Irak'ın İngiliz mandası altına girmesi, bölgedeki etnik yapıyı ve toplumsal dinamikleri köklü bir şekilde dönüştürmüş ve yeniden şekillendirmiştir. Bu dönemde, özellikle Türkmenler, toplumsal ve siyasi açıdan önemli dönüşümler yaşamış, bu dönüşümlerin izleri, 1920'lerdeki Irak bağımsızlık mücadelesi ve sonrasındaki süreçlerde daha belirgin bir şekilde görünür hale gelmiştir. Bu tarihsel bağlamda, Türkmenlerin kimlikleri, hem iç hem de dış siyasi gelişmelerin etkisiyle şekillenmiş ve milliyetçilik akımlarının baskısıyla daha fazla görünürlük kazanmıştır (Salihi, 2020: 297). Bir diğer önemli nokta ise, 20. yüzyılın başlarında Irak'ın bağımsızlık mücadelesi ve sonrasındaki siyasi gelişmelerin, Türkmenlerin toplumsal kimliklerini koruma çabasıyla paralel bir biçimde ilerlemiş olmasıdır. İngiliz mandası döneminde, etnik grupların kendi kimliklerini savunma çabaları güçlenmiş ve Türkmenler; Araplar ve Kürtler gibi diğer topluluklarla birlikte, bölgedeki güç dengeleri ve yönetim biçimlerine karşı belirgin tepkiler geliştirmiştir.

Irak'ın bağımsızlık mücadelesi sürecinde, özellikle Arap milliyetçiliğinin güçlü bir biçimde yayıldığı bu dönemde Türkmenler, etnik kimliklerini ve toplumsal taleplerini daha belirgin bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Irak'taki Türk nüfusunun, özellikle Bağdat, Kerkük ve Musul gibi büyük şehirlerde yoğunlaşan kesimleri, 1920'lerdeki ayaklanmalar ve protestolar aracılığıyla, hem yerel hem de merkezi yönetimle olan ilişkilerini daha görünür hale getirmiştir (Yılmaz, 2006: 139). Türkmenler, bu süreçte, Arap milliyetçiliği ve Kürt hareketlerine karşı bir denge unsuru olarak, siyasi temsil taleplerini daha cesur bir şekilde dile getirmiştir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri, Türkmenlerin kimliksel direncinin, yeni kurulan devletin sınırları içerisinde tanınmaya çalışılmasıdır. Bu durum, hem etnik hem de toplumsal anlamda bir kimlik inşası sürecinin, daha geniş bir politik bağlamda güç kazandığını göstermektedir.

Bununla birlikte, 1958’de gerçekleşen Irak Devrimi, Türkmenlerin toplumsal yapısında önemli ve köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu devrim, monarşiyi sona erdirerek Cumhuriyetin ilan edilmesine zemin hazırlamış ve ülkede farklı toplumsal ve etnik grupların siyasi temsiline dair hayati adımların atılmasına neden olmuştur. Ancak devrim sonrası yaşanan siyasi çalkantılar, Türkmenlerin toplumsal yapısıyla birlikte siyasi varlıklarını da ciddi şekilde tehdit etmiştir. Bağımsızlık, milliyetçilik ve etnik temelli siyasi hareketlerin güç kazandığı bu dönemde, Türkmenler, kendi miraslarını ve siyasi haklarını savunma adına çeşitli stratejiler geliştirmiş ve bunları savunma konusunda daha belirgin bir tutum sergilemiştir (Özdemir, 2013). Şu da vurgulanmalıdır ki, 1958 devrimi, sadece Türkmenlerin toplumsal yapısında köklü değişimlere yol açmakla kalmamış, siyasi kimliklerini savunma çabalarını da derinleştirerek güçlendirmiştir. Devrim sonrası dönemde Türkmenler, hem Arap milliyetçiliği hem de Kürt ayrılıkçılığı karşısında kendilerini bir denge arayışı içinde bulmuş ve bu durum, onların kimliklerini yeniden şekillendirmelerine yol açmıştır.

Bu dönemdeki Türkmen kimlik mücadelesi yerel düzeyde olmakla birlikte bölgesel ve küresel ölçekte de derin etkiler yaratmıştır. Özellikle Soğuk Savaş dönemi, Ortadoğu’daki güç dengelerindeki kırılmalar ve uluslararası ilişkilerdeki belirgin değişimler, Türkmenlerin siyasi duruşlarını şekillendiren temel faktörler arasında yer almıştır. Türkmenler, hem Araplar hem de Kürtler arasında sıkışan ve dışlanan bir etnik grup olarak, bu dönemde devletin resmi politikalarına karşı çoğunlukla savunmacı ve dirençli bir duruş sergilemiştir (Şimşek ve Demirkaya, 2023: 107). Bu bağlamda, Türkmenlerin kimlik mücadelesi, bölgesel dinamikler ile birlikte küresel düzeydeki dış etkenlerle de biçimlenmiş ve bu durum, Türkmenlerin toplumsal ve siyasi yapılarında kalıcı izler bırakmıştır. Soğuk Savaş’ın getirdiği jeopolitik değişiklikler ve Ortadoğu’daki güç mücadelelerinin etkisiyle, Türkmenlerin dış politika ve iç siyasetle olan ilişkileri değişim geçirmiş, bu dönemdeki dış baskılar ve etnik çatışmalar, Türkmenlerin ulusal kimliklerini koruma çabalarını derinleştirerek daha güçlü bir hal almıştır.

Irak’taki Türkmenler, 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle İngiliz mandası, Bağımsızlık Savaşı ve sonrasındaki devrimsel süreçlerle şekillenen uzun soluklu bir kimlik mücadelesi vermiştir. Türkmenlerin, bölgesel ve merkezi düzeyde daha fazla siyasi temsil hakkı elde etme yönündeki çabaları, Irak’ın etnik çeşitliliği içinde belirleyici ve stratejik bir yer tutmaktadır. 1958 devrimi sonrası gelişen toplumsal ve siyasi yapılar, Türkmenlerin kimlik ve temsil taleplerini derinden etkilemiş ve bu etkileşim, günümüze kadar süreklilik gösteren, dinamik ve çok katmanlı bir hale gelmiştir (Yılmaz, 2006: 140). Benzer şekilde, 1958 devrimi sonrasında Irak’taki siyasi atmosferin dönüşmesi, Türkmenlerin kimlik

mücadelesini daha da derinleştirmiştir. Cumhuriyetin ilanı ve monarşinin sona ermesi, etnik ve mezhebi temelli politikaların giderek daha belirgin hale gelmesine yol açmış, bu durum Türkmenlerin toplumsal varlıklarını savunmalarını daha da zorlaştırmıştır. Türkmenler, hem kendi kimliklerini koruma hem de siyasi temsili artırma amacını taşıırken, gerek yerel düzeyde gerekse ulusal düzeyde kapsamlı ve çok yönlü stratejiler geliştirmiştir.

4.1.3. Günümüzde Irak Türkmenleri

Irak Türkmenleri, tarihsel olarak Irak'ın kuzey bölgelerinde, özellikle Kerkük, Musul ve Telafer gibi şehirlerde yoğun olarak yerleşmiş, kökenlerine dayanan ve bölgenin dokusuyla bütünleşmiş özgün bir etnik topluluktur. Türkmenler, bu bölgelerde kökenlerinden beslenen bir yapı ile etkileşim içinde şekillenen kendine has bir dil ve gelenek geliştirmiştir. Günümüzde bu yerleşim yerlerinde Türkmenler, aralarındaki dilsel bağları güçlü bir biçimde muhafaza ederek yaşamaya devam etmektedirler. Ancak, bu topluluk, Irak'taki uzun süreli siyasi istikrarsızlık, etnik çatışmalar ve güvenlik sorunları nedeniyle ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, Kerkük, Irak Türkmenlerinin en önemli yerleşim merkezlerinden biri olup, tarihsel olarak bu şehrin, Türkmenlerin kimliklerinin şekillendiği bir merkez haline geldiği söylenebilir. Ancak, son yıllarda Kerkük, Kürtler ve Araplar arasında şiddetli bir etnik rekabete sahne olmuş, bu durum, Türkmenlerin bu şehirdeki varlıklarını tehdit eden önemli bir faktör halini almıştır (Acun ve Himmetli, 2024: 417). Irak genelinde 20 Kasım 2024 tarihinde yapılan nüfus sayımına istinaden Türkmenlerin, Kerkük'te Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü sırada yer alması yeni tartışmalara yol açmaktadır. Özellikle Kürtler ve Arapların uzun bir süredir Kerkük'e farklı illerden nüfus kaydırması Türkmenler arasında rahatsızlık yaratmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle Sünni Türkmenlerin, 2003'te yaşanan savaş ve 2006'daki mezhep çatışmaları nedeniyle Kerkük ve çevresindeki tapulu mallarını (ev, arsa, tarla vb.) Kürtlere ve Araplara satarak Türkiye'ye göç etmeleri, başka bir tartışma konusu olarak ön plana çıkmaktadır.

Irak Türkmenlerinin mirası, Arap ve Kürt nüfuslarıyla iç içe geçmiş bir yapı arz etmektedir. Kerkük, Musul, Telafer ve Diyala gibi şehirlerde Türkmenler, yerel halkla kaynaşmış olmalarına rağmen, kimliklerini sürdürmeye ve korumaya devam etmektedir. Bu durum, özellikle dil ve geleneksel yaşam biçimleri açısından derin bir anlam taşımaktadır. Türkmenler, Arapça ve Kürtçenin yanı sıra, Türkçenin de Irak Türkmenleri arasında yaygın olarak konuşulmaya devam eden bir dil olmasını sürdürmektedir. Bu dilsel çeşitlilik, bölgedeki diğer etnik gruplarla olan ilişkilerde zaman zaman gerilimlere yol açsa da,

Türkmenler, kimliklerini yaşatma ve bu kimlikleri yeni nesillere aktarma çabalarını kararlılıkla sürdürmektedir (Yılmaz, 2006: 141). Bu süreç, Türkmenlerin hem kendi dil ve geleneklerini yaşatma hem de bölgedeki etnik çeşitliliğe katkı sağlama noktasındaki çabalarının uyum sağlama açısından önemli bir denge unsuru oluşturmaya olanak tanımaktadır. Ancak, bu denge, her zaman kolayca sağlanamamakta, zaman zaman etnik çatışmalar ve kimliksel sürtüşmelerle şekillenmektedir.

Irak'ta yaşanan etnik çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık, Türkmenlerin yaşamını doğrudan etkilemektedir. 2003 yılındaki Irak Savaşı sonrasında, ülke genelindeki etnik gruplar arasındaki gerilimler 2006 yılı itibarıyla daha da derinleşmiştir. Özellikle, Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin nüfus ve toprak üzerindeki etkisinin gözle görülür bir şekilde artması, Türkmenlerin tarihsel olarak yaşadıkları topraklarda maruz kaldıkları baskıları daha da ağırlaştırmıştır. Kerkük, Telafer ve Diyala gibi bölgelerde, Türkmenler yerinden edilme, toprak kaybı ve demografik değişim gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar, Türkmenlerin sosyal yapısını tehdit etmekte ve miraslarının korunmasını neredeyse imkânsız hale getirmektedir (Acar ve Duman, 2024: 1683). Dolayısıyla, Türkmenlerin yaşadığı coğrafyada etnik çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık, yalnızca onların günlük yaşamlarını değil, aynı zamanda kimliklerini ve gelecekteki toplumsal yapılarının sürekliliğini de derinden tehdit etmektedir. Türkmenlerin, Kerkük ve Telafer gibi stratejik bölgelerde karşılaştıkları yerinden edilme ve toprak kaybı sorunları, kimliklerini yaşatma çabalarını engellerken, aynı zamanda bölgedeki diğer etnik gruplarla olan ilişkilerinde de şiddetli gerginliklere yol açmaktadır.

Irak Türkmen Cephesi (ITC) gibi siyasi hareketler, Türkmenlerin haklarını savunmak ve onları temsil etmek amacıyla bu süreçte kritik bir rol oynamaktadır. 1995 yılında kurulan ITC, Türkmenlerin siyasi haklarının güvence altına alınması ve Merkezi Irak Yönetimi (MIY/Bağdat Hükümeti) ile daha güçlü bir diyalog kurulması için çeşitli platformlarda kararlı bir şekilde mücadele etmektedir. ITC, Türkmenlerin Irak'taki yönetimdeki haklarını savunmakla birlikte, Irak'ın siyasi yapısındaki derin eşitsizliklere de güçlü bir şekilde dikkat çekmektedir (Arslan, 2004: 38). Bu durum, Türkmenlerin birlik içinde durma ve kimliklerini koruma noktasındaki hayati önemini de gözler önüne sermektedir (Bayatlı, 2018: 63). Bu bağlamda, ITC'nin kuruluşu, Türkmenlerin bir etnik grup olarak hem kendilerini savunmalarını hem de Irak'ın siyasi yapısında adil ve eşit temsil hakkı elde etmelerini sağlayan önemli bir dönüm noktası olmuştur. ITC, yalnızca Türkmenlerin siyasi haklarını savunmakla kalmayıp, aynı zamanda Irak'taki etnik ve mezhebi eşitsizliklere karşı güçlü bir

duruş sergileyerek, Türkmenlerin ulusal düzeyde daha güçlü bir ses bulmalarına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır.

Son yıllarda, Irak Türkmenlerinin karşı karşıya kaldığı zorluklar siyasi boyutlarla sınırlı kalmamış, ekonomik ve sosyal açılardan da ciddi bir derinleşme göstermiştir. Türkmenlerin yaşadığı bölgelerdeki altyapı eksiklikleri, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimdeki kesintiler, etnik kimliklerini savunma çabalarını önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Bu durum, Türkmenlerin Irak'ın diğer etnik gruplarıyla bütünleşmesini büyük ölçüde engellemekte ve toplumsal uyumu ciddi şekilde tehdit etmektedir. Özellikle, Kürt ve Arap grupları arasındaki siyasi çatışmalar, Türkmenlerin kimliklerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır (Bulut, 2013: 105). Dolayısıyla, Irak Türkmenlerinin yaşadığı zorluklar, sadece etnik kimliklerini koruma mücadelesiyle sınırlı kalmayıp, ekonomik ve sosyal hakların ihlali ile sonuçlanan çok boyutlu bir kriz halini de almıştır. Eğitim, sağlık ve altyapı alanındaki ciddi eksiklikler, Türkmenlerin günlük yaşamlarını daha da zorlaştırırken, diğer etnik gruplarla sağlıklı bir bütünleşme sürecini imkânsız hale getirmektedir.

Buna karşın, Türkmenlerin miraslarını koruma adına atılan adımlar da önem arz etmektedir. Türkmen geleneklerini yaşatmak amacıyla birçok sivil toplum kuruluşu ve dernekler aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlar, Türkmenlerin tarihsel hafızalarını canlı tutma etkinlikleri düzenleme yoluyla, topluluklarının birbirleriyle bağlarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu tür faaliyetler, geleneksel mirası korumanın yanı sıra, kimlik inşasında da önemli bir işlev görmektedir (Çelik, 2019: 7-8). Ancak, bu savunma çabaları, Türkmenlerin kimliklerini ve miraslarını koruma konusunda önemli bir rol oynasa da, yaşadıkları bölgedeki karmaşık siyasi ve sosyal zorluklarla başa çıkmada tek başına yeterli olmamaktadır.

Irak Türkmenlerinin karşılaştığı zorluklar, çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Siyasi ve sosyal alandaki sistematik baskılar, bu topluluğun varlığını ciddi şekilde tehdit ederken, aynı zamanda Irak'taki etnik çeşitliliğin korunması açısından hayati bir sorumluluk taşımaktadır. Türkmenler, kendi kimliklerini ve miraslarını koruyabilmek için büyük bir direniş göstermekte, ancak bu mücadelenin sürdürülebilir ve etkili olabilmesi için uluslararası desteğin yanı sıra, yerel düzeyde daha güçlü ve çözüm odaklı adımların atılması gerekmektedir. Türkmenlerin haklarının tam anlamıyla güvence altına alınması ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması, sadece bu topluluğun geleceğini değil, Irak'ın genel barış ve istikrarını da doğrudan etkilemektedir (Doğan, 2018: 14). Ayrıca, Türkmenlerin karşılaştığı zorlukların aşılabilmesi için Irak hükümetinin, etnik gruplar arasındaki eşitliği sağlayacak

daha kapsayıcı ve adil politikalar geliştirmesi kritik öneme sahiptir. Türkmenlerin dilsel haklarının tanınması, toplumsal bütünleşme süreçlerini kolaylaştırarak, daha barışçıl, adil ve sürdürülebilir bir toplum yapısının oluşturulmasına önemli bir katkı sağlayabilir.

4.2. IRAK TÜRKMENLERİNİN KÜLTÜREL VE ETNİK YAPISI

Irak Türkmenleri, tarihsel ve etnik açıdan son derece zengin yapıya sahip bir halktır. Bu etnik topluluk, Orta Asya'nın farklı bölgelerinden gelen göçlerle Irak'a yerleşmiş ve zamanla bölgedeki diğer halklarla yoğun etkileşime girerek kendine özgü bir kimlik inşa etmiştir. Irak Türkmenleri, özellikle Irak'ın kuzey ve merkezi bölgelerinde, Kerkük, Musul ve Telafer gibi şehirlerde yoğun olarak yaşamaktadır. Türkmenlerin etnik yapısını anlamak, bu topluluğun kökenlerine inmenin yanı sıra tarihsel bağlamda şekillenen sosyal yapıları, gelenekleri, dili ve toplumsal dinamikleri üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemeyi gerektirir (Duman, 2012: 110). Ayrıca, Irak Türkmenlerinin tarihi, etnik çeşitliliğin ötesinde, bölgedeki siyasi ve toplumsal değişimlerin etkisiyle de biçimlenmiştir. Türkmenler, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren, bölgesel güç dinamiklerine etki eden ve önemli bir güç oluşturan bir etnik grup olmuştur. 20. yüzyılda ise, özellikle Irak'ın bağımsızlık süreci ve sonrasında, Türkmenler, iç siyasi gelişmelerin yanı sıra bölgesel güçlerin baskıları altında kimliklerini koruma ve haklarını savunma konusunda büyük zorluklarla karşılaşmıştır.

Irak Türkmenlerinin kimliği, göçebe Türk kültürlerinin etkilerini, İslam'ın özellikle Şii ve Sünni mezhepleriyle olan bağlarını ve bölgesel yerel gelenekleri birleştirerek şekillenmiştir. Türkmenlerin, Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve sonrasındaki kırsal yaşam tarzlarına rağmen şehirleşen toplum yapısıyla bütünleşmeleri, onlara hem geleneksel hem de modern kimlikler kazandırmıştır. Özellikle 20. yüzyılda, 1950'lerden itibaren, Türkmenler Irak'ta güçlü bir siyasi varlık göstererek ulusal kimlik oluşturmuştur (Hürmüzlü, 2003: 16). 20. Yüzyılın ortalarından itibaren Türkmenlerin Irak'taki toplumsal yapısındaki rolleri güçlenmiş, özellikle 1958'deki Irak Devrimi ile birlikte, Türkmenler, ülkenin siyasi yapısında daha etkin ve belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde, Türkmenler, siyasi kimliklerini net bir biçimde belirginleştirerek, etnik çeşitliliği derinleştirip zenginleştiren bir topluluk olarak öne çıkmıştır.

Dil, Irak Türkmenlerinin kimliğinin temel ve belirgin bir ögesi olarak öne çıkmaktadır. Türkmenler, Türkçenin çeşitli ağızlarıyla konuşarak, bu dil aracılığıyla bağlarını güçlendirmekte ve sürdürmektedir. Bunun yanı sıra, dilin ibadet boyutu da mevcuttur ki, Irak Türkmenleri, Arapça ve Kürtçenin yanı sıra, ibadetlerini de kendi

dillerinde yerine getirmektedir. Bu dilsel çeşitlilik ve zenginlik, Türkmenlerin etnik kimliklerinin korunmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında hayati bir rol oynamaktadır (Mahmood, 2020: 67). Sonuç olarak, Irak Türkmenlerinin dilsel mirası, günlük iletişimde önemli bir işlev üstlenmektedir. Türkmenler, kendi dillerini kullanarak kimliklerini muhafaza etme ve yaşatma mücadelesi verirken, bu dilsel çeşitlilik aynı zamanda bölgedeki diğer etnik gruplarla olan etkileşimlerini de derinden etkilemekte ve şekillendirmektedir.

Irak Türkmenlerinin toplumsal yapısı, geleneksel olarak büyük ölçüde aşiret temelli bir düzende şekillenmiş olup, bu yapıda aile, aşiret ve mahalle gibi sosyal unsurlar oldukça güçlü bir şekilde varlık göstermektedir. Bu topluluk, aidiyet duygusunu derinlemesine pekiştiren bir yapıya sahiptir. Ayrıca, bireylerin sosyal hayatta birbirlerine sıkı bir bağlılık içerisinde olmalarını da temin etmektedir. Aile bağlarının kuvvetliliği, bireylerin yakın çevrelerinin yanı sıra daha geniş toplumsal ağlarda da güçlü ilişkiler kurmalarına olanak tanımaktadır. Ancak, modernleşme süreciyle birlikte, geleneksel yapılar, özellikle de aşiret ve aile bağları, önemli bir değişim sürecine girmiştir. Kentleşme ile birlikte, yeni toplumsal dinamikler ortaya çıkmış ve bu dönüşüm, toplumsal ilişkilerde belirgin bir inançsal değişim yaratmıştır (Kavak, 2019: 262-263). Yine de, modernleşme ve kentleşme süreçlerine rağmen, Irak Türkmenlerinin toplumsal yapısındaki geleneksel aşiret ve aile bağlarının etkisi tamamen yok olmamış, aksine bu yapıların sosyal etkisi hala yaşamaktadır. Kentleşme, bireylerin daha çeşitli sosyal çevrelerde etkileşimde bulunmalarını sağlarken, toplumsal ilişkilerde de önemli bir dinamizm ve dönüşüm yaratmıştır.

Türkmenlerin sosyal yaşamlarını şekillendiren bir diğer önemli faktör, din ve inanç sistemidir. Türkmenlerin büyük bir kısmı Sünni olup son yıllarda bölgede nüfusu artan Şii Türkmenler de bulunmaktadır. ABD başta olmak üzere küresel güçlerin Irak'ı yeniden yapılandırma sürecini etkilemeleri ve İran başta olmak üzere bölgesel güçlerin ülkedeki etkinliklerini arttırma çabalarının Iraklı Şiiler üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, Irak'ın geleceği açısından Iraklı Şiilerin, özellikle 2003 sonrası dönemde en önemli yerel aktör haline geldiğini söylemek mümkündür (Köse, 2015: 53-89). İran'ın, 1990'lı yıllardan bu tarafa bölgeye yönelik yürüttüğü mezhep ihracı çalışmaları neticesinde ise Sünni ve Alevi Türkmenler arasında Şiilik inancını benimseyenlerde artış yaşanmaktadır. İslam'ın farklı mezheplerine mensup olmaları, Türkmenlerin inançlarını ve ibadet biçimlerini çeşitlendirmekte ve bu çeşitliliğin, toplumsal yapılarında belirgin bir etkisi olmaktadır. Ayrıca, Türkmen kimliğini canlı tutan geleneksel Türkmen düğünleri, dini günler, törenler, kutlamalar ve toplumsal etkinlikler, sosyal dayanışma ve sürekliliğin sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır (Mazin, 2003: 51). Özellikle, Türkmenlerin

inançları, sosyal hayatlarında güçlü bir bağlayıcı işlev görmekte ve toplumsal ilişkilerde belirleyici bir etken olmaktadır. Şii Türkmenler, Kerbela ve Necef gibi merkezlere olan coğrafi yakınlıkları sayesinde, bu bölgelerde geleneklerini derinlemesine yaşamakta ve bu gelenekler, onların kimliklerini pekiştiren bir anlam taşımaktadır. Öte yandan, Sünni Türkmenler ise inançlarını daha çok yerel camiler ve cemaatler aracılığıyla sürdürmekte ve bu mekânlar ise aidiyetlerini pekiştiren sosyal odaklar haline gelmektedir.

Irak Türkmenlerinin etnik yapısının daha derinlemesine anlaşılabilmesi için, bu topluluğun tarihsel, dilsel ve toplumsal yönlerinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Türkmenler, hem bölgesel hem de ulusal düzeydeki etkileşimler aracılığıyla sürekli olarak değişim gösteren dinamik bir topluluk oluşturmuşlardır. Bu etkileşimler, tarihsel süreçte karşılaştıkları zorluklar ve modernleşme ile beraber gelen değişimlerin, bu etnik grubun kimliğini nasıl şekillendirdiğini anlamak, günümüz toplumsal yapılarının ve kimlik politikalarının değerlendirilmesi açısından son derece önemlidir (Mahmood, 2020: 67). Ayrıca, Türkmenlerin karşılaştığı siyasi baskılar, kimliklerinin inançsal bir değişim geçirmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle Irak'taki etnik ve mezhebi çatışmalar, Türkmenlerin kendilerini ifade etme biçimlerini ve toplumsal rollerini önemli ölçüde etkilemiş ve dönüştürmüştür.

4.2.1. Etnik Yapı

Irak Türkmenleri, etnik kimlikleri açısından Türk boylarına dayanan ve derin tarihi kökenlere sahip bir halktır. Bu topluluk, tarihsel olarak Orta Asya'dan gelen Türkmen göçmenlerinin etkisiyle şekillenmiş ve zamanla Irak'ın çeşitli bölgelerinde yerleşim kurmuştur. Türkmenlerin Irak'taki varlığı, özellikle Selçuklu Devleti'nin Orta Doğu'da hüküm sürdüğü döneme kadar uzanmakta olup, bu dönem Türkmenlerin bölgedeki varlıklarını pekiştiren önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur (Acar ve Duman, 2024: 1692). Günümüzde, Irak Türkmenleri çoğunlukla Kerkük, Telafer ve Musul gibi stratejik öneme sahip bölgelerde yaşamaktadır. Irak Türkmenlerinin etnik kimlikleri, hem tarihi hem de coğrafi açıdan derinlemesine şekillenmiş ve Türkmenlerin bölgedeki toplumsal varlıklarını güçlendiren önemli bir faktör olarak da ortaya çıkmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Türkmenler, Orta Asya'nın farklı bölgelerinden gelerek, özellikle 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya ve Orta Doğu'ya yayılmaya başlamıştır. Bu göç hareketi, Irak'taki Türkmen nüfusunun kökenini şekillendiren önemli bir tarihsel olgu olmuştur. Türkmenler, uzun bir süre boyunca bu coğrafyada yerleşik hayata geçerek,

kendilerine özgü dilsel bir kimlik geliştirmiştir. Kerkük, Telafer ve Musul gibi bölgelerde yaşayan Türkmenler, zamanla, tarihsel ve sosyo-kültürel faktörlerin etkisiyle farklı Türkmen boyları ve kabilelerine ayrılmıştır (Erkmen, 2010: 107). Bu etnik çeşitlenme, Irak Türkmenlerinin demografik yapısıyla birlikte kimliklerinin oluşumunu da belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur.

Irak Türkmenlerinin sosyal yapısı, kabileler ve boylar arasındaki derin etnik çeşitliliği açıkça yansıtmaktadır. Her bir boy, kendine özgü gelenekleri, görenekleri ve dilsel özellikleriyle kendisini belli etmektedir. Bu etnik çeşitlilik, Türkmenlerin içinde bulundukları toplumun etnik kimliğini şekillendirirken, aynı zamanda aralarındaki dayanışmayı güçlendiren önemli bir unsur olarak işlev görmektedir (Bayatlı, 2018: 63). Bununla birlikte, bu çeşitlilik zaman zaman, Türkmenler arasında sosyo-politik gerilimlere ve çatışmalara yol açabilmektedir. Türkmen boyları ve kabilelerinin etnik kimliklerini belirleyen temel unsurlar arasında dil, geleneksel yaşam biçimleri ve inançları öne çıkmaktadır. Türkmenler genellikle Sünni Müslümandır; ancak bazı Türkmen toplulukları Şii inancını benimsemiş olup, bu durum, bölgedeki etnik çeşitliliği daha da derinleştirerek toplumsal yapıyı karmaşıklaştırmaktadır.

Irak'ta Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, etnik kimlik politikası yerel yönetimler ve merkezi hükümet tarafından sürekli olarak tartışılmakta ve bu meseleler üzerine stratejik politikalar geliştirilmiştir. Özellikle Kerkük'teki Türkmen nüfusunun etnik yapısı, bölgedeki siyasi ve etnik gerilimlerle doğrudan bağlantılıdır. Bu durum, Türkmenlerin yerel düzeydeki siyasi temsillerini ve Irak'taki daha geniş etnik yapıyı şekillendiren temel unsurlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Tarihsel süreçte Türkmenler, Merkezi Irak Yönetimi (Bağdat Hükümeti)'ne muhalif olan Kürt hareketleriyle çeşitli ittifaklar kurmuş ve ortak stratejik hedefler doğrultusunda ilişkiler geliştirmiştir (Hürmüzlü, 2003: 16). Bu bağlamda, Türkmenlerin etnik kimliği, bir aidiyetin ötesine geçerek, bölgedeki güç dinamiklerini etkileyen siyasi bir kimlik kazanmış ve Irak'ın iç politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Irak Türkmenlerinin etnik kimliği, tarihsel kökenlerinden günümüzdeki etnik çeşitliliğine kadar uzanan uzun bir inançsal değişim süreciyle şekillenmiştir. Bu kimlik, Orta Asya kökenli bir halk olarak varlık göstermekle kalmayıp, Irak'ın modern siyasi ve toplumsal yapısında önemli bir yer de edinmektedir. Türkmenlerin tarihsel mirası, etnik çeşitliliği ve siyasi kimlikleri, onları Irak'ın etnik yapısının ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir (Yıldız, 2018: 11). Etnik kimliğin korunması ve güçlendirilmesi, yerel düzeydeki toplumsal bağları kuvvetlendirmenin yanı sıra ulusal düzeyde daha güçlü bir

siyasi temsil hakkı talebini de pekiştirmektedir. Irak Türkmenleri, tarihsel olarak diğer etnik gruplarla bir arada yaşamış ve kendi kimliklerini korumak adına kararlı bir şekilde mücadele etmektedir. Bu kimlik mücadelesi, kültürel mirası yaşatma çabasıyla birlikte etnik eşitlik, siyasi temsil ve toplumsal haklar açısından da sürdürülmektedir. Bu bağlamda, Türkmenlerin ulusal ve uluslararası düzeyde daha fazla destek ve görünürlük kazanması, onların tarihsel süreçteki rollerinin daha derinlemesine anlaşılmasına ve Irak'taki sosyal çeşitliliğin korunmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

4.2.2. Dil ve Edebiyat

Irak Türkmenlerinin dili, Türkiye Türkçesi ile birçok benzerlik göstermekte olup, bu benzerlikler tarihsel bağlar doğrultusunda şekillenmiştir. Irak Türkmenleri, özellikle Irak'ın kuzey bölgelerinde yoğunlaşan ve büyük bir kısmının günlük yaşamda Türkçeyi aktif olarak kullanan bir etnik grup olarak, Türkçe'nin bir lehçesini konuşur. Ancak bu lehçe, içinde bulundukları coğrafyanın dilsel etkileşimlerinden ve çevresel faktörlerden kaynaklanan bazı belirgin farklılıklar da barındırmaktadır. Türkmenler için Türkçe, yalnızca bir iletişim aracı olmanın çok ötesinde, kimliklerini muhafaza etmeleri ve nesilden nesile aktarmaları adına kritik bir rol oynamaktadır (Bulmuş, 2024: 13). Bu bağlamda, Türkçe'nin Irak Türkmenleri arasında yaygın şekilde kullanılması, dilin korunmasında ve mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında belirleyici bir unsur teşkil etmektedir.

Dil, kimliğin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Irak Türkmenlerinin Türkçeyi kullanarak değerlerini nasıl yaşattıkları, dilin sadece bir iletişim aracı olmanın ötesine geçtiğini göstermektedir. Özellikle geleneksel sözlü edebiyat unsurları, dilin kimlik oluşturma işlevinin somut örnekleridir (Hürmüzlü, 2013: 17). Türkmenler arasında sözlü edebiyat geleneği, bu değerlerin aktarıldığı bir mecra olmuştur. Destanlar, masallar, türküler ve şiirler, Türkmen halkının geçmişini, yaşam biçimini, değer yargılarını ve tarihsel tecrübelerini yansıtan edebi ürünlerdir.

Destanlar, özellikle tarihsel olayları ve kahramanlık anlatılarını derinlemesine işleyerek Türkmenlerin kolektif hafızalarını şekillendiren, bu topluluğun kimliğini inşa eden önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Türkmenlerin tarihsel deneyimleri, bu destanlar aracılığıyla, sözlü gelenek üzerinden nesiller boyu aktarılmakta ve böylece tarihsel belleğin sürekliliği sağlanmaktadır. Buna ek olarak, masallar ve halk hikâyeleri de Türkmen toplumunun sosyal yapısını, değer sistemini ve toplumsal ilişkilerini yansıtan önemli belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Saatçi, 2014: 22). Bu tür eserler eğlencelik öğelerin

yanı sıra moral, ahlaki değerler ve toplumsal normlar hakkında derinlemesine bilgi elde edilmesini sağlayarak, toplumun ahlaki çerçevesine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Şiirler ise genellikle bireysel duyguların ve düşüncelerin özgün bir şekilde ifade bulduğu, Türkmen halkının iç dünyasının, duygusal ve entelektüel derinliğini yansıttığı bir biçim olarak öne çıkmaktadır.

Sözlü edebiyat geleneklerinin korunması ve aktarılması, aynı zamanda bir kimlik oluşturma ve güçlendirme süreci olarak da değerlendirilebilir. Irak Türkmenleri, Türkçe'nin ve sözlü edebiyatın derin gücünden faydalanarak kendi birikimlerini yaşatmakta ve bu birikimi gelecek kuşaklara aktarmaktadır (Anwar, 2012: 23). Ayrıca, bu edebi ürünler dilsel bir miras ve tarihsel bir belge niteliği taşımakta, Türkmenlerin yaşadığı bölgedeki sosyal ve politik değişimlere dair kıymetli ve derinlemesine bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda, sözlü edebiyatın taşıdığı anlam katmanları, geçmişin bir yansıması olarak toplumsal hafızayı canlı tutma sürekliliği sağlayan bir öge olmanın ötesinde, toplumsal bağları güçlendiren bir unsur olarak da önem kazanmaktadır.

Günümüzde, Türkmenlerin sözlü gelenekleri, yazılı edebiyatla harmanlanarak daha geniş bir kitleye ulaşmakta ve bu mirasın korunması amacıyla çeşitli çabalar gösterilmektedir. Özellikle Türkmenlerin yaşadıkları coğrafyada, Türkçe'nin ve Türkmen kültürünün korunması adına yapılan akademik çalışmalar, bu dilsel mirası belgelemeyi ve geleceğe taşımayı hedeflemektedir. Irak Türkmenlerinin diline dair gerçekleştirilen bu tür araştırmalar, Türk dilinin çeşitliliği ve zenginliği üzerine önemli katkılar sağlamakta ve bu mirasın dilsel boyutunun derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır (Acar ve Duman, 2024: 1684). Ancak, bu dilsel mirasın korunması, sadece yazılı kaynaklarla değil, dilin günlük kullanımının sürdürülebilmesi ve yeni nesillere aktarılmasıyla da doğrudan ilişkilidir ki bu ciddi bir zorluk teşkil etmektedir. Irak Türkmenlerinin yaşadığı coğrafyada, Türkçe ve Türkmen kültürünün yaşatılması akademik çalışmalarla sınırlı kalmayarak yerel topluluklar tarafından aktif olarak benimsenmeli ve sürekliliği sağlanmalıdır. Dilin ve kültürün korunması adına yürütülen çalışmalar, toplumsal yapının güçlenmesi ve kimliğin canlı tutulması için hayati bir öneme sahiptir.

4.2.3. Gelenek ve Görenekler

Irak Türkmenlerinin gelenek ve görenekleri, Orta Asya Türk kültüründen derin izler taşımaktadır. Bu kültür, binlerce yıllık bir geçmişe sahip olup Türkmenlerin günlük yaşamında ve sosyal etkinliklerinde güçlü bir biçimde kendisini hissettirmektedir.

Geleneksel sosyal olaylar, Türkmenler için kimliğin bir yansıması olarak kritik bir öneme sahiptir. Düğün, cenaze ve kutsal günler gibi toplumsal etkinlikler bireysel ve toplumsal bir bütünleşme süreci olarak da kutlanmaktadır (Ali, 2019: 12). Bu etkinlikler, hafızanın nesilden nesile aktarılması ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi açısından hayati bir işlev görmektedir. Bu bağlamda, geleneksel törenler, sadece geçmişin izlerini yaşatmakla kalmayıp, toplumsal aidiyetin pekişmesi ve sürekliliğin sağlanması noktasında belirleyici bir rol de oynamaktadır.

Düğünler, Türkmenlerin mirasını sergileyen en belirgin ve anlam yüklü etkinliklerden birisidir. Geleneksel kıyafetler, özellikle düğünlerde büyük bir titizlikle giyilen, renkli ve zarif detaylarla süslenmiş elbiseler, bireylerin hem sosyal statüsünü hem de etnik kimliğini ifade etmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu kıyafetler, aidiyetin ve toplumsal yapıların görsel bir yansımasıdır. Düğünlerde, müzik ve semah da etkin bir şekilde yer alır ve bu unsurlar, Türkmen kültürünün derinliklerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Türkmen semahı, genellikle toplumun geçmişini ve değerlerini yansıtan sembolik hareketlerden oluşmaktadır. Bu hareketler, bireysel bir ifade biçimi olmanın ötesinde, toplumsal bağları pekiştiren bir etkileşim aracıdır. Ayrıca, Türkmen müziği, bu kültürün ayrılmaz bir parçası olarak, geleneksel enstrümanlar olan Dombra ve Tambur gibi çalgılarla yaşam bulmaktadır. Müzik ve semah, geleneksel etkinliklerin boyutunu güçlendirirken, belirli durumlarda katılımcılara kimliklerini yeniden hatırlatmakta ve toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirmektedir (Şimşek ve Demirkaya, 2023: 107). Ancak, semahın düğünlerde yer alıp almadığı, genellikle kültürel bağlamlara ve toplulukların geleneklerine göre değişiklik göstermektedir. Alevi inancında semah, doğrudan inançsal bir uygulama olarak kabul edilmekte ve cem ibadetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Bu nedenle, düğünlerde icra edilmesi söz konusu olduğunda, inançsal bir anlamdan ziyade, kültürel ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir unsur olarak ele alındığı görülmektedir (Baharlı, 2021: 23). Bununla birlikte, toplumsal bağların güçlendiği düğün etkinlikleri, aileler ve topluluk üyeleri arasındaki ilişkileri derinleştiren, nesilden nesile aktarılan değerleri ve yaşam biçimlerini ritüeller aracılığıyla yeniden canlandırmaktadır.

Cenaze törenleri, Türkmen toplumunda son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bu törenlerde, ölen kişinin ailesine gösterilen saygı, toplumsal dayanışma ve başsağlığı dilekleri büyük bir titizlikle gerçekleştirilmektedir. Cenaze merasimlerinde, geleneksel dualar okunur ve misafirler, cenaze sahibine başsağlığı dilemek amacıyla bir araya gelmektedir (Saeed, 2014: 16). Bunun yanı sıra, cenaze sırasında ölen kişinin yakınlarına gösterilen konukseverlik ve saygı, Türkmenler arasında derin bir anlam taşımaktadır. Bu tür törenler,

toplumsal değerlerin, aidiyet duygusunun ve dayanışmanın en yoğun şekilde hissedildiği anlar olup, toplumsal bağların pekişmesine de hizmet etmektedir. Bu süreç, sadece ölen kişiye duyulan saygıyı değil, toplumun birlikteliğini ve karşılıklı desteğini simgelemektedir.

Türkmenlerin kutsal gün kutlamaları, geleneksel etkinlikler arasında önemli bir konuma sahiptir. Bayramlar, Türkmen toplumunun sosyal kimliğinin bir yansıması olarak, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve bireysel manevi deneyimlere anlam kazandıran uygulamalar olarak öne çıkmaktadır. Bu özel günlerde ailenin bir araya gelmesi, misafirliklerin gerçekleştirilmesi ve geleneksel yemeklerin paylaşılması, Türkmenlerin değerlerini ve özgün yaşam pratiklerini en belirgin şekilde ortaya koyan unsurlardır (Şener, 2010: 67). Bununla birlikte, kutsal günlerde düzenlenen ziyaretler ve toplu kutlama etkinlikleri, Türkmenlerin derin bir misafirperverlik anlayışına ve güçlü topluluk bağlarına sahip olduğunu açık bir biçimde göstermektedir.

Türkmenlerin konukseverliği, kimliklerinin ayrılmaz ve vazgeçilmez bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Misafirlere gösterilen üstün özen ve dikkat, sosyal normların bir yansımasıyla birlikte derin manevi değerleri ifade eden bir davranış biçimidir. Türkmenler, misafirlerini en iyi şekilde ağırlamak, onlara özenle hazırlanmış nitelikli yemekler sunmak ve huzurlu bir ortam temin etmek için olağanüstü bir çaba göstermektedir. Bu köklü gelenek, ev içi misafirliklerin yanı sıra toplumsal etkinlikler ve geniş çaplı organizasyonlarda da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Misafirlere yönelik saygı ve ihtimam, Türkmen toplumunun dayanışma, hoşgörü ve paylaşım anlayışını pekiştiren temel değerlerden biridir (Şimşek ve Demirkaya, 2023: 107). Öte yandan, Türkmenlerin misafirperverliği, kimliklerini yansıtan bir özellik olmasının yanı sıra toplumsal yapılarının temel taşlarından biri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Misafir ağırlama pratiği, bireysel bir tutum olmanın ötesinde, kolektif bir sorumluluk ve toplumsal dayanışmanın somut bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

4.2.4. Sosyal Yapı

Irak Türkmenleri, etnik ve sosyal kimliklerinin temelinde, aile yapısına dayanan bir toplum olarak, tarihsel süreç boyunca zengin bir mirası korumuş ve bu mirası gelecek kuşaklara aktarmak için büyük bir özveri göstermiştir. Sosyal yapılarındaki en belirgin unsurlardan biri, akrabalık ilişkilerine dayalı geniş aile yapısıdır. Bu yapı, Türkmen toplumunun dokusunu oluşturan, sosyal hayatın merkezinde yer alan ve toplumsal dayanışmayı pekiştiren kritik bir unsuru temsil etmektedir. Özellikle geniş aile yapısı,

nesiller arası iletişim ve etkileşimi kuvvetlendiren, bireylerin toplumsal değerler ve normlarla bütünleşmesini sağlayan bir sosyal sistemin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Söz konusu yapının sürdürülebilirliği, Türkmenlerin kimliklerini koruma çabaları açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, aile içinde gelişen dayanışma kültürü, bireyler arası ilişkiler ile birlikte toplumun sosyal yapısını, değerlerini ve kimlik inşasını da derinden etkilemektedir. Türkmen aile yapısında gözlemlenen bu dayanışma, toplumsal birlikteliğin tesisinde ve sürekliliğin sağlanmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir (Salihi, 2020: 298). Ayrıca, Türkmenler, aile içinde sergilenen bu dayanışma ve yardımlaşma kültürünü toplumun diğer bireylerine de yayarak, toplumsal bağların güçlenmesine ve sosyal ilişkilerin pekişmesine katkıda bulunmaktadır.

Irak Türkmenlerinin etnik yapısı, kökeni itibarıyla derin bir tarihsel birikime dayanmaktadır. Bu topluluğun etnik kimliği, tarih boyunca maruz kaldığı çok yönlü dışsal etkilere rağmen sürekliliğini korumayı başarmış, kendi kimliğini muhafaza etme konusunda dikkat çekici bir direnç sergilemiştir. Türkmenler, hem dil hem de gelenekler açısından özgün bir kimlik inşa ederek bu kimliği koruma ve gelecek nesillere aktarma noktasında kararlılık göstermektedir. Türkmen toplumunun değerlerinin ve etnik kimliğinin korunması sadece sosyal bir sorumluluk değil, bu mirasın devamlılığını sağlamak açısından tarihsel bir zorunluluk olarak da kabul edilmektedir. Irak Türkmenleri, bu mirası yaşatabilmek için tarihsel, toplumsal ve kurumsal düzeyde kapsamlı stratejiler geliştirmiştir (Mahmood, 2020: 68). Bu bağlamda, özellikle dil, gelenek ve görenek gibi temel unsurlar üzerinden kimliklerini muhafaza etmeye yönelik çabalar sürdürülmektedir. Bununla birlikte, modernleşme ve küreselleşme gibi küresel dinamikler, Türkmenlerin dokusunu tehdit eden önemli unsurlar arasında yer almakta ve bu kimliğin korunmasını daha da kritik hale getirmektedir. Örneğin, Türkmenlerin anadilini ve geleneksel yaşam pratiklerini koruma çabaları, özellikle eğitim kurumları ve etkinlikler yoluyla devam ettirilmektedir. Türkmen toplumu, okullarda Türkçe eğitimin sürdürülebilmesi, geleneksel festivallerin ve düğünlerin düzenlenmesi gibi faaliyetlerle Türkmen kültür mirasını canlı tutmak için yoğun bir çaba göstermektedir.

Irak Türkmenlerinin etnik kimliklerinin korunması ulusal ve uluslararası düzeyde stratejik bir öneme sahiptir. Türkmenlerin sosyal mirasının tanınması, desteklenmesi ve korunması, yalnızca Irak'taki sosyo-politik dinamikler açısından değil, aynı zamanda bölgesel istikrar ve küresel mirasın sürdürülebilirliği bağlamında da kritik bir mesele olarak değerlendirilmektedir. Ulusal düzeyde, Türkmenlerin değerlerinin tanınması ve bu değerlere yönelik politikaların geliştirilmesi, onların toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirmekte ve

daha güçlü bir sosyal dayanışma ağı oluşumuna olanak tanımaktadır. Uluslararası düzeyde ise bu zenginliklerin korunması ve görünür kılınması, dünya kültür çeşitliliğine değerli bir katkı sunarken, uluslararası toplumun Türkmenlerin sosyal mirasının korunmasına yönelik sorumluluklarının da altını çizmektedir. Türkmenlerin etnik kimlikleri, kültür çeşitliliği hazinesi açısından vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu kimliğin korunması, hem ulusal hem de uluslararası ölçekte, kolektif bir sorumluluk ve öncelik olarak ele alınmalıdır (Salihi, 2020: 298). Bu bağlamda, Irak Türkmenlerinin mirasının ve etnik kimliklerinin korunması, bu topluluğun varlığını sürdürmesi açısından ve kültürler arası hoşgörünün, anlayışın ve yapıcı diyalogun güçlendirilmesi adına da önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3. IRAK TÜRKMENLERİNDE İNANÇLAR VE MEZHEPLER

Irak Türkmenleri, Irak'ın kuzeyinde, özellikle Musul, Kerkük, Telafer, Tuzhurmatu ve Diyala gibi stratejik bölgelerde yaşayan Türk kökenli bir etnik grubu teşkil eder. Bu toplumun inançları ve mezhepsel aidiyetleri, tarihsel süreçlerin, coğrafi konumlarının ve farklı sosyal etkileşimlerin etkisiyle derinlemesine biçimlenmiştir. Irak Türkmenleri, büyük ölçüde İslam ne mensup olmalarına rağmen, mezhepsel anlamda kayda değer bir çeşitlilik arz etmektedir (Özarslan, 2017: 152). Bu bağlamda, Türkmen toplumundaki mezhepsel farklılıklar, toplum içindeki sosyal yapının ve dinamiklerin şekillenmesiyle birlikte kimlik ve aidiyet duygularının inşasında da kritik bir rol oynamaktadır. Türkmenler arasında Sünni ve Şii mezheplerine mensubiyet yaygın olmakla birlikte, bu mezhebi ayrımlar, toplumun iç dayanışmasını ve bireyler arasındaki ilişkileri yönlendiren temel faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Şii Türkmenlerin daha çok Kerkük, Telafer, Tuzhurmatu, Dakuk gibi Irak'ın kuzey ve orta bölgelerinde yoğunlaşması, Sünni Türkmenlerin ise Kerkük ve Musul gibi yerleşim yerlerinde ağırlıklı olarak bulunması, bu mezhebi çeşitliliğin coğrafi dağılım açısından belirgin olduğunu göstermektedir. Söz konusu mezhebi farklılıklar, Türkmen halkının toplumsal yapıları üzerinde derin etkiler yaratmakta ve aynı zamanda Irak'taki diğer etnik gruplarla olan ilişkilerinde belirleyici bir unsur teşkil etmektedir.

4.3.1. İnançlar

Irak Türkmenleri, tarihsel süreç içerisinde, İslam'ın temel inançlarını kabul etmekle birlikte, bu inançları kendi ve toplumsal dokuları ile iç içe geçirerek özgün ve derinlemesine bir yaşam biçimi oluşturmuştur. İslam, Irak Türkmenleri arasında ana din olarak varlık

göstermekte olup, nüfusun çoğunluğu Sünni mezhebine mensupken, azımsanmayacak bir kesim de Şii inancını benimsemiştir (Wiley, 2004: 18). Bu mezhepler arasındaki ayrımlar, toplumsal ilişkiler, pratikler ve uygulamalarda belirgin ve etkileşimli bir şekilde kendisini göstermektedir. Türkmenler, bu iki ana mezhep arasındaki farklılıkları kendi yaşam biçimleriyle bütünleştirerek İslam'ın temel öğretilerini yerel inançlar ve uygulamalar bütünleştirmiş, daha dinamik ve özgün bir kimlik olarak geliştirmiştir.

Sünni ve Şii mezheplerin Irak Türkmenleri arasındaki yeri ve etkisi, bölgesel ve tarihi dinamiklerden bağımsız değildir. Özellikle Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde, Türkmenler, İslam'ı bir inanç, aidiyet ve toplumsal yapı unsuru olarak kabul etmiştir. Osmanlı döneminde Sünni inançlarının daha yaygın olduğu bilinse de, Şii inançları da özellikle Türkmenlerin bazı bölgelerinde derin kökler salmış ve bu inançlar, bölgesel farklılıklarla birlikte toplumsal dokuda belirgin bir şekilde yerleşmiştir. Türkmenler, sadece İslam'ın inanç sistemlerini uygulamakla kalmamış, kendi yerel öğelerini de sürdürülebilir bir biçimde yaşatmışlardır. Bu durum, hayatın şekillenmesinde hem Selçuklu hem de Osmanlı kültürlerinin etkisini açıkça gözler önüne sermekte ve din ile kültürün iç içe geçmiş bir yapıya dönüşmesine olanak sağlamaktadır (Arabacı, 2000: 12). Bu bağlamda, Sünni ve Şii inançlarının Irak Türkmenleri arasındaki çeşitliliği, toplumsal yapının zenginleşmesine önemli bir katkı sağlamakta ve mezhebi farklılıklar, Türkmenlerin törenlerine ve geleneklerine yansarak, yerel kimliklerinin güçlenmesine önemli bir hizmet etmektedir.

Pratikler ve törenlerdeki farklılıklar, mezhep temelli farklılıklarla sınırlı kalmayıp yerel inançlar ve geleneklerle de derin bir bağlantı içermektedir. Türkmenlerin sosyal hayatı, İslam'ın temel ilkeleri üzerine inşa edilse de, halk inançları yerel uygulamalarla iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, Türkmenler, İslam'ın beş temel şartına sadık kalmakla birlikte, Alevi-Bektaşî inançlarına ait çeşitli uygulamaları da yaşamlarında önemli bir miras olarak devam ettirmektedir. Bu tür yerel törenler, Türkmenlerin kimliklerini pekiştiren, toplumsal bağlarını güçlendiren ve sürekliliği sağlayan belirleyici unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır (Özarslan, 2017: 152). Türkmenlerin inançsal anlayışlarında, Sünni ve Şii mezhepleri arasında belirgin farklılıklar bulunsa da, bu mezhepler arası pratiklerin birleşiminden ortaya çıkan çeşitlilik, Türkmen toplumunun hayatının şekillenmesinde önemli bir rol oynamakta ve toplumsal kimliklerinin inşasında belirleyici bir etken teşkil etmektedir.

Türkmenlerin kimliklerinin zamanla inançsal bir değişim göstermesi, Selçuklu ve Osmanlı yönetimleri altında bir bütün olarak gelişmiştir. Bu dönemde, Türkmenler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaydığı Sünni İslam'ın baskın etkisi altında olmakla birlikte Osmanlı'nın

hoşgörölü yönetim anlayışı sayesinde Alevi-Bektaşî inançlarının bu toplum içinde varlığını sürdürmesi mümkün olmuştur. Türkmenlerin yaşantısına, Türk kültürünün yanı sıra Osmanlı İslam kültürünün de etkisi önemli ölçüde yansımıştır. Bu etkileşim, yaşamda, sosyal ve pratiklerde derin izler bırakmış, geleneksel İslami uygulamaların yanı sıra yerel inançlar ve halk pratiğı de kendine güçlü bir yer edinmiştir. Türkmenler, bu çeşitliliğı toplumsal dayanışma, zenginlik ve kimliklerini koruma açısından bir avantaj olarak değerlendirmekte ve geçmişten gelen geleneksel değerleri canlı tutma çabalarını sürdürmektedir (Wiley, 2004: 19). Dolayısıyla, Türkmenlerin kimliklerindeki bu çeşitlilik, toplumsal yapılarının zenginliğini ve dayanıklılığını artırmakta, toplumsal uyum süreçlerini güçlendirmektedir. Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinden miras kalan hoşgörü, çok kültürlölük ve birikim, Türkmenlerin kimliklerini koruma ve farklılıklarla bir arada yaşama noktasında güçlü bir temel oluşturmıştır.

4.3.2. Mezhepler

Irak Türkmenleri, tarihsel açıdan oldukça zengin ve çok yönlü bir topluluk oluşturmakta, bu çeşitlilik mezhebi yapılarında da belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Irak'taki genel mezhebi yapının Sünni ve Şii ayrımına dayandığı bir bağlamda, Türkmenler de bu iki ana mezhebe göre çeşitli farklılıklar arz etmektedir. Özellikle Telafer ve Tuzhurmatu çevresindeki Türkmenler arasında Şii inancının yaygın olması, bu bölgedeki mezhebi çeşitliliğın belirgin bir örneğini teşkil etmektedir. Ancak, genel olarak Irak Türkmenlerinin büyük bir kısmı Sünni mezhebine mensup olup, bu durum, Türkmenlerin sosyal yapılarındaki ve toplumsal ilişkilerindeki ayrışmaları derinden yansıtan önemli bir unsurdur. Türkmenlerin mezhebi aidiyetleri, hem toplumsal dinamiklerini hem de bu topluluğun geniş çaplı sosyo-politik yapısındaki ayrışmaları şekillendiren kilit faktörlerden biridir. Mezhebi farklılıklar, Irak'taki daha geniş mezhepsel çatışmaların bir yansıması olarak değerlendirilebilecektir. Özarslan (2006: 454) tarafından dile getirilen bu tespit, Irak Türkmenlerinin mezhebi çeşitliliğini anlamada kritik bir bakış açısı sunmaktadır. Özellikle 2003 savaşı ve 2006 sonrası Irak'taki mezhebi çatışmalar, Türkmenlerin içerisindeki Sünni ve Şii topluluklar arasında derinleşen gerilimlere yol açmış, bu gerilimler sosyal yapıyı köklü bir şekilde etkilemiştir. Bu etkileşim, Türkmen toplumu üzerinde belirgin bir şekilde yansıma göstermiş, toplumsal yapının sosyal boyutunda kalıcı izler bırakmıştır.

Türkmenlerin mezhebi kimliklerinin, daha geniş bir toplumsal yapıda ayrışmaları derinleştirdiği ve bazen içsel çatışmalara yol açtığı gözlemlenmektedir. Irak'taki mezhepsel gerilimler, özellikle Sünni ve Şii Türkmenler arasında dini pratikler ile birlikte siyasi tercihler ve toplumsal ilişkilerde de belirginleşmektedir. Örneğin, 2006 ve sonrasındaki yıllarda Merkezi Irak Yönetimi'nin (Bağdat Hükümeti) Şii temelli politikaları, Şii Türkmenler arasında güçlü bir aidiyet duygusu oluştururken, Sünni Türkmenler bu politikaları dışlayıcı ve ayrımcı olarak algılamıştır. Mezhebi farklılıklar, aynı zamanda Türkmenler arasında sosyal aidiyet ve kimlik arayışlarını şekillendiren kritik bir faktör olmuştur. Özellikle Telafer gibi etnik açıdan yoğun Türkmen yerleşimlerinde, Şii ve Sünni gruplar arasındaki dinamikler, pratiklerin yanı sıra, politikaya yönelik tutumları da derinden etkilemektedir. Türkmenler çoğunlukla etnik kimliklerine dayalı bir aidiyet duygusu taşıırken, mezhebi aidiyet de toplumsal ilişkilerde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Türkmenler arasındaki mezhebi farklar, halklar arası dayanışmayı engellemiyor olmakla birlikte, bazen toplumsal uyumun sağlanmasında önemli bir engel oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Türkmenlerin inançsal çeşitliliği, toplumsal yapılarındaki zenginliği derinleştirirken, dönemsel olarak bölgesel ve mezhepsel temelli gerginliklere de yol açabilmektedir. Özellikle, Irak gibi etnik ve mezhebi çatışmaların sıkça yaşandığı bir coğrafyada, Sünni, Şii ve Alevi Türkmenler, farklı toplumsal ve siyasi bağlamlarda çeşitli stratejiler benimsemekte; bu durum, topluluk içindeki dayanışmayla birlikte ulusal düzeydeki siyasi dinamikler tarafından şekillendirilen konumlarını da etkilemektedir (Özarslan, 2017: 151).

4.3.2.1. Sünni Türkmenler

Türkmenler, Orta Doğu'nun önemli etnik gruplarından biri olarak, tarihsel ve toplumsal bağlamda dikkate değer bir inançsal çeşitliliğe sahiptir. Türkmen toplumu ağırlıklı olarak Sünni İslam inancını benimsemekle birlikte, Şii ve Alevilerin varlığı da topluluğun inanç yapısındaki çoğulculuğu gözler önüne sermektedir. Bu çeşitlilik, Türkmenlerin sosyal yapısını ve kimliğini derinden etkileyen önemli bir faktördür. İnanç, Türkmenler için toplumsal aidiyetin inşasında temel bir unsurdur. Sünni İslam, Türkmenler arasında hem kimliğin korunmasında hem de sosyal bağların güçlendirilmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir. Sünni Türkmenler, toplumsal bağları güçlendirirken, aynı zamanda yerel kültürel ve İslami değerleri benimseyerek bir arada yaşamaktadır. Bu inanç yapısı, özellikle Türkmenler arasında sosyal dayanışmayı pekiştiren ve toplumsal ilişkilerin güçlendirilmesine katkı sağlayan bir rol oynamaktadır. Türkmenler, geleneksel ibadetlerinin

yanı sıra, özel günlerde (Ramazan, Kurban Bayramı gibi) toplumsal etkileşimlerde bulunarak ailevi bağlarını güçlendirmektedir (Arabacı, 2000: 12).

Türkmenler, Sünni inanç anlayışında dört hak mezhepten biri olan Hanefi mezhebine bağlıdır. Bu mezhep, Türkmen topluluklarının hukuki meselelerini şekillendirmede önemli bir rol üstlenmektedir. Hanefi mezhebi, özellikle hükümlerdeki esnekliği ve halkın günlük yaşamına yakınlığı ile öne çıkmaktadır (Çelik, 2019: 8). Bu doğrultuda, Irak Türkmenlerinde Hanefi mezhebi, sosyal normların belirlenmesinde merkezi bir konuma sahiptir. Sünni Türkmenlerde, dini ve özel gün kutlamaları gibi toplumsal uygulamalar etkin bir rol oynamaktadır. Bu uygulamalar, bir ibadet biçimi olmanın ötesinde, toplumsal bağların güçlendirilmesi açısından da önemli bir işleve sahiptir. Cami, Türkmen toplulukları için ibadet mekânı olmanın yanı sıra sosyal dayanışmanın ve toplumsal yapının pekiştirildiği bir merkez olarak öne çıkmaktadır. Cemaatle yapılan ibadetler, bireylerin toplumsal aidiyet duygusunu güçlendirirken, günler ise kolektif kimlik ve dayanışmanın en belirgin şekilde ifade bulduğu zamanlardır.

Sünni Türkmenlerin inanç önderleri, toplum içinde önemli bir sosyal otoriteye sahiptir. Bu inanç önderleri, yalnızca dini meselelerde değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi konularda da rehberlik yapmaktadır. Türkmenler arasında inanç önderliği, tarihsel olarak derin bilgi birikimine sahip, toplumsal yapıyı anlayan ve bireyler üzerinde otorite kurabilen kişiler tarafından yürütülmüştür. Bu inanç önderlerinin etkisi özellikle kırsal bölgelerde belirgin olup, toplumsal düzenin şekillendirilmesinde önemli bir rol üstlenilmiştir (Özdemir, 2020). Günümüzde de Sünni Türkmenler için inanç önderliği, bir otorite olmanın yanı sıra toplumsal barış ve istikrarın sağlanmasında kilit bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Hanefi mezhebinin, Türkmenler arasında dini aidiyetin ve toplumsal düzenin şekillendirilmesinde kritik bir rolü bulunmaktadır. Ayrıca, Sünni Türkmenlerin inanç önderleri ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin, sosyal kontrol mekanizmalarını nasıl şekillendirdiğine dair yapılan incelemeler, bu inanç önderlerinin seküler alanda önemli bir otoriteye sahip olduğunu da ortaya koymaktadır (Karagöz, 2019). Türkmenler arasındaki uygulamaların, bireysel inanç ve toplumsal normları nasıl birbirini tamamlayan bir yapıya dönüştürdüğünü ele alan çalışmalar, bu pratiklerin bir ibadet biçimi olmanın yanı sıra sosyo-politik kimlik inşasında da merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

Sünni Türkmenlerin inançsal pratikleri, inançların ötesinde, toplumsal yapıyı ve kimliği inşa eden önemli birer unsur olarak dikkat çekmektedir. Hanefi mezhebi, bu topluluklar için bir inanç sistemi ve de sosyal düzeni sağlayan bir çerçeve işlevi görmektedir. Sünni Türkmenlerin inanç önderleri, bu çerçevenin hem uygulayıcıları hem de toplumsal

otorite figürleri olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Bu durum, sadece Irak Türkmenleri için değil, genel olarak Türk dünyasında din, kültür ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi anlamak açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir (Doğan, 2018: 14). Öte yandan, Sünni Türkmenlerin inançsal pratiklerinin toplumsal bağlamdaki rolü, bireyler arasındaki dayanışmayı güçlendiren ve kimlik bilincini pekiştiren bir işlev görmektedir. Bu uygulamalar, Türkmen toplumunun kolektif hafızasını canlı tutan ve mirası geleceğe taşıyan bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır.

4.3.2.2. Şii Türkmenler

Şii Türkmenler, tarihsel olarak İslam'ın Şii mezhebine mensup bir halk olarak, inançlarını derin bir şekilde yaşamakta ve inançlarını günlük yaşamlarının önemli bir parçası hâline getirmektedir. Şii inancı, özellikle İmamiyye Şiası (On İki İmam Şiası) çerçevesinde şekillenmekte olup, bu öğretisi Şii Türkmenlerin dünyasında temel bir yer tutmaktadır. İmamiyye Şiası, İslam'ın ilk 12 halifesinin, Ali bin Ebu Talib'in soyundan gelen inanç önderleri olduğuna inanılan bir Şii öğretisidir. Bu inanç çerçevesinde, Şii Türkmenler ritüellerini, özellikle Aşure gibi önemli günlerde, derin bir hüznün ve saygıyla icra etmektedir.

Aşure, Şii Türkmenler için son derece özel bir gündür. Özellikle Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin anıldığı bu günde, Şii Türkmenler matem havasında törenler düzenlemekte, dua etmekte ve sadaka vermektedir. Aşure ve diğer özel günlerin anılması, sadece ibadet olmanın ötesinde, toplumsal dayanışma biçimi olarak da önemli bir yer tutmaktadır. Şii Türkmenler için bu uygulamalar, inançlarını pekiştirmenin yanı sıra topluluk içinde birlik, yardımlaşma ve karşılıklı dayanışma sağlamak amacıyla da gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, Aşure gibi günlerde düzenlenen etkinlikler, insanların bir araya gelerek birbirlerine destek olmalarını ve toplumsal bağları güçlendirmelerini sağlayan önemli sosyal olaylar olarak öne çıkmaktadır.

Şii Türkmenlerin inanç önderleri, bu toplumsal dayanışmanın merkezinde yer almaktadır. İnanç önderlerinin rolü rehberlik ile sınırlı kalmamakta, toplumsal olaylar ve ihtiyaçlar karşısında önderlik yapma, yardımlaşma organizasyonları düzenleme ve topluluk üyeleri arasında moral destek sağlama gibi fonksiyonları da içermektedir. Bu inanç önderleri, Türkmen topluluğunun sosyal hayatında önemli bir otoriteye sahip olup, halkın ahlaki hayatını da şekillendirmede etkili olmaktadır.

Şii Türkmenlerin toplumsal yaşamındaki bu dayanışma ruhu, halkın kimlik ve kültür inşasında da önemli bir yer tutmaktadır. Dini günlerin toplumsal dayanışmayı pekiştiren etkinlikler olarak işlev görmesi, Türkmen halkının kolektif hafızasında ve kültürel mirasında

derin izler bırakmaktadır. Bu bağlamda toplumsal aidiyet, Türkmen kültürünün önemli bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir.

Şii Türkmenler inançsal ritüelleri, toplumsal bağlarını güçlendirmek amacıyla da uygulamaktadır (Mazin, 2003: 52). Günümüzde, bu gelenekler sosyal düzeyde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Şii Türkmenler, hem inançlarını derinleştirirken hem de toplumda karşılıklı dayanışmayı teşvik ederek, bireysel ve toplumsal düzeyde güçlü bir aidiyet hissi oluşturmaktadır.

Şii Türkmenler, özellikle Irak'ta Telafer, Tuzhurmatu, Dakuk ve Musul'un güneyinde yoğunlaşırken, Alevi Türkmenler ise daha çok Kerkük ve Musul'da varlık göstermekte, ayrıca göç ettikleri Türkiye'nin çeşitli bölgelerine yayılmaktadır. Şii Türkmenler, genellikle On İki İmam Şiiliğini benimserken, Alevi Türkmenlerin inanç pratikleri, Alevilik öğretisinin özgün yorumlarını yansıtmaktadır. Ancak her iki mezhep de Türkmen topluluklarında dayanışmayı güçlendiren ve toplumsal kimliğin şekillenmesinde etkili olan birer dinamik olarak kabul edilmektedir. Şii Türkmenler, inançlarını daha kurumsallaşmış bir yapıda yaşarken, Alevi Türkmenler inançlarını genellikle daha kültürel bir çerçevede sürdürmektedir (Özarslan, 2017: 151).

Şii Türkmenlerin inanç farklılıkları, onları diğer Türkmen topluluklarından ayıran bir özellik taşımaktadır. Her ne kadar farklı inançtan olsalar da Şii Türkmenler, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve toplumsal kimliği şekillendiren birer dinamik olarak kabul edilmektedir (Arabacı, 2000: 12). Şii Türkmenler, inançlarını genellikle daha kurumsallaşmış bir yapıda yaşarken, bu inanç yapısı sosyal bağların güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

4.3.3. Pratikler

Irak Türkmenleri, bölgenin etnik ve kültürel çeşitliliği içinde kendine özgü bir toplumsal yapıyı barındırmaktadır. İnançları ve uygulamaları, bu topluluğun kimliğini oluştururken, aynı zamanda sosyal ilişkilerini ve günlük yaşamlarını şekillendiren önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Türkmenler; camiler, cem evleri ve türbeler gibi ibadet yerlerinde inançlarını ifa etmektedir. Bu yapılar, Türkmenlerin inançlarını ve törenlerini yerine getirdikleri mekânlardır. Bayramlar ve özel günlerde bir araya gelerek toplu ibadetler gerçekleştirmek, aynı zamanda sosyal dayanışmayı güçlendiren bir uygulamadır. Bu, Türkmenler için inançsal olarak vecibelerin yerine getirilmesinin yanı sıra toplumsal bağları

pekiştiren bir gelenek olarak da değer taşımaktadır (Bayatlı, 2018: 64). Ayrıca, geleneksel Türkmen düğünlerinden cenaze törenlerine kadar pek çok sosyal yaşatılmaktadır.

Irak Türkmenlerinin inançları, özellikle mezhebi farklılıklar üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda, Türkmenler arasında önemli bir Sünni-Şii ayrımı bulunmaktadır. Sünni ve Şii Türkmenler, her ne kadar ortak bir dil ve kültür paydasında buluşsalar da mezhebi farklılıklar toplumsal yapılarında belirgin bir etki yaratmaktadır. Bu ayrım, İslami vecibeler ve ibadetler ile birlikte sosyal ilişkilerde de etkisini göstermektedir. Türkmenler, tarihsel süreçte şekillenmiş bir toplum olmakla birlikte, çeşitliliklerini ve inanç sistemlerini korumayı başarmışlardır. Özellikle mezhep ayrılıklarının toplumsal ilişkileri nasıl etkilediği, kimliğin ve aidiyet duygusunun inşasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu çeşitlilik, Türkmenlerin toplumsal dayanışma ve direncini pekiştiren bir özellik olarak da değerlendirilebilir (Özarslan, 2017: 153). Bununla birlikte, Türkmenler arasındaki mezhebi farklılıkların zaman zaman sosyal uyumu zorlaştırdığı durumlar da gözlemlenmektedir. Ancak, Türkmen toplumu, ortak değerler ve tarihi bağlar üzerinden bu farklılıkları aşma çabası göstermektedir.

Türkmenler arasındaki sosyal ve kültürel çeşitlilik, sadece inançlar ve ibadetler üzerinden değil, geleneksel uygulamalar ve folklorik öğelerle de bağlantılıdır. Geleneksel inançlar ve uygulamalar toplumun kültürel kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Irak Türkmenleri, yaşamlarını geleneksel olarak sürdürürken, aynı zamanda modern dünyadaki gelişmeleri de dikkate alarak bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bu denge, değerlerin ve geleneklerin modern yaşamla uyumlu hale getirilmesi noktasında, Türkmen toplumunun kültürel pratiğiyle ilgili karmaşık bir ilişki ortaya koymaktadır (Bayatlı, 2018: 65). Buna ek olarak, Türkmenlerin sosyal yaşamındaki bu denge, özellikle genç nesiller arasında yeni bir kimlik ve inanç arayışını da beraberinde getirmektedir. Geleneksel inançlar ile modern yaşamın talepleri arasındaki bu dengeyi koruma çabası, Türkmen toplumu için hem bir zorluk hem de bir fırsat sunmaktadır.

Irak Türkmenleri; inançları, mezhebi çeşitliliği ve geleneksel uygulamalarıyla zengin bir mozaik yaratmakta ve bu da toplumsal yapılarının temel dinamiklerinden birisini oluşturmaktadır. Sünni ve Şii ayrımı, yalnızca inançlarla sınırlı kalmayıp, sosyal ilişkilerde ve toplumsal yapıda önemli bir rol oynamaktadır. Irak Türkmenleri, tarihsel olarak yaşadıkları çeşitli etkileşimlere rağmen, kendi özgün inanç sistemlerini ve kimliklerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Bu, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güçlü bir aidiyet duygusu yaratmakta ve Türkmenlerin sosyal dayanışma ile direncini pekiştirmektedir (Özarslan, 2017: 154). Sonuç olarak, Irak Türkmenlerinin inanç yapısı, tarihsel süreçler ve

toplumsal etkileşimlerle şekillenen özgün bir kimlik ortaya koymaktadır. Sünni ve Şii mezheplerinin bir arada var olması, Türkmenlerin toplumsal yapısındaki çeşitliliği artırırken, aynı zamanda ortak değerler etrafında birleşmelerine imkân tanımaktadır.

4.4. IRAK TÜRKMENLERİNİN SİYASİ VE SOSYAL DURUMU

Irak Türkmenleri, Irak'ın kuzeyinde yaşayan, Türk kökenli bir etnik grup olarak bilinmektedir. Bu topluluk, tarihsel olarak Irak topraklarında varlık gösteren önemli bir unsurdur. Türkmenler, özellikle Kerkük, Musul ve Telafer gibi bölgelerde yoğunlaşmaktadır (Yılmaz, 2006: 142). Nitekim Irak Türkmenleri, tarih boyunca Irak'ın sosyo-politik yapısında önemli bir rol oynamış, ancak özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli siyasi ve etnik gerilimlerle karşı karşıya kalmıştır. Türkmenler, hem etnik hem de kimlikleri açısından zengin bir yapıya sahip olup, bu kimlikler bölgesel ve ulusal politikalarla sürekli etkileşim içerisinde. Irak'ın siyasi yapısındaki değişiklikler, Türkmenlerin bu topraklarda sahip oldukları hakları, sosyal yapıları ve kimlik politikaları üzerinde belirleyici bir etki yapmıştır.

Irak Türkmenleri, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu topraklarda önemli bir nüfusa sahipken 1920 yılında Irak'ın İngiliz mandasına girmesiyle birlikte, Türkmenlerin siyasi ve sosyal durumu değişmeye başlamıştır. Bu süreçte, etnik kimlikleri korunmaya çalışılmakla birlikte, zaman zaman dışlanmışlardır. Özellikle Saddam Hüseyin döneminde, Türkmenlere yönelik çeşitli baskılar ve asimilasyon politikaları uygulanmıştır. Bu durum, Türkmenlerin siyasi ve sosyal durumunu olumsuz yönde etkilemiştir (Arslan, 2004: 39). Saddam Hüseyin rejimi, Türkmenler üzerinde yoğun bir baskı kurarak, etnik kimliklerini tehdit altına almıştır. Türkmenler, hem bölgedeki diğer etnik gruplarla hem de merkezi yönetimle olan ilişkilerinde sürekli bir baskı altında kalmış ve pek çok kez siyasi temsil haklarından mahrum bırakılmışlardır.

4.4.1. Mevcut Siyasal Durum

Irak'ın 2003 yılında ABD tarafından işgal edilmesi sonrasında, Türkmenlerin siyasi durumu önemli bir değişim sürecine girmiştir. Bu dönemde, yeni kurulan Irak yönetimi etnik grupların temsiliyi büyük ölçüde önemseyerek, ülkenin siyasi yapısını şekillendirmeye başlamıştır. Ancak, Türkmenlerin bu yeni yönetimdeki temsili, diğer etnik gruplar olan Kürtler ve Araplar ile karşılaştırıldığında yeterli ve adil bir seviyeye ulaşmamıştır. Türkmenler, Irak'taki siyasi arenada Irak Türkmen Cephesi (ITC) ve Irak Türkmenleri

Kültür Derneği (ITKD) isimli iki ana parti aracılığıyla temsil edilmektedir. Bu iki parti, Türkmenlerin siyasi haklarını savunmakta, çeşitli toplumsal ve siyasi sorunlara çözüm bulmak adına etkinlikler düzenlemekte ve kamuoyunu bilgilendirmektedir. Ancak, bu siyasi hareketlerin etkisi çoğu zaman sınırlı kalmıştır. Türkmenlerin, Irak Ulusal Meclisi'nde yeterli düzeyde temsil edilememesi, onların siyasi ve toplumsal haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda ciddi engeller oluşturmaktadır.

Türkmenlerin siyasi temsili meselesi, Irak'ın 2003 sonrasında şekillenen etnik-politik yapısında önemli bir yer tutmaktadır. Yeni kurulan federal yapıda, etnik temelli güç paylaşımı ilkesi ön plana çıkarken, Kürt ve Arap gruplarının güçlü siyasi organları, Türkmenlerin temsili konusunda yetersiz kalmıştır. Türkmenler, hem bölgesel düzeyde hem de ulusal düzeyde, bu iki etnik grubun domine ettiği siyasi alanda kendi kimliklerini ve taleplerini etkin bir şekilde ifade etmekte zorlanmaktadır (Gözen, 2000: 47). Bu durum, Türkmenlerin Irak'ta siyasi temsillerinin kısıtlı kalmasına neden olurken, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine de zemin hazırlamıştır.

Türkmenlerin siyasi katılımı, sadece kimliksel bir sorun olarak kalmamış, ekonomik ve sosyal haklarıyla ilgili ciddi meselelerin de kaynağını oluşturmuştur. 2003 sonrası dönemde, Türkmenlerin haklarını savunmaya yönelik çabaların pek çoğu, yerel ve ulusal düzeyde büyük zorluklarla karşılaşmıştır. ITC ve ITKD gibi organizasyonlar, Türkmenlerin siyasi haklarının korunmasına yönelik etkinliklerde bulunmasına rağmen, bu siyasi yapıların ülke çapında etkin bir temsili hâlâ sağlanamamıştır. Bu durum, Türkmenlerin Merkezi Irak Yönetiminde daha fazla yer alabilmesi için uluslararası desteğe daha fazla ihtiyaç duyulması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Türkmenlerin siyasi temsiliyle ilgili sorunlar, sadece yerel düzeydeki güç dağılımına bağlı değildir. Ulusal ve uluslararası siyasetin dinamikleri de bu sorunu etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Irak'ta, Türkmenlerin siyasi hakları, uluslararası toplumun müdahalesi ve destekleriyle daha etkin bir şekilde savunulması için Uluslararası aktörlerin, özellikle Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi kurumların Türkmenlerin haklarına daha fazla odaklanması, bu sorunun çözümünde önemli bir adım olarak görülmektedir. Türkmenlerin, daha etkin bir siyasi temsil için yerel siyasi yapılarıyla birlikte uluslararası destek mekanizmalarını da kullanarak güçlerini artırma yoluna gitmesi gerekmektedir.

Irak'ın 2003 sonrası yönetim değişikliği, Türkmenlerin siyasi temsili açısından önemli bir dönüm noktası olmuş, ancak bu temsil genellikle Kürt ve Arap gruplarının baskısı altında kalmıştır. Türkmenlerin, Irak Ulusal Meclisi'nde ve diğer siyasi organlarda daha etkin bir temsil hakkı elde edebilmesi için ulusal düzeydeki siyasi yapıları aşarak,

uluslararası desteğe başvurması gerekmektedir. Bu süreç, Türkmenlerin kimliklerinin korunması ve toplumsal eşitliklerinin sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir (Gözen, 2000: 47). Bunun yanı sıra, Türkmenlerin siyasi temsili ve haklarının korunması, yalnızca Irak içindeki siyasi dinamiklerle değil, bölgesel ve uluslararası ilişkilerle de doğrudan bağlantılıdır. Türkmenlerin, kendi kimliklerini ve değerlerini savunabilmesi için ulusal düzeydeki etnik gruplar arasındaki rekabetin ötesine geçerek, daha geniş bir diplomatik strateji izlemeleri gerekmektedir.

4.4.2. Sosyal Durum

Irak Türkmenlerinin sosyal durumu, tarihsel ve siyasi bağlamda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Türkmenler, Irak'ta uzun bir geçmişe sahip, köklü bir etnik grup olup, tarihsel süreç boyunca kendi kimliklerini, değerlerini ve geleneklerini korumayı çabalamışlardır. Bu çaba, toplumsal yaşamın her alanına yansımış, dernekler, vakıflar ve organizasyonlar aracılığıyla Türkmen kültürünün yaşatılması hedeflenmiştir (Salihi, 2020: 299). Ancak, bu topluluğun sosyal durumu, büyük ölçüde ekonomik ve siyasi koşullara bağlı olup, özellikle son yıllarda ekonomik zorluklar, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar, Türkmenlerin günlük yaşamını zorlaştırmakta ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Türkmenlerin sosyal yapısı, hem geleneksel hem de modernleşme sürecinin etkisiyle şekillenmektedir. Eğitime; sosyal faaliyetler ve toplumsal değerler açısından önem veren Türkmenler, son yıllarda gençler arasında eğitim seviyesinin artmasını sağlamış olsa da, iş bulma konusunda karşılaşılan zorluklar bu gelişmeleri olumsuz etkilemektedir. Eğitim seviyesi arttıkça, gençlerin çalışma hayatına katılma oranlarının düşük olması, toplumdaki eşitsizlikleri ve sosyal gerilimleri artırmaktadır. Özellikle Türkmen gençleri, eğitim almış olmalarına rağmen işsizlikle mücadele etmekte ve bu durum, toplumsal yapının daha da kırılmasına yol açmaktadır (Salihi, 2020: 299).

Bunun yanı sıra, kadın ve erkek hakları arasındaki eşitlik meselesi, Türkmenlerin sosyal yaşamında önemli bir sorundur. Kadınların toplumsal yaşamda, iş gücünde ve aile içindeki rollerinin güçlendirilmesi gerekliliği uzun yıllardır tartışılmaktadır. Irak Türkmenleri, geleneksel yapıları gereği genellikle ataerkil bir toplum yapısına sahip olup, kadınların toplumsal hayatta daha aktif bir rol üstlenmeleri zaman almıştır. Eğitim olanaklarının artması, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanabilmesi ve toplumdaki eşitlikçi yaklaşımların benimsenmesi, bu sorunun çözülmesinde önemli bir adım olacaktır. Ancak, kadın ve erkek hakları arasındaki eşitsizlik, kadınların iş gücüne katılımıyla sınırlı

kalmayıp, kadınların karar mekanizmalarındaki etkilerinin artırılmasını da gerektiren bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır (Mahmood, 2020: 70).

Sonuç olarak, Irak Türkmenlerinin sosyal durumu, eğitim, ekonomi, kültür ve kadın-erkek eşitliği gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Türkmen toplumunun daha güçlü bir sosyal yapıya sahip olabilmesi için eğitim olanaklarının artırılması, işsizlik sorunlarının çözülmesi, değerlerin yaşatılması ve kadınların toplumsal hayattaki rollerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu unsurlar, toplumun gelişimine katkı sağlayacak ve sürdürülebilir bir kalkınma için temel bir zemin oluşturacaktır.

4.4.3. Gelecek Perspektifi

Irak Türkmenlerinin gelecekteki durumu, hem iç politikadaki gelişmelere hem de uluslararası ilişkilerdeki dinamiklere bağlıdır. Türkmenlerin, Irak'ta kendi kimliklerini koruyarak varlık göstermeleri, etnik çatışmaların önlenmesi açısından önemlidir (Mazin, 2003: 53). Ayrıca, Türkmenlerin uluslararası alanda daha fazla görünürlük kazanarak haklarını savunma konusunda etkin bir rol üstlenmeleri gerekmektedir. Bu, Türkmenlerin Irak içindeki haklarını güvence altına almakla kalmayıp, bölgesel ve küresel düzeyde de etkili bir ses olmalarını sağlayacaktır. Uluslararası platformlarda, Türkmenlerin karşılaştığı toplumsal ve siyasi zorlukların daha fazla gündeme gelmesi, bu zorluklara karşı destek sağlayan diplomatik mekanizmaların oluşmasına katkı yapmaktadır.

Gelecekte, Türkmenlerin siyasi temsilinin güçlendirilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınmalarının sağlanması, kadın-erkek eşitliği gibi konularda atılacak adımlar, bu topluluğun refah seviyesini artıracaktır (Mazin ve Şükür, 2004: 47). Bu doğrultuda, uluslararası toplumun destek vermesi ve Türkmenlerin kendi iç dinamiklerini güçlendirmesi kritik bir öneme sahiptir. Uluslararası destek, Türkmenlerin siyasi temsillerinin artırılması, haklarının korunması ve insan hakları ihlallerine karşı daha etkili bir savunma yapabilmeleri için önemli bir zemin sağlayacaktır.

Irak Türkmenleri, siyasal ve sosyal açıdan tarihsel süreç içerisinde birçok zorlukla karşılaşmıştır. Ancak, bu topluluğun kimliğini koruma çabası ve varlıklarını yaşatma arzusu, onları güçlendiren unsurlar arasında yer almaktadır. Gelecek perspektifi açısından, Türkmenlerin siyasi temsilinin artırılması, sosyal sorunların çözülmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanması, bu topluluğun sürdürülebilir bir şekilde varlığını devam ettirmesi için gereklidir (Salihi, 2020: 300). Ancak, bu süreçte karşılaşılan engeller sadece içsel değil,

dışsal faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Irak'taki etnik ve mezhebi çeşitlilik, Türkmenlerin toplumsal ve siyasi güçlerini birleştirmelerini zaman zaman zorlaştırmıştır.

Irak Türkmenlerinin tarihsel ve sosyal yapısı, yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetlerin etkisi altında şekillenmiş, buna karşın Türkmenler kendi kimliklerini koruma mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Tarihsel süreçte yaşadıkları siyasi ve sosyal değişimler, miraslarını zenginleştirmiş ancak aynı zamanda çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına yol açmıştır. Bugün Türkmenler, Orta Doğu'nun çok kültürlü yapısı içinde, Türk kimliklerini ve değerlerini koruma çabası içindedir. Türkmen toplumu, geleneklerine ve tarihine bağlılığıyla sürekliliğini korumaktadır. Bu bağlamda, Irak Türkmenlerinin tarihsel birikimi, sadece kendi toplumsal kimlikleri açısından değil, bölgenin çeşitliliği için de önemli bir zenginlik olarak değerlendirilmektedir.

5. IRAK TÜRKMENLERİNDEKİ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK

Irak Türkmenleri, geçmişleri ile de dikkat çeken bir etnik grup olarak öne çıkmaktadır. Bu topluluk içinde Alevilik ve Bektaşilik, önemli bir yer tutmaktadır. Alevilik, İslam'ın bir yorumu olarak, özellikle sosyal adalet, eşitlik ve mistik öğretiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bektaşilik ise, Aleviliğin bir alt kolu olarak, tasavvuf öğretilerini ve toplumsal dayanışmayı ön planda tutmaktadır. Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik, bir inanç sistemi olmasının yanı sıra kimliğin ve toplumsal dayanışmanın bir ifadesi olarak da varlık göstermektedir. Bu inançlar, Türkmenlerin tarihsel ve sosyal dinamikleri içinde, bölgesel ve ulusal düzeyde birçok zorlukla yüzleşmelerine rağmen dayanıklılıklarını ve toplumsal birliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır (Eröz, 2014: 10). Bu bağlamda, Irak Türkmenlerindeki Alevilik ve Bektaşilik, hem inançsal pratikler hem de yaşam açısından incelenmesi gereken önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, Türkmenlerin inançlarında ve sosyal kimliklerinde önemli bir yer tutmakta ve toplumsal yapılarıyla sosyal ilişkileri şekillendiren önemli faktörler arasında yer almaktadır.

5.1. IRAK TÜRKMENLERİ ARASINDA ALEVİLİĞİN YAYILMASI

Alevilik, İslam'ın farklı yorumları arasında kendine özgü bir inanç ve sosyal yapı geliştirmiştir. Aleviliğin, özellikle Irak Türkmenleri arasında yayılması, tarihsel, sosyal ve siyasi etkenlerle şekillenmiş, zaman içinde farklı coğrafyalarda ve kültürlerde çeşitli biçimlerde varlık bulmuştur. Irak Türkmenleri arasında Aleviliğin bir inançsal aidiyet ve kimlik olarak kabul edilmesi, sosyo-politik bir anlam taşımaktadır (Mazin, 2003: 54). Bu bağlamda, Aleviliğin inançsal özelliklerinin, ibadet anlayışının ve toplumsal yapısının yanı sıra, toplumsal bağları güçlendiren, kimliği pekiştiren ve bireylerin günlük yaşamlarına yön veren önemli bir unsur olduğu görülmektedir.

Irak Türkmenleri, köklü bir tarihsel geçmişe sahip, etnik ve kültürel olarak zengin bir toplumdur. Bu topluluk, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, özellikle merkezi yönetimle olan ilişkileri ve coğrafi konumları sayesinde stratejik bir öneme sahipti. Osmanlı yönetiminde Türkmenler, hem askeri hem de idari anlamda önemli görevlerde bulunmuş olmakla birlikte bu dönemde toplumsal yapılarında mezhebi farklılıklar da söz konusu olmuştur (Özarslan, 2017: 155). Alevilik, bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı coğrafyalarındaki Türkmenler arasında bir inançsal kimlik olarak şekillenmeye başlamıştır.

Türkmenler, Aleviliği, toplumsal adalet, eşitlik, insan hakları ve özgürlük gibi evrensel değerlere dayanan bir yaşam felsefesi olarak benimsemişlerdir. Bu değerler, Aleviliğin Irak Türkmenleri arasında benimsenmesinde belirleyici faktörlerden biri olmuştur. Aleviliğin inançsal yapısında bireyin özgürlüğü ve toplumsal eşitlik vurgusu önemli bir yer tutar. Bu inanç sisteminde sosyal adaletin sağlanması, halkın haklarının korunması ve herkesin eşit bir şekilde muamele görmesi gerektiği düşüncesi güçlü bir şekilde savunulmaktadır (Bayatlı, 2018: 66). Ayrıca, Aleviliğin temel öğretisinde insan haklarına saygı, hoşgörü ve barışçıl yaşam biçimi, toplumsal yapılar içinde uyum ve dayanışmayı ön plana çıkarmaktadır. Türkmenler, bu değerleri Alevilikle özdeşleştirerek, toplumsal yapılarında adaletli ve eşitlikçi bir düzen kurmayı hedeflemişlerdir.

Aleviliğin tarihsel olarak Türkmenler arasında yayılması, özellikle savaşlar, göçler ve bölgedeki siyasi değişimler gibi büyük olaylarla paralel bir gelişim izlemiştir. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki merkezi yönetimle yaşanan gerilimler ve bölgedeki mezhebi ayrılıklar, Aleviliğin yayılmasında belirleyici olmuştur. Türkmenler, Osmanlı yönetiminde bazı dönemlerde, hem askeri hem de sosyal açıdan baskılara maruz kalmışlardır. Bu baskılar, Aleviliği bir direniş, bir kimlik ve inanç arayışı olarak benimsemelerine yol açmıştır (Mazin, 2003: 55). Ayrıca, Türkmenlerin göç ettikleri yeni bölgelere Alevilik inancını taşıyarak, bu inanç sisteminin yayılmasına katkı sağladıkları görülmüştür. Göçler, Türkmenlerin Alevilik öğretisini, Irak'taki Türkmenlerle sınırlı kalmayarak farklı coğrafyalarda da tanıtmalarına olanak sağlamıştır.

Alevilik, Irak Türkmenleri için bir inançsal aidiyet ve toplumsal bağları güçlendiren bir unsur olmuştur. Aleviliğin şekillenmesinde etnik ve coğrafi faktörlerin yanı sıra toplumsal adalet ve eşitlik gibi evrensel değerlerin de büyük rolü olmuştur. Alevilik, Türkmenler arasında hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir aidiyet duygusu yaratmış ve bu topluluğun tarihi, inançsal ve kimliksel özelliklerinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmuştur. Aleviliğin, özellikle göçler ve savaşlar gibi toplumsal değişim süreçleri ile tarihsel olarak genişlemesi, bu inanç sisteminin bir toplumsal kimlik ve dayanışma ögesi olarak benimsenmesinin temel dinamiklerinden biridir (Bayatlı, 2018: 66). Bununla birlikte, Aleviliğin Irak Türkmenleri arasında bir bağlayıcı öge olarak kabul edilmesi, toplumsal dayanışma ve sosyal eşitlik anlayışının yayılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Alevilik, bireyler ve topluluklar arasında güçlü bir aidiyet duygusu yaratırken, aynı zamanda toplumların sosyal yapılarının şekillenmesinde de belirleyici olmuştur.

5.1.1. Sosyal ve Kültürel Etkiler

Aleviliğin yayılma süreci, inançların ötesine geçerek sosyal ve kültürel etkileşimlerle desteklenen dinamik bir süreçtir. Alevi toplulukları, tarihsel olarak hem dinsel hem de sosyal yapılarıyla birbirlerine sıkı bir şekilde bağlıdırlar. Bu topluluklar, genellikle dayanışma, yardımlaşma ve ortak bir aidiyet duygusu etrafında şekillenmişlerdir (Fırlalı, 2006: 23). Bu bağlamda, cem evleri ve dergâhlar, Alevi topluluklarının sosyal yapılarının merkezleri olarak önemli bir işlev görmektedir. Cem evleri, Aleviliğin inançlarını yaşatan, aynı zamanda toplumsal birlikteliği pekiştiren ve kolektif kimliği güçlendiren alanlardır.

Aleviliğin sosyal yapısının yanı sıra, bu inancın farklı coğrafyalarda nasıl yayıldığı ve etkileşimde bulunduğu da önemlidir. Özellikle Bektaşilik, Aleviliğin bir kolu olarak, hem Anadolu'da hem de Ortadoğu'nun farklı bölgelerinde önemli bir rol oynamıştır. Irak Türkmenleri arasında yaygınlaşan Bektaşilik, bir tarikat olmanın ötesinde, toplumsal bir aidiyetin oluşturulmasında ve güçlendirilmesinde önemli bir etken olmuştur. Bektaşi tarikatının mistik öğretileri, dergâhlarda gerçekleştirilen etkinlikler ve törenler, toplumsal bağların kurulmasına yardımcı olmuş ve bu bağlar, Aleviliğin daha geniş kitlelerce benimsenmesini sağlamıştır (Mahmood, 2020: 70). Bu bağlamda, Bektaşilik, sadece bir inanç biçimi değil, aynı zamanda sosyal dayanışma ve etkileşim açısından da önemli bir platformdur.

Özel günler, kutlamalar ve etkinlikler, Alevi toplulukları arasında güçlü bağların kurulmasına ve Aleviliğin daha geniş bir toplumsal kabul görmesine katkı sağlayan önemli birer unsurdur. Alevi inancının temelini oluşturan hoşgörü ve adalet anlayışı, bu etkinliklerde hem bireyler arası ilişkilerde hem de toplumsal düzeyde güçlenmektedir. Bu günler, bireylerin toplumsal kimliklerini güçlendirmelerine yardımcı olurken, Aleviliğin özgün öğelerinin korunmasını sağlayan fırsat da sunmaktadır (Taşkaya, 2007: 18). Ayrıca, Alevilik ve onunla bağlantılı olan günler ve kutlamalar, toplumsal kimliğin pekiştirilmesinin ötesinde, Alevi topluluğunun karşılaştığı dışsal baskılara karşı direnç göstermesine de olanak tanımaktadır.

Aleviliğin yayılması ve toplumsal bir etkileşim süreci olarak değerlendirildiğinde, bu inancın farklı coğrafyalarda ve farklı topluluklar arasında benimsendiği yerler, Aleviliğin kültürel ve inançsal etkileşime dayalı yapısını gözler önüne sermektedir. Sosyal dayanışma temelli cem evleri, dergâhlar ve inançsal etkinlikler, Aleviliğin sadece bir inanç sistemi olmanın ötesine geçip, sosyal ve kültürel bir yapıyı inşa ettiğini de göstermektedir. Bu yapılar, Aleviliğin yayılmasında ve toplumsal kabulünün artmasında hayati bir rol

oyunmaktadır (Demir, 2020: 35). Bu nedenle, Aleviliğin yayılması, bireysel bir tercihten ziyade, toplumsal bir aidiyetin, dayanışmanın ve kimliğin pekiştirilmesi süreci olarak görülmelidir. Cem evleri ve dergâhlar gibi toplumsal merkezler, Aleviliğin kültürel açıdan toplumla bütünleşmesini sağlayan önemli mekânlar olarak işlev görmektedir. Bu yapılar, bireylerin inançsal olarak vecibelerini yerine getirmelerini, toplumsal değerleri paylaşımlarını ve bağlarını güçlendirmelerini de mümkün kılmaktadır.

5.1.2. Siyasi Faktörler

Irak'taki siyasi istikrarsızlık, savaşlar ve çatışmalar, Türkmenlerin Alevilik inancını sürdürmelerini zorlaştırmış olsa da, aynı zamanda bu inançlarının güçlenmesine de olanak sağlamıştır. Bu durum, etnik ve inanç kimliklerin toplumsal dayanışmayı pekiştiren unsurlar haline gelmesinin bir örneğidir. Savaşlar, baskılar ve asimilasyon süreçleri karşısında, Irak Türkmenleri Alevi kimliklerini koruma adına daha fazla çaba sarf etmiş, Alevilik, hem inanç olarak hem de etnik kimliklerini pekiştiren bir güç olarak ön plana çıkmıştır (Gözen, 2000: 48). Bu bağlamda, Alevilik bir inanç biçimi olarak Türkmenlerin kolektif kimliğini ve tarihsel bağlarını sürdürme noktasında önemli bir rol oynamıştır. Alevilik, özellikle sosyal dayanışma, eşitlik ve hoşgörü gibi temel değerler etrafında şekillenerek, Türkmen topluluklarının bir arada varlık gösterdikleri coğrafyalarda bağlarını kuvvetlendiren bir güç haline gelmiştir.

Irak Türkmenleri arasında Aleviliğin yayılması, tarihsel ve sosyal dinamiklerin bir ürünüdür. Türkmenler, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak Aleviliği benimsemişlerdir. Osmanlı döneminde, özellikle 16. yüzyıldan itibaren yaşanan siyasi gelişmelerin Türkmenler arasındaki Aleviliğin yayılmasına önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Baas rejimi altında yaşanan siyasi baskılar, Alevi inancını daha gizli ve korunmaya muhtaç hale getirmiştir. Rejimin ideolojik baskıları, Türkmen Alevilerinin kimliklerini savunmalarına, tarihsel miraslarını korumalarına neden olmuştur. Savaşlar ve toplumsal çatışmalar Alevi kimliğinin güçlenmesine, daha belirgin hale gelmesine ve toplumsal dayanışmanın bir aracı olmasına yol açmıştır (Ocak, 2009: 12).

Alevilik, bir inanç biçimi olmasının yanı sıra Irak Türkmenleri için toplumsal kimliğin, aidiyetin ve dayanışmanın da temeli olmuştur. Irak'taki Türkmenler, etnik kimliklerini güçlendirerek Aleviliği toplumsal yapılarında birleştirici bir unsur olarak kabul etmişlerdir. Özellikle Sünni-Şii geriliminin arttığı, mezhep çatışmalarının yoğunlaştığı

dönemde, Alevilik bir kimlik savunması olarak öne çıkmıştır (Gözen, 2000: 48). Türkmenlerin bu dönemdeki Alevilik anlayışı, hem sosyal bir yapıyı koruma hem de bir direniş biçimi olarak işlev görmüştür.

Sonuç olarak, Irak Türkmenleri arasında Aleviliğin yayılması ve güçlenmesi, bir olgu, toplumsal bir strateji ve bir kimlik inşası sürecidir. Alevilik, bu topluluğun tarihsel bağlarını, mirasını ve toplumsal dayanışmasını besleyen önemli bir faktör olmuştur. Siyasi istikrarsızlık ve toplumsal baskılar altında, Alevilik bir direniş simgesi olarak, Türkmenlerin tarihsel hafızalarını canlı tutmalarına yardımcı olmuştur (Ocak, 2009: 12). Bu durum, bir inanç meselesi olmasının yanı sıra bir halkın kimlik mücadelesinin ve toplumsal dayanışmasının ifadesi olarak da değerlendirilmektedir.

5.2. BEKTAŞİLİĞİN TÜRKMENLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bektaşilik, Alevilik içerisinde önemli bir yere sahip olan bir tarikat olarak, Türkmenler arasında derin bir etki yaratmaktadır. Tarihsel olarak, Türkmen toplulukları üzerinde sosyal ve inançsal boyutlarıyla etkili olan Bektaşilik, aynı zamanda toplumsal dinamiklerin şekillenmesine de katkıda bulunmuştur (Cengiz, 2000: 14).

Bektaşilik, 13. yüzyılda Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulan bir tarikat olarak, Anadolu ve çevresinde hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Türkmenler, tarih boyunca bu tarikatın öğretilerinden etkilenmiş ve Bektaşî kültürünü benimsemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bektaşilik, özellikle Türkmenler arasında önemli bir inanç ve sosyal hareket olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde, Bektaşî dergâhları, sosyal dayanışma ve yaşamın merkezleri haline gelmiştir (Ocak, 2020: 17).

Bektaşilik, özellikle sosyal adalet, eşitlik ve hoşgörü gibi değerler etrafında şekillenen bir inanç sistemine sahiptir. Bu değerler, Türkmenler arasında toplumsal dayanışmayı ve bağları güçlendiren unsurlar olmuştur. Bektaşî öğretileri, bireylerin sadece inançsal vecibelerini yerine getirmelerini sağlamakla kalmamış, toplumsal yapılar içinde uyum ve birlikte yaşama anlayışını da pekiştirmiştir. Bektaşilik, aynı zamanda inanç önderlerinin ve tarikat mensuplarının toplumsal sorumluluk taşıdığı, halkla iç içe bir yaşam tarzını benimsemiş bir inanç sistemidir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bektaşî dergâhlarının toplumsal işlevleri bulunmaktaydı. Bu dergâhlar, inançları yücelten birer ibadet merkezi ve Türkmenlerin sosyal hayatını düzenleyen, yardımlaşmayı teşvik eden ve toplumsal dayanışmayı pekiştiren

alanlar olmuştur. Dergâhlar, Türkmenler için hem bir buluşma noktası hem de toplumsal aidiyet duygusunun güçlendiği yerler olarak ön plana çıkmıştır (Cengiz, 2000: 14).

Bektaşiliğin Türkmenler arasında etkili olmasının sebeplerinden biri de tarikatın öğretilerinin ve uygulamalarının Türkmenlerin tarihsel ve sosyal yapısıyla uyumlu olmasıdır. Bektaşilik, özellikle Türkmenlerin değer verdiği misafirperverlik, dayanışma ve adalet gibi erdemlerle örtüşen bir inanç sistemine sahiptir. Bu erdemlerin, Türkmen toplumunun sosyal yapısında ve kimliğinde önemli bir yer tutmaktadır.

5.2.1. Sosyal Etkiler

Bektaşiliğin, Türkmenler üzerindeki etkisi, özellikle toplumsal dayanışma ve yardımlaşma anlayışında kendisini en belirgin şekilde göstermektedir. Bektaşi öğretisi, bireysel bir inanç biçimi olmanın ötesinde, sosyal bir yapı kurmayı da amaçlayan bir öğreti olarak ortaya çıkmaktadır. Bektaşiliğin temel felsefesine göre, insanın insanla olan ilişkisi, bir sorumluluk ve toplumsal bir gereklilik olarak kabul edilmektedir (Metin, 2021: 14). Bu bağlamda, Bektaşi dergâhları, Türkmen toplulukları için ibadetlerin yapıldığı yerler ve toplumsal etkinliklerin düzenlendiği, yardımlaşmanın ve dayanışmanın teşvik edildiği alanlar olarak da işlev görmektedir.

Bektaşiliğin Türkmenlerin sosyal yaşamındaki rolü, özel günlerde, semah ve Cem ibadeti gibi toplumsal organizasyonlarla daha da belirgin hale gelmektedir. Bu tür etkinlikler, insanların bir araya gelerek sosyal bağlarını kuvvetlendirdiği ve toplumsal kimliğin pekiştirildiği önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle Bektaşi cemaati, cem evlerinde düzenlenen toplu etkinliklerde, bireyler arasında güçlü bir sosyal dayanışma duygusu oluşturmaktadır (Aşlamacı, 2024: 8). Buna göre inançsal açıdan önemli olan günlerde gerçekleştirilen cemler, bir kutlama ve bir toplumsal yeniden üretim süreci olarak da anlam taşımaktadır. Bu etkinlikler, değerlerin aktarılmasında ve geleneklerin yaşatılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Toplumda bireylerin birbirlerine olan bağlılıkları güçlenirken, aynı zamanda geleneksel Türkmen kimliği de bu süreç içinde pekişmektedir.

Bunların yanı sıra, Bektaşi öğretilerinin Türkmen toplumundaki yeri, modernleşme ve toplumsal değişim süreçlerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel yapıları koruma çabası içinde olan Bektaşi toplulukları, aynı zamanda toplumun sosyal yapısındaki değişimlere de uyum sağlamaya çalışmaktadır (Metin, 2021: 15). Bu bağlamda, Bektaşi dergâhları ve etkinlikleri, Türkmenlerin toplumsal yapısında süreklilik sağlarken, değişen toplumsal dinamiklere de uyum sağlamaktadır. Bektaşiliğin bu çok yönlü etkisi, onun bir

inanç sistemi olmanın ötesinde, Türkmen topluluklarının sosyal yapılarının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Bektaşiliğin Türkmenler üzerindeki etkisi, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma anlayışından kimlik ve toplumsal aidiyetin pekiştirilmesine kadar geniş bir yelpazede kendisini göstermektedir. Bektaşi öğretisinin sosyal bağları güçlendiren, hoşgörü ve bir arada yaşama anlayışını teşvik eden yapısı, Türkmenlerin toplumsal yaşamını şekillendiren önemli bir faktör olmaya devam etmektedir (Aşlamacı, 2024: 8). Bu öğretiler, hem bireylerin hem de toplumların birbirine daha yakın, daha dayanışmacı ve daha hoşgörülü olmasını sağlayarak, toplumsal düzenin sürdürülmesinde temel bir rol oynamaktadır.

5.2.2. Kültürel Etkiler

Bektaşiliğin Türkmenler üzerindeki etkileri hem sosyal alanda ve hem de toplumsal düzeyde belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Bektaşi öğretisinin, Türkmenlerin sosyal yapısına katkıları geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bektaşi dergâhlarında söylenen nefesler, özellikle duygusal ve düşünsel dünyaları zenginleştirirken, aynı zamanda toplumsal olaylara dair eleştirel bir bakış açısı sunar. Bu nefesler, bireylerin içsel dünyalarının derinleşmesine yardımcı olduğu gibi, toplumsal sorunlar üzerine düşünmeyi ve bunlara karşı farkındalık geliştirmeyi teşvik etmektedir (Cengiz, 2000: 15). Bektaşi öğretilerinde, insanın manevi yolculuğuna dair izler bulunurken, aynı zamanda bireysel sorumluluk ve toplumsal adalet gibi temalar da sıkça işlenir.

Bektaşilik, bu bağlamda, Türkmenlerin geleneksel müziği ve semah ile iç içe geçmiş bir öğretilerdir. Bu etkileşim, inançsal uygulamaların ötesinde, toplumsal hayatta da kendisini göstermektedir. Bektaşi nefesleri ve şiiri, Türkmenlerin sosyal yapısını ve toplumsal ilişkilerini yansıtan bir dil geliştirmiştir. Bektaşi nefesleri, halk arasında yaygın olarak halk müziği olarak kabul edilmiştir. Bu nefesler, insanları manevi bir deneyime yönlendirirken toplumsal eleştiriyi de içinde barındırır (Demir, 2020: 36). Bektaşi öğretisinin, hoşgörü ve eşitlik gibi evrensel değerleri vurgulaması, Türkmenlerin kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bektaşi dergâhlarında öğrenilen bu değerler, toplumsal hayatın her alanında yansımaktadır. Hoşgörü, sadece inançlara değil, etnik ve mezhebi farklara saygıyı da içerir. Eşitlik ve adalet ise, bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin temeli olarak kabul edilmiştir.

Bektaşî öğretisinin bu değerleri, Türkmenler arasında toplumsal barışın sağlanmasına katkıda bulunmuş ve farklı düşüncelerin bir arada var olmasına olanak tanımıştır. Bu öğretiler, halkın günlük yaşamında uygulamaya konulmuş ve bu sayede daha hoşgörölü ve adil bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Bektaşilik, insanın manevi dönüşümüyle birlikte toplumsal dönüşümüne de zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Bektaşî öğretisinin etkisi bir öğreti olmanın ötesinde, Türkmen kültürünün ve sosyal yapısının şekillenmesinde köklü bir rol oynamıştır (Taşkaya, 2007: 19). Ayrıca, Bektaşî düşüncesinin geniş kitlelere ulaşan etkisi, halkın daha bilinçli ve sorgulayan bireyler haline gelmesini sağlamış, bu da toplumsal değişim sürecine katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, Bektaşî öğretisi, Türkmenlerin toplumsal yaşamının her alanına etki etmiş ve bu etkileşimler, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Hoşgörü ve eşitlik gibi değerler, Türkmenler arasında daha barışçıl bir toplumsal yapının inşa edilmesine yardımcı olmuştur (Ahmet Rıfat Efendi, 2007: 52). Bektaşî nefesleri, müziği ve semahı ise, bu dönüşüm sürecinde önemli bir rol oynamış, kimliklerini daha da derinleştirerek, halkın manevi ve toplumsal dünyasını şekillendirmiştir.

5.2.3. Etkiler

Bektaşilik, tarihsel süreçte Türkmen topluluklarının inanç, kültür ve toplumsal yapıları üzerinde derin bir etkiye sahip olmuş, bu etkiler hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kendisini hissettirmiştir. Türkmenlerin inançsal yaşamı, Bektaşî öğretileri ve uygulamaları ile şekillenmiş, bu inanç sistemi hem kişisel manevi gelişim hem de toplumsal dayanışma açısından önemli bir rol oynamıştır (Ahmet Refik bey, 2017: 10). Bu çerçevede Bektaşilik, özellikle bireylerin manevi yolculuklarında rehberlik eden bir inanç sistemi olarak öne çıkmaktadır. Türkmenler arasında gerçekleştirilen cemler, dua ve diğer törenler, sadece bir ibadet değil, aynı zamanda sosyal bir bağlayıcı işlev görmektedir.

Cem törenleri, Bektaşî inançlarının en temel unsurlarından biri olup, bu törenlerde bireyler bir araya gelerek hem manevi hem de toplumsal bir dayanışma içinde olurlar. Bu bağlamda, Bektaşiliğin bireysel inançlar, toplumsal normlar ve değerler üzerinde de etkili olduğunu belirtmektedir (Ocak, 2020: 18). Bektaşilik, bireyleri bir arada tutan manevi bir bağ sağlayarak, toplumsal birlikteliği güçlendirmiştir. Türkmenler için Bektaşî öğretilerinin manevi yönlerinin öne çıkması gerektiğini savunmuş ve halk arasında bu anlayışın daha esnek ve hoşgörölü bir biçimde şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Buna ilaveten Bektaşilik, Türkmenlerin toplumsal değer ve normlarını derinden etkilemiş ve bu etki, kimliklerinin pekişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Bektaşi öğretisi, aşk, hoşgörü, paylaşma ve yardımlaşma gibi değerleri ön plana çıkararak Türkmenler arasında güçlü bir sosyal dayanışma anlayışının yerleşmesine olanak tanımıştır. Bektaşilik, inanç biçimi ve yaşam tarzı olarak da Türkmen topluluklarında varlığını sürdürmektedir (Cengiz, 2000: 16). Bektaşilik, bireylerin gündelik yaşamlarını şekillendiren bir rehber olmanın yanı sıra, toplumsal yapıyı oluşturan sosyal normların şekillenmesinde de etkin olmuştur. Bu anlayış, sadece bireylerin inançlarını değil, toplumsal ilişkilerini de şekillendiren bir faktör olarak önemli bir yer tutmaktadır (Akbulut, 2010: 270).

Türkmenler için Bektaşilik, geçmişin bir mirası ve modern toplumsal hayatta da canlı bir etkidir. Bektaşilik, toplumsal yapıyı, pratiği ve kimliği şekillendiren bir öğreti olarak günümüzde de etkisini sürdürmektedir (Aytaş, 2010: 20). Bektaşi cemaatlerinin yaşadığı coğrafyalarda, Bektaşi öğretilerinin bu topluluklar üzerindeki etkisi, n bir inanç sistemi, bir toplumsal yapı olarak varlığını sürdürdüğünü de kanıtlamaktadır.

Bektaşiliğin Türkmenler üzerindeki etkisi çok boyutludur. Hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki etkisi, sosyal dayanışmayı güçlendirmekle kalmamış, kimliğin korunmasına ve gelişmesine önemli katkılar sunmuştur (Baha Said Bey, 2000: 208). Bektaşilik, bir inanç biçimi olmanın ötesine geçerek, Türkmenlerin toplumsal yapılarında ve hayatlarında kalıcı izler bırakmış ve bu etkiler günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

5.3. IRAK TÜRKMENLERİNDE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK İNANÇ VE RİTÜELLERİ

Irak Türkmenleri, tarihsel süreç içerisinde farklı inanç sistemlerini benimsemiş olup bu inançlar, toplumsal yapılarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, Türkmen toplulukları arasında yaygın olarak görülen, sosyal yaşamı ve kültürel kimliği derinden etkileyen başlıca inanç sistemleri arasında yer almaktadır. Bu inançlar, bireysel ve toplumsal düzeyde kimliklerin pekişmesine, sosyal ilişkilerin düzenlenmesine ve toplumsal dayanışmanın güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Alevilik ve Bektaşilikte ibadet anlayışı, toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak öne çıkmaktadır. İbadetler, bireylerin inançlarını ifade etmelerine olanak tanırken, topluluk içinde birlik ve beraberlik duygusunun pekişmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, ritüeller yalnızca bir pratik olmanın ötesinde, toplumsal bağları kuvvetlendiren ve bireysel kimlikleri şekillendiren unsurlar olarak önemli bir işlev görmektedir (Bayatlı,

2018: 67). Alevilik ve Bektaşilikte ritüeller; inanç değerlerinin somutlaştığı, toplumsal norm ve değerlerin pekiştirildiği, bireylerin manevi dünyalarının zenginleştiği uygulamalar olarak öne çıkmaktadır. Bunlar aynı zamanda bireylerin manevi ve ahlaki gelişimlerine de katkıda bulunmaktadır.

Bu bölümde, Irak Türkmenlerinde inanç ve ibadet anlayışı çerçevesinde Cem ve Semah, Zakirlik, Dua ve Zikir uygulamaları, Yasin ve Fatiha okuma gelenekleri ile Aşure geleneği ele alınacaktır.

5.3.1. Cem ve Semah

Alevi ve Bektaşi inancında Cem, toplumsal birliğin ve dayanışmanın önemli bir simgesini oluşturmaktadır. Cem, topluluk üyelerinin bir araya geldiği, ibadetlerin icra edildiği ve sosyal ilişkilerin güçlendirildiği bir ibadet olarak gerçekleştirilmektedir. Cem esnasında dua edilmekte, semah dönülmekte ve çeşitli metinler okunmaktadır (Mazin, 2003: 56). Bu ibadetler, bireylerin manevi gelişimine katkı sunarken toplumsal bağları da güçlendirmektedir.

Cem, Alevilik ve Bektaşilikteki en önemli toplu ibadetlerden biridir ve sosyal birlikteliği pekiştiren bir etkinlik olarak kabul edilmektedir. Irak Türkmenleri arasında da yaygın olarak icra edilen Cem törenleri, bireylerin bir araya gelerek ortak ibadet etmelerini sağlamak ve toplumsal bağları güçlendirmektedir (Özarslan, 2017: 157). Bu uygulama, genellikle bir dergâh veya cem evi gibi mekânlarda düzenlenmektedir.

Cem, toplumsal dayanışmanın yanı sıra bireylerin manevi olarak güçlenmelerine yardımcı olmaktadır (Massicard, 2013: 12). Ayrıca, Cem sırasında toplumsal sorunlar üzerinde tartışmalar yapılmakta ve bu toplantılar, bireyler arasında dayanışma ve yardımlaşma duygularını pekiştirmektedir. Bu, sadece bir ibadet olmanın ötesinde, topluluk üyelerinin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmeleri için bir dayanışma platformu sunmaktadır. Cem esnasında çeşitli dualar okunmakta, deyişler söylenmekte ve semahlar dönülmektedir. Semah, Alevi ve Bektaşi toplulukları arasında manevi bir deneyim olarak, Allah'a yakınlaşmak amacıyla yapılan bir tür ibadet biçimidir.

Semah, Alevi ve Bektaşi inanç sistemlerinin temel uygulamalarından biri olup, bireylerin Allah'a yakınlaşma arzusunun bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. Dönerek yapılan bu ibadet bir bedeni hareket olmakla kalmaz, manevi arınma ve olgunlaşma sürecini de simgeler. Semah, katılımcıların içsel huzur bulmalarını sağlarken, topluluk içinde dayanışma, sevgi ve kardeşlik bağlarını da güçlendirmektedir (Baharlu, 2021: 23). Cem

törenlerinin ayrılmaz bir parçası olan semah, topluluğun manevi kimliğini pekiştirdiği gibi, bireyler arasındaki sosyal bağların da kuvvetlenmesine hizmet etmektedir. Bu, anlamının ötesinde, toplumsal birlikteliği ve bireysel aidiyet duygusunu pekiştiren bir rol oynamaktadır.

5.3.2. Zakirlik

Zakirlik, Alevilik ve Bektaşilikte önemli bir rol oynayan Cemlerdeki 12 hizmetten birisidir. Zakirler, Cemlerde ve diğer etkinliklerde, şiir ve deyişler okuyarak topluluğu manevi bir havaya sokmakta ve inançlarını pekiştirmektedir. Irak Türkmenleri arasında Zakirlik, bir sanatsal faaliyet olmasının yanı sıra sosyal bir sorumluluk olarak da değerlendirilmektedir (Mazin, 2003: 58). Zakirler, geleneklerin korunmasına ve aktarılmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Zakirlik, aynı zamanda Alevi edebiyatının ve sözlü geleneğinin korunmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Zakirlerin okuduğu deyişler, tarihsel olaylara, sosyal sorunlara ve değerlere dair derin anlamlar taşımaktadır (Yayla, 2024: 175). Bu nedenle Zakirlik, Irak Türkmenleri arasında sosyal bir bağ oluşturmakta ve toplumsal hafızayı canlı tutmaktadır. Bu ritüel, toplumun geçmişiyle bağ kurarak geleceğe aktarılmasını sağlayan bir miras işlevi görmektedir.

5.3.3. Dua ve Zikir

Alevi ve Bektaşi topluluklarında dua, manevi bir iletişim aracı olarak kabul edilmektedir. Dua, bireylerin Allah ile bağlantı kurmalarını sağlamakta ve manevi rahatlama sunmaktadır. Zikir ise, Allah'ın isimlerinin anılmasını ve bireylerin manevi olarak arınmasını amaçlayan bir tören olarak gerçekleştirilmektedir. Zikir sırasında, topluluk üyeleri bir araya gelmekte ve coşku içerisinde dua etmektedirler (Bayatlı, 2018: 64). Bu uygulamalar, bireylerin içsel huzur bulmalarını ve toplumsal bağların güçlenmesini sağlayan önemli ibadetler arasında yer almaktadır.

5.3.4. Yasin ve Fatiha Okuma

Alevilikte, ölenlerin ruhlarına Yasin ve Fatiha okunması, önemli bir ritüel olarak kabul edilmektedir. Bu ibadet, cenaze törenlerinde ve anma günlerinde gerçekleştirilir, topluluk üyeleri bir araya gelerek ölenlerin ruhlarına dua ederler (Özarslan, 2017: 156). Bu

tür uygulamalar, bireylerin manevi duygularını ifade etmelerine ve ölenlerle olan bağlarını sürdürmelerine yardımcı olurken toplumsal dayanışmayı da pekiştirmektedir.

5.3.5. Aşure Günü

Dünya üzerindeki her din, inanç ve ideoloji, bazı tarihsel dönemleri, günleri veya geceleri diğerlerinden daha kutsal, önemli ya da özel olarak kabul eder. Bu anlayışa bağlı olarak, toplumların yaşamlarında inanç ve geleneklere dayalı belirli günler, geceler ve aylar büyük bir rol oynamaktadır. Bu özel zaman dilimlerinde, geçmişte yaşandığı düşünülen ya da gerçekten meydana gelmiş olan olaylar nedeniyle çeşitli kutlama ve yas etkinlikleri gerçekleştirilmektedir. Böyle zaman dilimleri, benzer değerlere sahip toplulukların sosyal ve kültürel hayatlarında canlılık sağlayan temel unsurlar olarak karşımıza çıkar. Bu durum, İslam dini ve Müslümanlar için de geçerlidir. Müslümanlar, aralarındaki farklılıklar bir yana, ortak bir hüznün ve değer olarak kutsal kabul ettikleri günlerden biri de Aşure günüdür. Aşure, Muharrem ayının 10. gününe denk gelir ve bu günde İmam Hüseyin ve yanında yer alan yârenlerinin Kerbela'da şehit edilmeleri anılmaktadır (Sakaoğlu, 2021: 59).

Aşure kelimesinin, Arapçadaki "on" anlamına gelen "âşr" ve "âşir" kelimeleriyle veya develerin güdülmesiyle ilgili "ışr" kökünden türediğini savunanlar bulunmaktadır. Diğer taraftan, bazıları da Arap dilinde "fâûlâ" vezninin yer almadığını belirterek, kelimenin İbranice kökenli olduğunu öne sürmektedir. Ancak, dilbilimcilerin büyük bir kısmı bu görüşe katılmamış ve kelimenin Arapça kökenli olduğunu kabul etmiştir. Kaynaklarda, üzerinde pek çok tarihi olayın yaşandığı ve bu yüzden farklı din ve mezheplerin büyük önem verdiği Muharrem ayının onuncu gününe verilen bu ismin, İslam öncesi dönemde de aynı adla kullanılıp kullanılmadığı konusunda net bir görüş birliği bulunmamaktadır (Bozkuş, 2008: 35).

Aşure, Alevilik ve Bektaşilikte önemli bir yere sahip olan bir gelenektir. Her yıl Muharrem ayının onuncu günü gerçekleştirilen Aşure günü, toplumsal dayanışma ve birlikteliğin sembolü haline gelmiştir. Alevilik inanç geleneğine sahip topluluklarda, Aşure günü etkinliği genellikle yas oruçlarının sona erdiği gün (Muharrem ayının 12-13. günü) veya yas oruçları tamamlandıktan sonraki herhangi bir günde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, Aşure günü, Alevilik inanç sistemine sahip toplumlar için Muharrem ayının 10. günü değil, oruçların sona erdiği ve Aşure lokmasının dağıtıldığı bir gün olarak kabul edilmektedir. Bu durum, Alevilikte Aşure'nin anlam ve kutlama biçiminin, diğer İslam topluluklarından farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Akbulut, 2010: 270). Aşure

günü, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi olayının anısına yapılmakta ve bu olay, Alevi ve Bektaşî toplulukları arasında derin bir üzüntü ve yas haliyle anılmaktadır.

Aşure, genellikle cem evlerinde veya toplu alanlarda hazırlanmakta ve kalabalık gruplar halinde dağıtılmaktadır. Bu gelenek, insanlar arasında dayanışmayı pekiştirmekte ve Alevi kimliğinin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır (Yıldırım, 2011a: 72). Bu çerçevede Aşure gününde, topluluk üyeleri bir araya gelerek dualar etmekte, acıları paylaşmakta ve geçmişe dair hatıralarını canlandırmaktadır. Bu durum, hem ibadet hem de sosyal bir etkinlik olarak önemli bir yere sahiptir.

Aşure Günü, Alevi ve Bektaşî toplulukları için önemli bir kutsal gündür. Bu gün, Hz. Nuh'un gemisinin karaya oturduğu ve Hz. Hüseyin'in şehit olduğu gün olarak anılmaktadır. Aleviler, bu günde Aşure pişirerek, yardımlaşma ve dayanışma duygularını pekiştirmekte, toplumsal birlikteliklerini gerçekleştirmektedirler. Aşure, bir araya gelerek paylaşımın ve sevginin simgesi olarak kabul edilmektedir (Bozkuş, 2008: 34).

Aşure günü, Alevilik inanç sistemine mensup toplumlarda kutsal sayılmakla birlikte pişirilen Aşure çorbası Hz. Hüseyin'in hasta olduğu için şehit edilmeyen ve sağ kurtulan tek erkek evladı Hz. Zeynel Abidin'in kurtuluşu ile Ehlibeyt dolayısıyla Hz. 62 Muhammed'in soyunun Hz. Ali'den devam edilmesine duyulan sevincin ve şükürün bir yansıması olarak Muharrem ayının genellikle 13'ün de yapılmaktadır. İmam Hüseyin'in şehit edildiği gün beraberinde Ehlibeytin erkeklerinin neredeyse tamamı da şehit edilmiş ancak İmam Zeynel Abidin hasta olduğu için kendisine dokunulmamıştır. İnanç mensuplarınca İmam Hüseyin'in oğlu İmam Zeynel Abidin'in sağ kurtulduğuna duyulan şükür ve sevinç için tatlı Aşure (şükür) lokması yapılmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında Aşure günü pişirilen çorbanın, kurtuluşlar için yapılan bir şükür tatlısı ya da içine konulan malzemelerin (buğday, nohut, fasulye gibi) mahiyeti itibarıyla bir şükür çorbası olma niteliği taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla Muharrem ayında Alevilik inanç sistemine mensup toplumlar önce ta'ziye-i şehâdet için yas tutarlar (12 gün) ve sonra tehniye-i necat (Muharrem ayının 13'ünde) için bu şükür çorbası da diyebileceğimiz Aşure lokmasını yaparlar. Yörelere göre farklılık arz etse de genelde yedi ya da on iki kapıya dağıtılmak üzere hazırlanan Aşure lokması içine çeşitli baharatlar, başta buğday olmak üzere "heft dane" diye adlandırılan yedi türlü tahıl ve baklagiller ile şeker, su ve az miktarda tuz katılarak hazırlanmaktadır. Alevilik inanç önderlerinden Seyyit Derviş Tur Dede'nin Erkânname adlı eserinden edinilen bilgiye göre, Aşure çorbası yapılırken Hz. Muhammed ve Ehlibeytine selam okunmakta ve ardından Alevilik inanç sisteminde kutsal görülen eren evliyaların adları zikredilmektedir:

Esselamu Aleyke, Ya Muhammed Mustafa!

Esselamu Aleyke, Ya İmam Ali'yel Murtaza!

Esselamu Aleyke, Ya Hatice-i Kübra!

Esselamu Aleyke, Ya Fatimatü'z Zehra!

Esselamu Aleyke, Ya İmam Hasan'ül Müçtebâ!

Esselamu Aleyke, Ya İmam Hüseyin'i Deşdi Kerbela!

Esselamu Aleyke, Ya İmam Zeynel'i Âba!

Esselamu Aleyke, Ya İmam Bakır-ı Baha!
Esselamu Aleyke, Ya İmam Cafer-i Sadık!
Esselamu Aleyke, Ya İmam Musa-ı Kâzım!
Esselamu Aleyke, Ya İmam Ali Rıza-Cefa!
Esselamu Aleyke, Ya İmam Muhammed Tâki!
Esselamu Aleyke, Ya İmam Ali'yel El Naki!
Esselamu Aleyke, Ya İmam Hasan Al Askeri!
Esselamu Aleyke, Ya İmam Muhammed Mehdi-i sahib Zaman!

Ey Yüce Allah'ım! Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, On İki İmamın, On Dört Masum-ı Pak'ın, On Yedi Kemer Best'in, Kırklar'ın aziz ruhları hürmetine, gönüller şahı Erenler Sultanı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin aziz ruhlarının hürmetine, erenlerin evliyaların aziz ruhlarının hürmetine, tuttuğumuz oruçları, yaptığımız duaları, pişirdiğimiz hak lokmalarını dergâh-ı izzetinde kabul eyle. Emeklerimizi boşa verme, Hz. Muhammed'in şefaatinde, Ehlibeytin katarından mahrum eyleme. Gerçeğe Hû, Mümüne Ya Ali (Sakaoğlu, 2021: 63).

5.3.6. Oruç

Irak Türkmenleri arasında Alevi ve Bektaşî inancına bağlı olarak tutulan oruçlar, Muharrem Orucu ve Hızır Orucu gibi inançsal ve kültürel boyutu olan ibadetlerle de sürdürülmektedir. Muharrem Orucu, Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerini anmak amacıyla tutulur ve yas atmosferi içinde su tüketiminin sınırlandırılması, hayvansal gıdalardan kaçınılması gibi uygulamalarla desteklenir (Dönmez, 2007: 417). Hızır Orucu, genellikle Şubat ayında üç gün süreyle tutularak Hızır'ın bereketi ve zor durumda olanlara yardımı dileğiyle uygulanır. Bu oruçlar, bireysel ibadetin ötesinde, toplumsal dayanışmayı ve inanç değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan önemli gelenekler arasında yer almaktadır.

5.3.6.1. Muharrem Orucu

Muharrem Orucu, Irak Türkmenleri arasında Alevi-Bektaşî inancına mensup kişilerce büyük bir saygı ve hassasiyetle tutulan önemli bir ibadettir. Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerini anmak amacıyla Muharrem ayının ilk on iki günü boyunca uygulanır. Bu süreçte yalnızca aç kalmak değil, aynı zamanda matem tutmak, su içmemek (veya çok az tüketmek), et ve hayvansal gıdalardan uzak durmak, eğlence ve kutlamalardan kaçınmak gibi yas atmosferini pekiştiren uygulamalar da benimsenmektedir (Üçer, 2010: 458). Oruç boyunca özellikle Kerbela olayının hatırlatılması, duaların edilmesi ve mersiyelelerin okunması yaygın bir uygulamadır. On ikinci gün, orucun tamamlanmasıyla birlikte aşure pişirilerek paylaşılır ve bu, birlik ve dayanışmanın bir göstergesi olarak kabul edilir (Tur, 2012: 12). Muharrem

Orucu, Alevi-Bektaşî geleneğinde sadece bir ibadet değil, aynı zamanda Hz. Hüseyin'in adalet mücadelesini anlama, zulme karşı duruşu hatırlama ve manevi arınma süreci olarak da değerlendirilir.

5.3.6.2. Hızır Orucu

Hızır Orucu, Irak Türkmenleri arasında Alevi-Bektaşî inancına sahip topluluklar tarafından Hızır'ın bereket, bolluk ve yardımını dilemek amacıyla tutulan önemli bir ibadettir. Genellikle Şubat ayının ikinci haftasında üç gün boyunca tutulur. Bu orucun, Hızır'ın zor durumda olanlara yardım ettiği ve darda kalanlara yetiştği inancına dayandığı kabul edilmektedir. (Yaman, 2001: 21). İnanca göre, Hızır'ın ruhani varlığına ulaşmak, onun bereketinden nasiplenmek ve yıl boyunca sıkıntılardan korunmak için bu oruç tutulmaktadır.

Hızır Orucu süresince, genellikle su içmeye ve hayvansal gıdalar tüketmeye ara verilmesi, manevi temizliğe önem verilmesi ve mümkün olduğunca kötü söz ve davranışlardan kaçınılması gerektiğine inanılır. Oruç, üçüncü günün sonunda yapılan lokma paylaşımı ve dualarla tamamlanır. Hızır gecesinde niyet edilerek dilekler dilenir, dualar edilir ve sabahleyin suya bırakılan dileklerin gerçekleşmesi umulur (Aydın, 2009: 16). Bu oruç, sadece bireysel bir ibadet olarak değil, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve Hızır kültürünün yaşatılmasını sağlayan bir gelenek olarak da büyük bir önem taşımaktadır.

Irak Türkmenleri, Alevilik ve Bektaşilik inanç sistemlerine sahip bir etnik grup olarak, bu gelenekleri uygulamalarında derinlemesine yaşatmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, sosyal dayanışma ve toplumsal bir arada yaşama anlayışını ön planda tutan bir inanç biçimi olarak, farklı ritüeller aracılığıyla kendisini göstermektedir (Mazin, 2003: 57). Bu bağlamda, Cem, Zakirlik ve Aşure geleneği, Türkmenlerin inanç yaşamında önemli bir yer tutmakta ve toplumsal kimliklerini pekiştirmektedir.

Bunlar, toplumsal birlikteliği pekiştirmenin yanı sıra, bireylerin manevi olarak güçlenmelerine katkıda bulunmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, Irak Türkmenleri için bir inanç biçimi, kimlik ve toplumsal dayanışma ifadesidir (Bozkuş, 2008: 34). Neticede bu uygulamalar, Türkmenlerin tarihsel miraslarını yaşatmada önemli bir işlev üstlenmekte ve toplumsal hafızalarının canlı kalmasına olanak tanımaktadır.

Alevilik ve Bektaşilik, bir yandan Türkmen topluluklarının dayanışmasını ve sosyal bağlarını güçlendirirken, diğer yandan da mistik ve manevi bir dünyaya açılan bir kapı sunmaktadır. Özellikle Bektaşî öğretisinin hoşgörü ve insani değerler üzerine kurulu yapısı, Türkmenlerin farklı kültürlerle etkileşiminde barışçıl bir duruş sergilemelerine olanak

tanınmaktadır. Bununla birlikte, Irak'taki siyasi ve sosyal değişimlerin bu inanç toplulukları üzerinde belirgin etkiler yarattığı ve bu yapıların zamanla kimlik koruma mücadelelerinin bir parçası hâline geldiğı görölmektedir. Sonuç olarak, Alevilik ve Bektaşilik, Irak Türkmenlerinin tarihsel mirasının korunmasında stratejik bir öneme sahiptir ve bu yapıların günümüz koşullarında nasıl sürdürülebileceğı, ilerleyen araştırmaların önemli bir sorunsalı olmaya devam etmektedir.

6. SOSYO- KÜLTÜREL AÇIDAN IRAK TÜRKMENLERİNDE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK

Irak Türkmenleri, tarihsel süreç boyunca zengin bir miras ve köklü bir inanç sistemi geliştirmiştir. Bu çerçevede Alevilik ve Bektaşilik, Türkmen toplumu için bir inanç sistemi olarak kimliklerinin toplumsal yapısını biçimlendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır. İslam'ın özgün bir yorumu olarak kabul edilen Alevilik, bireyin manevi yolculuğunu, toplumsal adalet arayışını ve insan haklarını ön plana çıkarırken; Bektaşilik ise mistik öğretileri, hoşgörü anlayışını ve toplumsal birlikteliği vurgulayan bir tasavvuf geleneği olarak öne çıkmaktadır. Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik, çeşitli uygulamalar, özel günler ve toplumsal etkinlikler aracılığıyla kendisini ifade etmekte; bu inanç sistemlerinin öğretileri ve pratikleri, Türkmenlerin günlük yaşamlarına, kültürel ve sanatsal üretimlerine, geleneklerinin şekillenmesine ve toplumsal ilişkilerinin biçimlenmesine yön veren temel unsurlar arasında yer almaktadır (Özarslan, 2017: 158).

Bu çalışma, Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşiliğin sosyo-politik dinamiklerini, tarihsel gelişimini ve toplumsal etkilerini derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, Alevilik ve Bektaşiliğin, sadece bir inanış olarak değil, toplumsal dayanışma, kimlik inşası ve süreklilik açısından nasıl bir rol oynadığını da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

6.1. ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN GELİŞİMİNDE ETKİLİ OLAN SOSYAL VE İNANÇSAL YAPI

Irak Türkmenlerinde Aleviliğin gelişimi, İslam'ın farklı yorumlarının etkisiyle şekillenmiş olsa da, pek çok başka kültürel ve felsefi akımın da Alevi inanç sistemine katkı sağladığı görülmektedir. Aleviliğin tarihsel süreç içinde aldığı şekil, İslam'ın dışında da çeşitli öğretilerin etkisiyle biçimlenmiştir. Bu bağlamda, Irak Türkmenlerinde Aleviliğin gelişiminde etkili olan başlıca kültürel faktörler şunlardır:

6.1.1. İslam'ın Şii Yorumları ve Caferilik

Irak Türkmenlerinde Aleviliğin gelişiminde en önemli etkenlerden biri, İslam'ın Şii yorumlarından beslenen öğretilerdir. Şii inancının özünde yer alan 12 İmam inancı, Aleviliğin temel öğretilerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu öğreti,

özellikle Hz. Ali'yi İslam'ın gerçek halifesi olarak kabul etmesi ve Hz. Ali'nin soyundan gelen İmamları kutsal kabul etmesiyle öne çıkar (Dede, 2014: 22). Aleviler, İmam Ali'nin sadece görünür bir halife değil, aynı zamanda bir inanç önderi olarak da kabul edilmesine büyük bir vurgu yapmaktadır. Hz. Ali'nin, İslam'da doğru yolun ve adaletin simgesi olarak kabul edilmesi, Aleviliğin adalet, eşitlik ve insan hakları gibi evrensel değerleri ön plana çıkaran yönleriyle derinden bağlantılıdır (Öz, 2021: 296). Bu anlayış, Irak Türkmenlerinde Aleviliğin halkla iç içe geçmesi, toplumsal sorunlara duyarlılığı ve adalet arayışı gibi temel özelliklerinin de şekillenmesinde etkili olmuştur.

12 İmam inancı, özellikle Irak Türkmenlerinde Aleviliğin halk arasında gizli veya açık bir şekilde yayılmasına olanak sağlamıştır. Aleviler, Hz. Ali'nin soyundan gelen İmamları, İmam Ali'nin özlemlerini taşıyan inanç önderleri olarak kabul etmekte ve onları yaşantılarında bir rehber olarak görmektedirler (Dede, 2014: 22). Bu inanç, Aleviliğin diğer İslami mezheplerden farkını ortaya koymuş ve toplumsal bağlamda kimlik oluşturma sürecinde önemli bir etken olmuştur.

Irak Türkmenlerinde Alevilik, Hz. Ali'nin öğretilerine dayalı adalet anlayışını içselleştirerek halk arasında geniş kitlelere ulaşmakta, özellikle toplumsal eşitlik ve kardeşlik anlayışlarını savunarak inanç topluluğunu derinleştirmiştir (Öz, 2021: 296). 12 İmam inancı, Aleviliğin sadece bir öğreti olmaktan öte, halkın yaşantısı, mücadelesi ve sosyal yapısı ile şekillenen bir toplumsal hareket haline gelmesine de zemin hazırlamıştır (Korkmaz, 2018: 161-163). Aleviliğin, özellikle İmam Ali'ye ve onun soyundan gelen İmamlara duyduğu derin sevgi ve saygı, toplumsal bağları güçlendiren, halkı bir arada tutan ve çeşitli zor dönemlerde moral kaynağı sağlayan temel bir etken olmuştur.

Bu başlık ve içerik yapısını daha uyumlu hale getirmek için şu düzenlemeleri önerebilirim:

6.1.2. Türk Tasavvufu ve Alevilik Üzerindeki Etkileri

Irak Türkmenlerinde Aleviliğin gelişiminde etkili olan önemli kültürel öğelerden biri, Türk tasavvufunun derin izler taşıyan etkisidir. Irak, Hz. Ali ve Alevilik açısından anlamlı bir coğrafya olup, Hz. Ali ile bağlantılı siyasi-itikadı düşünce akımlarının ve mezheplerin şekillendiği önemli bir merkez olarak öne çıkmaktadır. Bu coğrafya, tasavvufun kurumsallaşmasından sonra Aleviliğin farklı yorumlarının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır (Kavak, 2019: 267).

Türk tasavvufu, Alevilikle birçok ortak değeri paylaşmakta olup, özellikle insan sevgisi, hoşgörü, adalet ve toplumsal eşitlik gibi kavramlar üzerinden güçlü bir etkileşim kurmaktadır. Tasavvufi öğretiler, bireyin manevi gelişimini ön planda tutarken aynı zamanda toplumsal dayanışmayı da teşvik eden bir yapı ortaya koymaktadır. Bu öğreti, Anadolu'daki halk kültürüyle derin bir etkileşime girerek, bireysel ve toplumsal kimliklerin şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Bu bağlamda Bektaşilik, tasavvufun Alevilikle kesişim noktalarından biri olarak değerlendirilebilir. Bektaşilik, özellikle Anadolu'da hızla yayılmış, Aleviliğin halk arasında daha geniş kitlelerce benimsenmesini sağlamış ve bu süreçte kültürel kimliğin inşasında önemli bir rol oynamıştır (Onatça, 2007: 16). Bektaşiliğin öğretileri; insana duyulan sevgi, hoşgörü ve adalet gibi değerlerle Aleviliğin mistik anlayışı arasında güçlü bir uyum sergilemiştir.

Irak Türkmenleri arasında ise Bektaşi geleneği, özellikle Bağdat başta olmak üzere Orta ve Kuzey Irak'taki Türkmen ve Kürt toplulukları arasında etkili olmuştur (Kavak, 2019: 268). Bu etki, dergâhlar ve ibadet merkezleri aracılığıyla halk arasında yayılmış; söz konusu kurumlar, Alevi inancının kültürel ve toplumsal yapılarla bütünleşmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Sonuç olarak, Türk tasavvufu ile Alevilik arasındaki etkileşim, yalnızca bir inanç aktarımı değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma, kültürel kimlik inşası ve manevi gelişim süreçlerine katkı sunan dinamik bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Ocak, 2020: 17).

6.1.3. İslam Öncesi Türk İnançları ve Şamanizm

Irak Türkmenlerinde Aleviliğin gelişiminde etkili olan bir diğer önemli öge, İslam öncesi Türk inançları ve Şamanizmdir. Alevilik, özellikle Anadolu'da, eski Türk ve Orta Asya halklarının inanç ve uygulamalarıyla harmanlanmış bir inanç sistemidir. Bu harmanlanma, Aleviliğin doğa ile uyum içinde yaşama, gökyüzüne tapma ve doğa unsurlarını ritüellerde kullanma gibi öğeleri içermesini sağlamıştır. Bu özellikler, Şamanist inançların etkisini yansıtan belirgin unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Torun, 2015: 121). Alevi topluluğunda, doğanın kutsal kabul edilmesi, doğa ile sürekli bir ilişki içinde olma anlayışı, Şamanist dünya görüşüyle paralellik göstermektedir. Aleviliğin, doğa ile kurduğu bu derin bağ, mistik ve manevi bir yaşam biçimini oluşturmuş, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı pekiştiren bir rol oynamıştır.

7. Yüzyıldan itibaren Musul çevresine gelen Oğuz Türkmenlerinin kültürel kimliği, bazı sembollerin ve uygulamaların eski Türk inançlarıyla benzerlik göstermesinden hareketle bu çerçevede şekillenmiş olup, Türklerin kadim inançları ve Şamanist öğretiler burada önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ateşin kutsallığı, gök tanrı inancı ve doğa unsurlarının ritüellere dâhil edilmesi gibi gelenekler, Aleviliğin temel inanç yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Alevi topluluğunda uygulanan bazı uygulamalar, eski Türk inançlarının izlerini taşır. Bu durum, Aleviliğin hem Şamanizmi hem de İslami öğeleri birleştirerek, zengin bir inanç sistemini oluşturmaya olanak sağlamıştır (Döğüş, 2023: 76). Aleviliğin İslam öncesi Türk inançları ve Şamanizm ile iç içe geçmesi, Alevilikteki uygulama ve sembollerinin derin bir kültürel zenginlik taşımasına yol açmıştır. Bu etkileşim, Aleviliğin toplumsal yapısının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

6.1.4. Felsefi ve Halk İnançları

Irak Türkmenlerinde Aleviliğin gelişimi, tarihsel olarak birçok farklı kültürel, toplumsal ve felsefi etkileşimin birleşimiyle şekillenmiştir. Bu inanç sistemi, yalnızca uygulamalarla sınırlı kalmayıp, halk inançları, felsefi akımlar ve toplumsal sorunlara duyarlı bir yaklaşımla biçimlenmiştir. Alevilikteki insan hakları, adalet ve eşitlik anlayışı, genellikle halkın yaşadığı zorluklara karşı duyulan derin empati ve insana verilen değerle bağlantılıdır (Bulut, 2013: 103). Bu anlayış, toplumsal felsefeden beslenerek, özellikle halkın ekonomik ve sosyal sıkıntılarıyla başa çıkma noktasında önemli bir rol oynamıştır. Aleviliğin, tarihsel süreç içinde, halkın ekonomik ve toplumsal eşitsizliklere karşı direncini artırma, toplumsal adaletin sağlanması ve kardeşlik bağlarının güçlendirilmesi açısından önemli bir işlevi olmuştur (Aydoğdu ve Tekin, 2024: 83). Alevilik, halkın sorunlarına duyarlı bir inanç sistemi olarak, çeşitli dönemlerde toplumsal hareketlerin merkezinde yer almış, bu sayede halkla iç içe geçmiş bir inanç ve yaşam biçimi geliştirmiştir.

Aleviliğin temel öğelerinden biri olan toplumsal eşitlik ve kardeşlik prensipleri, tarihsel olarak toplumun alt sınıfları ve dışlanmış grupları için bir tür güvence olmuştur. Bu anlayış, özellikle feodal sistemin ve sosyal adaletsizliğin yaygın olduğu dönemlerde halkın dayanışma ve adalet duygusunu pekiştirmiştir (Korkmaz, 2018: 161-163). Alevilik, insan haklarına verdiği önemin yanı sıra, toplumsal adaletin savunuculuğunu yaparak, kölelik, feodal baskılar ve sınıf farklılıkları gibi toplumun derin sorunlarına karşı çıkarak halkın sesi olmuştur. Bu hareketlenme, Aleviliğin yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda sosyal bir hareket ve toplumsal bir direnç biçimi olarak gelişmesine olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak, Irak Türkmenlerinde Aleviliğin gelişimi, yalnızca İslam'ın etkisiyle değil, Türk tasavvufu ve eski Türk inançları gibi çok çeşitli kültürel öğelerin birleşimiyle şekillenmiştir. Alevilik, bu etkileşimlerin bir araya geldiği ve zaman içinde özgün bir inanç sistemi haline geldiği bir dinî ve kültürel yapıdır.

6.2. ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİKTE SOSYAL DAYANIŞMA

Alevilik ve Bektaşilik, sosyal dayanışma kavramını merkezi bir tema olarak benimsemekte ve bu inanç sistemlerinin bireyler üzerindeki etkileri derinleşmektedir. Sosyal dayanışma, Alevi ve Bektaşi toplulukları arasında güçlü bağlar kurarak, bireylerin toplumsal yaşamda bir araya gelmelerini teşvik etmektedir (Bulut, 2013: 103). Hem inançsal uygulamalar hem de sosyal etkinlikler, bu dayanışmanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Alevilikte, sosyal dayanışma özellikle Cem törenleriyle pekişmektedir. Cemler, Alevi toplumunun bir araya gelip ibadet ettiği, sohbetler gerçekleştirdiği ve toplumsal bağları güçlendirdiği önemli etkinliklerdir. Cemlerde, bireyler arasındaki kardeşlik ve yardımlaşma duygusu ön plana çıkmakta, toplumsal dayanışma anlayışı vurgulanmaktadır (Bozkurt, 2006: 14-15). Cemler aynı zamanda toplumsal adalet, eşitlik ve hoşgörü gibi değerlerin işlediği platformlar olarak işlev görmektedir.

Bektaşilikte ise sosyal dayanışma, tarikatın öğretileri ve pratikleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bektaşiler, toplumsal barışı sağlamak amacıyla yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik eden bir anlayış benimsemektedir. Bektaşi dergâhları, bu değerlerin yaşatıldığı ve yaygınlaştırıldığı önemli merkezlerdir (Bal, 2004: 69). Dergâhlarda gerçekleştirilen hayır işleri ve yardım faaliyetleri, toplumsal sorumluluk bilincini güçlendirmekte ve Bektaşi toplulukları arasında dayanışmayı artırmaktadır.

Alevi ve Bektaşi topluluklarında sosyal dayanışma, sadece ibadetlerle sınırlı kalmayıp, toplumsal kriz anlarında, doğal afetlerde veya ekonomik zorluklar karşısında da kendisini göstermektedir. Bu topluluklar, yardımlaşma kültürünü yaşatarak, bireylerin birbirlerine moral ve maddi destek sağlama bilincini geliştirmektedir (Yıldız, 2005: 130). Böylece, toplumsal bağlar güçlenmekte ve dayanışma kültürü toplumun her alanına yayılmaktadır.

Irak Türkmenlerindeki Alevilik ve Bektaşilikteki sosyal dayanışma anlayışı, sadece topluluk içindeki bireyleri değil, daha geniş sosyal grupları da kapsamaktadır. Alevi ve Bektaşi toplulukları, sosyal adalet arayışında ve insan haklarının savunulmasında aktif roller

üstlenmekte, diğer toplumsal kesimlerle de dayanışma içinde olmaktadır. Bu durum, anlayışın yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, bireylerin manevi gelişimine, toplumsal bağların kuvvetlenmesine, yardımlaşma kültürünün yaygınlaşmasına ve toplumsal sorunlara duyarlılığın artmasına da zemin hazırlamaktadır (Onarlı, 2003: 10-12).

6.3. İNANÇ ÖNDERLERİNİN TOPLUMDAKİ YERİ

İnanç önderleri, toplumların manevi yaşamında ve sosyal yapısında kritik bir rol üstlenmektedir. Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç sistemlerinde, bu önderlerin etkisi, toplumsal birliği güçlendirme, bireylerin manevi gelişimlerini destekleme ve etik değerlerin öğretilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (Gül, 2016: 172). Bu bağlamda, inanç önderlerinin toplum içindeki konumları ve işlevleri, toplumsal dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

İnanç önderleri, inanç topluluklarının manevi rehberleri olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Alevi ve Bektaşi topluluklarında, bu önderler genellikle “dede” veya “pir” unvanlarıyla anılmakta ve toplulukları üzerinde manevi bir otorite oluşturmaktadır. İnanç önderlerinin başlıca görevleri arasında, topluluğun inançlarını yaşatmak, ritüelleri yönetmek ve bireylerin sorularına yanıt vermek yer almaktadır (Yıldız, 2011: 239). Bu noktada, inanç önderlerinin eğitim düzeyleri ve inançsal bilgileri, topluluk içindeki saygınlıklarını artırmakta, bu da toplumsal ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

İnanç önderlerinin toplumsal hayattaki etkisi yalnızca manevi yönlerle sınırlı kalmamaktadır. Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç sistemlerinde, önderler, sosyal sorunlara duyarlılık göstererek topluluk üyelerinin ihtiyaçlarına çözüm arayışında olmaktadır (Bender, 2003: 6). Özellikle toplumsal kriz dönemlerinde, inanç önderleri, bireyleri bir araya getirerek yardımlaşma ve dayanışma ruhunu pekiştiren etkinlikler düzenlemektedir. Bu tür etkinlikler, toplumsal bağlılık duygusunu güçlendirmekte ve bireylerin moral bulmalarına yardımcı olmaktadır.

Irak Türkmenlerindeki Alevi ve Bektaşi topluluklarında inanç önderleri, kültürel mirasın korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Geleneklerin aktarılması, folklorik öğelerin yaşatılması ve toplumsal değerlerin sürdürülmesi noktasında inanç önderlerinin katkıları büyüktür (Coşkun, 2015: 214). Bu önderler, topluluklarının tarihini ve kimliğini genç nesillere aktarma sorumluluğu taşır; böylece toplumsal belleğin korunmasına katkı sağlarlar.

İnanç önderlerinin toplumsal etkileri, topluluklar arası ilişkilerde de kendisini göstermektedir. Türkmen Alevi ve Bektaşî inanç önderleri, toplumsal barış ve hoşgörünün sağlanmasında önemli bir rol oynamakta, farklı inanç grupları arasında diyalog ve anlayış oluşturmak için çaba göstermektedir. Bu yaklaşım, toplumsal huzurun sağlanmasına ve farklılıkların bir arada yaşamasına olanak tanımaktadır (Çamuroğlu, 2008: 41). Ayrıca, inanç önderleri, sosyal adalet ve insan hakları konularında duyarlılık göstererek topluluklarının bu alanlarda farkındalık kazanmalarına yardımcı olmaktadır.

Irak Türkmenlerindeki inanç önderlerinin toplumdaki rolü, özellikle Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç sistemlerinde çok boyutlu bir anlam taşımaktadır. Bu önderler, sadece manevi rehberlik değil, aynı zamanda toplumsal birliğin sağlanması, mirasın korunması ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi gibi işlevleri de yerine getirmektedir. Dedekargınoğlu (2010: 331) inanç önderlerinin, Alevilik ve Bektaşilik gibi topluluklarda inançsal anlamda da otoriteler olmasının yanı sıra, toplumsal yapının, kimliğin ve sosyal ilişkilerin şekillendirilmesinde de belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Alevilik ve Bektaşilikte inanç önderleri, topluluklarının manevi yönlerinin ötesinde, bireylerin ve toplumların sosyal yaşamlarını düzenleyici bir işlev de üstlenirler. Pirlar ve dedeler gibi inanç önderleri, bireylerin manevi gelişimlerini yönlendirir, toplumsal dayanışmayı pekiştirir ve toplumun sosyal bağlarını güçlendirirler (Çamuroğlu, 2008: 41). Bu bağlamda, inanç önderlerinin rolleri, aynı zamanda sosyal yapının inşasında da hayati bir etkiye sahiptir.

Son yıllarda yapılan çalışmalar, inanç önderlerinin toplumsal bağlamdaki çok yönlü rollerini derinlemesine incelemeye başlamıştır. Örneğin, Dönmez (2019) Alevi topluluklarında dedelerin sadece inançsal törenleri yönetmekle kalmayıp, sosyal adaletin sağlanmasında, dayanışmanın teşvik edilmesinde ve toplumsal barışın korunmasında da önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedir. Çamuroğlu (2008: 41) ise, inanç önderlerinin toplumsal işlevlerinin, topluluk içindeki bireylerin manevi, sosyal ve kültürel gelişimlerini sağlamakta önemli bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır.

Bununla birlikte, inanç önderlerinin toplumsal bağlamdaki rolünün zamanla değiştiği gözlemlenmektedir. Gelişen toplumsal yapılar, inanç önderlerinin konumlarını dönüştürmüş, ancak toplumsal dayanışma, mirasın korunması ve sosyal uyumun sağlanması gibi görevleri devam etmiştir (Aydın, 2015). Sonuç olarak, inanç önderlerinin toplumsal yapıları şekillendiren ve toplumsal birliği koruyan aktörler olarak ön plana çıkmaları, bir sorumlulukla sınırlı kalmayıp, sosyal ve politik düzeyde de önemli bir boyut kazanmıştır.

Bu doğrultuda, Irak Türkmenlerindeki inanç önderlerinin Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç sistemlerindeki yerini anlamak için, onların rollerinin yanı sıra toplumsal işlevlerini de dikkate almak gerekmektedir. Dedekargınoğlu (2010: 332) inanç önderlerinin çok boyutlu işlevlerinin, toplulukların sosyal yapılarında belirleyici bir rol üstlenmelerine yol açtığını belirtmektedir. Bu durum, inanç önderlerinin, sadece manevi önderler değil, aynı zamanda toplumsal yapının da şekillendiricisi olduklarını ortaya koymaktadır.

Sosyo-kültürel açıdan, Irak Türkmenlerinde Alevilik-Bektaşilik inancının tarihsel, toplumsal ve kültürel açıdan büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu inanç sistemi, bireylerin manevi hayatlarını şekillendirmenin yanı sıra, Türkmen kimliğinin korunmasında ve kuşaklar arası değer aktarımında da kritik bir rol oynamaktadır. Alevilik-Bektaşilik, özellikle Irak Türkmenlerinin yaşam tarzı, gelenekleri ve törenlerinde kendine özgü bir zenginlik sunmaktadır. Ancak, modernleşme ve siyasi baskılar gibi çeşitli faktörler, bu inanç sisteminin sosyo-kültürel dinamiklerinde dönüşüme yol açmakta ve bazı alanlarda zayıflama gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, Irak Türkmenlerinde Alevilik-Bektaşilik inancının günümüz koşullarındaki devamlılığını incelemek, bu inanç sisteminin değişim ve süreklilik eksenindeki yerini anlamak açısından önemli bir araştırma konusu olmaktadır.

7. GÜNÜMÜZDE ALEVİLİĞİN VE BEKTAŞİLİĞİN TÜRKİYE, IRAK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Alevilik ve Bektaşilik, Türk toplumunun manevi yapısında derin izler bırakan iki önemli inanç sistemidir. Her ne kadar benzer kökenlere sahip olsalar da, tarihsel süreç içinde Türkiye ve Irak'ta farklı sosyal ve siyasi dinamiklerden etkilenmişlerdir (Mahdi, 2015: 10). Bu bağlamda, Türkiye'de Alevilik, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yaşanan siyasi dönüşümler, sosyal hareketler ve modernleşme süreciyle şekillenirken Irak'taki Alevilik ve Bektaşilik ise etnik ve mezhepsel çeşitlilik içinde kendi özgün kimliklerini korumuşlardır. Bu farklı dinamikler, her iki bölgedeki Alevilik ve Bektaşilik inançlarının gelişiminde ve toplumsal yapılarındaki etkilerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

7.1. 20. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

20. yüzyıl, Alevilik ve Bektaşiliğin toplumsal ve siyasal bağlamda önemli bir dönüşüm süreci yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve sonrasındaki toplumsal değişimlerle şekillenmiştir. Alevilik ve Bektaşilik, tarih boyunca maruz kaldığı baskılar ve ayrımcılıklar sonucunda, varoluş mücadelesi vermek durumunda kalmıştır (Yıldırım, 2012: 136). Buna ek olarak, 20. yüzyılda Alevilik ve Bektaşilik, inançsal bir sistem olmasının yanı sıra toplumsal dayanışmanın ve kimliğin önemli bir unsuru olarak da öne çıkmıştır.

Osmanlı döneminde Alevilik ve Bektaşilik, zaman zaman devlet otoritesi tarafından kabul edilirken, çoğu zaman da dışlanmış ve hedef alınmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, laiklik ilkesinin benimsenmesi, bu inanç gruplarının kendilerini ifade etme biçimlerini yeniden şekillendirmiştir (Subaşı 2003: 173-182). Özellikle 1930'lu yıllarda Alevi ve Bektaşi toplulukları, sosyal alanlarda kendilerini ifade etmek için yeni yollar aramaya başlamıştır. Bu dönemde, Alevilik ve Bektaşiliğin sosyal unsurlarının korunmasına yönelik çabalar artmıştır (Shankland, 2003b: 20). Bununla birlikte, Cumhuriyetin erken döneminde uygulanan merkezîyetçi politikalar, Alevi ve Bektaşi topluluklarının toplumsal hayatta tam anlamıyla yer bulmalarını zorlaştırmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda Alevilik, sosyalist hareketlerin etkisiyle toplumsal bir kimlik haline gelmiştir. Alevi toplulukları, sosyal adalet

ve eşitlik mücadelesinde yer alarak, siyasi bir aktör olma yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Bu dönemde, Alevi dernekleri ve cem evleri gibi toplumsal organizasyonlar, Aleviliğin güncellenmesi ve toplumsal hafızanın güçlendirilmesi için önemli bir rol oynamıştır (Yaman, 2006: 11). Ayrıca, bu süreçte Alevilik, sınıf temelli bir söylemle birleşerek toplumsal dayanışma ve eşitlik mücadelelerinin merkezinde yer almıştır. Alevi toplulukları, modernleşme ve kentleşmenin etkisiyle kırsal alanlardan kentlere göç ederken, kimliklerini koruma ve yeniden inşa etme çabalarına ağırlık vermiştir.

1980’li yıllarla birlikte Alevilik ve Bektaşilik, bir inanç meselesi olmaktan çıkarak kimlik politikalarının bir parçası haline gelmiştir. Alevi toplulukları, devletin politikaları karşısında daha görünür hale gelmiş ve kendi taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Bu süreçte, Aleviliğin laiklik anlayışıyla uyumlu bir şekilde tanımlanması gerektiği vurgulanmış ve Alevilik, modern bir kimlik olarak yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır (Dressler, 2008: 22). Öte yandan, bu dönemde Alevilik ve Bektaşilik, farklı siyasi ve ideolojik yaklaşımların etkisi altında kalmıştır. Özellikle Alevi topluluklarının laiklik ve demokrasi söylemleri çerçevesinde hareket etmeleri, onların daha geniş bir toplumsal kabul görmesini sağlarken, inançlarının otantik yapısının tartışma konusu olmasına da yol açmıştır (Kağıtçıbaşı 2010: 133-135).

Günümüzde ise Alevilik ve Bektaşiliğin dönüşümü, küreselleşme ve dijitalleşme gibi çağdaş dinamiklerden de etkilenmektedir. Alevi toplulukları, sosyal medya ve diğer dijital platformlar aracılığıyla kendilerini ifade etme ve organize olma imkânı bulmaktadır. Bu durum, Alevilik ve Bektaşiliğin güncel meseleler karşısında daha aktif bir şekilde yer almasına neden olmaktadır. Ayrıca, uluslararası düzeydeki insan hakları ve azınlık hakları tartışmaları, Alevi topluluklarının kendi kimliklerini tanıtmaya ve savunmaya konusundaki çabalarını güçlendirmiştir (Yaman, 2006: 18). Dolayısıyla, Alevilik ve Bektaşiliğin çağdaş dinamikler ışığında dönüşümü, bu inanç sistemlerinin geleneksel kimliklerini koruma ile modern dünyada kendilerini yeniden tanımlama arasındaki dengenin önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, 20. yüzyıldan günümüze Alevilik ve Bektaşiliğin dönüşümü, bir inanç meselesi olmanın ötesinde, toplumsal ve politik bir kimlik haline gelmiştir. Bu süreç, Alevi ve Bektaşi topluluklarının kendi tarihsel miraslarını koruma çabasıyla birlikte, modern dünyada var olma mücadelesinin bir yansımasıdır. Alevilik ve Bektaşiliğin gelecekteki dönüşümü, bu dinamiklerin nasıl evrileceğine ve toplumsal değişimle nasıl etkileşime gireceğine bağlı olarak şekillenecektir (Yıldırım, 2012: 137). Bu bağlamda, Alevilik ve

Bektaşiliğin geleceği, hem toplumsal kabul hem de siyasi temsil açısından kritik bir dönemekten geçmektedir. Bu topluluklar kültürel miraslarını yaşatabilmek ve kimliklerini sürdürebilmek için değişen sosyal ve politik koşullara uyum sağlama çabalarını sürdürmektedirler.

7.2. IRAK'TAKİ SİYASİ VE SOSYAL GELİŞMELERİN ETKİSİ

Irak'taki siyasi ve sosyal gelişmeler, Alevilik ve Bektaşiliğin varoluşu, kimlik inşası ve toplumsal algılar üzerinde önemli etkiler oluşturmıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren Irak, çeşitli siyasi dönüşümler, iç çatışmalar ve mezhepsel gerilimler yaşamış, bu süreçler Alevi ve Bektaşi topluluklarını da derinden etkilemiştir. Bu bağlamda, Irak'ta meydana gelen siyasi ve sosyal değişimlerin Alevilik ve Bektaşilik üzerindeki etkilerini analiz etmek, bu inanç sistemlerinin günümüzdeki durumunu daha iyi anlamak açısından önem arz etmektedir (Taşgın, 2009: 184). Bu nedenle, Irak'taki siyasi ve sosyal dönüşümlerin Alevilik ve Bektaşilik üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik bir değerlendirme, bu toplulukların tarihsel süreç içerisindeki şekillenme dinamiklerini ve günümüzde verdikleri kimlik mücadelelerini daha kapsamlı bir biçimde kavrayabilmek için kritik bir öneme sahiptir.

7.2.1. Siyasi Gelişmeler

Irak'ın siyasi tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle başlamış, ardından İngiliz manda yönetimi, monarşi, Baas Partisi dönemi ve son olarak ABD'nin Irak'a müdahalesi gibi önemli evrelerle şekillenmiştir. Bu tarihsel süreçte, Alevi ve Bektaşi toplulukları, genel siyasi yapının bir parçası olarak zaman zaman dışlanmış, zaman zaman ise siyasi aktörler olarak öne çıkmıştır (Mohammed, 2010: 14). Buna rağmen, Alevi ve Bektaşi toplulukları, her dönemde karşılaştıkları zorluklara karşı kimliklerini koruyarak toplumsal hayatta varlıklarını sürdürme çabalarını devam ettirmişlerdir. Bu durum, toplulukların tarihsel süreklilik ve değişim dinamiklerine dair önemli bir mücadele sergilediklerini göstermektedir.

Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Irak'ta güçlü bir Arap milliyetçiliği politikası benimsenmiş, bu durum Alevi ve Bektaşi topluluklarının ciddi ayrımcılıklara maruz kalmasına yol açmıştır. Özellikle Saddam Hüseyin yönetiminde, mezhepsel temizlik uygulamaları bu inanç gruplarını doğrudan hedef almış, toplumsal hayattaki yerlerini zayıflatmayı amaçlamıştır. Bu süreç, Alevi ve Bektaşi bireylerin kimliklerini gizlemek zorunda kalmalarına ya da sosyal hayatın dışında kalmalarına neden olmuştur (Bremer ve

Malcolm, 2006: 18). Saddam Hüseyin dönemi sırasında uygulanan Arap milliyetçiliği politikaları, Alevi ve Bektaşî inançlarını etnik kimlikleri temelinde baskı altına almış ve bu toplulukların toplumsal alandaki dışlanmışlıkları derinleştirmiştir.

2003'teki ABD işgali sonrasında Irak'ta yaşanan siyasi belirsizlik ve 2006'da başlayan mezhepsel çatışmalar, Alevi topluluklarının ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Yeni kurulan Irak hükümetinin Şii ağırlıklı bir yönetim anlayışını benimsemesi, Alevi ve Bektaşî topluluklarının toplumsal konumunu daha da zayıflatmıştır. Şii ve Sünni gruplar arasında sıkışan Alevi toplulukları, kendi seslerini duyurmakta ve toplumsal varlıklarını sürdürmekte zorlanmıştır (Çelik, 2019: 9). Benzer şekilde, 2003 sonrası dönemde artan siyasi istikrarsızlık, Alevi ve Bektaşî topluluklarının etnik kimliklerini savunmalarını güçleştirmiştir. Şii ağırlıklı hükümetin politikaları, bu toplulukların hem inançlarını özgürce ifade etmelerini hem de temsil edilme haklarını kullanmalarını engelleyen bir yapı oluşturmuştur. Bu durum, Alevi ve Bektaşî topluluklarının toplumsal görünürlüklerini ve kimliklerini koruma mücadelelerini daha da zorlaştırmıştır.

7.2.2. Sosyal Gelişmeler

Sosyal dinamikler, Alevilik ve Bektaşîliğin Irak'taki durumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle 2003 sonrası dönemde Irak'ta başlayan yeniden yapılanma süreci, Alevi ve Bektaşî topluluklarının sosyal hayatta kendilerini yeniden inşa etme çabalarını hızlandırmıştır. Bu süreçte toplumsal dayanışma, cem evleri ve dernekler gibi kurumlar aracılığıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak, sosyal yapıda yaşanan parçalanma ve mezhepsel kutuplaşma, bu çabaların önünde ciddi engeller oluşturmuştur (Karem, 2010: 16). Bu bağlamda, 2003 sonrası Irak'taki yeniden yapılanma süreci, Alevi ve Bektaşî topluluklarına toplumsal dayanışmayı güçlendirme fırsatları sunmakla birlikte, mezhepsel çatışmalar ve toplumsal parçalanmalar, bu toplulukların bir arada hareket etmelerini ve kimliklerini koruma çabalarını zorlaştırmıştır. Bu durum, Alevi ve Bektaşî topluluklarının sosyal hayatta kendilerini ifade etmelerinin ve varlıklarını sürdürmelerinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur.

Irak'taki Alevi ve Bektaşî toplulukları, sosyal adalet, eşitlik ve insan hakları talepleri doğrultusunda daha görünür hale gelmeye başlamıştır. Bu süreç, toplumsal hareketler ve insan hakları örgütlerinin desteğiyle güçlenmiş, Alevilik ve Bektaşîlik konusunda farkındalık yaratmak amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Ancak, bu topluluklar

günümüzde dahi ciddi tehditlerle karşı karşıya bulunmakta ve marjinalleşme riski taşımaktadır (Bremer ve Malcolm, 2006: 19). Ayrıca, Alevi ve Bektaşî topluluklarının daha görünür hale gelmesi yalnızca toplumsal hareketler ve insan hakları örgütlerinin desteğiyle değil, aynı zamanda Irak'taki siyasi yapının dönüşümüyle mümkün olabilecektir. Bu topluluklar, kimliklerini ifade etme ve toplumsal eşitlik talepleri doğrultusunda önemli adımlar atmış olsalar da, dışlanma, ayrımcılık ve çeşitli tehditlerle mücadele etmeye devam etmektedir. Bu durum, onların toplumsal hayatta daha güçlü bir şekilde yer alabilmeleri için destek mekanizmalarının ve farkındalık çalışmalarının artırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

7.2.3. Kültürel Etkiler

Irak'ta yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler, Alevilik ve Bektaşîliğin unsurlarının yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Alevi ve Bektaşî toplulukları için kültürel mirasın korunması, kimlik inşası ve toplumsal bellek büyük bir öneme sahiptir. Geleneklerin, ritüellerin ve festivallerin yeniden canlandırılması, bu toplulukların kimliklerini güçlendirme ve dayanışmayı artırma stratejilerinin temel taşlarından biri haline gelmiştir (Kavak, 2019: 263). Bu süreçte, unsurların korunmasına yönelik çalışmalar, sadece geçmişle bağ kurmayı değil, aynı zamanda topluluklar arasındaki birlik ve dayanışmayı da güçlendirmeyi hedeflemektedir. Alevilik ve Bektaşîlik inancına ait uygulamaların toplumsal hafızada yeniden canlandırılması, bu inanç sistemlerinin yalnızca bir manevi dayanak olmanın ötesinde, aynı zamanda kimliklerini ifade etme ve varlıklarını sürdürebilme mücadelelerinin bir parçası olmuştur.

Irak'taki siyasi ve sosyal gelişmeler, Alevilik ve Bektaşîliğin dinamiklerini derinden etkilemiş ve bu toplulukları zorlu bir mücadele sürecine sürüklemiştir. Alevi ve Bektaşî toplulukları, bu süreçte varlıklarını sürdürmek, kimliklerini korumak ve sosyal adalet taleplerini dile getirmek amacıyla çeşitli adımlar atmaktadır. Irak'ta Alevilik ve Bektaşîliğin geleceği, bu toplulukların karşılaştıkları zorlukları aşabilme kapasitelerine ve siyasi alanda kendilerini ifade edebilme kabiliyetlerine bağlı olarak şekillenmektedir (Cengiz, 2000: 15). Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşîliğin geleceği, bu toplulukların kendi iç dinamiklerinin yanı sıra Irak'taki genel siyasi ve toplumsal koşulların nasıl evrileceğine de bağlıdır. Bu inanç gruplarının, karşılaştıkları engelleri aşabilme ve toplumsal eşitlik mücadelesini sürdürme kararlılığı, kimliklerini koruma ve geleceğe taşıma noktasında belirleyici olacaktır.

7.3. IRAK TÜRKMENLERİ ARASINDAKİ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK İLE İLGİLİ GÜNCEL SORUNLAR

Irak Türkmenleri, tarih boyunca Alevilik ve Bektaşiliği benimseyerek, bu inanç sistemlerini ve sosyal kimliklerinin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Bu inançlar, Türkmen toplumu içerisinde toplumsal dayanışmayı güçlendirmekte ve ortak bir kimlik oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Kavak, 2019: 264). Ancak, Sünni ve Şii çoğunlukların egemen olduğu bir sosyo-politik ortamda, Irak Türkmenleri de etnik kimlikleri açısından önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik inancına sahip olan Türkmenler, tarihsel süreç boyunca dışlanma ile karşı karşıya kalmış, toplumsal kabul görme ve kimliklerini özgürce ifade etme noktasında büyük güçlükler yaşamıştır. Bu durum, Türkmenlerin etnik varlıklarını koruma mücadelelerini de şekillendirmiştir. Günümüzde, bu zorlukları aşmak ve toplumsal eşitlik taleplerini dile getirmek, Irak Türkmenlerinin hem kimliklerini koruma hem de kendi geleceklerini inşa etme çabalarının merkezinde yer almaktadır.

7.3.1. Etnik ve Mezhepsel Ayrımcılık

Irak'taki siyasi düzen, etnik ve mezhepsel ayrımcılık temelinde şekillenmiş bir yapıya dayanmaktadır. Bu yapı, ülkedeki farklı grupların kimliklerini ve toplumsal rollerini belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda çeşitli azınlıkların kendi inanç ve kimliklerini özgürce ifade etmelerini zorlaştıran engelleri de beraberinde getirmektedir. Türkmenler, Arap ve Kürt toplulukları arasında sıkışmış bir konumda bulunmakta ve bu durum, onların toplumsal ve sosyal kimliklerini ifade etmelerini büyük ölçüde sınırlamaktadır (Acar ve Duman, 2024: 1685). Türkmenlerin karşı karşıya kaldığı bu karmaşık toplumsal yapı, sadece etnik aidiyetle sınırlı kalmamakta, mezhepsel ve inançlar üzerinden de derin ayrımlar ortaya çıkarmaktadır.

Irak'ta Alevi ve Bektaşi inançlarına sahip Türkmenler, hem mezhebi hem de etnik kimlikleri açısından sıklıkla ayrımcılığa uğramaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel olarak Sünni ve Şii çoğunluklar tarafından dışlanmış inançlar olup, bu inançlara sahip bireyler, inançlarının yanı sıra etnik kimlikleri nedeniyle de toplumsal baskılara maruz kalmaktadır. Alevi ve Bektaşi Türkmenler, bu durumu Irak'ın mevcut siyasi ortamının yanı sıra bölgesel düzeyde de bir kimlik mücadelesi olarak deneyimlemektedir. Söz konusu inançlar, özellikle Sünni ve Şii çoğunlukların rekabeti ve bu rekabetin toplumsal düzeydeki yansımalarıyla birlikte daha fazla aykırılaştırılmaktadır (Krause, 2020: 12). Bu bağlamda, Alevi ve Bektaşi

Türkmenlerinin yaşadığı marjinalleşme, inançlarının dışlanmasıyla sınırlı kalmamakta, etnik kimliklerinin toplum tarafından reddedilmesiyle daha da derinleşmektedir.

Bu ayrımcılık, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin kimliklerini özgürce ifade etmelerini ciddi şekilde zorlaştırmaktadır. Toplumsal olarak dışlanmış bu bireyler, hem inançlarını hem de etnik kimliklerini dış dünyaya açıklamada büyük güçlükler yaşamaktadır. Bu bağlamda, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin yaşadığı kimlik çatışmaları mezhebi aidiyetle sınırlı kalmayıp, etnik kimlikleriyle de şekillenmektedir. Bu durum, söz konusu grupların, etnik ve mezhebi kimliklerini, hem Irak içindeki hem de dışındaki toplumlara kabul ettirme noktasında önemli zorluklarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Ayrıca, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin kimlik çatışmaları, hem içsel hem de toplumsal düzeyde büyük bir baskı yaratmaktadır. Bu gruplar, inançlarını ve etnik kimliklerini ifade etme konusunda sürekli bir dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Siyasi yapı, bu grupların hayatta kalma mücadelesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile Merkezi Irak Yönetimi (Bağdat Hükümeti) arasındaki çatışmalar, Türkmenlerin en çok mağdur olduğu ve etnik kimliklerinin ihmal edildiği bir ortam yaratmaktadır. Bu bağlamda Türkmenler, yerel ve bölgesel düzeyde kendi haklarını savunma noktasında zayıf bir pozisyonda kalmaktadır. Özellikle Alevi ve Bektaşî inançlarına sahip Türkmenler, inançlarından dolayı her iki tarafça da genellikle dışlanmakta ve kendi inanç sistemlerini yaşama konusunda büyük zorluklar çekmektedirler. Bu dışlanmışlık durumu, sadece siyasi anlamda değil, toplumsal düzeyde de kimliklerini ifade etme konusunda derin engeller yaratmaktadır (Bayatlı, 2018: 65). Sonuç olarak, bu dışlanma, sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal bütünlük açısından da ciddi sorunlar yaratmakta, bu grupların toplumsal ve siyasi haklarını elde etmelerini engellemektedir.

Irak'taki etnik ve mezhebi ayrımcılık, Türkmenlerin etnik ve inançsal kimliklerini ifade etme süreçlerini büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Alevi ve Bektaşî inançlarına sahip Türkmenler, bu bağlamda mezhebi olarak etnik temelli dışlanmanın mağdurlarıdır. Irak'taki bu kimlik mücadelesi yalnızca bireysel bir durum olmanın ötesinde, bölgesel ve uluslararası dinamiklerle şekillenen daha geniş bir meseledir. Bu grupların kimliklerini özgürce ifade edebilmeleri, Irak'taki iç siyasetin ve bölgesel politikaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Soltani, 2021: 26). Dolayısıyla, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin karşılaştığı dışlanma, sadece Irak'ın iç politikasıyla sınırlı kalmayıp, bölgesel güç dengeleri ve uluslararası ilişkilerden de etkilenmektedir.

7.3.2. Siyasi Temsil Eksikliği

Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin siyasi temsili, özellikle Irak gibi çoğunlukla Şii ve Sünni grupların hâkimiyetindeki siyasi yapılar içinde tarihsel olarak sınırlı kalmıştır. Irak'taki siyasi sistemin, özellikle 2003 sonrası, Şii ve Sünni bloklar arasında belirgin bir şekilde şekillenmesi, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin siyasi alanda hak ettikleri temsili bulmalarını zorlaştırmıştır. Bu durum, Türkmenlerin toplumsal ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine, dolayısıyla haklarının ihlal edilmesine yol açmaktadır. Türkmenlerin karşılaştığı bu temsil eksikliği siyasi arenada ve de toplumsal düzeyde ayrımcılığa neden olmaktadır. Sonuç olarak, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin siyasi temsili, Irak'taki çoğunlukçu Şii ve Sünni yapılar arasında neredeyse görünmez hale gelmiş, bu da toplumsal ihtiyaçlarının yeterince karşılanmamasına ve haklarının ihlal edilmesine neden olmuştur.

Irak'taki etnik ve inançsal çeşitlilik, ülkedeki siyasi yapıyı karmaşık bir hale getirmiştir. Özellikle Alevi ve Bektaşî Türkmenler gibi daha küçük grupların bu yapıda yer bulması oldukça zordur. Türkmenler, mezhebi kimliklerinden çok etnik kimlikleriyle öne çıkarak bu sisteme dâhil olma çabalarını sürdürmüşlerdir. Ancak, etnik kimliklerinin ön plana çıkması, onları siyasi alanda yeterince temsil edilememek ve güçsüz bırakmak gibi zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Türkmenler, hem Şii çoğunluğunun hem de Sünni nüfusun politikaları arasında sıkışmış durumda olup, bu durum kendi kimliklerini ifade edebilecekleri bağımsız bir siyasi alan oluşturabilmelerine engel teşkil etmektedir (Çelik, 2019: 10). Ayrıca, Türkmenlerin etnik kimliklerinin siyasi alanda yeterince temsil edilmemesi ise inançsal olarak haklarını savunmalarını da zorlaştırmaktadır. Şii ve Sünni çoğunluklar arasında sıkışan bu topluluk, kimliklerini ifade etme ve kendi taleplerini siyasette dile getirme konusunda ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Bu zorluklar, Türkmenlerin Irak'taki siyasi alanda daha fazla temsil edilmesini ve haklarının korunmasını daha da karmaşık hale getirmektedir.

Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin belirgin bir farklılık taşıyan alt kimlikleri, aidiyet duygularını güçlendirmelerini zorlaştıran önemli bir faktördür. Bu kimlik, bireylerin çoğunlukla mezhebi ve etnik kimliklerinden bağımsız bir aidiyet geliştirmelerini engellemektedir. Irak'taki Sünni-Şii çatışmasının etkisiyle Alevi ve Bektaşî Türkmenler, etnik ve inanç kimlikleri nedeniyle sürekli bir dışlanma durumu yaşamaktadır. Bu dışlanma, bireysel hak ihlalleriyle sınırlı kalmayarak bu kesimin temel taleplerinin siyasette yeterince gündeme gelmemesine de yol açmaktadır. Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin inanç farklılıkları,

aidiyet duygusunu daha da karmaşık hale getirmekte ve Sünni-Şii çatışmalarının etkisiyle sürekli bir dışlanma süreci yaşamalarına neden olmaktadır.

Literatürde, Türkmenlerin siyasi temsiliyle ilgili yapılan çalışmalarda, bu grubun genellikle toplumsal özellikleri nedeniyle siyasi sistemden dışlandığı belirtilmektedir. Türkmenlerin yaşadığı bu temsil eksikliği yerel düzeyde ve uluslararası arenada da dikkate alınması gereken bir sorun olduğu vurgulanmaktadır (Erkmen, 2010: 107). Bu bağlamda, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin, hem kendi toplumsal yapılarının hem de ulusal düzeydeki politikaların gereklilikleri doğrultusunda, daha güçlü bir temsil için politik arenada daha fazla söz sahibi olmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu durum, Türkmenlerin daha etkin bir şekilde temsil edilmesi gerektiğini, toplumsal yapılarının ve ulusal stratejilerin uyumlu bir şekilde ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin daha etkili bir şekilde temsil edilebilmeleri için, öncelikle mevcut siyasi yapının bu topluluğun ihtiyaçlarına ve taleplerine duyarlı hale getirilmesi gerekmektedir. Bu, sadece etnik veya mezhebi kimliklerin değil tarihi bağların da göz önünde bulundurulması anlamına gelmektedir. Bu topluluğun ihtiyaçlarının daha güçlü bir şekilde temsil edilebilmesi için, Türkmenlerin kendi kimliklerini ifade edebilecekleri bağımsız siyasi temsil mekanizmalarının oluşturulması, Irak'ta daha demokratik bir temsilin inşa edilmesi adına önemli bir adım olacaktır (Wiley, 2004: 19-20). Ayrıca, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin sosyal haklarının güvence altına alınması, toplumsal barış ve eşitlik açısından da kritik bir öneme sahiptir. Bu topluluğun ihtiyaçlarını daha etkili bir şekilde savunabilmesi için siyasi temsilin yanı sıra toplumsal değerlerinin ve inançlarının korunması adına somut adımlar atılmalıdır. Bu bağlamda, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin daha güçlü bir sesle temsil edilebilmesi için, toplumsal ve siyasi yapının bu hassasiyetlere duyarlı bir şekilde şekillendirilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

7.3.3. Kültürel ve İfade Özgürlüğü

Alevilik ve Bektaşilik, hem inanç hem de kültür açısından belirgin farklılıklar gösteren ve özgün bir inanç biçimi olarak kabul edilen iki önemli inanç sistemidir. Alevi ve Bektaşî Türkmenleri, özellikle Irak gibi Ortadoğu'nun sosyo-politik yapısının karmaşık olduğu bölgelerde, tarihsel süreç içinde zaman zaman toplumsal ve inançsal baskılara da maruz kalmaktadır. Alevi ve Bektaşî Türkmenleri, kimliklerini koruma çabalarında bir dizi zorlukla karşılaşmakta, bu durum, inançlarının ifade edilmesi ve ibadetlerinin yerine getirilmesi konusunda ciddi engeller yaratmaktadır. Cem evleri gibi ibadet merkezlerinin

inşası, korunması ve buralarda inanç pratiklerinin yerine getirilebilmesi, bu topluluklar için genellikle sorunlu bir alan olmaktadır. Bu engellerin aşılabilmesi, Alevi ve Bektaşî topluluklarının inanç kimliklerinin tehdit altına girmesine yol açmakta, miraslarının korunması ve yaşatılması noktasında da büyük zorluklar ortaya çıkarmaktadır (Cengiz, 2000: 15). Bununla birlikte, Alevi ve Bektaşî topluluklarının karşılaştığı bu zorluklar sadece dibi kimliklerinin korunması değil, kültürel miraslarının korunmasının da tehlikeye girmesine neden olmaktadır. Cem evlerinin inşa edilmesi ve korunması, bu toplulukların inançlarını yaşayabilmesi için hayati bir öneme sahiptir.

İnanç özgürlüğü, özellikle baskıcı rejimler ve toplumsal yapılar nedeniyle birçok topluluk için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Irak'ta Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin karşılaştığı baskılar somut engellerle sınırlı kalmayıp toplumsal algılar, dışlanma ve kimlik reddi gibi derin yapısal sorunlarla şekillenmektedir. Duman (2012: 110) da bu baskıların, kimliklerin özgürce ifade edilmesini engellediğini ve toplulukların inançsal yaşantılarında ciddi zorluklar yarattığını ifade etmektedir. Bu durum, toplumsal yapının dinamiklerini ve bireylerin inançlarını özgürce yaşama haklarını tehdit eden bir boyut kazanmaktadır.

Günümüzde, Alevi ve Bektaşî topluluklarının karşılaştığı zorluklar yalnızca Irak ile sınırlı kalmayıp, Ortadoğu'nun farklı coğrafyalarında da benzer sorunların varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç sistemlerine yönelik baskıların arttığı dönemlerde, bu toplulukların kimliklerini koruma stratejilerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Ayrıca, Alevi ve Bektaşî topluluklarının kültürel miraslarını koruma çabaları, hem içsel hem de toplumsal bağlamda önemli bir yer tutmaktadır. Bu çabalar, sadece topluluğun kendisi için değil, aynı zamanda bu inançların tarihsel zenginliklerinin korunması açısından da kritik bir rol oynamaktadır (Taşkaya, 2007: 19). Dolayısıyla, Alevi ve Bektaşî topluluklarının kimliklerini koruma çabaları, toplumsal dayanışma ve direncin bir göstergesi olarak önemli bir yere sahiptir. Bu toplulukların kendi inanç ve kültürlerini yaşatma mücadelesi, aidiyetin sürdürülmesinin ötesinde, çeşitliliğin korunması ve hoşgörü ortamlarının teşvik edilmesi açısından da büyük bir anlam taşımaktadır.

Sonuç olarak, Alevi ve Bektaşî topluluklarının karşılaştığı zorluklar bir inanç meselesi olmanın ötesine geçmekte, toplumsal ve politik mücadeleye dönüşmektedir. Alevilik ve Bektaşiliğin özgün inanç biçimlerinin korunması ve yaşatılması için gerekli ortamın sağlanması, toplumsal barış ve hoşgörü açısından büyük bir önem taşımaktadır (Ahmet Rıfat Efendi, 2007: 52). Bu bağlamda, bu toplulukların karşılaştığı sorunların

özölmesi sadece hak ve özgürlüklerin sağlanması açısından değil, toplumsal yapının daha adil ve eşitlikçi bir biçimde şekillenmesi için de kritik bir rol oynamaktadır.

7.3.4. Kimlik Krizi ve Gençlerin Duyarsızlığı

Günümüzde, Irak Türkmenleri arasında önemli bir kimlik krizi yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu kriz, özellikle genç nesilde geleneksel kimliklerin sorgulanmasına yol açmaktadır. Gençlerin modernleşme ve globalleşme etkisiyle, geleneksel kimliklerini yeniden değerlendirmeleri, toplumsal değerlerden ve eski inanç sistemlerinden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Bu durum, Irak Türkmenlerinin hem miraslarını korumalarını zorlaştırmakta hem de topluluğun geleceğini tehdit etmektedir. Bu çerçevede, Alevilik ve Bektaşılık gibi inanç ve kültürlerin gençler arasında benimsenmesi ve yaşatılması büyük önem taşımaktadır. Ancak, bunun sağlanabilmesi için etkili farkındalık ve eğitim çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Erkmen, 2010: 110). Ayrıca, Irak Türkmenlerinin kimlik krizinin çözümünde, diasporadaki toplulukların rolü de göz ardı edilmemelidir. Diasporada yaşayan Türkmenler, mirasın korunmasında ve genç nesiller arasında kimlik bilincinin geliştirilmesinde önemli bir köprü görevi görebilmektedir. Bu sürecin başarılı olabilmesi için, hem yerel hem de diaspora topluluklarının iş birliği içinde hareket etmeleri, mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Gençlerin kimlik krizine girmesinin başlıca sebeplerinden biri, modernleşme sürecinin bireylerin toplumsal kimlikleri üzerinde yarattığı dönüşümdür. Özellikle teknolojinin hızla yayılması ve küresel kültürün etkisi, bireylerin geleneksel inanç ve değer sistemlerini sorgulamalarına yol açmaktadır. Irak Türkmenleri gibi etnik ve inanç kimliği güçlü topluluklarda, bu dışsal etkiler geleneksel kimliklerin erozyona uğramasına neden olabilmektedir (Fattah ve Caso, 2009: 221). Bununla birlikte, geleneksel Alevilik ve Bektaşılık, bu topluluklarda önemli bir kimlik unsuru olarak varlığını sürdürse de, gençler arasında bu inançların özümsemi her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Bu doğrultuda, modernleşme ve küresel etkilerin bir araya gelmesi, geleneksel kimliklerin korunmasını giderek daha güç hale getirmektedir.

Toplumların mirası, kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır ve bu miras, nesilden nesile aktararak gelecek kuşaklara ulaşır. Irak Türkmenleri için Alevilik ve Bektaşılık, bir aidiyetin ötesinde, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, kimlik inşasını destekleyen ve sürekliliği sağlayan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, gençlerin bu kimliklere olan bağlılıklarının sorgulanması, mirasın korunmasını tehlikeye

atmaktadır. Modern yaşamın getirdiği bireysellik, toplumsal değerlerin zayıflamasına yol açmış ve bu durum geleneksel inançların yaşatılmasını güçleştirmiştir (Stokes, 2009: 108). Ayrıca, gençler arasında geleneksel inançlara yönelik ilgisizlik, Alevi ve Bektaşî kültürünün sosyal ilişkilerin ve toplumsal yapının şekillenmesindeki rolünün yeterince anlaşılmamasına neden olmaktadır. Bu durum, kültürel mirasın geleceğe taşınmasında önemli bir engel teşkil etmektedir.

Bu durumu aşmak için, gençlerin Alevilik ve Bektaşilik gibi kimlikleri yeniden keşfetmelerini sağlayacak eğitimsel ve farkındalık çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalar, sadece inançsal yapının ve ritüellerin öğretilmesinden ibaret olmamalı, aynı zamanda toplumsal değerlerin, mirasın ve tarihsel bağların önemine de vurgu yapılmalıdır. Eğitim programları ve etkinlikler aracılığıyla, gençlere geleneksel kimliklerin modern yaşamla nasıl bütünleştirilebileceği öğretilmelidir (Yıldız, 2017: 42). Ayrıca, geleneksel inançların toplumsal dayanışma, aidiyet duygusu ve kolektif kimlik açısından sağladığı katkılar da gençler arasında daha fazla anlatılmalıdır. Böylece, mirasın korunmasına yönelik bir zemin hazırlanmakta ve toplumsal değerlerin geleceğe taşınması sağlanmaktadır. Sonuç olarak, bu tür çalışmalar gençlerin kimliklerini anlamalarına ve geçmişlerini sahiplenmelerine yardımcı olmakta, toplumsal yapının güçlenmesine de katkı sunmaktadır.

Irak Türkmenleri arasında yaşanan kimlik krizi, modernleşme ve küreselleşme etkileriyle derinleşen bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Ancak, Alevilik ve Bektaşilik gibi kimliklerin yeniden yaşatılması ve benimsenmesi, toplumsal değerlerin korunabilmesi açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. Gençler arasında bu kimliklerin farkındalık çalışmalarıyla benimsenmesi sağlanarak, topluluğun mirası korunmakta ve toplumsal dayanışma güçlendirilmektedir. Bu bağlamda, Erkmen (2010: 110-111) tarafından da vurgulanan farkındalık çalışmalarının önemi daha da belirginleşmektedir. Sonuç olarak, kimlik kriziyle mücadele etmek ve toplumsal dayanışmayı sağlamak için kimliklerin yaşatılması büyük bir rol oynamaktadır.

7.3.5. Güvenlik Sorunları

Irak'taki Alevi ve Bektaşî Türkmen toplulukları, ülkedeki uzun süreli siyasi istikrarsızlık, güvenlik tehditleri ve mezhepsel ayrımcılık gibi birçok olumsuz faktörden derinden etkilenmektedir. Irak'taki etnik ve mezhebi çatışmalar, özellikle 2006 sonrası dönemde, Alevi ve Bektaşî inançlarına sahip Türkmenlerin yaşam alanlarını ciddi şekilde tehdit etmeye devam etmektedir. Bu tehditler, toplumsal huzur ile birlikte bu grupları ve

varlıklarını da büyük bir tehlike altına sokmaktadır. Bu durum, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin karşılaştığı temel meseleler arasında yer almakta olup, Irak'ın çok kültürlü yapısının korunması için de büyük bir tehdit oluşturmaktadır (Acar ve Duman, 2024: 1690). Buna ek olarak, Alevi ve Bektaşî Türkmen topluluklarının maruz kaldığı bu baskılar, sadece görünür yer değiştirme ve kayıplarla sınırlı kalmamakta, bu grupların sosyo-ekonomik durumunu da ciddi şekilde etkilemektedir. Bu şartlar altında, toplulukların karşılaştığı zorluklar hayatta kalma mücadelesiyle sınırlı kalmayıp, kimliklerini koruma ve geleceklerini güvence altına alma çabalarını da zorlaştırmaktadır.

Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin karşılaştığı sorunlar, sadece güvenlik meseleleriyle sınırlı değildir. Bu topluluklar, etnik ve mezhebi kimliklerinden dolayı ayrımcılığa uğramakta, siyasi temsil eksiklikleri ve ifade özgürlüğü kısıtlamalarıyla da mücadele etmektedir. Irak'ta etnik ve mezhebi ayrımcılığın giderek derinleşmesi, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin toplumsal yapısını ciddi şekilde zedelemektedir. Aynı zamanda, bu grupların inançlarını ifade etme özgürlüğü, özellikle son yıllarda önemli ölçüde kısıtlanmış ve bu durum, topluluğun kimlik krizi yaşamasına yol açmıştır. Kimlik krizi, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin varoluş mücadelesini derinden etkilemekte ve topluluk üyelerinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde aidiyet duygusunu zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal huzurun ve barışın sağlanması, bu grupların kimliklerine saygı gösterilerek haklarının güvence altına alınmasıyla mümkün olacaktır. Sonuç olarak, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin yaşadığı sorunların çözümü, sadece güvenlik temelli yaklaşımlarla sınırlı kalmamalı, bu toplulukların inanç kimliklerini özgürce ifade edebileceği, ayrımcılıktan arındırılmış bir toplumsal yapı da inşa edilmelidir.

Erkmen (2010: 111) tarafından vurgulanan bir diğer önemli nokta, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin yaşadığı zorluklar Irak'ın çok kültürlü yapısının korunması açısından kritik bir öneme sahiptir. Irak, tarihsel olarak farklı etnik ve inanç grupların bir arada yaşadığı bir ülke olmuştur. Bu çeşitlilik, ülkenin toplumsal dokusunun temelini oluşturmuş ve zenginlik yaratmıştır. Bu durum, Irak'ın toplumsal yapısının zenginliğini sürdürebilmesi ve gelecekteki sosyal uyum için önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, uluslararası destekler ve yerel inisiyatifler, Alevi ve Bektaşî Türkmenlerinin haklarının korunmasında büyük bir rol oynamaktadır. Uluslararası toplum, özellikle Birleşmiş Milletler ve insan hakları kuruluşları, bu toplulukların karşılaştığı baskı ve güvenlik tehditlerine karşı duyarlılık geliştirmeli ve gerekli önlemleri almak için aktif bir şekilde çalışmalıdır. Aynı şekilde, yerel inisiyatifler de Alevi ve Bektaşî Türkmenlerine

yönelik farkındalık yaratmalı ve haklarının korunması için çözüm önerileri sunmalıdır. Bu adım, sadece Alevi ve Bektaşî Türkmenler için değil, tüm Irak halkı için de önemli bir gelişmedir. Toplumsal barış ve uzlaş, ancak farklı etnik grupların haklarına saygı gösterildiği ve güvence altına alındığı bir ortamda sağlanabilir. Nitekim toplumsal barışın ve sürdürülebilir uzlaşının temelinde etnik grupların haklarının korunması ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması yatmaktadır.

Irak'taki Alevi ve Bektaşî Türkmen topluluklarının karşılaştığı çok boyutlu sorunlar, güvenlik tehditleri ile sınırlı değildir. Etnik, mezhebi ve siyasi hak ihlalleri, bu toplulukların varoluş mücadelesini derinden etkilemekte ve toplumsal huzuru tehdit etmektedir. Bu sorunların çözülmesi, Irak'ın çok kültürlü yapısının korunması ve toplumsal barışın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte, uluslararası destekler ve yerel inisiyatifler aracılığıyla Alevi ve Bektaşî Türkmenlerin haklarının korunması Irak'ın genelinde toplumsal barışa katkı sağlayacaktır. Toplumun farklı grupları arasında güven ve pozitif etkileşim köprüleri kurmak, sosyal güvenlik inşasını güçlendirmekte ve insanları bir araya getirip onları bir birleşim, etkileşim ve katılım potasında bulundurmak yoluyla toplum istikrarı daha da arttırmaktadır (Ümid ve Abd, 2020: 336). Özellikle, Alevi ve Bektaşî Türkmen topluluklarının maruz kaldığı asimilasyon girişimlerinin önlenmesi ve kimliklerinin korunması, bu toplulukların varlığı açısından ve Irak'taki sosyal çeşitliliğinin sürdürülebilirliği bakımından da kritik bir öneme sahiptir.

7.4. DİASPORA'DA ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK İLİŞKİLERİ

Diaspora, bir toplumun yerinden edilmesi, göç etmesi veya kendi iradesiyle başka bir coğrafyaya yerleşmesi sonucu oluşan toplulukları ifade etmektedir. Alevilik ve Bektaşilik gibi inanç sistemlerinin diasporadaki temsil ve yaşanma biçimleri, hem tarihsel bağlam hem de günümüzdeki sosyal ve politik dinamiklerle yakından ilişkili olmaktadır (Sökefeld, 2015: 96). Bu bağlamda, Türkiye ve Irak merkezli Alevi ve Bektaşî diasporalarının oluşumu, her iki inanç grubunun kimliklerini ve toplumsal rollerini nasıl yeniden şekillendirdiğini anlamak için önemli bir alan sunmaktadır. Diasporadaki bu dönüşüm, bireysel ve de toplumsal düzeydeki değişimleri gözler önüne sererek, bu grupların pratiklerini ve toplumsal ilişkilerini nasıl yeniden inşa ettiklerini araştırmayı gerektirmektedir.

Alevi ve Bektaşî toplulukları, diasporada bulundukları toplumların sosyal ve kültürel dinamiklerine adapte olarak kimliklerini yeniden şekillendirmektedir. Bu süreç, bireysel ve toplumsal düzeyde değişimlere neden olmakta; ritüellerin icra şekilleri, toplumsal ilişkiler

ve aidiyet duygusu gibi konularda dönüşümler yaşanmaktadır. Örneğin, diaspora toplulukları, cem evleri ve dernekler aracılığıyla ibadetlerini ve pratiklerini sürdürmekte, bulundukları toplumlarda kabul ve aidiyet duygusu oluşturmaktadır.

Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren, Türkiye'deki Alevi ve Bektaşî topluluklarının yurt dışına göç etmesi, diaspora olgusunu gündeme getirmiştir. Avrupa başta olmak üzere, Amerika ve Avustralya gibi farklı coğrafyalara yayılan bu topluluklar, Alevilik ve Bektaşîliğin inanç unsurlarını yeni ortamlarında koruma ve yaşatma çabası içerisine girmiştir. Diaspora Alevi ve Bektaşîleri, bulundukları ülkelerde kendi kimliklerini ifade etmek ve toplumsal dayanışma sağlamak amacıyla dernekler, cem evleri ve organizasyonlar kurarak sosyal ağlar oluşturmuştur (Clifford, 2015: 6). Bu bağlamda, diaspora Alevi ve Bektaşî toplulukları, yurt dışındaki yerleşim süreçlerinde sadece inanç kimliklerini korumakla kalmamış, bulundukları toplumlarda toplumsal kabul ve aidiyet duygusu oluşturmak adına önemli bir adım da atmışlardır.

Diasporada Alevilik ve Bektaşîlik, bireylerin inançlarını yaşama biçimlerini ve toplumsal kimliklerini yeniden tanımlamalarına olanak tanımaktadır. Bu süreç, diaspora topluluklarının, anavatanlarından uzakta, farklı ve sosyal ortamlarda Alevilik ve Bektaşîliğin sembollerini, ritüellerini ve geleneklerini sürdürmeleri açısından önemlidir. Cem evleri, bu bağlamda bir ibadet yeri olmasının yanı sıra toplumsal dayanışmanın ve aktarımın merkezi olarak da işlev görmektedir. Diaspora Alevileri, bu mekânlarda bir araya gelerek, hem ibadetlerini ve ritüelleri yerine getirme hem de toplumsal sorunları tartışma fırsatı bulmaktadır. Bruneau (2015: 72)'nin çalışması, diaspora Alevi ve Bektaşî topluluklarının kimlik ve inançlarını nasıl yeniden inşa ettiklerini ele alarak, bu süreçte karşılaşılan zorlukları ve uyum stratejilerini incelemektedir. Çalışma, diaspora topluluklarının anavatanlarıyla olan bağlarını sürdürme ve bulundukları toplumlarda kabul görme çabalarını detaylı bir şekilde analiz etmektedir.

Bununla birlikte, diaspora Aleviliği ve Bektaşîliği, anavatanlardaki uygulamalardan bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Yerel kültürlerin etkisi altında, diaspora toplulukları kendi inanç ve pratiklerini yeniden yorumlayarak, Alevilik ve Bektaşîliğin kimliğini farklılaştırmaktadır. Örneğin, göç edilen ülkelerdeki sosyal ortamlar, Alevi ve Bektaşî topluluklarının ibadetleri, ritüelleri ve pratiklerini nasıl şekillendirdiği üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Bu durum, diaspora topluluklarının inançlarını yaşarken karşılaştıkları zorlukları aşma biçimlerine ve toplumsal entegrasyon süreçlerine yansımaktadır (Sökefeld, 2006: 266). Ayrıca, diaspora topluluklarının inançlarını yeniden yapılandırma süreçleri, hem

kimliklerini koruma hem de bulundukları toplumlarda tanınma çabalarının bir sonucu olarak, Alevilik ve Bektaşiliğin daha esnek ve kapsayıcı bir yapıya bürünmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, diaspora Aleviliği ve Bektaşiliği, geleneksel inanç sistemlerinden beslenmekle birlikte, bulunduğu toplumların sosyal koşullarına adapte olarak şekillenmektedir.

Diaspora Alevi ve Bektaşi topluluklarının, uluslararası düzeyde insan hakları ve azınlık hakları mücadelesine katkıları önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, diasporadaki bireylerin ve toplulukların kendi inanç ve kimliklerini savunmalarını kolaylaştırmakta, bu bağlamda diaspora organizasyonları, Alevi ve Bektaşi kimliğini tanıtmaya ve destekleme amacıyla çeşitli kampanyalar düzenlemektedir. Bu çabalar doğrultusunda, diaspora Alevi ve Bektaşi toplulukları, anavatanlarındaki inanç gruplarıyla bağlantı kurarak, hem yerel hem de uluslararası düzeyde farkındalık yaratma gayreti içerisine girmektedir (Şahin, 2002: 124). Ayrıca, diaspora Aleviliği ve Bektaşiliği, göç ettikleri ülkelerdeki sosyal yapılarla etkileşimde bulunarak, uyum sürecinde özgün bir biçim kazanabilmektedir. Bu etkileşim, hem kimliklerini korumalarına yardımcı olmakta hem de bulundukları toplumda daha geniş bir kabul görmelerine olanak tanımaktadır.

Diaspora ile Alevilik ve Bektaşilik arasındaki ilişki, karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi ve Bektaşi diasporaları, yerel kültürlerin etkisi altında kendi inanç ve kimliklerini yeniden inşa etmekte, aynı zamanda küresel düzeyde insan hakları mücadelesine aktif katılım göstermektedir. Bu süreç, Alevilik ve Bektaşiliğin günümüzdeki dönüşümünü ve inançsal bir değişim geçirmesini anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır (Arslan, 2017: 12). Bununla birlikte, diaspora bağlamında Alevilik ve Bektaşilik, yalnızca kimlik ve inanç temelli yeniden inşa süreçleriyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda uluslararası ağlar aracılığıyla politik dayanışma pratiklerini de şekillendirmektedir. Bu dinamik, Alevi ve Bektaşi topluluklarının küresel düzeydeki etkileşimlerini derinleştirirken, kendi kimliklerini ve inançlarını yeniden biçimlendirme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

7.5 TÜRKİYE'DEKİ ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK VE IRAK TÜRKMENLERİNDEKİ DURUMUN KARŞILAŞTIRILMASI

Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel kökenleri açısından ortak bir inanç ve kültür yapısına sahip olmakla birlikte, bulundukları coğrafyalardaki sosyo-politik dinamikler nedeniyle farklı gelişim süreçleri yaşamıştır. Türkiye'deki Alevilik ve Bektaşilik ile Irak

Türkmenlerindeki inanç pratikleri, bu farklılıkları gözler önüne sermekte ve her iki toplumun inanç yapısını anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır (Moszynski, 2007: 419). Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşilik arasındaki tarihsel benzerlikler ile coğrafi farklılıklar, her iki inanç yapısının toplumsal bağlamda nasıl evirildiğini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Her iki inanç sistemi, bulundukları coğrafyalarda karşılaştıkları toplumsal etkileşimlere göre şekillenmiş ve bu süreçler, inanç pratiği ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi derinleştirmiştir.

7.5.1. Türkiye'deki Alevilik ve Bektaşilik

Alevilik, Türkiye'de tarihsel açıdan oldukça derin bir geçmişe sahip bir inanç sistemidir. Aleviliğin tarihsel gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar uzanan bir süreçte şekillenmiş ve farklı toplumsal ve siyasal dinamiklerden etkilenmiştir. Osmanlı döneminde, Alevi toplulukları zaman zaman devletin resmi politikaları çerçevesinde kabul görürken, aynı zamanda toplumsal olarak dışlanmış ve sıkça hedef alınmıştır. Aleviliğin Osmanlı'daki durumu, genellikle bir kimlik sorunu olarak varlık göstermiş, özellikle Sünni İslam'ın egemenliği ve devletin Sünni İslam merkezli uygulamaları karşısında Alevi inançları zaman zaman ayrımcılığa uğramıştır (Fırlı, 2021: 20). Bu bağlamda, Aleviliğin Osmanlı dönemindeki durumu sürekli bir kimlik mücadelesi ve dışlanma deneyimi olarak şekillenmiştir. Ayrıca, bu dönemde Alevilik, hem içsel bir direnç geliştirmiş hem de dışarıdan gelen baskılara karşı kendisini yeniden tanımlama ve savunma stratejileri oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Alevilik, Türkiye'deki laiklik anlayışının bir yansıması olarak yeniden şekillenmiştir. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte seküler bir devlet yapısının ortaya çıkması, Alevi topluluklarının da toplumsal kimliklerini yeniden tanımlamalarını zorunlu kılmıştır. Laiklik anlayışının şekillendirdiği bu yeni toplumsal yapıda Alevilik, daha önceki marjinal konumundan farklı olarak bir kimlik meselesi ve toplumsal eşitlik talebi olarak yeniden gündeme gelmiştir. Bu dönüşüm, Alevi topluluklarının kendi sosyal değerlerini daha görünür kılmalarına olanak tanımış ve toplumsal alanda daha fazla temsil edilmelerini sağlamıştır (Yaman, 2006: 12). Ancak bu dönüşüm, Alevilik ile devletin ilişkisini de yeniden şekillendirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, laiklik anlayışının Alevi topluluklarına sağladığı görünürlük ve toplumsal eşitlik, aynı zamanda devletin Aleviliği bir kimlik olarak kabul etme noktasında yaşadığı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Bu süreç,

Aleviliğin hem toplumsal hem de resmi düzeyde kabul görme sürecinin karmaşık ve zaman alıcı olduğunu göstermektedir.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Alevi topluluklarının toplumsal ve siyasal yaşamda daha görünür hale gelmesi, önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Alevi derneklerinin ve cem evlerinin kurulması, inançlarının ve değerlerinin korunması adına önemli birer platform olmuştur. Cem evleri, Alevi toplulukları için hem ibadet alanları hem de sosyal merkezler olarak işlev görmeye başlamıştır. Alevi dernekleri ve sivil toplum kuruluşları, Aleviliği savunmanın yanı sıra toplumsal eşitlik ve özgürlük taleplerini dile getirme noktasında da önemli bir rol üstlenmişlerdir. Aleviliğin bu dönemde daha fazla görünürlük kazanması, Türkiye'nin çok kimlikli yapısı içinde Alevi kimliğinin daha fazla tanınmasını sağlamış ve Alevi hareketlerinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Özarslan, 2017: 159). Bu süreç, aynı zamanda Alevi topluluklarının toplumsal ve siyasal alandaki görünürlüklerinin artmasını sağlayarak, yalnızca Aleviliğin tanınmasına katkı sağlamakla kalmamış, Türkiye'deki laiklik ve demokratikleşme tartışmalarına da önemli bir katkıda bulunmuştur.

1980'li yıllarda, Türkiye'deki toplumsal hareketlerin etkisiyle Alevilik, kimlik siyaseti açısından daha da ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, Alevi hareketleri mücadelenin önemli bir parçası haline gelmiş, özellikle Alevi vatandaşların inançsal ve sosyal hakları konusunda devletin yaklaşımına karşı çeşitli eylemler gerçekleştirilmiştir. Alevi hareketinin öncülüğünde yapılan bu toplumsal mücadeleler, Alevi kimliğinin korunmasıyla birlikte insan hakları, eşitlik ve özgürlük gibi evrensel değerlere de vurgu yapmıştır. Alevi toplulukları, bu dönemde maruz kaldıkları ayrımcılık ve dışlanma ile mücadele ederken, kimliklerini yeniden tanımlama çabası içine girmiştir (Sökefeld, 2015: 97). Bununla birlikte, Alevi hareketlerinin 1980'lerdeki toplumsal etkileri sadece sosyal hakların savunulmasıyla sınırlı kalmamış, Türkiye'deki genel demokratikleşme sürecine de önemli katkılarda bulunmuştur. Bu süreç, Alevilik kimliğinin tanınması ve toplumsal eşitlik hedeflerinin ötesinde, geniş bir insan hakları perspektifiyle şekillenmiştir.

Günümüzde, Alevilik hala önemli bir toplumsal kimlik ve tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Alevi toplulukları, hem içsel olarak kendi kimliklerini modern dünyada yeniden tanımlamak hem de toplumsal alanda daha fazla görünürlük kazanmak amacıyla çeşitli etkinlikler ve törenler düzenlemektedir. Bunun yanı sıra, Alevilik, sosyal adalet ve insan hakları bağlamında tartışılmaya devam etmekte, Alevi kimliği, bir inanç meselesi olmanın ötesine geçerek, toplumsal talepleri ifade eden bir unsur olarak da kullanılmaktadır

(Yaman, 2006: 12). Ayrıca, Aleviliğin toplumsal boyutları, bireylerin kimliklerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Alevi toplulukları, kendi değerlerini ve inanç sistemlerini modern dünyada daha görünür kılarken, toplumsal eşitlik ve haklar konusunda seslerini yükseltmeye devam etmektedir. Bu süreç, Alevilikten kaynaklanan toplumsal taleplerin bir kimlikten ziyade, insan hakları ve eşitlik perspektifinden değerlendirilen geniş bir toplumsal hareket olarak şekillendiğini göstermektedir.

Alevilik, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısında önemli bir yer tutan, çok katmanlı bir inanç ve kimlik sistemidir. Osmanlı döneminden günümüze kadar süregelen dışlanma süreçlerine rağmen, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Alevilik, toplumsal ve siyasal alanda daha görünür hale gelmiş ve kendi kimliğini tanımlama noktasında önemli adımlar atmıştır. Bu süreç, aynı zamanda Aleviliğin, toplumsal mücadelesinde önemli bir güç olarak kullanılmasına olanak tanımıştır. Günümüzde Alevilik çok boyutlu bir kimlik meselesi olarak varlığını sürdürmekte ve toplumsal eşitlik, hak ve özgürlük taleplerinin odağında yer almaktadır (Fırlalı, 2021: 20). Bu bağlamda, Aleviliğin tarihsel süreç içerisindeki dışlanma deneyimlerine rağmen, önemli bir kimlik ve dayanışma zemini oluşturduğuna dikkat çekmek önemlidir.

7.5.2. Irak Türkmenlerindeki Alevilik ve Bektaşilik

Irak Türkmenleri, tarihsel olarak farklı etnik grupların, mezheplerin ve geleneklerin bir arada varlık gösterdiği bir coğrafyada yaşamaktadır. Bu çeşitlilik, özellikle Alevilik ve Bektaşilik, toplumun inanç pratiği içinde önemli bir yer edinmesine zemin hazırlamıştır. Irak'ta Alevilik, özellikle Türkmen nüfusu arasında köklü bir inanç pratiği olarak varlık gösterirken, bu topluluklar inançlarını ve değerlerini yüzyıllar boyunca sürdürmeyi başarmıştır. Alevi Türkmenler, Irak'taki siyasi ve sosyal değişimlere rağmen, kültürel kimliklerini yaşatabilmişlerdir (Bruinessen, 2001: 11). Bu çabalar, sadece bir sürekliliği değil, kültürel kimliklerini koruma arzusunu da yansıtmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak, Alevi Türkmenlerin tarihsel sürecinde merkezi otoriteyle olan ilişkiler belirleyici olmuştur. Özellikle Sünni Arap yönetimlerinin, Türkmenlerin inançlarını ve kimliklerini tehdit etmesi, Alevi Türkmenlerin kendilerini savunma çabalarını pekiştirmiştir. Osmanlı döneminde, Alevi Türkmenler, imparatorluğun yönetiminde genellikle belirli bir yer edinmiş olsa da, bu dönemde de zaman zaman yerel yönetimlerle ve merkezi otoritelerle çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar, Alevi Türkmenlerin kimliklerini koruma ve toplumsal yerlerini sağlamlaştırma süreçlerini

zorlaştırmış, fakat aynı zamanda onları daha da bir arada tutmuştur (Arabacı, 2000: 17). Alevi Türkmenlerin tarihsel süreçteki bu savunma çabaları görünür bir dirençten ibaret olmayıp, kimliklerini koruma çabalarını da kapsamaktadır.

Irak'taki siyasi değişimlerin doruk noktalarından biri, 2003 yılındaki ABD işgali sonrasında 2006'da başlayan mezhep çatışmalarıdır. Bu dönemde, Sünni Arap ve Şii nüfus arasında yoğunlaşan çatışmalar, Alevi Türkmenlerin toplumsal konumunu yeniden şekillendirmiştir. 2003 sonrası dönemde, Irak'taki Türkmenler, kendi toplumsal ve kültürel kimliklerini koruma çabalarına hız vermiş, aynı zamanda Irak'ın siyasi yapısında yer edinme amacıyla çeşitli dernekler ve organizasyonlar kurarak Aleviliği ve kültürel miraslarını yaşatmayı amaçlamışlardır. Alevi Türkmenlerin bu dönemdeki en belirgin özelliği, bir yandan etnik kimliklerini savunurken, diğer yandan kimliklerini koruma konusunda da büyük bir direncin sergilenmesidir (Kavak, 2019: 264). Bunun yanı sıra, 2003 sonrası Irak'taki Türkmenlerin etnik ve inanç kimliklerini savunma çabaları, bölgedeki mezhepçi çatışmalar ve dış müdahalelerin etkisiyle daha da karmaşık bir hal almıştır. Türkmenlerin, özellikle Alevilik gibi inançlarını koruma çabaları, çoğunlukla hem Şii hem de Sünni grupların baskılarıyla şekillenmiş ve bu süreç, toplumsal dayanışma ve aidiyet duygusunun güçlenmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler, Alevi Türkmenlerin kimliklerini koruma ve güçlendirme yönündeki kararlılıklarını pekiştirmiştir.

Alevi Türkmenlerin kimliklerini koruma süreci, sadece ibadetlerin, uygulamaların ve kültürel değerlerin sürdürülmesiyle sınırlı kalmamış, bu kimliklerin toplumsal alanda görünür hale gelmesini ve siyasi temsili sağlamayı da hedeflemiştir. Siyasi alanda kurulan dernekler, kültürel mirası yaşatma ve toplumun sesini duyurma amacıyla önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, Alevi Türkmenler, özellikle Irak'taki etnik ve mezhebi gerginliklerin yoğun olduğu bir ortamda, sosyal konumlarını güçlendirebilmek için, hem kendi içindeki birlikteliği sağlamak hem de dışarıdan gelecek tehditlere karşı dirençli olmak zorunda kalmışlardır (Fattah ve Caso, 2009: 222). Bu bağlamda, Alevi Türkmenlerin kimliklerini koruma süreci, yalnızca içsel dayanışmayı güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda dışarıdan gelen baskılara karşı toplumsal ve siyasi temsil gücünü artırmayı da amaçlamıştır.

Irak'ta Alevilik, özellikle Türkmenler arasında derin bir tarihsel kökene sahip olup, bu kökenden beslenen bir inanç biçimi olarak da varlığını sürdürmektedir. Alevi Türkmenler, geçmişten günümüze etnik ve inanç kimliklerini çeşitli zorluklara rağmen korumayı başarmış ve bu süreçte kendi kimliklerini toplumsal ve siyasal olarak

güçlendirebilmek için önemli adımlar atmıştır. Bu durum, hem tarihsel bağlamda hem de günümüzde Alevi Türkmenlerin kimlik mücadelesinin ne denli merkezi bir rol oynadığını gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir (Kavak, 2019: 265). Ancak Alevi Türkmenlerin kimlik mücadelesi inanç değerlerinin korunmasından ibaret olmayıp, bölgesel ve ulusal düzeydeki politik faktörlerden de etkilenmektedir.

Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda ve sonrasında Türkiye'de önemli bir yer tutmuş inanç sistemleridir. Irak'ta da bu inançların izleri bulunmaktadır; özellikle Musul ve çevresindeki bölgelerde Alevi ve Bektaşi toplulukları mevcuttur. Bu toplulukların yapısı, inançları ve uygulamaları, Türkiye'deki benzerlerinden bazı açılardan farklılıklar göstermektedir. Irak'taki Bektaşi topluluklara örnek olarak aşağıda Şebekler, Kakailer ve Sarılar'a yer verilmiştir.

7.5.2.1. Şebekler

Irak'ın kuzeyinde Türkmen ve Kürt aşiretleri arasında Bektaşi geleneğini yaşatan topluluklardan biri Şebeklerdir. Musul bölgesinde yaşayan bu topluluk, Arapça, Kürtçe ve Türkçeden oluşan karma bir dil yapısına sahiptir. Bu durum, onların aidiyetini belirlemeyi zorlaştırır da kutsal yazılı kaynakları Buyruk'un Türkçe olması ve bazı köylerde Türkçenin yoğun kullanımı, Şebeklerin Türkmen kökenli olduğunu göstermektedir. Ancak bölgenin demografik yapısı nedeniyle zamanla Arapça ve Kürtçenin etkisinde kalmışlardır (Kavak, 2019: 269-270). Şebekler çok dilli bir topluluk olmakla birlikte aidiyetlerinin belirlenmesinde dil konusunun yanıltıcı bir faktör olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Buyruk'un Türkçe olması ve bazı köylerde Türkçenin yoğun kullanımı, Şebeklerin Türkmen kökenli olduğu yönünde bir argüman olarak sunulsa da, bu tespit ağırlıklı olarak dil temelli bir çıkarıma dayanmaktadır. Oysa etnik aidiyetin belirlenmesi, yalnızca dil unsuru üzerinden değil, tarihsel belgeler, kültürel pratikler ve toplumsal yapı gibi çok yönlü verilerle ele alınmalıdır. Şebeklerin zamanla Arapça ve Kürtçenin etkisinde kaldıkları belirtilerek bölgenin demografik yapısının bu dönüşümde etkili olduğu ifade edilmektedir.

Taşgın (2022a: 128)'in "Irak'ta Bektaşi Topluluğu Şebekler" adlı çalışması, Musul'un doğusunda yaşayan ve Alevi-Bektaşi inançlarını benimsemiş olan Şebek topluluğunun yapısını, inançlarını ve uygulamalarını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Taşgın (2009: 185), bu topluluğun hem tarihsel kökenlerine hem de günümüzdeki toplumsal yapılarına dair kapsamlı bir inceleme sunmaktadır. Şebekler, Irak'ta özellikle Musul'un doğusunda

yoğunlaşmış bir grup olup, hem Alevi hem de Bektaşî geleneklerini benimsemişlerdir. Bu topluluk, kendine özgü ibadet ve ritüelleri ile dikkat çekmektedir.

Şebekler, farklı diller konuşmalarına rağmen özünde Türkçe konuşan ve Bektaşî kültürünü günümüze kadar yaşatan bir Türkmen topluluğudur. Musul'un çok kültürlü yapısı, onların inanç ve geleneklerini sürdürebilmeleri için uygun bir ortam sağlamıştır. Iraklı tarihçi Abbas Azzâvî, Şebeklerin yarım asır öncesine kadar Bektaşî geleneğine bağlı olduklarını ve Çelebi Konya adlı Bektaşî inanç önderine mensup olduklarını belirtmektedir (Aksüt, 2009: 343). Şebeklerin dilsel çeşitliliğine rağmen özünde Türkçe konuşan ve Bektaşî kültürünü günümüze kadar yaşatan bir Türkmen topluluğu olduğunu vurgulanmaktadır. Musul'un çok kültürlü yapısının, onların inanç ve geleneklerini sürdürmelerine olanak sağladığı ifade edilmektedir.

Çalışmada, Şebeklerin Alevilik ve Bektaşilikten farklı olarak, bazı yerel inanç unsurlarını ve gelenekleri harmanladığı vurgulanmaktadır. Şebeklerin ibadet ve ritüelleri, özellikle semah ve dua gibi Bektaşî geleneklerine dayalı uygulamaları içerirken, aynı zamanda Alevilikten alınan bazı sembolik anlamlar da yer almaktadır. Bunun yanı sıra, Şebek topluluğunun inanç önderi yapısı da diğer Alevi ve Bektaşî topluluklarından farklılık göstermektedir. Taşgîn (2009: 186), Şebekler arasında inanç önderi rolünü üstlenen kişilerin, genellikle toplumun saygı gösterdiği, ibadetlerini ve ritüelleri yöneten kişiler olduğunu belirtmektedir.

Şebeklerin toplumsal yapısı da oldukça dikkat çekicidir. Taşgîn (2022a: 129), bu topluluğun toplum içindeki sosyal bağlarını ve dayanışma biçimlerini derinlemesine inceler. Şebekler, güçlü bir cemaat bilincine sahip olup, ibadetlerini ve toplumsal faaliyetlerini genellikle cem evlerinde ve toplu ibadetlerde gerçekleştirirler. Toplumun birleşmesini ve dayanışmasını sağlamak amacıyla kurdukları dernekler ve organizasyonlar, Alevi ve Bektaşî inançlarının yanı sıra, bölgesel bağlamda da önemli bir rol oynamaktadır.

Taşgîn (2009: 188)'ın çalışması, Şebeklerin inanç ve pratiklerinin detaylı bir analizini yaparak, bu topluluğun tarihsel bağlamdaki yerini ve günümüzdeki kimliğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Çalışma, aynı zamanda Şebeklerin kültürel kimliklerinin Irak'taki diğer topluluklarla nasıl etkileşimde bulunduğu dair önemli bulgular sunmaktadır. Bu bağlamda, Şebeklerin hem Alevi-Bektaşî inançlarını sürdüren bir topluluk olarak hem de kendi özgü uygulamalar ve toplumsal yapılarıyla bir kimlik inşa ettikleri vurgulanmaktadır.

7.5.2.2. Kakailer

Kakailer, Musul'un güneyine düşen çok sayıda köyde meskûn olan Bektaşî geleneğine sahip topluluklardan biridir. Süleymaniye'nin Havraman bölgesinden Musul'un güneyine kadar uzanan hatta yaşayan Kakailer de çoğunlukla Kürt aşiretleri arasında Bektaşî geleneğine çok yakın bir dinî-tasavvufî kültürü devam ettiren bir topluluktur. Bu topluluk Hacı Bektaş-ı Veli dâhil pek çok isim, sembol ve uygulamada Bektaşî geleneğiyle benzeşmektedir (Kavak, 2019: 270). Musul'un kuzeyindeki bazı toplulukların da Bektaşî geleneğini sürdürdüğünü ve bu geleneğin bölgedeki diğer gruplarla olan etkileşimini vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Kakailerin inanç sisteminde Hacı Bektaş-ı Veli gibi önemli figürlerin yanı sıra sembol ve ritüellerin de benzerlik taşıdığı ifade edilmektedir. Ancak, Bektaşî geleneğine olan bu yakınlığın tarihsel süreçte nasıl şekillendiği ve topluluklar arasındaki etkileşimin boyutları daha detaylı bir incelemeyi gerektirmektedir.

7.5.2.3. Sarılar (Sarelular)

Oğuz Türkmenlerin bir kolu Bozulus aşiret boylarından biri olan Sarılar, Türkmen asıllı Bektaşî topluluğu olup, genel olarak 13 ve 14. yüzyıllarda Musul ve Halep bölgelerinde, 15 ve 16. yüzyılda ise Osmanlı'nın Diyarbakır eyaleti sınırları içerisinde yer almışlardır. Bulundukları bölgelerde önceleri tımar sistemine dâhil edilerek yerleşik hayata Sarılar, 17 ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı'nın genel olarak iskân politikası çerçevesinde yoğunlukla Anadolu'nun iç bölgelerine, Nevşehir civarına göç etmişlerdir. Sarılar, gittikleri yerlerde daha küçük parçalara ayrılıp etrafındaki Türkmen topluluklarla kaynaşıp yaşamlarını sürdürerek adlarını verdikleri köyler ve kasabalar kurmuşlardır (Abanoz, 2019: 736-756).

Irak'taki varlıkları on dördüncü yüzyıla kadar uzanan ve Türkmen asıllı Bektaşî olan Sarılar (Sarelular), Irak'ta Zap, Şehrezor (Süleymaniye) ve Bağdat arasındaki bölgede dağınık olarak yaşamış olmakla birlikte Sarılı (Sarelu) topluluğuna ait köyler ise Kerkük ve Musul'da yoğunlaşmaktadır (Kavak, 2019: 270).

7.5.2.4. Menâkıb-ı Şeyh Safi Musul Buyruğu

Taşgîn (2022b: 10)'ın Menâkıb-ı Şeyh Safi Musul Buyruğu adlı çalışması, Irak'taki Alevi ve Bektaşî topluluklarının inanç metinlerini derinlemesine ele almakta ve bu toplulukların pratiği, uygulamaları ve inanç temelleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma, özellikle Musul ve çevresinde yaşayan Alevi-Bektaşî toplulukların inanç

sisteminin dayandığı temel metinlerden biri olan Musul Buyruğu'nu detaylı bir şekilde incelemektedir.

Eserde, Menâkıb-ı Şeyh Safi adıyla anılan bu metin, Alevi ve Bektaşî geleneğinin önemli uygulama ve öğretilerine ışık tutmaktadır. Metin, Şeyh Safiyüddin Erdebili'nin hayatı, kerametleri ve onun soyundan gelenlerin etkisi gibi konulara odaklanmakta, aynı zamanda Irak'taki toplulukların tarihsel süreçte bu öğretileri nasıl benimsediğini ve uyguladığını ortaya koymaktadır. Taşğın (2022b: 10), bu metin aracılığıyla Irak'taki Alevi ve Bektaşî toplulukların, Türkiye'dekilere kıyasla farklılaşan uygulamalarını ve pratiklerini açıklamakta, özellikle de bu farklılıkların yerel kültürel etkiler ve tarihsel dinamiklerle şekillendiğini vurgulamaktadır.

Çalışma ayrıca, Musul Buyruğu'nun, topluluklar arasındaki manevi bağların güçlendirilmesinde ve inanç sisteminin nesilden nesile aktarılmasında oynadığı merkezi rolü de detaylandırmaktadır. Örneğin, Musul Buyruğu'nda yer alan uygulamaların icrası, duaların okunma biçimi ve topluluk içindeki hiyerarşik yapı, Alevi ve Bektaşî kimliğinin Irak bağlamında nasıl farklı bir biçimde şekillendiğini gözler önüne sermektedir. Taşğın (2022b: 10), bu farklılaşmaların, sadece inançsal bir boyutta kalmayıp, aynı zamanda toplulukların sosyokültürel organizasyonları üzerinde de belirleyici olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Menâkıb-ı Şeyh Safi Musul Buyruğu, Irak'taki Alevi ve Bektaşî toplulukların inanç ve pratiklerinin anlaşılmasında birincil bir kaynak olarak öne çıkmakta, bu toplulukların inanç yapısını yerel unsurlar ve tarihsel bağlamda ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu eser, Irak Alevi-Bektaşî topluluklarının inanç metinleri ile Türkiye'deki benzer topluluklar arasındaki benzerlikler ve farklılıkları karşılaştırmak açısından da değerli bir referans oluşturmaktadır.

7.5.3. Karşılaştırmalı Analiz

Irak ve Türkiye'deki Alevi-Bektaşî toplulukları ile Avrupa diasporasındaki benzer topluluklar arasında belirgin inançsal ve uygulamaya dayalı farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu farklılıklar, toplulukların tarihsel süreçleri, sosyo-kültürel çevreleri ve bulundukları coğrafyaların dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle diaspora toplulukları, Avrupa ülkelerindeki çoğulcu ve seküler yapılarla etkileşim içerisinde kimliklerini yeniden şekillendirmekte; bu süreç, bireysel ve toplumsal düzeyde önemli dönüşümlere yol açmaktadır.

Irak ve Türkiye'deki Alevi-Bektaşî toplulukları ise benzer bir tarihsel arka plana sahip olsalar da inançsal pratikler ve örgütlenme biçimlerinde farklılıklar göstermektedir. Irak'taki topluluklar daha çok yerel ve geleneksel yapılar etrafında örgütlenmekte, inanç önderliği ve uygulamalarında yerel varyasyonlar sergilemektedir. Türkiye'deki Alevi-Bektaşî toplulukları ise daha merkezi yapılar ve kurumsal çatı örgütlenmeleri aracılığıyla kimliklerini sürdürmekte, bu da inanç pratiğinde daha organize bir yapı ortaya koymaktadır.

Bu farklılıklar; uygulamaların icra edilme biçimi, kutsal metinlerin yorumlanması, inanç önderliği yapısı ve toplumsal organizasyon modellerinde kendini göstermektedir. Örneğin, Avrupa'daki diaspora topluluklarında sekülerleşme ve bireysel inanç pratiği ön plana çıkarken, Irak'ta daha geleneksel ve yerel odaklı bir inançsal yapı gözlemlenmektedir. Türkiye ise bu iki model arasında bir denge kurmakta; hem geleneksel ritüellerini korumakta hem de kurumsal örgütlenmeler aracılığıyla modern toplumsal yapılarla bütünleşmektedir.

Bu karşılaştırma, farklı coğrafyalardaki Alevi-Bektaşî topluluklarının kültürel, sosyal ve inançsal pratiklerinin nasıl şekillendiğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

Türkiye ve Irak'ta Alevilik ve Bektaşilik, benzer inanç ve uygulamalar paylaşmakla birlikte, bulundukları sosyo-politik ortamlar nedeniyle farklılıklar göstermektedir. Alevilik ve Bektaşilik, İslam'ın özellikle Türk halkları arasında benimsenmiş bir yorumu olarak özgün bir inanç sistemi oluşturur. Bu inançlar, hem ritüel hem de toplumsal yapılar bakımından çeşitli benzerlikler taşır. Ancak bu inançların toplum içinde şekillenmesi ve görünürlük kazanması, Türkiye ve Irak'taki sosyo-politik koşullara paralel olarak farklılıklar göstermektedir (Fığlalı, 2021: 26). Ayrıca, Alevilik ve Bektaşiliğin farklı coğrafyalarda ve toplumsal bağlamlarda şekillenmesi, her iki inanç sisteminin yerel kültürlerle etkileşimini ve toplumsal kabulünü de etkilemiştir.

Türkiye'de Alevilik, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sekülerleşen bir devlet yapısı içinde yeniden şekillenmiş ve toplumsal adalet ile eşitlik talepleri çerçevesinde, modernleşme süreciyle birlikte belirginleşmiştir. Laik devlet yapısı, Aleviliği daha görünür kılarken, aynı zamanda özgürlük ve eşitlik mücadelesini de ön plana çıkarmıştır. Aleviler, bu bağlamda toplumsal örgütlenme biçimlerini, cem evleri gibi topluluk merkezleri aracılığıyla kurmuş ve Aleviliği daha sistematik bir şekilde toplumsal bir kimlik olarak inşa etmiştir (Kaya, 2017: 119). Bir diğer önemli nokta ise, Aleviliğin sekülerleşen devlet yapısı içinde belirginleşirken, geleneksel inanç ve pratiklerin modern toplumsal yapılarla nasıl uyumlu hale getirildiği sorusudur.

Irak'ta ise Alevilik, özellikle Alevi Türkmenler arasında, daha çok etnik ve mezhepsel kimlik mücadelesi bağlamında varlık göstermektedir. Irak'taki Alevi Türkmenler, Saddam Hüseyin'in Baas rejimi ve sonrasındaki mezhepsel çatışmalar nedeniyle çoğunlukla dışlanmış ve siyasi temsilden mahrum bırakılmıştır. Bu durum, Alevi Türkmenlerin kültürel kimliklerini koruma çabalarına yol açmıştır. Irak'taki Alevi toplumu, köyler ve geleneksel yerleşim alanlarında ibadet ve ritüellerini sürdürürken, siyasi temsil hakları konusunda da mücadele etmektedir (Acar ve Duman, 2024: 1692). Şu da vurgulanmalıdır ki, Alevi Türkmenlerin karşılaştığı dışlanma, sadece inan kimliklerini değil, etnik aidiyetlerini ve miraslarını da tehdit eden bir durum yaratmıştır.

Türkiye'de Alevilik, cem evleri aracılığıyla kurumsallaşmış ve toplumsal bir organizasyon biçimi kazanmıştır. Cem evlerinde yapılan ibadetler, Aleviliğin sosyal yapısının ve inanç pratiğinin merkezini oluşturur. Alevi ritüelleri, genellikle topluluk halinde düzenlenir ve katılımcılar arasında eşitlik ve hoşgörü vurgulanır. Aleviliğin bu yönü, bireysel bir ibadet anlayışından çok toplumsal bir aidiyet hissi yaratır. Ayrıca Türkiye'de Alevilik, sosyal adalet ve eşitlik talepleri doğrultusunda laik devlete karşı eleştirel bir duruş sergileyerek kendi kimliğini inşa etmiştir (Özarslan, 2017: 157). Bu bağlamda, Aleviliğin toplumsal yapısının ve inanç pratiğinin, hem bireysel hem de kolektif düzeyde özgün bir yer tutma eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu durum, Aleviliğin zamanla toplumsal ve kültürel bir kimlik olarak belirginleşmesini sağlamıştır.

Irak'ta Alevi Türkmenler, inançlarını daha geleneksel topluluk yapıları içinde sürdürmektedir. Alevilik, köylerde ve küçük yerleşimlerde yaşayan Türkmenler arasında ailevi bağlar ve alışkanlıklarla yaşatılmaktadır. Irak'ta Alevi ritüelleri, cem evleri yerine geleneksel evlerde ve topluluk merkezlerinde yapılmaktadır. Ayrıca, sosyal yapıları daha yerel ve kapalı bir yapıya dayanır, bu da Aleviliğin görünürlüğünü ve kabulünü sınırlayabilir (Bayatlı, 2018: 67). Benzer şekilde, Alevi Türkmenlerin yaşam biçimleri, toplumların sosyo-politik yapıları, yerel koşullar ve geleneklerle şekillenmektedir.

Türkiye'de ise Alevilik, modernleşme sürecinin etkisiyle daha görünür hale gelmiş; özellikle 1980'ler sonrasında toplumsal hareketlerin yükselmesiyle birlikte, Alevilik kamusal alanda daha fazla yer edinmiştir. Alevi toplumu, toplumsal eşitlik ve özgürlük taleplerini açıkça dile getirerek daha geniş bir toplumsal hareketin parçası haline gelmiştir. Cem evleri, Aleviliğin sosyal topluluk olarak varlık göstermesinin ve kimlik inşasının temel aracı olmuştur (Moszynski, 2007: 420). Örnek olarak, 1980'ler sonrasında Alevi

toplumunun kamusal alanda daha görünür hale gelmesi, sosyal kimliklerinin güçlenmesine yol açmıştır.

Saddam rejiminin devrilmesi ve Irak'taki mezhepsel çatışmaların artması, Alevi Türkmenlerin toplumsal ve siyasi olarak daha da izole olmalarına yol açmıştır. Çoğu zaman, bu toplulukların sosyal etkinlikleri yerel halk tarafından bile dışlanmış, Alevi Türkmenler kendi iç topluluklarında kalmak zorunda kalmıştır (Bruinessen, 2001: 12). Buna karşılık, Alevi Türkmenlerin dışlanmasının yalnızca etnik ve mezhepsel kimliklerinden kaynaklanmadığı, aynı zamanda Irak'ın genel sosyo-politik yapısındaki karmaşık dinamiklerle de şekillendiği söylenebilir.

Türkiye'deki Alevilik, laik devlet yapısının etkisiyle daha görünür hale gelirken, sosyal adalet ve eşitlik mücadelesi bağlamında şekillenmiştir. Irak'taki Alevi Türkmenler ise etnik ve mezhepsel kimliklerini koruma mücadelesi verirken, genellikle daha izole ve dışlanmış bir topluluk olarak kalmıştır (Massicard, 2013: 13). Bu nedenle, Türkiye ve Irak'taki Alevilik ve Bektaşiliğin farklı sosyal ve politik bağlamlarda şekillenmiş olması, her iki toplumun kimlik ve inançlarını nasıl yaşadıklarını belirleyen önemli bir faktör olmuştur.

Her iki coğrafyada da Alevilik, bir kimlik ve toplumsal aidiyet inşasının yanı sıra, mezhepsel ve etnik bir kimlik mücadelesi ile harmanlanmış bir inanç sistemi olarak varlık göstermektedir. Bu durum, Aleviliğin her iki bölgede de kendi özgün kimliğini oluşturmaya olanak tanımış ve bu kimliklerin gelecekteki dönüşümünü, bulundukları coğrafyalardaki sosyo-politik değişimlerle birlikte şekillendirecektir (Moszynski, 2007: 421).

Tablo 3. Türkiye ve Irak'taki Alevilik ve Bektaşilik Benzer Yönleri ve Ritüelleri

Konu	Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik	Irak'ta Alevilik ve Bektaşilik
Temel İnanç Prensipleri	Allah, Muhammed ve Ali inancına bağlılık, on iki imam inancı	Allah, Muhammed ve Ali inancına bağlılık, on iki imam inancı
Manevi Yolculuk	Dört kapı-kırk makam öğretisi	Dört kapı-kırk makam öğretisi
Öncüler ve İnanç Önderleri	Hacı Bektaş Veli, İmam Ali ve Anadolu erenleri	Hacı Bektaş Veli ve bölgesel Türkmen erenleri
Cem Törenleri	Haftalık veya aylık cemler, lokma dağıtımı, görgü cemleri	Haftalık veya özel günlerde cemler, toplu ibadet ve lokma dağıtımı
Musahiplik	Can kardeşliği bağı, toplumsal dayanışma	Can kardeşliği bağı, dayanışma ve yardımlaşma
Dua ve Gülbank	Dualar, gülbanklar ve nefesler	Dualar ve nefesler

Semah	Cem törenlerinde yapılan semah	Cemlerde yapılan, daha sade ama benzer hareketlerle icra edilen semah
Günler	Hızır Orucu, Nevruz, Hıdırellez	Hızır Orucu, Nevruz
Semboller	On iki imamın adlarını içeren semboller; Hz. Ali'nin Zülfikar'ı	On iki imam ve Zülfikar sembolü
Yas günü	Muharrem Matemi,	Muharrem Matemi,
Toplumsal İşlevi	Kültürel kimlik, dayanışma ve toplumsal birlik kaynağı	Kimlik, dayanışma, Türkmen kültürünün devamlılığı

Alevilik ve Bektaşilik, Türkiye ve Irak'taki Türkmen toplulukları arasında tarihsel süreçte köklü bir şekilde yer edinmiş iki önemli inanç sistemidir. Bu inanç yapıları, İslam'ın tasavvufi yorumlarıyla şekillenmiş olup, özellikle Sufi öğretilerinin etkisiyle biçimlenmektedir. Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel kökenleri ve coğrafi sınırları aşan kültürel etkileşimleri sayesinde benzer inançsal özellikler taşımaktadır. Her iki sistem de Türkmen topluluklarının inanç ve kültürel kimliğinin oluşumunda belirleyici bir rol oynamış; ortak değerler, uygulamalar ve inanç pratikleri üzerinden birbirine yakın bir yapı sergilemiştir. Bu durum, Alevilik ve Bektaşiliğin, sadece inanç sistemi olmanın ötesinde, sosyal ve kültürel bir kimlik unsuru olarak da önemini pekiştirmektedir (Tablo 3).

Alevilik ve Bektaşilik arasındaki benzerlikler, sadece pratiklerde değil, inanç sisteminin temel yapı taşlarında da kendisini göstermektedir. Her ikisi de Tanrı inancına dayalıdır, ancak bu inanç, insanın doğasını ve evrendeki yerini açıklamak için çeşitli metaforlar ve sembollerle zenginleştirilmiştir. Bektaşilikte Pir ve Dedeler gibi inanç önderlerinin rolü, Alevilikte de benzer şekilde belirgindir. Her iki inanç sistemi de cem evlerinde yapılan toplu ibadetleri, oruçları, dergâhları ve diğer manevi uygulamaları paylaşmaktadır. Ayrıca, her iki inançta da sembolizm oldukça önemli bir yer tutar; özellikle ışık, su ve ateş gibi doğal unsurlar, manevi anlamlarla ilişkilendirilir.

Bu benzerlikler ve inançsal birliğin ötesinde, tarihsel ve coğrafi bağlamda da anlam kazanır. Türkmenler, tarih boyunca hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Safevi İmparatorluğu sınırları içinde yer almışlardır ve bu iki büyük imparatorluk, farklı coğrafi bölgelerdeki Türkmen toplulukları arasında güçlü bir etkileşim sağlamıştır. Türkmenlerin yerleşim yerleri, Anadolu ve de Irak'ın Kuzeyindeki bölgeler, Alevilik ve Bektaşiliğin yoğun olarak varlık gösterdiği coğrafyalardır. Türkmenlerin coğrafi sınırlar ötesindeki dayanışmalarını sürdüren ve bağlarını koruyan bir halk olmaları bu benzerliklerin önemli bir nedeni olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Alevilik ve Bektaşilik arasındaki inançsal benzerlikler derin ve tarihsel bir bağın ürünüdür. Bu benzerlikler, Türkmenlerin tarihsel süreç içinde birbirleriyle kurdukları sosyal ve politik bağların yanı sıra, coğrafi sınırlar ötesindeki dayanışmalarını da yansıtmaktadır. Türkmen kültürünün inançsal formlarındaki srekliplik, halkların tarihsel ve mirasının canlı bir yansımasıdır ve günümüzde de bu inanç sistemleri arasında güçlü bir etkileşimi sürdürmektedir.

Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel süreç içinde Anadolu, Mezopotamya ve Orta Doğu coğrafiyasının toplumsal ve politik yapılarında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye ve Irak açısından ele alındığında, Alevilik ve Bektaşilik inançlarının her iki ülkede de farklı sosyal ve politik koşullar nedeniyle çeşitli biçimlerde yorumlandığı ve uygulandığı görülmektedir. Türkiye’de daha çok modernleşme ve demokratikleşme süreçleri bağlamında bir kimlik mücadelesine dönüşen bu inanç sistemleri, Irak’ta ise etnik ve mezhepsel çatışmaların etkisiyle daha zorlayıcı koşullarda varlık göstermektedir. Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşiliğin iki ülkedeki karşılaştırmalı analizi, bu inanç sistemlerinin bir yandan yerel kimlikler ve mirasla nasıl i içe geçtiğini, diğer yandan küresel etkiler karşısında nasıl bir dönüşüm yaşadığını anlamak için önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu inanç sistemlerinin gelişimi, sadece yerel ve tarihsel koşulların değil, aynı zamanda küresel etkileşimlerin de etkisiyle şekillenmiştir.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın amacı, Türkiye ve Irak Türkmen topluluklarında Alevilik ve Bektaşilik inanç sistemlerinin temel bileşenlerini karşılaştırarak, bu inançların toplumsal yapı ve kimlik oluşumu üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışma, nitel bir yöntemle yürütülmüş olup, literatür taramaları ve yazılı kaynakların analizine dayanmaktadır. Alevilik ve Bektaşiliğin, özellikle Irak Türkmenleri arasındaki sosyo-politik boyutları ele alınarak, bu inançların toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiği ve kimlik inşasında nasıl rol oynadığı ortaya konulmuştur.

Araştırma bulguları, Alevilik ve Bektaşiliğin her iki toplumda benzer temel inanç yapıları sergilediğini göstermektedir. Allah'a, Muhammed'e ve Ali'ye olan bağlılık, On İki İmam inancı ve Dört Kapı Kırk Makam öğretisi, her iki inanç sisteminin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu öğretiler, bireylerin manevi gelişiminde rehberlik etmekte ve toplumsal düzeyde inançların sürekliliğini sağlamaktadır.

Alevilik ve Bektaşilik, Türkiye ve Irak'ta toplumsal dayanışma ve birlik duygusunun güçlenmesinde önemli bir işlev görmektedir. Cem törenleri, musahiplik bağı ve semah gibi ritüeller, toplumsal bağlılık oluşturmakta ve toplumsal sürekliliği desteklemektedir. Türkiye'deki cemler, Hızır Orucu, Muharrem yasları ve Aşure geleneği gibi ibadetler, benzer şekilde Irak Türkmenleri arasında kimlik koruma ve kültürel sürekliliği sağlamaktadır. Ayrıca, Zülfikar sembolü ve On İki İmam figürleri, adalet, cesaret ve dayanışma gibi değerleri simgeliyor ve her iki toplumda ortak bir sembolik dilin varlığını gösteriyor.

Alevilik ve Bektaşilik, Türkiye ve Irak Türkmen topluluklarında sadece bir inanç biçimi değil, toplumsal kimliğin inşasında ve sürdürülmesinde etkili bir kültürel ve sosyal yapı olarak da öne çıkmaktadır. Araştırmanın bulguları, her iki coğrafyada da bu inanç sistemlerinin toplumsal dayanışma, kimlik koruma ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Alevilik ve Bektaşilik, topluluklar arası uyumu teşvik etmekle kalmayıp, hoşgörü, eşitlik ve kardeşlik gibi evrensel değerlerin toplumsal yaşamda içselleştirilmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşilik, Türkiye ve Irak Türkmen toplumlarının sosyal dinamiklerinde ve kültürel dokusunda merkezi bir yere sahiptir.

Bu çalışma, Alevilik ve Bektaşiliğin tarihsel gelişim süreçleriyle birlikte, sosyo-politik etkilerini inceleyerek her iki inanç sisteminin toplumsal kimlik inşasındaki rolünü kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Sonuçlar, Alevilik ve Bektaşiliğin, sadece bir inanç pratiği olmanın ötesinde, toplumsal dayanışma, kültürel süreklilik ve kimlik koruma gibi işlevsel unsurlar sunduğunu ortaya koymaktadır. On İki İmam inancı, Dört Kapı Kırk Makam öğretisi, cem ibadetleri, musahiplik ve semah ritüelleri gibi unsurlar, bu topluluklarda ortak bir sosyal yapı ve kültürel hafıza oluşturarak toplumsal uyumu güçlendirmektedir. Alevilik ve Bektaşiliğin Irak Türkmen toplumu üzerindeki güncel etkileri daha ayrıntılı incelendiğinde, kimlik koruma ve toplumsal bütünleşme stratejilerine katkılarının daha iyi anlaşılacağı açıktır. Ayrıca, bu inanç sistemlerinin gelecek nesillere aktarımı ve sürekliliği üzerine yapılacak çalışmalar, kültürel mirasın korunması açısından önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Alevilik ve Bektaşilik toplumsal yapıların biçimlenmesinde kritik rol oynayan inanç sistemleridir. Bu inançlar, toplumsal dayanışmayı güçlendirme, kolektif kimliği inşa etme ve sürdürme süreçlerinde önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kimlik oluşumuna katkı sağlamakta ve bu katkılar, gelecekteki toplumsal dinamiklerin şekillenmesinde etkili olmaya devam edecektir.

Öneriler

- Saha Çalışmaları ve Etnografik Araştırmalar: Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik inançlarını sürdüren topluluklar üzerinde yapılacak kapsamlı saha araştırmaları, bu inanç sistemlerinin bireyler ve topluluklar düzeyindeki pratikteki yansımalarını derinlemesine incelemek için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu tür çalışmalar, söz konusu inançların sosyal yapıya, toplumsal normlara ve değerler sistemine etkilerini anlamamıza olanak tanıyacaktır. Ayrıca, bu inançların bireylerin kimlik inşasındaki belirleyici rolünü ve bu kimliklerin toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğini açığa çıkararak, kadın-erkek rolleri, sınıf, etnik aidiyet gibi faktörlerle etkileşimdeki dinamikleri daha ayrıntılı bir biçimde gözler önüne serecektir. Etnografik gözlemler ve derinlemesine mülakatlar aracılığıyla, bu inançların günlük yaşam pratiklerine nasıl bütünleştiğini, toplumsal ilişkilerdeki anlamı ve topluluk içindeki farklılaşan kimlik ve aidiyet duyguları üzerinde daha kapsamlı bir anlayış geliştirilmesi mümkün olacaktır. Bu bağlamda, Alevilik ve Bektaşilik pratiklerinin yalnızca bir inanç olmanın ötesinde, toplumsal ve yaşamın şekillenmesinde oynadığı rolü anlamak, modern toplumsal yapılar içindeki yerini ve inançsal değişim süreçlerini incelemek için önemli bir akademik katkı sağlayacaktır.

- Kültürel ve İnançsal Eğitim Programları: Irak Türkmen topluluklarında, özellikle genç nesillere yönelik Alevilik ve Bektaşilik üzerine eğitim programlarının geliştirilmesi önerisi, hem mirasın korunması hem de toplumsal sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Alevilik ve Bektaşilik, bir inanç sistemi olmanın ötesinde, Türkmen halkının kimlik ve kültürüne derinlemesine yerleşmiş öğretilerdir. Bu inançlar, toplumsal değerlerin, ahlaki ilkelerin ve bireysel yaşam tarzlarının şekillendirildiği birer çerçeve sunmaktadır. Genç nesillerin, bu inanç sistemlerinin tarihi kökenlerini, uygulama ve pratiklerini öğrenmesi, hem mirasın sürekliliğini sağlayacak hem de toplumsal bağların güçlenmesine katkıda bulunacaktır. Eğitim programlarının içeriği, Alevilik ve Bektaşiliğin felsefi yönlerinin yanı sıra, toplumsal ve sosyal değerlerinin de öğretilmesini kapsamalıdır. Bu bağlamda, inançsal öğretilerin aktarılmasının yanı sıra bu öğretilerin toplumun sosyal yapısındaki rolü ve işlevi üzerine derinlemesine analizler yapılması da önemlidir. Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel olarak bir direniş, özgürlük ve eşitlik mücadelesinin sembolleri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, gençlerin bu idealleri anlaması ve içselleştirmesi, toplumsal dayanışma ve hoşgörü gibi evrensel değerlerin pekişmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, söz konusu eğitim programları, yalnızca Türkmen toplulukları içinde değil, daha geniş bir coğrafyada da Alevilik ve Bektaşiliğin zenginliğinin tanınması açısından önemli bir rol oynayacaktır. Sonuç olarak, Alevilik ve Bektaşilik üzerine geliştirilecek eğitim programları, sadece bir mirasın korunmasına hizmet etmekle kalmayacak, toplumların çeşitliliğini ve toplumsal uyumu teşvik edecek stratejik bir adım da olacaktır. Bu tür eğitim projeleri, kimliklerin yeniden şekillendiği ve bireylerin toplumsal değerlerle bütünleştiği bir ortamın oluşturulmasına zemin hazırlayacaktır.

- Karşılaştırmalı İnanç Çalışmaları: Türkiye ve Irak Türkmenleri arasında Alevilik ve Bektaşilik pratiklerindeki benzerlik ve farklılıkların karşılaştırmalı olarak inceleneceği kapsamlı araştırmaların yapılması, her iki toplumdaki inançsal uygulamaların coğrafi ve tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğini ve çeşitlendiğini daha ayrıntılı ortaya koyacaktır. Bu tür çalışmalarda, inançların ibadet biçimleriyle birlikte toplumsal yapılar, sosyal ilişkiler, kimlik inşası ve etnik aidiyetle olan etkileşimleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Alevilik ve Bektaşilik, hem Türkiye’de hem de Irak’ta, farklı coğrafi ve şartlarda varlık gösteren iki önemli inanç sistemidir. Ancak, her iki topluluğun tarihsel süreçleri, sosyo-politik koşulları ve siyasal etkileşimleri, bu inanç sistemlerinin pratiklerini farklı şekillerde dönüştürmüştür. Dolayısıyla, bu inançların benzerliklerinin yanı sıra, aralarındaki farklılıkların da derinlemesine incelenmesi, Türkmenler arasındaki pratiğin inançsal değişimi ve bu inançsal değişimin günümüz toplumsal yapıları üzerindeki etkileri hakkında daha geniş bir anlayış

geliştirilmesine olanak tanıyacaktır. Bu kapsamda yapılacak araştırmalar, hem Alevilik ve Bektaşilik bağlamında hem de daha genel anlamda İslam'ın heterodoks akımları üzerine önemli bir akademik katkı sağlayacaktır.

- Demokratik Süreçlerde Alevilik ve Bektaşilik: Bu çalışmada vurgulanan önemli bir husus, Alevilik ve Bektaşilik inanç sistemlerinin, sosyal adalet, hoşgörü ve eşitlik gibi temel insani değerleri benimsemiş olmalarının, bu inançların demokratik değerlerin yaygınlaştırılması sürecinde ne denli etkili bir rol oynayabileceğini ortaya koymasındır. Alevilik ve Bektaşilik öğretisinde, bireysel haklar ve toplumsal eşitlik gibi konulara verilen önem, bir çerçeve ve toplumsal yapılar içinde de önemli bir dönüşüm gücü barındırmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik, tarihsel olarak, baskılara karşı direnç geliştiren, farklılıkları hoşgörü ile kabul eden ve adalet anlayışını merkeze alan bir duruş sergilemiştir. Dolayısıyla, Alevilik ve Bektaşiliğin demokratik değerlerin yerleşmesine katkı sağlayabilecek potansiyeli, sadece inançsal bir olgu olarak değil, toplumsal değişim ve siyasal katılım açısından da önemlidir. Bu bağlamda, özellikle Türkmen topluluklarında Alevilik ve Bektaşiliğin, demokratik süreçlerde nasıl bir işlev görebileceğine dair daha derinlemesine ve kapsamlı araştırmaların yapılması, toplumsal uyum ve barış süreçlerine katkı sağlamak adına kritik bir öneme sahiptir. Bu tür çalışmalar, Alevilik ve Bektaşiliğin tarihsel arka planını, toplumsal dinamizm içindeki yerini ve bu inanç sistemlerinin modern demokratik değerlerle ne şekilde örtüştüğünü daha iyi anlamamıza olanak tanıyacaktır. Ayrıca, Türkmen topluluklarının kültürel özellikleri ışığında, Alevilik ve Bektaşiliğin toplumsal yapıları dönüştürücü etkilerini incelemek, bu inançların günümüzdeki toplumsal ve siyasi rolleri hakkında daha geniş bir perspektif kazandıracaktır.

Bu öneriler doğrultusunda yapılacak çalışmalar, Alevilik ve Bektaşiliğin sosyo-politik etkilerini daha derinlemesine anlamaya ve Irak Türkmen toplumunun kimliğine dair daha kapsamlı bir perspektif kazanmaya katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abanoz, Fatih (2019). Bozulus Türkmenlerinden Sarılar Aşireti Ve XVIII. Yüzyılda Nevşehir’e İskânları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. C: 9, S: 2, ss: 736-756.
- Abu Izzeddin, Nejla (1984). *The Druze: A New Study of their History, Faith and Society*. New York: Leiden.
- Acar, Özlem ve Bilgay Duman (2024). Irak Türkmenleri’nin Türkmen Dilini ve Kültürünü Koruma Çabaları. *Osmaniye: Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S: 15, ss: 1681-1698. DOI:<https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1455494>.
- Acun, Can ve Hüseyin Ali Saeed Himmetli (2024). *Irak’ta Nüfus Sayımı ve Kerkük’ün Önemi*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı.
- Ahmet Refik Bey (2017). “Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşılık”. Editör: Ali Haydar Avcı. *Rafizilik ve Bektaşılık*. La Kitap. Ankara: Tıpkı Basım, ss: 1-68.
- Ahmet Rifat Efendi. (2007). “Gerçek Bektaşılık”. Editör: Salih Çift. *Mirat’ül-Mekasid Fi Def’il-Mefasid*. İstanbul: İz Yayıncılık, ss: 15-105.
- Akbulut, Dilek (2010). Bektaşî Kazanlarından Saray Aşureliklerine Bir Paylaşım Geleneği Olarak Aşure. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 55, Bektaşılık özel sayısı, ss: 269-280.
- Akca, Ümit ve Hassan Hamad Abd Abd (2020). Kriz Koşullarında Irak Toplumunda İnsani Güvenlik ve Gelişimi Üzerine Bir Analiz. *Ankara: Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C: 4, S: 2, ss: 327-341. <https://doi.org/10.30692/sisad.740030>
- Akın, Bülent (2017). Alevilikte Ocak: Kavramsal Çerçeveye ve Tarihi Arka Plana Yeni Bir Bakış. *İzmir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C: 17, S: 2, ss: 239-264.
- Akkaya, Gülfer (2014). *Sır İçinde Sır Olanlar Alevi Kadınlar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Aksüt, Hamza (2009). *Aleviler*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Aktaş, Vahap (2013). *Safvetü’s-Safa’ya Göre Anadolu’da Kızılbaş (Alevi) İnancının Teşekkülü ve Anadolu’da Kızılbaş-İktidar Münasebetleri (XIII. Yüzyıl)*. (Doktora Tezi). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyüz Vecdi (1999). *Osmanlıda Din Devlet İlişkileri*. İstanbul: Ayışığı Kitapları

- Al Safeer Bremer, Paul ve Malcolm Maek-Conell (2006). *Aam Ala Kadıyatnılm Fil Iraq: Al Nidhal Li Bina Ghad Merju*. Çev. Omar Al Eyyubi. Beyrut: Darül Kitap Al Arabi.
- Ali, Ebek Sabah (2019). *Kerkük'te İçtimai Hayat-Folklor Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkan, Mustafa (2011). Hacı Bektaş-ı Velî Tekkesi'ne Nakşibendî Bir Şeyhin Tayini: Merkezî Bir Dayatma ve Sosyal Tepki. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 57, ss: 213-223.
- Allouche, Adel (2001). *Osmanlı-Safevi İlişkileri - Kökenleri ve Gelişimi*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Alp, Gökhan (2020). Türk Edebiyatında Kerbela Hadisesi: Konuyu Kendi Realitesine Uygun Konumlandırma Çabası – Eksiklikler, Tespitler, Literatür. *Adıyaman: International Journal of Filologia Dergisi*. S: 4, ss: 56-89.
- Arabacı, Fazlı (2000). *Alevîlik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutu: Çorum Örneği*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Arpacı, Işıl (2019). Milliyetçilik Bağlamında Alevi Siyasallaşması. *KSÜSBD*. C: 16, S: 1, ss: 31-54. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.447028>
- Arslan, Esat (2004). NATO Zirvesine Doğru Irak'ın Yeniden Yapılandırılması. *2023 Dergisi*. S: 38.
- Arslan, Zeynep (2017). Alevi Diasporası ve Resmi Din Olarak Alevilikte Çoklu Kimlik. *Göç Dergisi*. C: 4, S: 2, ss: 1-22. DOI: <https://doi.org/10.33182/gd.v4i2.595>
- Aslanoğlu, İbrahim (1992). *Şah İsmail Hatayî (Divan, Dehnâme, Nasihatnâme ve Anadolu Hatayîleri)*. İstanbul: Der Yayınları
- Aşlamacı, Mehtap (2024). *Alevi Kimliği ve Din Eğitimi*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Aydın, Adem (2009). *Akdağmadeni Yöresi Açısından Ardeşalanı ve Bozhüyük köylerinde Alevîlik*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydınlı, Osman (2017). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı. *Samsun: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C: 15, S: 29, ss: 39-78.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat (2017). *Safevi Devleti Tarihi*. Ankara: Gece Kitaplığı.

- Aytaş, Gıyasettin (2010). Alevilik Kavramı Etrafında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 56, ss: 15-28.
- Aytaş, Gıyasettin (2020). *Alevi-Bektaşî Dünyası İnceleme ve Değerlendirmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Baha Said Bey. (2000). *Türkiye’de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*. Hazırlayan: İsmail Görkem. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baharlı, İlgar (2021). Safeviler Döneminde Sema (Semah) (Kronikler, Seyahatnâmeler ve Minyatürlerde). *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 97, ss: 11-28.
- Bakırcı, Nedim ve Türkan, Hüseyin Kürşat (2013). Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve Önemi. *Bolu: Türk Dili Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. C: 1, S: 1, ss: 145-160. <https://doi.org/10.12992/TURUK48>
- Bal, Hüseyin (2004). *Alevi İslam Yolu*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- Barkan, Ömer Lütfi (1992). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alevilik ve Bektaşîlik*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bars, Mehmet Emin (2021). Şah İsmail Hatayî’de “Kutup/Mehdî” İnancı. *Sinop: Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:5, S:1, ss: 1-26. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.876841>
- Baş, Eyüp (2011). Ahmed Yesevî’nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dinî Hayatındaki İzleri. *Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C: 52, S: 2, ss: 21-53. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001077
- Bayatlı, Necdet Yaşar (2018). Irak Türkmenleri Arasında Muharrem Ayı Ritüelleri Çerçevesinde Oluşan Sözlü Halk Edebiyatı Ürünleri ve Bu Ürünlerin Geleneksel Anlatıcıları. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 86, ss: 61-82.
- Bender, Cemşid (2003). *12 İmam ve Alevilik* (5. Baskı). İstanbul: Berfin Yayınları.
- Berkes, Niyazi (2006). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgin, Mustafa Sıtkı (2003). “Türk-Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534-2002)”. Editörler: Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen. İçinde *Irak Krizi (2002-2003)*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları. ss: 215-237.

- Birdoğan, Nejat. (1995). *Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı*. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Bitirmiş, İsmail Sefa (2022). *Alevilikte Sosyal Kontrol Aracı Olarak Düşkünlük ve Musahiplik: Malatya Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü.
- Boyce, Mary (2001). *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. Routledge.
- Bozkurt, Fuat (2006). *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bozkurt, Nizam. (2008). *Kur'an'da Alevî Erkânı Erkânname 100 Konu- 100 Deyiş- 100 Ayet*. Ankara: Kalan Yayınları
- Bozkuş, Metin (2008). Aşure Günü, Muharrem Matemi/Orucu ve Sivas'ta Aşure Uygulamaları. *Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C: 12, S: 1, ss: 33-61.
- Bruinessen, Martin Van (2001). “Kuzey Irak'ta Bir Kızılbaş Toplumu: Şabak”. İçinde *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, Çev. Hakan Yurdakul, Ankara: İletişim Yayınları, ss: 20-50,
- Bruneau, Michel (2015). “Diasporalar, Uluslar Ötesi Mekânlar ve Topluluklar”. Editör: Mehmet Ali Yolcu. *Diaspora ve kimlik*. Çev. Erdem Tazegül. Konya: Kömen Yayınları, ss: 71-94.
- Bulmuş, Polat Kıvılcım (2024). *Alevi-Bektaşî Cemlerinin Dili (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, Halil İbrahim (2013). Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak “Musahiplik”. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 65, ss: 101-118.
- Bulut, Halil İbrahim ve Harun Yıldız (2021). *Alevîlik ve Bektaşîlik: Tarihi, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla*. Ankara: Bilay Bilimsel Araştırma Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ankya Yayınevi.
- Cengil, Muammer (2003). Cem Ayininin Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri. *Samsun: Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. C: 3, S: 2, ss: 124-143.
- Cengiz, Recep (2000). *Çamiçi Beldesinde Hayat: Alevilik Üzerine Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Cevdet Paşa, Ahmet (2007). *Tarih-i Cevdet*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ceyhan, Semih (2018). Osmanlı Şeyhülislamlarının Tasavvuf Literatürüne Katkısı: Kemalpaşazade'nin Risôle Fi 'Ulûmi'l-Hakâyık'ı. Editörler: E. Alkan ve O. S. Arı, İçinde *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*. İSAR Yayınları, ss: 659-685.
- Ceyhan, Semih. (2012). “Zühhd”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. C: 44, ss: 530-533.
- Clifford, James (2015). “Diasporalar”. Editör: Mehmet Ali Yolcu. İçinde *Diaspora ve Kimlik*. Konya: Kömen Yayınları, ss: 5-70.
- Coşkun, Gamze (2022). Alevilikte Cem ve Semah’ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 103, ss: 187-203.
- Coşkun, Hasan (2015). Sivas Alevîlerinin Din Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış: Yassıpınar ve Serinyayla Köyleri Örneği. *İstanbul: Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C: 3, S: 1, ss: 199-228.
- Crone, Patricia (2012). *The Nativist Prophets of Early Islamic Iran: Rural Revolt and Local Zoroastrianism*. Cambridge University Press.
- Çakmak, Yalçın ve İmran Gürtaş (2016). *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çamuroğlu, Reha (2008). İslam’ın Egemen Olmadığı Hiçbir Coğrafyada Alevilik Yoktur. Röportaj: Ramazan Akkır. *İstanbul: DEM Dergi*. C: 6, S: 215, ss: 40-50.
- Çelik, Ahmet (2019). *ABD İşgali Sonrası Irak’ın Siyasi Durumu ve Türkmenler*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, Atilla (1981). İstanbul’daki Tekke, Zaviye ve Hankahlar Hakkında 1199/1784 Tarihli Önemli Bir Vesika. *Ankara: Vakıflar Dergisi*. S: 13, ss: 583-590.
- Çınar, Erdoğan (2004). *Aleviliğin Gizli Tarihi*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Çınar, Erdoğan (2012). *Aleviliğin Kökleri*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çibik, Tuba Hatip ve Filiz Umaroğulları (2017). Balkanlarda Bektaşilik Ve Bektaşî Tekkeleri. *İstanbul: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. C: 6, S: 1, ss: 458-481. <https://doi.org/10.15869/itobiad.293089>.

- Çimen, Şenay (2004). *Alevi Bektaşî Kültüründe Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesinin Yeri ve Önemi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Daftary, Farhad (2007). *The Ismā'īlīs: Their History and Doctrines* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin (2010). Dünkü ve Bugünkü Alevilik. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 56, ss: 325-348.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin (2016). Dede Garkın Ocağı'nda Musahiplik Uygulaması Örneği. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 78, ss: 91-112. <https://doi.org/10.12973/hbvd.78.194>
- Demir, Cihan (2020). *Anadolu Alevîliği'nde Eski Türk Kültüründeki Gelenek-Göreneklerin İzleri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Soner (2018). *Irak Türkmenleri*. *Araştırma* 68, İNSAMER, ss: 1-28.
- Dokuyan, Sabit (2021). Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması ve Tasfiye Süreci (1925-1938). *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 98, ss: 217-244.
- Döğüş, Selahattin (2023). Alevilik-Bektaşilik İlişkisi ve Aleviliğin Bektaşilikle Kaynaşması. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 105, ss: 73-95.
- Dönmez, Mehmet ve Hasan Çelik (2018). Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları. *Hatay: Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*. C: 2, S: 2, ss: 1-21.
- Dönmez, Mehmet ve Hasan Çelik, Seda Kırteke (2019). Aleviliğin İbadet Biçimi Olan Semâhların Taşıdığı İçsel Anlamlara Genel Bakış. *Yozgat: Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. C: 7, S: 17, ss: 220-233. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.590627>.
- Dönmez, Mehmet ve İbrahim Kafi (2007). “Oruç”. İçinde *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C: 33, ss: 416-425.
- Dönmez, Mehmet ve Serkan Balcı, Hasan Çelik (2019). Alevilikte Musahiplik Erkânı ve Bu Erkânın Uygulamasındaki Yaş İle İlgili Genel Değerlendirmeler. *Muş: Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C: 7, S: 1, ss: 255-263.

- Duman, Bilgay (2012). 17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyaseti. *Ortadoğu Analiz*. C: 4, S: 41. <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-turkmen-cephesinin-17-yili-ve-irak-parlamentosundaki-turkmen-oturumu/> Erişim Tarihi: 12.12.2024.
- Ennis, Robert (2011). Critical Thinking: Reflection and Perspective Part I. *Inquiry: Critical Thinking Across The Disciplines*. C: 26, S: 1, ss: 4-18.
- Erdemir, Aykan (2005). Tradition And Modernity: Alevi's Ambiguous Terms And Turkey's Ambivalent Subjects. *Middle Eastern Studies*. C: 41, S: 6, ss: 937-951. <https://doi.org/10.1080/00263200500262033>.
- Erdoğan, Serkan (2018). Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Hamdullah Efendi. *Almanya: Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. S: 17, ss: 193-210.
- Ergun, Pervin (2011). Alevilik-Bektaşîlikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 60, ss: 281-312.
- Erkmen, Serhat (2010). Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam Ve 2010 Parlamento Seçimleri. *Ankara: Ortadoğu Etütleri*. C: 2, S: 1, ss: 107-146.
- Eröz, Mehmet (1990). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Eröz, Mehmet (2014). *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ersal, Mehmet (2016). *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi – Çubuk Havzası Örneği*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayını.
- Ersanlı,ERCÜMENT (2009). Bektaşîlikte Toplumsal Varoluş. In *III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi.
- Ersoy, İlhan (2019). Müzik Türleri Sınıflandırmasında Model Uygulaması: Bir Müzik Türü Olarak “Semah”. İstanbul: *EJMD*. S: 14, ss: 32-62. <https://doi.org/10.31722/ejmd.584359>
- Esad Efendi (2005). *Üss-i Zafer: Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair*. Editör: Mehmet Arslan. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (2010). Bütün Yönleriyle Bektaşîlik. İstanbul: Derin Yayınları.
- Faroghi, Suraiya (1975). “XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri”. In O. Okyar (Ed.), *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss: 197-229.

- Faroqhi, Suraiya (2000). 1826 Öncesi Bektaşiler- Nüfuz (Etki) Savaşı ve Strüktür (Yapı) Problemleri”, *Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevi-Bektaşî Sempozyumu*, ss: 107-119.
- Faroqhi, Suraiya (2013). *Anadolu’da Bektaşilik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fattah, Hala and Frank Caso (2009). *A Brief History Of Iraq*. Infobase Publishing.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (2006). *Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (2021). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Frederick, William Hasluck (Haslok) (2000). *Bektaşilik Tetkikleri*. Çev. Ragıp Hulusi, (2. Baskı). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gnoli, Gherardo (2003). The Idea of Iran: Mazdakism and Its Social Impact. In E. Yarshater (Ed.), *The Cambridge History of Iran* (C: 3, S: 1, ss: 214-242). Cambridge University Press.
- Göktaş, Volkan (2023). Kadîmî Baba Dîvânî’nda Dört Kapı Kırk Makam. *İstanbul: Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S: 11, ss: 675-699. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1284854>
- Gözen, Ramazan (2000). *Amerikan Kısacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Gül, İbrahim (2016). Kentleşme Sürecinde Anadolu Aleviliğinin Bazı Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri (Samsun İli Örneği). *Almanya: Alevilik Araştırmaları Dergisi*. C: 6, S: 12, ss: 95-111.
- Gül, Onur ve Arzu Karaca (2016). Alevilik İnancında Çevreci Tüketim Öğretileri Ve Alevi Tüketicilerde Çevreci Tüketim Eğilimi: Tunceli Örneği. *Tunceli: Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C: 4, S: 8, ss: 40-62.
- Gündoğdu, Cengiz (2020). *Hacı Bektaş-ı Veli ve Kâmil İnsan-Fâzıl Toplum Paradigması*. İstanbul: Sufi Kitap Yayınları.
- Güngör, İsmail (2011). *Şanlıurfa İli Kısas Yöresi “Cem Formu”nun Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Güray, Cenk (2010). Semâ'dan Semah'a Bir Sonsuz Devir. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 56, ss: 119-152.
- Hamurcu, İlhan Ozan (2017). *Alevî Sivil Toplum Örgütlerinin AKP Hükümetinin Alevîlere İlişkin Politikalara Yaklaşımı (İzmir İli Örneği)*. (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hürmüzlü, Erşat (2003). *Türkmenler ve Irak*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Hürmüzlü, Habîb (2013). *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*. (s. 17) Kerkük: Fuzuli Matbaası.
- Işık, Güllü (2023). Ahmet Taşgın, Menâkıb-ı Şeyh Safî Musul Buyruğu. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 107, ss: 393-397. <https://doi.org/10.60163/hbv.107.020>.
- İbrahim, Anwar (2012). Irak'ta Türkçe Eğitiminin Dünü ve Bugünü. *Bağdat: Kardeşlik*, C: 53, ss: 22-26.
- İnalcık, Halil (1994). *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300–1600*. London: Weidenfeld ve Nicolson.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kaplan, Doğan (2010). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: TDV Yayınları.
- Karslı, Bahset (2014). Toplumsal Birlikteliklerde Öncelikler: Kabullenme ve Dışlamanın Sosyo-Psikolojik Temelleri (Alevilik-Sünnilik örneği). *Malatya: Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. C: 3, S: 2, ss: 99-136.
- Kavak, Abdulcebbar (2019). Türkmenler ve Kürtler Arasında Bektaşî Geleneği ve Başlıca Temsilcileri: Irak Örneği. *Siirt: Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C: 6 S: 2, ss: 261-277.
- Kaya, Haydar (1989). *Musahiplik*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Kaya, Haydar (2017). *Alevilik Tanıtımı ve İlkeleri El Kitabı*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Kaya, İsmail (2020). Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tarikat İlişkileri. *Ankara: Journal of Analytic Divinity*. C: 4, S: 2, ss: 215-244.
- Kaygusuz, İsmail (2004). *Aleviliğin İnançsal ve Toplumsal Yol Kardeşliği Musahiplik*. İstanbul: Alev Yayınları.

- Kaygusuz, İsmail. (1991). *Aleviliğin Toplumsallaştırılmış Tapınç Kurumlarından Musahiblik*. Alev Yayınları.
- Kelpetin Arpaguş, Hatice (2001). *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Kılıç, Mustafa Cemil (2016). *Yükselen Alevilik*. (5. Baskı). İstanbul: Kamer Yayınları.
- Knysh, Alexander (2017). *Sufism: A New History of Islamic Mysticism*. Princeton: University Press.
- Koç, Malike Bileydi (2016). *Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları Bağlamında Aleviler*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Korkmaz, Esat (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Korkmaz, Esat (2000). *Anadolu Aleviliği (Felsefesi-İnancı-Öğretisi-Erkânı)*. İstanbul, Berfin Yayınları.
- Korkmaz, Sıddık (2016). *Alevilik Bektaşilik Geleneği ve İslam*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Korkmaz, Sıddık (2018). “Şiiliğin Siyasi Kolları ve Siyasi Düşünceleri”. İçinde Adem Çaylak (Ed.), *İslam Siyasi Düşünceler Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi, ss: 145-167.
- Köprülü, Fuad (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Köprülü, Fuad (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köse, Hasan Hüseyin (2015). Şii Grupların Irak Siyasetine Etkisi: 2003-2012 Dönemi. *The Journal of Europe-Middle East Social Science (JEMSOS) Studies*. C: 1, S: 2, ss: 53-89.
- Kunt, Metin (2002). “Siyasal Tarih (1300-1600)”. İçinde Sina Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi II, Osmanlı Devleti 1300-1600*. İstanbul: Cem Yayınları, ss: 21-144.
- Maden, Fahri (2015). Yeniçerilik-Bektaşilik İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 73, ss: 173-202. <https://doi.org/10.12973/hbvd.73.149>
- Mahdi, Sarmad (2015). *Anadolu Türk Aleviliği Bağlamında Irak Türklerinde Alevilik*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Mahmood, Heersh Hasan (2020). Iraqi Turkmens Between the Past and the Future: A Historical Critique of Policies. *Sosyolojik Bağlam*. C: 1 S: 1, ss: 66-75, <https://doi.org/10.52108/2757-5942.1.1.6>
- Massicard, Elise (2013). *Türkiye 'den Avrupa 'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. Çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazin, Hasan (2003). “Irak’ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler”. *İçinde Irak Krizi (2002-2003)* Ankara: ASAM Yayıncılık. ss: 49-50.
- Mazin, Hasan ve Soran Şükür (2004). Kerkük Kerkük. *İstanbul: Stratejik Analiz Dergisi*. C: 4, S: 47, ss: 21-130.
- Mélikoff, Irene. (1994). *Uyur İdik Uyardılar: Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları.
- Mélikoff, Irene (2015). *Uyur İdik Uyardılar* (4. Baskı), Çev. Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yayınları.
- Menencioğlu, Belkıs (2011). Bektaşî ve Alevi Kültüründe Kadın. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 60, ss: 129-140.
- Metin, İsmail (2021). *Aleviliğin Temel İlkeleri*. İstanbul: Sarmal Kitabevi.
- Mohammed, Karem (2010). *2003 Sonrası Dönemde Irak'taki Siyasal Gelişmeler ve Türk Dış Siyaseti*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Moszynski, Peter (2007). Growing Displacement of Refugees Causes New Problems in Iraq. *British Medical Journal*. C: 335, S: 7617, ss: 418-419. <https://doi.org/10.1136/bmj.39317.608900.db>.
- Nasr, Seyyed Hossein (2002). *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*. HarperOne.
- Nasr, Seyyed Hossein (2006). *Islamic Life and Thought*. SUNY Press.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996). *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*. (2. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1998). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: 15-17. Yüzyıllar*. İstanbul: Yayınevi.

- Ocak, Ahmet Yaşar (2002). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2004). Tasavvuf, Sufiler ve Tarikatlar, Tekkeler. In H. İnalçık & G. Renda (Eds.), *Osmanlı Uygarlığı* (C. 1, ss: 266-287). Ankara: Kültür Bakanlığı. (Original work published in 2003 as "Sufism, Sufis and Tariqah, Private Dervishes Lodges" in *Ottoman Civilisation*, C: 1, ss: 266-287).
- Ocak, Ahmet Yaşar (2009). "Tarihsel Terminoloji (Bektaşîlik, Kızılbaşlık, Alevîlik)". İçinde *Geçmişten Günümüze Alevi Kültürü*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2020). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okan, Nimet (2014). Alevilikte Kadın Erkek Eşitliği Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım. *İstanbul: Anthropology*. S: 28, ss: 27-42. https://doi.org/10.1501/antro_0000000301
- Oktay, Sezin (2009). *Read Ekrem Koçu'nun Eserlerinde İstanbul Folkloru*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onarlı, İsmail (2003). *Alevilikte Cem ve Musahiplik Nedir*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.
- Onatça, Neşet Ayışit (2007). *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kırklar Semahı: Müzikal Analiz Çalışması*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Orhonlu, Cengiz (2000). *Efsaneler ve Gerçekler: Tartışma / Panel Bildirileri* (1. baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Öngören, Reşat (2000). *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öz, Mustafa (2021). *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özarslan, Selim (2006). Irak'taki Şiiiler ve İnançları. *II. Orta Doğu Semineri Düinden Bugüne Irak (Uluslararası Katılımlı)*, Elazığ 27-29 Mayıs 2004, Bildiriler II, ss: 453-470.
- Özarslan, Selim (2017). Irak Türkmenleri ve Din Anlayışları (Mezhepleri). *Irak: Journal of Islamic Research*. C: 28, S: 2, ss: 150-160.

- Özcan, Abdülkadir (2011). “Tevârîh-i Âl-i Osmân”. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde C: 40, ss: 579-581.
- Özcan, Hüseyin (2002). *Bektaşiliğin Sosyo-Kültürel Çevresi*. Ankara: Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S: 22, ss: 141-148.
- Özcan, Hüseyin (2004). *Bektaşî Fıkralarında Argo. Abdurrahman Güzel’e Armağan*. Ankara: Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını.
- Özcan, Hüseyin (2007). *Alevî/Bektaşî İnancına Bakışlar*. İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları.
- Özil, Sibel (2017). Maktel-i Hüseyinler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 83, ss: 31-48.
- Özmen, İsmail ve Koçak, Yunus (2008). *Hamdullah Çelebi'nin Savunması, - Bir İnanç Abidesinin Çileli Yaşamı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınevi.
- Özmen, İsmail. (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1-5*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rençber, Fevzi (2012). Alevi Geleneğinde “Cem Evinin” Tarihsel Kökeni. *Samsun: Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. C: 12, S: 3, ss: 73-86.
- Rençber, Fevzi (2018). “Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri”. Editör: İbrahim Baz. İçinde *Alevilikte Cem ve Cem Evleri*, Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları. ss: 19-43.
- Riyat, Bakır Mahmut (2003). *Tasavvufî Bir Kavram Olarak Cem ve Bektaşilikteki Yorumu*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Saatçi, Önder (2014). Irak Türkleri Dil Çalışmaları Bibliyografyası. *Denizli: Diyalekt Dergisi*. S: 8, ss: 21-47.
- Sabır, Güler (2008). *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi: Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Saeed, Zainab Ayed (2014). *Kerkük Türkmenlerinin Geçiş Törenleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sakaoğlu, Seda (2021). *Aleviliğin Geleneksel Yapısı İçerisinde Muharrem Ayının Anlamı ve Önemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi, Alevilik Araştırmaları Enstitüsü.

- Salihi, Emin (2020). Dış Politika Yapımında Akraba Devlet ve Akraba Azınlık İlişkilerinin Yeri: Türkiye-Irak Türkmenleri İlişkileri Örneği. *İstanbul: Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. C: 8, S: 2, ss: 297-323. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.733568>.
- Savaş, Ersin (2024). Başlangıcından Osmanlı Dönemine Alevilik Tarihi Toplumsal Olayları. *Bursa: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. C: 13, S: 1, ss: 159-181.
- Savaş, Saim (2002). *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Saygı, Hakkı (2005). *Soru ve Cevaplarla Alevi Bektaşî İnancı*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- Shankland, David (2003a). *The Alevis in Turkey*. Routledge.
- Shankland, David (2003b). *The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition*. Routledge.
- Shaw, Stanford (1976). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Solgun, Cafer (2010). *Dersim Dersim - Yüzleşmezsek Hiçbir Şey Geçmiş Olmuyor*. Timaş Yayınları.
- Soltani, Reza ve Uyen Trang Nguyen, Aijun An (2021). A Survey of Self-Sovereign Identity Ecosystem. *Security and Communication Networks*. S: 46, <https://doi.org/10.1155/2021/8873429>.
- Soyyer, Ahmet Yılmaz (2009). Bektaşîlikte Devir (Dönüşüm) Anlayışı. *Ankara: Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. S: 1, ss: 117-129. <https://doi.org/10.24082/abked.2009.01.007>.
- Sökefeld, Martin (2006). Mobilizing in Transnational Space: A Social Movement Approach to the Formation of Diaspora. *Global Networks*. C: 6, S: 3, ss: 265-284. DOI:10.1111/j.1471-0374.2006.00144.x
- Sökefeld, Martin (2015). “Diasporaların Karşılaştırılması ve Yapısal Çözümlemesi”. Editör: Mehmet Ali Yolcu. Çev. Mehmet Emin Dede. *İçinde Diaspora ve Kimlik*, ss: 95-132. Konya: Kömen Yayınları.
- Stokes, Doug (2009). The War Gamble: Understanding US Interests in Iraq. *Globalizations*. C: 6, S: 1, ss: 107-112. <https://doi.org/10.1080/14747730802692466>

- Subaşı Necdet, (2010). *Alevi Modernleşmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Subaşı, Necdet (2003). Sırrı Fâş Eylemek: Alevi(lik) Araştırmalarında Yöntem Sorunları. *İslâmiyât*. C: 6 S: 3, ss: 173-182.
- Şafak, Bayır (2003). “Toplumsal Cinsiyet”. Editörler: Kudret Emiroğlu Suavi Aydın. İçinde *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, ss: 803-805.
- Şahin, Şehriban (2002). Bir Kamusal Din Olarak Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik. *Ankara: Folklor ve Edebiyat*. C: 8, S: 29, ss: 123-162.
- Şener, Cemal (2010). *Şamanizm - Türkler'in İslamiyetten Önceki*. İstanbul: Kerkük Vakfı.
- Şimşek, Pınar ve Hilmi Demirkaya (2023). Erbil Türkmenlerinde Ramazan Gelenekleri ve Aktarımı. *Millî Folklor*. C: 18, S: 139, ss: 106-119. <https://doi.org/10.58242/millifolklor.1150638>
- Tanman, Baha (1994). *Perişan Baba Tekkesi*. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, C:6, ss: 242.
- Taşgın, Ahmet (2009). Irak’ta Bektaşî Topluluğu Şebekler. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 52, ss: 183-196.
- Taşgın, Ahmet (2022a). Irak’ta Bektaşî Topluluğu Şebekler. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S: 52, ss: 127-144.
- Taşgın, Ahmet (2022b). *Menâkıb-ı Şeyh Safî Musul Buyruğu*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Taşkaya, Serdarhan Musa (2007). Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarında Alevîlik Bektaşîlik. 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevîlik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Torun, İshak (2015). *Türkiye’nin Siyasallaşmış Sosyal Sorunları*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Tur, Seyit Derviş. (2002). *Erkânname, Aleviliğin İslâm’da Yeri ve Alevi Erkânları*. İstanbul: Can Yayınları.
- Türkdoğan Orhan, (2013). *Alevi-Bektaşî Kimliği*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) (1988-2013). *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Uğurlu, Ahmet. (1991). *Alevilikde Cem ve Musâhiblik*. İstanbul: Ufuk Matbaası.

- Uludağ, Süleyman (2020). *Muhib*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. C: 31.
- Ulusoy, Celalettin (1986). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşî Yolu* (2. baskı). Hacı Bektaş: Akademi Matbaası
- Uyanık, Zeki (2012). 20. Yüzyıl Türk edebiyatında Alevi-Bektaşî Unsurların Negatif Temsil Edildiği Bazı Eserler. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S:62, ss.10-134.
- Üçer, Cenksu (2010). “Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı, Bazı Adâb ve Erkân”. İçinde Halil İbrahim Bulut (Ed.), *Anadolu’da Alevîliğin Dünü ve Bugünü*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, ss: 457-510.
- Üçer, Cenksu (2018). Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 88, ss: 59-84.
- Ünlüsoy, Kamile (2015). 2000 Yılı ve Sonrasında Yapılan Alan Araştırmaları Bağlamında Günümüz Anadolu Alevîliğinin Hz. Ali Tasavvurları. *EKEV Akademi Dergisi*. C: 19, S: 63, ss: 167-190.
- Üstün, İsmail Safa (1991). *Heresy and Legitimacy in the Ottoman Empire in the Sixteenth Century* (Doktora Tezi). University of Manchester.
- Üzüm, İlyas (2007). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları. S: 62, ss: 43-49
- Vatin, Nicolas ve Thierry Zarcone (1997). *Le tekke bektachi de Kazlıçeşme: I. Étude historique et épigraphique*. İstanbul: Anatolia Moderna- Yeni Anadolu, S:7, ss: 79-109.
- Wiley, Joyce N. (2004). *Irak Şiileri*. Çev. Metin Mutanoğlu ve Osman Baş. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Yakar, Sümeyra (2011). *Alevilikte Hak, Muhammed, Ali İnancı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaman, Ali (2004). *Alevilik Nedir ?*, İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi. Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yaman, Ali (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*. Ankara: Elips Kitap.
- Yaman, Ali (2012). *Alevîlik-Bektaşîlik Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap.

- Yaman, Mehmet (2001). *Alevîlik-İnanç, Edep, Erkân*. İstanbul: Garipdede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği Yayınları.
- Yavuz, Cemalettin (2014). *Alevi-Bektâşi Geleneğinde Düvazımanlar*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yayla, Dilek (2024). Alevi İnancında Zakirlik Geleneği ve Kadın Zakir Olmak. *Türk Folklor Araştırmaları*. S: 369, ss: 174-194.
- Yazıcı, Hikmet (2013). Bektaşî Fıkralarının Mizah Anlayışı ve İşlevi Bağlamında Bireysel ve Toplumsal Ruh Sağlığı. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 65, ss: 281-298.
- Yazıcı, Mehmet (2014). Alevîliği Günümüze Taşıyan Ana Unsurlar: Musâhiplik Geleneği. Bingöl: Geçmişten Günümüze Alevîlik. *I. Uluslararası Sempozyumu*. C:2, ss.730-749.
- Yıkılmış, Meral Salman (2014). “Hacı Bektaş Velî'nin Evlatları: “Yol”un Mürşitleri: Ulusoy Ailesi”. Editörler: Berna Akkıyal - Kerem Ünüvar. *Araştırma-İnceleme Dizisi*, 338. İstanbul: İletişim Yayınları, ss:1-281
- Yıldırım, Erdal (2011a). Tunceli Yöresi Alevilerinde Muharrem Ayının Önemi ve Aşure Geleneği. *Elazığ: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C: 16, S: 1, ss: 71-84.
- Yıldırım, Erdal (2011b). Tunceli Alevilerinde Sünnet ve Kirvelik Geleneği Uygulamaları. *Elazığ: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C: 16, S: 2, ss: 83-99.
- Yıldırım, Rıza (2008). *Türkomans Between Two Empires: The Origins of The Qizilbāsh Identity in Anatolia (1447-1514)*. (Doktora Tezi). Ankara: The Institute of Economics and Social Sciences of BilkentUniversity
- Yıldırım, Rıza (2010). Bektaşî Kime Derler?: “Bektaşî” Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 55, ss.23-58.
- Yıldırım, Rıza (2012). Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 62, ss: 135-162.
- Yıldırım, Rıza (2018). *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yıldız, Harun (2011). Amasya Yöresi Alevî Ocakları. *Sakarya: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C: 4, S: 19, ss: 228-242.
- Yıldız, Harun. (2005). Alevî/Bektaşî Geleneğinde Musahiplik. *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I- Bildiriler-Müzakereler*. Isparta. 123-132.
- Yıldız, Tunahan (2017). Mezhep Çatışmasına Bir Etnik Grup ve Yerel Bağlam Üzerinden Bakmak: Irak Türkmenleri ve Telafer Örneği. *Sakarya: Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. C: 4, S: 2, ss: 41-74. <https://doi.org/10.26513/tocd.334901>
- Yıldız, Tunahan (2018). Modern Irak'ta Kürt-Türkmen İlişkileri. *Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. Avrasya Etütleri*. C: 54, S: 2, ss: 95-120.
- Yılmaz, Ali ve Akkuş Mehmet, Öztürk Ali (2007). *Makâlât*. Ankara: Hacı Bektaş-ı Velî, TDV Yayınları. ss: 68-70
- Yılmaz, İlhan (2006). Geçmişten Günümüze Irak'ta Türkmen Politikası. *İzmir: DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: 5, S: 12, ss: 127-142.
- Yılmaz, Necdet (2001). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Zararsız, Ömer Faruk (2024). İnsan Yaradılışı ve Metafor: Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât Eserinin Eleştirel Metafor Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S: 111, ss: 141-158. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1397863>
- Zelyut, Rıza (2014). *Türk Aleviliği Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni*. Ankara: Kripto Yayınları.